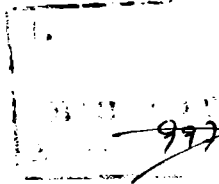

9979.26
**STUDIA ET ACTA
HISTORIAE
IUDAEORUM
ROMANIAE**

III

**STUDIA ET ACTA
ISTORIAE IUDAEORUM ROMANIAE**

III

Coperta colecției: VALERIU GIODĂC

Redactor: SANDU SINGER

Tehnoredactare computerizată: MARILENA IFTODE

Ed. Hasefer a F.C.E.R.

B-dul. I.C. Brătianu Nr. 35, Et. 2, Ap. 9

Tel. 312.22.84 Fax 312.08.69

Carte editată cu sprijinul Guvernului României,
Departamentul pentru protecția Minorităților Naționale

ISBN 973-9235-33-0

ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA IAȘI

Institutul de istorie
„A.D. Xenopol”

Institutul de
Arheologie

FEDERAȚIA COMUNITĂȚILOR
EVREIEȘTI DIN ROMÂNIA

Centrul pentru studiul istoriei evreilor
din România

5985

**STUDIA ET ACTA
HISTORIAE IUDAEORUM ROMANIAE**

III

Coordonatori: Dr. SILVIU SANIE
Dr. DUMITRU VITCU

EDITURA

HASEFER

EDITURA HASEFER
București, 1998

SUMAR

<i>Cuvântul coordonatorilor</i>	9
Erhard Roy WIEHN, <i>Despre sociologia antisemitismului</i>	11
Moshe IDEL, <i>Despre înălțarea sufletului în hasidism</i>	37
I. KARA, <i>Din viața cotidiană a evreilor în Moldova și Țara Românească în secolele al XII-lea și al XIII-lea</i>	55
Tudor MATEESCU, <i>Evreii din orașul Silistra în timpul stăpânirii otomane</i>	62
Mihai-Răzvan UNGUREANU, <i>Disparația unei instituții: Hahambășia (II)</i>	94
Gh. PUNGĂ, <i>Noi informații privind comunitatea evreilor din târgul Ștefănești</i>	112
Eugen GLÜCK, <i>Evreii din Timișoara între anii 1848 și 1918. Aspecte economico-sociale, politice și demografice</i>	127
Mihai Ștefan CEAUȘU, <i>O consemnare privitoare la comunitatea evreiască din orașul Suceava</i>	147
Gh. PLATON, <i>Populația evreiască din târgurile și orașele Moldovei la mijlocul secolului al XIX-lea. Raport numeric pondere economică</i>	160
Dumitru VITCU, <i>Statistica școlilor israelite din Iași la 1867</i>	177
Andrei CORBEA, <i>Karl-Emil Franzos și Mihai Eminescu. Lecția unei polemici „la distanță”</i>	191
Silviu SANIE, <i>Vizita Dr. Haim Weizmann la Iași (8-10 decembrie 1927)</i>	207
Ion AGRIGOROAIEI, <i>Regimul cultului mozaic după Marea Unire (Cu privire specială asupra legii pentru regimul general al cultelor, aprilie 1928)</i>	226
Lya BENJAMIN, <i>Dreptul la convertire și statutul evreilor convertiți în perioada regimului antonescian</i>	245
Rodica ANGHEL, <i>Câteva instituții filantropice evreiești teșene</i>	263
Sloimo LEBOVICI-LAIȘ, <i>Dr. W. Filderman și problema Palestinei</i>	282
Gheorghe ONIȘORU, <i>Evreii și problemele României „democrat-populare”, 1944-1948</i>	295

ACTA

Ion MURARIU. <i>Un hrisov domnesc din anul 1820 privitor la obligațiile fiscale ale evreilor din orașul Dorohoi</i>	314
Șeiva SANIE. <i>Două mărturii despre prezența la Iași a lui Nahum Sokolov</i>	320
Leon EȘANU. <i>Documente privitoare la situația evreilor ieșeni în anul 1941</i>	323

*
* *
*

RECENZII

* * * <i>Evreii în viața spirituală a Moldovei, Chișinău. 1997. 196 p. în limba rusă (Sava PÂNZARU)</i>	335
---	-----

MUZEE

Harry KULLER. <i>Muzeul de istorie a Comunităților evreiești din România</i>	339
--	-----

Abrevieri	358
Autorii	359

CONTENTS

<i>Notice from the Coordinators</i>	9
Erhard Roy WIEHN, <i>Comments on the Antisemitism Sociology</i>	11
Moshe IDEL, <i>On the Ascent of the Soul in Hasidism</i>	37
I. KARA, <i>Notes on the Jewish Everyday Life in Moldavia and Wallachia during Seventeenth & Eighteenth Centuries</i>	55
Tudor MATEESCU, <i>The Jews from Silistra Town under the Ottoman Rule</i>	62
Mihai-Răzvan UNGUREANU, <i>The End of the „Hahambasha” Institution (II)</i>	94
Gh. PUNGĂ, <i>New Informations concerning the Jewish Community of Ștefănești Town</i>	112
Eugen GLÜCK, <i>The Jews of Timișoara between 1848-1918. Some economic, social, political and demographic aspects</i>	127
Mihai Ștefan CEAUȘU, <i>A document regarding the Jewish Community of Suceava</i>	147
Gh. PLATON, <i>The Jewish Population of the Moldavian Towns and Little-Towns at the Middle of the Nineteenth Century</i>	160
Dumitru VITCU, <i>The Statistics of the Israelit Schools of Iași in 1867</i>	177
Andrei CORBEA, <i>Karl-Emil Franzos and Mihai Eminescu. The Lesson of a „distant” Polemic</i>	191
Silviu SANIE, <i>The Visit of Dr. Chaim Weizmann in Iași (December 8-10, 1927)</i>	207
Ion AGRIGOROAIEI, <i>The Status of the Mosaic Cult after the Great Union of 1918 (With Special Focus on the General Law of Cults, of April 1928)</i>	226
Lya BENJAMIN, <i>The Right of Converting and the Status of the Converted Jews during Antonescu Regime</i>	245
Rodica ANGHEL, <i>Some Jewish Philanthropic Institutions of Iași</i>	263
Sloimo LEIBOVICI-LAIȘ, <i>Dr. W. Filderman and the Palestina Issue</i>	282
Gheorghe ONIȘORU, <i>The Jews and the „Democrat-Popular” Romania’s Problems between 1944-1948</i>	295

ACTA

Ion MURARIU, <i>A Document of 1820 regarding to the Fiscal Taxes of the Jews from Dorohoi Town</i>	314
Șeiva SANIE, <i>Two Testimonies on the Presence in Iași of Nahum Sokolov</i>	320
Leon EȘANU, <i>Some Documents concerning the Fate of the Jews from Iași in 1941</i>	323

BOOK-REVIEWS

* * * <i>Evreii în viața spirituală a Moldovei, Chișinău</i> . 1997. 196 p. in Russian Language (Sava PANZARU)	335
---	-----

MUSEUMS

Harry KULLER, <i>The Museum of History of the Jewish Communities from Romania</i>	339
<i>List of Abbreviations</i>	358
<i>Contributors</i>	359

CUVÂNTUL COORDONATORILOR

Sumarul volumului de față oglindește un răspuns pozitiv al colaboratorilor la apelul din SAHIR - II - 1997.

Un studiu cu substanțiale considerații teoretice asupra unui fenomen care a însoțit de secole istoria evreilor - antisemitismul - scris de sociologul german E.R. Wiehn, însemnările profesorului israelian Moshe Idel despre hasidism și un crâmpci din manifestarea lui pe plaiurile noastre, articole despre prezența în România a unor fruntași ai mișcării sioniste mondiale, despre anii de prigoană și dintr-o perioadă (1944-1948), a cărei cercetare se impune a fi aprofundată, se înscriu ca noutăți tematice.

Celelalte studii și articole înfățișează segmente ale istoriei evreilor din diferite provincii ale României în hotarele ei istorice.

Mulțumim doamnei Prof. univ. Odette Kaufman-Blumenfeld pentru traducerea studiului Prof. Moshe Idel și domnului doctorand Lorand Dészpa Mihály pentru traducerea studiului Prof. E.R. Wiehn.

Numărul viitor al revistei va găzdui între altele și studii despre erudiți rabini, aspecte ale vieții comunitare privite dinlăuntrul și din afara obștii evreiești și Bibliografia critică a istoriei evreilor din România (I), locul, rolul și însemnătatea elitelor evreiești în procesul modernizării societății românești.

Ostilitatea contra evreilor, ca un fenomen foarte vechi, a rămas, fără drept de tăgadă, actuală și în zilele noastre, chiar dacă a cunoscut noi forme. Acum, ca și înainte, acest fapt este la fel de supărător pe cât de greu de înțeles, o provocare morală, socială și politică și, totodată, o problemă științifică, mai ales pentru o sociologie cu pretenții de luminatoare a contemporaneității.

1. Discriminarea ca program de acțiune

Până acum pare să fie un singur lucru clar: punct de pornire pentru o analiză sociologică a antisemitismului este realitatea socială a existenței străinului, respectiv rolul străinului, indiferent pe ce se bazează faptul de a fi altfel al străinului. Acest lucru l-au remarcat și Fritz Bernstein, Arthur Ruppin, Zvi Rudy și alții, care, ce-i drept, din păcate, se pare că nu l-au cunoscut pe Georg Simmel (1858-1918). În eseul său sociologic *Der Fremde*, „Străinul nu este socotit în sensul de pribeag, unul care astăzi vine și mâine pleacă, ci ca acela care astăzi vine și mâine rămâne – așa zicând pribeagul care, deși nu a plecat mai departe, nu a reușit să-și înfrângă total detașarea venitului și plecatului“. Faptul de a fi străin este după Georg Simmel „o relație cu totul pozitivă, o formă de deosebită interacțiune reciprocă“, pentru că străinul este un element al grupului, cu nimic aparte față de săracii și diverșii „dușmani interiori“, un element „a cărui poziție imanentă și poziție de membru al comunității include una de exterioritate și, totodată, de oponentă“. Dar „această poziție a străinului se înăsprește pentru conștiință; dacă el, în loc să părăsească locul unde trăiește, se atașează de către el“. Și „exemplul clasic îl oferă istoria evreilor europeni“¹.

Există va să zică un anumit fel de a fi străin, după Georg Simmel, la care este exclus tocmai comunul pe terenul unei generalizări, un exemplu fiind relația grecilor cu tipul barbarului, deci „acele cazuri în care caracteristicile generale intrinsece și umane ale celuilalt sunt refuzate“. Aici „străinul“ nu are un sens pozitiv, relația cu el este, de fapt, o non-relație, el nu este nimic altceva decât ceea ce el aici pune sub semnul întrebării: un membru al grupei. În plus străinii nu au fost percepuți ca indivizi, ci ca străini aparținând unui tip anume. Dar, cu toate adăugirile neorganice, străinul rămâne (în general), totuși, un membru organic al grupului, a cărui viață unitară include limita deosebită a acestui element: „numai că nu știm să descriem altcumva unitatea caracteristică a acestei poziții, decât că este compusă de anumite măsuri de apropiere și de depărtare, care, caracterizând în vreun quantum toate relațiile, dau, într-o oarecare măsură și încordare reciprocă, relația specifică, formală a străinului.“²

„Străinul“ este, deci, „un pribeag potențial“ ca atare și un fel de membru al grupei, în care specificitatea „faptului de a fi străin“ poate reprezenta o deosebită interacțiune reciprocă, care conduce numai atunci la o non-relație, când unele caracteristici general umane par să-i lipsească, pentru că i-au fost refuzate. Până aici „străinul“ însuși are un program imaginar de comportament și de acțiune, care conține atât elemente de familiaritate cât și de înstrăinare.

Dar că acesta este principial valabil într-o oarecare privință și, astfel, chiar și pentru toți oamenii din societatea unei grupe, ne exemplifică Martin Buber (1878-1965) tocmai prin acea formă de asociere, care reprezintă familiaritatea în sine, și anume căsătoria: „dar cu acesta omul a intrat hotărâtor în relație cu alteritatea; iar produsul primar al acesteia, neliniștitor în chip felurit dar nici pe deplin profan și total sustras sacralității, în care sunt plasat eu și acei „ceilalți“ întâlniți în viața mea și care se constituie într-o ființă oficială... Acest altfel de om este esențial diferit de mine (diferit prin însăși ființa lui) și la această alteritate fac referire, o adevăresc, vreau felul lui de a fi altfel, pentru că vreau felul lui de a fi, acesta este principiul de bază al căsătoriei și de la această cauză ne conduce spre comprehensiune în dreptul și legitimitatea celuilalt și cu acesta spre recunoașterea necesară a alterităților felurite – și încă la contradicții și ceartă cu ea –...“³. Aici se face referire la „experiența esenței vieții celuilalt ca fiind a celuilalt“ și

„atunci când monstrul alterității, care ne-a atins chiar pe noi cu respirația lui de fier demonică, prin sănătosul, a nimic știutorul, distrugătorul nostru „da“ spus celuilalt se eliberează metamorfozat într-un înger puternic al unificării, la care visam încă din pântecul mamei“¹.

Aici se face aluzie la o experiență a străinului ca „alteritate“ în sensul unei părți componente de mare încredere, care se vrea a fi așa, și se bazează pe înțelegerea legitimității faptului de a fi altfel, ducând la „recunoașterea vitală a alterităților felurite“, care conține „experiența substanței vieții celuilalt ca fiind a celuilalt“, cu toate că „monstruozitatea alterității“ cu „respirația sa demonică“, ce tocmai prin acel „da spus celuilalt“, poate fi metamorfozată într-un demon puternic al unificării. Dar prin ce se diferențiază „străinul normal“ de „străinul străin“?

Poate acesta este asemănător cu „conștiința de a fi de același fel“, după cum a formulat Franz Oppenheimer (1864-1943) în legătură cu Franklin H. Giddings (1855-1931). Potrivit acestei concepții, nu sunt remarcate doar asemănările și identitățile, ci, mult mai mult, diferențele și inegalitățile prin care se trăiește concomitent în contrast asemănarea și egalitatea; acest lucru este valabil pentru amibe, care nu-și mănâncă niciodată propriile pseudopode; la primate capacitățile de disjunție se transmit prin emoții, în timp ce la oameni în primul rând prin limbaj. Aici „consensul“ apare ca cea mai importantă noțiune a sociologiei, pentru că „consensul egalității“ reprezintă fenomenul primordial; datorită faptului că părțile componente ale unei societăți trebuie să se perceapă ca fiind destul de asemănătoare, pentru a se putea și a vrea să se integreze între ei cu ușurință și plăcere. Pentru Franz Oppenheimer, realitatea socială esențială este acel „interes comun“ cauzat de „sentimentele grupelor“, „sentimentele comune“, „conștiința comună“².

Faptul de a fi străin văzut ca alteritate există, deci, printre oameni, în cadrul și în afara diferitelor constelații sociale și grupe; într-un caz însă sentimentul comun este mai puternic iar restul străinilor sunt acceptați prin consfințire; în celălalt caz alteritatea rămâne mai puternică și este și mai mult întărită prin negare.

În al său *Materialien zu einer Soziologie des Fremden*, din anul 1925, Robert Michels (1876-1936) remarcă următoarele: „Străinul este reprezentantul necunoscutului. Necunoscutul este

absența de asociere și inserează o antipatie embrionară⁶. Aici se află baza naturală a xenofobiei; desigur la un popor de o înaltă cultură, putere de asimilare, siguranță de sine, umanitate și bonomie, străinul va fi, odată dispărute barierele limbii, perceput ca egal și tratat ca atare. Poziția străinului ar fi totuși îngreunată de migrații în masă: „De aceea antisemitismul intră abia acolo în contul lui, unde urmează marea masă a migrațiilor evreiești din est“. Se poate demonstra istoric că primele impulsuri de dușmănie conștientă împotriva străinilor au apărut odată cu inundarea unor bresle sau meserii de către străini. Emigrările masive ascund în sine permanent amenințarea existenței economice. La caracteristicile cantitative ale străinului de până acum se mai adaugă aici aceea a „necunoscutului“, „absenței asociațiilor“, „antipatia embrionară“ iar, în afară de acestea, ar fi posibil să mai adaugăm ca o caracteristică, cantitatea.

În studiul său *Der Fremde. Ein sozialpsychologischer Versuch*, din anul 1944, Alfred Schutz scria următoarele: „Pentru acest scop noțiunea de „străin“ trebuie să semnifice un om matur al zilelor și civilizației noastre, care dorește să fie acceptat în permanență sau cel puțin să fie tolerat de către grupul de care se apropie“. Străinul este un om, care pune la îndoială tot ceea ce grupului, de care dorește să se apropie, i se pare neîndoielnic. Din punctul de vedere al grupei el este un om fără istorie, care nu posedă nici un statut de membru al grupei⁸. Dar tocmai aceste indicii, care caracterizează pe străinii ce doresc a se apropia de o anumită grupă, nu corespund străinului, „care vine astăzi și mâine rămâne“, iar evreul, în special, are un statut, are, înainte de toate, o istorie, nu pune sub semnul întrebării „modelul civilizației în care trăiește“ sau, cel puțin, nu în totalitate, dar poate totuși o parte esențială. Dar dacă da, atunci care?

Capacitatea de înțelegere interioară și profundă a străinului – după Robert Michels – este dată la puțini oameni: „Grupul de lucru ajută în acest scop, dar nu abilitează. La asta se mai adaugă contactul personal, precum și o reflecție profundă⁹. Oricum ar fi, poate că punctele de legătură amintite până acum se lasă rezumate sub următoarea formă: străinul generalizat prezintă un program de acțiune și de comportament imaginar care conține atât elemente de familiaritate cât și de înstrăinare și la care, în cazul „străinului străin“, asemănările sunt mai degrabă ignorate, iar înstrăinarea poate fi dusă până la a fi altcum-

va, aceasta putând pune sub semnul îndoielii propriile credințe. În acest caz, discriminarea evreilor nu este nimic altceva decât un program de acțiune complementar referitor la evrei ca străini care, întotdeauna, a luat un caracter normativ, iar prin aceasta a devenit unul de comportament universal și ubiquitar. Discriminarea evreilor poate fi percepută ca o convenție socială care se lasă, după plac, ideologizată, economizată și politizată, cu toate că originea ei religioasă își păstrează sămburele și poate deveni oricând vizibilă. „Discriminarea evreilor” se folosește acum ca o noțiune superioară, pentru ca noțiunea de „dușmănie împotriva evreilor” și alte noțiuni să poată fi orientate sau reorientate mai bine, cu ajutorul cărora să se încerce, în primul rând, un fel de definire a noțiunii mai ales referitor la o formulare mai precisă a fenomenului dușmăniei împotriva evreilor ca problemă sociologică.

În acest sens propunem următoarea *definiție*: discriminarea evreilor este un program de acțiune variabil cu un arsenal de sancțiuni negative, referitor la o relație potențială cu evrei imaginari ca străini generalizați, al căror fapt de a fi altfel este la fel de amenințător pe cât de inferior, din această cauză părând și insuportabil, în măsura în care acestora par să le lipsească caracteristici esențiale corespunzătoare propriilor valori ale imaginii umane, pentru că ei nu le pot poseda, întrucât, într-un mod cu totul convențional ei nu au voie să le posede.

„Un program de acțiune variabilă” înseamnă, aici, un program de diferite acțiuni posibile; „arsenalul de sancțiuni negative” al acestui program de acțiune variabilă se întinde într-un grad continuu de la aversiune la dușmănie până la ură și chiar până la o ură distrugătoare: „faptul de a fi altfel” poate fi definit religios, social, economic, etnic, respectiv rasial, politic, dar și bi sau multifactorial; „amenințarea” dinspre faptul de a fi altfel trebuie, de regulă, privită ca fiind inferioară, pentru a fi inferior, de neluat în seamă, până acolo încât să pară de nesuferit, iar, în cele din urmă, eliminabil; gradul amenințării, al inferiorității și al insuportabilității este legat cu arsenalul de sancțiuni negative, iar, în cele din urmă, este dependent de considerațiile oportuniste ale instanțelor conducătoare.

Noțiunea „străinului generalizat și imaginar” ca sămbure al convențiilor sociale, respectiv convenției negative a discriminării evreilor în sensul unui „universal”, conține, din capul locului, calitățile

importante, care mai bine operează cu „străinul abstract“ și, în principiu, renunță la evreul concret pentru că, dacă el nu se arată ca străin, ci ca un cunoscut relativ, confident, dacă nu chiar, cel puțin într-un sens mai îndepărtat, ca rudă, având posibilitatea să facă superflue amenințările, pozițiile inferioare și de nesuportat care decurg din faptul de a fi altfel. Înainte de toate, numai străinul generalizat, abstractizat și imaginar poate fi demonizat, pentru că el are acele caracteristici importante pentru programul de acțiune și comportament de tip variabil: demonizarea și satanizarea sunt, în primul rând, concepte de acțiuni abstracte și imagine cu referire la faptul de a fi altfel al evreilor ca străini generalizați; transpunerea unor astfel de concepte de acțiune în forma tratării unor oameni concreți poate duce chiar la așa numitele „tratamente speciale“, care, în sine, prezintă o tradiție cu totul veche. Pe baza criteriilor de a fi altfel putem distinge mai bine diversele grade ale discriminării evreilor, și anume respingerea evreilor, dușmănia și ura împotriva evreilor, ulterior și forme diverse ale discriminării evreilor, anume antiudaismul, ca cea mai veche formă de tip religios; antisemitismul, ca formă modernă socio-economică; antimozaismul, ca formă nouă germană, rasistă și național-socialistă; antiebraismul, ca formă de dușmănie împotriva evreilor fără evrei; antisionismul, ca formă nouă economică și politică de stânga; antiisraelismul, ca cea mai nouă formă politică internațională. Această succesiune a formelor intrinsece trebuie susținută doar ipotetic, ea prezentând, totodată, o succesiune în sensul unei transformări istorice, care firește că nu exclude simultaneitățile, luând astfel un anumit caracter ciclic.

În primul rând rămâne întrebarea cum apare „universalitatea“ străinului generalizat și imaginar. Pentru a da un răspuns întrebării se apelează la teorii despre minorități și grupuri marginale: grupele marginale sunt minorități de oameni care, conform valorilor sau normelor dominante ale stăpânilor, sunt dezavantajați, mai mult sau mai puțin, după unul sau mai multe caracteristici (etnice, rasiale, religioase, sociale, economice, politice, „naționale“ etc.) prin discriminare inegală, pierdere a privilegiilor, urmărirea față de nucleul social al stăpânilor cât și întărite prin stereotipe negative de către cei tratați normal, privilegiați și protejați de ei.

Grupele marginale apar prin evoluții în interiorul societății (de exemplu socializare deficitară), prin agitații voite și propagandă

(pogromurile!), prin migrații (mobilitate regională, respectiv emigrare), prin dominanță politică respectiv militară, adică cucerire, asta însemnând că grupele marginale sunt, în orice caz, create prin intermediul grupelor care dețin puterea sau prin instanțele dominante și, cu această ocazie, imaginea lor transmisibilă văzută din punct de vedere sociologic, putând fi legat concomitent arsenalul de sancțiuni negative pentru cealaltă parte. Aici trebuie remarcat faptul că nu fiecare sau toate persoanele marginale formează grupe marginale și acest lucru poate fi valabil și invers, adică nu toți aceia care fac parte din grupe marginale, în cazuri singulare sau personale, sunt receptați ca fiind persoane sau personalități marginale. Reacțiile grupelor marginale față de nucleul social, grupele și instanțele dominante sunt fie de conformitate, supraconformitate sau de retragere, respectiv refugiere, dar pot lua și diferite forme ale rebeliunii; prin adaptare individuală sau schimbare socială integrarea poate avea loc în anumite condiții benevol, dar poate fi obținută și prin constrângeri.

În ceea ce privește evreii ca grup marginal în sensul „străinului generalizat și imaginar“, cât și legăturile cu concepțiile faptului de a fi altfel împreună cu programul de acțiune complementar vizat cu al său arsenal de sancțiuni negative, trebuie să reținem că întreaga convenție socială negativă reprezintă o construcție socială prin care, tot timpul un pretins „adevăr adevărat“ este luat ca atare, putând lua și un caracter natural. În ceea ce privește noțiunea de „natură“ rezultată, trebuie să ne amintim de noțiunea grecească de „physei“, așa cum a folosit-o, de exemplu, Aristotel (384-322) în primele pagini ale cărții sale „Politica“, pentru a motiva odată pentru totdeauna cu ajutorul lui „physei“ felul de existență al „bărbatului“, al „femeii“, al „sclavului“ și al „cetățeanului liber“¹⁰. Atunci, când în cele din urmă, după multe secole, Jean-Jacques Rousseau a scos această motivație aristotelică, ce primise între timp și botezul creștin, al inegalității oamenilor din împărăția necesității „naturii“ și a condus-o acolo unde, de fapt, îi era locul, adică în „împărăția libertății“ convenției sociale, astfel putând deveni și mai clar faptul că această convenție, ca o construcție socială a libertății poate fi primită în natura caracterului general, pentru ca astfel să fie necesară, „naturală“, intensivă și permanent operativă¹¹.

Tocmai dușmănia împotriva evreilor s-a arătat a fi o con-

venție negativă veche și totodată puternică, care se poate schimba între un program de acțiune și unul de comportament, fiind considerat astfel drept „natural“, tocmai pentru că, mult prea des, a fost văzută ca o regulă și nu ca o excepție. Intensitatea acestei convenții antievreiești ne arată și astăzi că, la origine, a fost instituită de o puternică instanță dominantă, și, totodată, a trebuit să dea peste o mare dispoziție interioară. În cele ce vor urma vom mai avea de arătat că forma originară a discriminării evreilor ca antiiudaism s-a menținut destul de mult timp ca să poată, din nou, foarte clar, ieși în evidență chiar în antiisraelism, ca cea mai nouă formă a discriminării evreilor.

2. Transformarea unei convenții

Încercarea de până acum de explicare a noțiunii de discriminare a evreilor, ca program de acțiune și comportament, trebuie aprofundată acum, atât în sensul unei redactări mai precise a variațiilor fenomenului, cât și ținând seama de asertiunea ipotetică a transformării convenției dușmăniei evreilor ca problemă sociologică, la care eventual putem face observația că, la cele mai timpurii forme ale discriminării evreilor, trebuie să fi avut de-a face cu fenomene generale de înstrăinare și minoritare, care au putut avea puține în comun cu evreii ca atare¹². În cele ce urmează vom încerca să descriem diversele forme ale discriminării evreilor la care se adaugă texte ilustrative; în alegerea textelor s-a preferat literatura actuală și, totodată, accesibilă. Noțiunile folosite pentru o mai bună diferențiere a diferitelor forme de dușmănie împotriva evreilor sunt în parte cunoscute, parte propuneri noi necunoscute încă, care pot sau nu, din această cauză, părea discutabile fiind deci și retractabile, dacă fenomenele desemnate astfel pot fi deosebite altcumva. În fine, se înțelege de la sine că și în cele ce urmează va fi vorba numai de o schiță, pentru ca realitatea socială aflată în discuție să fie descrisă mai bine, având posibilitatea să o înțelegem ca atare.

2.1. Discriminarea evreilor ca antiiudaism

Forma originară a discriminării evreilor apărută deja în antichitatea elenistică și romană, la fel, și în perioada creștinismului

timpuriu, în gradele urii, a respingerii și a dușmăniei, a fost „antiudaismul“, în măsura în care această discriminare a fost orientată împotriva evreilor ca atare, cu un destin comun, care a știut să se întemeieze pe o tradiție religioasă inconfundabilă. Nucleul faptului de a fi altfel și de a fi străin, era atât în credința într-un Dumnezeu invizibil și unic, cât și în menținerea strictă a interdicțiilor impuse de acesta, care deja de timpuriu a trasat vieții cotidiene granițe ferme, ducând astfel și la probleme de natură politică. Odată ce credința creștină a început să se individualizeze din ce în ce mai mult de tradiția iudaică, a apărut un nou fel de a fi străin, a cărui fel de a fi altfel atingea exact nucleul celor două credințe, și anume identitatea lui Iisus în contextul noii și vechii teologii. Cu stabilirea creștinismului ca religie de stat, respectiv mondială, trebuiau să se agraveze și gradele discriminării evreilor, în măsura în care convenția negativă social-religioasă primordială a fost folosită din ce în ce mai mult ca instrument multifuncțional al puterii și stăpânirii. Înainte de toate instituirea timpurie a acestor convenții negative antiudaice în cadrul unui creștinism mondial existent până astăzi, a ajutat la transmiterea programului de acțiune, respectiv comportament al acestora, incluzând arsenalul de sancțiuni negative indubitabil ca potențial „universal“, dar antiudaismul originar a rămas nucleul virtual al oricărei forme de discriminare a evreilor și mai ales, de cele mai multe ori, cu gradele de dușmănie sau ură.

2.2. Discriminarea evreilor ca antisemitism

„Antisemitismul“ este atât forma târzie cât și clasică a discriminării evreilor din perioada burgheziei aflate în plin proces de secularizare din vremea societății industriale. Nucleul antiudaic apare aici suprapus de caracteristicile etnice, sociale, economice și politice, pentru că în cadrul unei societăți aflate pe drumul dezvrăjbirii și secularizării, rămășița nucleului religios al faptului de a fi altfel nu mai putea justifica menținerea faptului de a fi străin. În rest antisemitismul este superficial, chiar și forma clasică virtuală a „discriminării evreilor cu evrei“, a căror prezență pentru geneza ei nu este neapărat necesară. „Discriminarea evreilor cu evrei“ precede discriminarea evreilor ca atare; iar pentru antisemitism prezența evreilor nu este cauză, ci doar obiect. În mod paradoxal prezența evreilor, pentru toate formele de

bază a discriminării evreilor, este de o importanță limitată, deci nici una imperios necesară și nici o ipoteză îndestulătoare, după cum vom vedea de altfel în paginile ce urmează. În acest context s-ar putea susține că nici o formă a discriminării evreilor nu capătă amploare în situația unui contact negativ direct cu unul sau mai mulți evrei, ci numai după „un complot cu alții“ în sensul activării convenției antievreiești. Numai după aceea se întoarce actorul la evrei ca dușman al evreilor, pentru a pune în practică acțiunile sale antievreiești, preferabil nu de unul singur, ci cu alții, pentru că numai printr-o acțiune prin excelență colectivă se poate asigura de adevărul convențiilor sale negative, iar dacă se are de a face cu mai mulți evrei se depășește cel mai ușor riscul de a vedea într-un evreu un semen sau chiar pe sine însuși. Exact la antisemitismul ca discriminare a evreilor cu evrei pluralul este important, la fel și prezența fizică a unor evrei. Se pare că, convenția discriminării evreilor, ca fiecare convenție, necesită uneori execuțiile ei concrete, pentru ca să dovedească și să întărească realitatea ei virtuală.

În acest context, Schalom Ben-Chorin făcea referire la fenomenul „arhetipurilor mitice“, deosebit de relevante pentru neverosimilitatea „evreilor mitici“ părăndu-i-se exemplele oferite de „Ahasver“ și „Shylock“; pentru că ambele nume sunt neevreiești: „Ahasver, evreul etern, care își are originile într-o interpretare eronată a lui Matei 16,28, poartă numele regelui persan din Cartea Esther, care, în această legendă biblică apare ca oponentul evreului Mordechai. Numele de Ahasver sau Ahasverus nu a apărut niciodată la evrei, dar în legenda antisemită primește un rol central și anume, acela al evreului negativ. ...Acest lucru ne demonstrează cum o asemenea perspectivă asupra evreilor a apărut la povestitor dintr-un profund simț al faptului de a fi străin al celui alt, conducând la înstrăinarea evreilor“. Și numele „Shylock“, care, de asemenea, la evrei nu a existat niciodată, ne demonstrează că tablourile fanteziste născute din faptul de a fi străin acționează mai puternic decât realitatea¹³. Programul de acțiune și comportament de tip autoritar este de mult pregătit și testat: „Antisemiții secularizați... schimbă fără probleme motivația religioasă, tradițională a urii lor față de evrei cu una întemeiată pe o ideologie rasistă, naționalistă sau socială. Motivele urii nu dispar niciodată; faptele inspirate de el și consecințele de neînălțurat măresc zilnic

motivele și pretextele sale. Omul, care este urât, se pare că nu are nimic împotriva urii totale. Nu este nici măcar sigur că aceasta ar dispărea, dacă victima lui s-ar autodistrage. ...Așa s-a întâmplat pe pământul creștin pentru prima dată, când s-au înarmat spre a-i omori în masă pe evrei fără a face apel la [a]cel crucificat. Iar pentru prima oară evreii din Europa au trebuit să moară pentru nimic și în numele nimicului¹⁴.

2.3. Discriminarea evreilor ca antimozaism

„Antimozaismul“ semnifică aici forma nouă, specific germană, național-socialistă, rasistă și populară a discriminării evreilor, la care nucleul antiudaic originar împreună cu suprapunerile antisemite etnice, sociale, politice, economice sunt ridicate acum și de așa-numitele caracteristici rasiale și populare. Acest antimozaism își trage numele de la „mărturisirea mozaică“ respectiv de la „originea mozaică“, așa cum dorea să iasă la iveală și în numele forțate „Israel“ și „Sara“. Antimozaismul a fost la început o „discriminare a evreilor cu evrei“, care în scurt timp trebuia să evolueze de la gradul dușmăniei împotriva evreilor la ură, apoi la o ură cu efect destructiv și în cele din urmă la exterminare, și astfel să conducă la „libertatea evreilor“, respectiv „puritatea evreilor“. În timp ce dușmănia și ura sunt caracterizate de o notă emoțională puternică, programul de acțiune al „tratatului special“, acesta însemnând exterminarea, s-a manifestat, din contră, printr-o principială lipsă de emoție atât la făptașii de birou cât și la executanții profesioniști. Aici străinul generalizat în faptul lui de a fi altfel, depășind chiar orice demonizare, „materializat“ până la un grad, deci dezumanizat și devenit obiect, apare „total celălalt“, dezumanizat, semi și subumanizat, determinat și predeterminat pentru exterminare. În acest fel antimozaismul este o formă de trecere de la discriminarea cu evrei la una fără evrei deoarece imaginea negativă a evreului nu mai prezintă nici o asemănare cu vreun evreu concret. „Stranietatea“ și „materialismul“ au fost caracteristici importante ale convenției antievreiești național-socialiste, Hitler venind mai târziu cu argumentul „internaționalismului evreiesc“, de timpuriu s-a folosit de numeroși termeni din domeniul parazitologiei și după cum se știe, a chemat „la o rezistență fără milă împotriva otrăvitorilor tuturor popoarelor, a internaționalei evreiești“¹⁵.

„Antisemitismul emoțional își va găsi ultima manifestare în forma pogromului. Antisemitismul rațional, în schimb, trebuie să ducă la o combatere plănuită și legală și la interzicerea drepturilor evreului care, spre deosebire de alți străini trăitori printre noi, le posedă. „Ultimul țel trebuie să fie îndepărtarea evreilor“ – spunea Hitler încă din 16 septembrie 1919, după cum relatează Ebhart Jaekel. Mai târziu, în *Mein Kampf*, Hitler scria următoarele: „Cu evreii nu poate exista nici o înțelegere, ci numai un nemilos, ori, ori. Dar eu m-am hotărât acum să devin politician. „Și“ eu cred că acționez în sensul dorit de Creatorul atotputernic; în măsura în care mă apăr de evrei, lupt pentru opera Domnului“. La 30 ianuarie 1939, în fața Reichstagului Germaniei, într-o atmosferă festivă, Hitler explica: „Eu vreau astăzi să fiu din nou profet: dacă evreimea finanțelor internaționale, din interiorul și exteriorul Europei, ar reuși să atragă popoarele într-un nou război mondial, atunci rezultatul nu va fi bolșevizarea lumii și, cu aceasta, victoria evreimii, ci distrugerea rasei evreiești din Europa“¹⁶.

„Germania nu a avut avantaje din nimicirea și alungarea evreilor germani, nici cele mai problematice, așa cum sperau antisemiții“, scria Bernt Engelmann în lucrarea sa *Deutschland ohne Juden*. Singurul avantaj al persecuției evreilor, din anii '30 și începutul anilor '40, crearea statului Israel, în mod sigur nu se afla de partea persecutorilor: „Jefuirea totală și transformarea în sclavi a milioane de oameni nu a adus nimic în afară de dezgustul profund al lumii civilizate. Și chiar și în ziua de azi, diferiți cetățeni profită de faptul că atunci, la marea lichidare, și-au însușit bunurile evreilor, iar acest lucru nu poate fi considerat un câștig pentru economia națională, ci afectează doar contul moral al unuia sau altuia dintre statele urmașe... Nu, distrugerea aproape totală a evreimii în perioada național-socialistă nu a adus, după cum putem observa, nici un avantaj, nici măcar acele avantaje problematice pe care le-au sperat cei care îi urau pe evrei. Dar cum stăm oare cu pierderile și dezavantajele?... Incomparabil mai mari sunt pierderile pe care le-au suferit cele două state germane... Nici o încercare de a înfățișa adevăratele pierderi pentru Germania, rezultate din alungarea și omorârea evreilor, nu o poate prezenta mai bine decât comparația dintre nivelul cultural al Germaniei din secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea cu al celor două state urmașe. Mai trist este faptul că – după cum spunea Bernt Engelmann – cetățenii par a nu

2.4. Discriminarea evreilor ca antiebraism

„Antiebraismul“ este acea formă tipică a discriminării evreilor fără evrei, asta însemnând lipsa prezenței fizice a evreilor, iar aceasta funcționează în mod natural atâta timp cât este valabilă convenția antievreiască, în măsura în care programul de acțiune împreună cu întregul său arsenal de sancțiuni se orientează tocmai contra străinului generalizat, total independent de faptul că el există sau nu în realitate. Imediat ce programul de acțiune sau chiar de comportament al convențiilor negative este declanșat printr-un semnal – de exemplu o imagine, un simbol sau un cuvânt – se derulează în mod obligatoriu tocmai pentru că este vorba de un comportament condiționat în cel mai înalt grad, exact ca în cazul câinelui lui Pavlov care la sunetul unui clopoțel începe automat a saliva. În legătură cu lipsa fizică a evreilor trebuie să facem distincție între două situații, într-una, trecutul abia prezenta evrei; aici discriminarea evreilor fără evrei are șanse puține. Discriminarea evreilor fără evrei are șansele cele mai mari într-o situație social istorică, în care amintirea prezenței fizice a evreilor se păstrează la fel de bine ca și cea a alungării și distrugerii lor. În acest caz respingerea, dușmănia, ura se poate orienta tocmai împotriva evreilor uciși, pentru că ei ca victime refuză să moară și, împreună cu supraviețuitorii, simbolizează eșecul distrugerii totale. Aceasta a fost și este în continuare situația în cele două Germanii și Austria, paralele mai îndepărtate găsimu-se și în Franța, Polonia și Cehoslovacia. În ceea ce privește R.F. Germania, discriminarea evreilor fără evrei – respingerea, dușmănia, ura – au fost acoperite, se pare că pentru mult timp, de un puternic tabu, care între timp și-a mai pierdut din intensitate, din care cauză trebuie să ne așteptăm și pe mai departe la alte astfel de „normalizări“. Antiebraismul, ca discriminare a evreilor fără evrei, este, înainte de toate, dușmănia împotriva evreilor ca efect al conștiinței pătate și forma clasică a dușmăniei postholocaust împotriva evreilor, eventual și a dușmăniei postpogrom împotriva evreilor¹⁸. Antimozaismul, ca dușmănie împotriva evreilor fără evrei, însemna, după cum am putut vedea, o dușmănie fără prezența fizică a evreilor, ceea ce face să apară cu atât mai importantă eficacitatea socială a

evreilor morți „nemuritori“ și face posibilă o întărire eventual prin evreii de astăzi în măsura în care aceștia, ca supraviețuitori, pot lua înfățișarea celor uciși. De aceea, pentru această formă a dușmăniei față de evrei, am ales termenul de antiebraism în care se află numele vechi de „ebraici“ care se trag de la Abraham „ha-Ibri“, asta însemnând Abraham „priebeagul“ (der Grenzgaenger). Evreii morți sunt un fel de pribegi, ei sunt și rămân pribegii istoriei contemporane.

„Un genocid nu reușește niciodată total așa cum din vremuri imemorabile l-au plănuit și continuă să-l plănuiască despoții. Cu toate acestea, poporul evreu încă mai trăiește, vitalitatea sa fiind mai mare ca niciodată. Statul Israel prezintă o nouă realitate de o importanță insurmontabilă: cu toate că nu rezolvă problema evreiască și nu pune capăt diasporei este rezultatul unui nou început – Israel este patrie și azil. Grație acestui stat mic și continuu amenințat nu va mai fi nicăieri așa ușoară uciderea evreilor și, Israel este un stat ca toate celelalte și nu ființa comună a unui popor ales; el nu are voie să fie decât așa dacă vrea să supraviețuiască. Nu, urmașii victimelor de la Belzec, Majdanek și Auschwitz nu mai au dreptul să fie miei – fie și miei cu dinți de oțel“¹⁹.

2.5. Discriminarea evreilor ca antisionism

„Antisionismul“ este o formă mai nouă a discriminării evreilor care iese în evidență în paralel cu antisemitismul, antimozaismul și antiebraismul „cu sau fără evrei“, fără a se referi explicit la evrei, din care cauză rămășiței nucleului antiiudaic al convenției îi sunt atașate caracteristici politico-ideologice. Antisionismul s-a dezvoltat în paralel cu mișcarea sionistă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și chiar cu – fără a avea un caracter antiiudaic – o variantă iudaică, care astăzi, din nou întărită, este de găsit în micile cercuri ortodox-religioase ale Americii. În lumea neiudaică, încă dinaintea celui de-al doilea război mondial, cuvintele „sionist“ și „sionism“ au devenit insulte, într-o societate în care antiiudaismul și antisemitismul nu erau bine văzute, și anume cu referință la evreii care nu erau pregătiți pentru asimilare sau ortodoxie în această măsură nepărând prea indicați pentru volatilizarea vechilor convenții negative. Antisionismul de mai târziu nu a putut acoperi în totalitate dușmănia împotriva evreilor chiar dacă, în primii

treizeci de ani de existență a statului Israel – ca să ne exprimăm metaforic –, din mantaua antisionistă a devenit o manta statală care, prin rezoluția O.N.U. din anul 1975, a căpătat un semn de marcă impunător și, prin aceasta, exportat, ca marfă confecționată, în toată lumea. De acum înainte, între sionism și imperialism, colonialism etc. vor fi puse, în mod greșit, semne de egalitate – în care se regăsesc aproape toate caracteristicile cunoscute ale discriminării evreilor – sionismul devenind un subiect discutat în cele mai înalte instituții ale statelor. Antisionismul se dezvoltă acum, mai ales, ca formă clasică a dușmăniei împotriva evreilor la nivelul intelectualilor și politicianilor de stânga – persoane, grupări, partide, state –, astfel putându-se susține acuzații de antisemitism și, totodată, să pregătească drumul antiisraelismului ca cea mai nouă formă a dușmăniei împotriva evreilor, după ce Israelul, ca stat al evreilor, a devenit „evreul statelor“

Nu mai era respins evreul care, ca evreu german, dorea să trăiască în Republica Federală, ci israelitul care în propria sa țară, ca evreu național, dorea să construiască și să apere statul Israel, după Schalom Ben-Chorin deja în timpul Aufklärung-ului era valabilă următoarea deviză: „Evreilor ca oameni – totul –, evreilor ca națiune – nimic“. Evreul din diaspora care, timp îndelungat, a trebuit să se supună martiriului, a fost etichetat laș; evreul, care în ținutul și statul Israel a trebuit să se apere cu succes împotriva unei puteri arabe, e văzut ca un militarist agresiv: oricum s-ar comporta evreul, rămâne țintă a urii împotriva evreilor²⁰ Că antisionismul a fost numai o altă manta a antiudaismului a devenit clar nu numai în 1975, prin critica rezoluției O.N.U., ci, mai mult, în 1978, prin surprinzătoarea pace dintre Menachem Begin și Anwar el Sadat, Israel și Egipt, care a părut să răpească antisionismul aderenților ei pentru ca, mai târziu, să fie prezentat lumii ca o cu totul nouă modă a antiisraelismului, – sau să folosim o altă metaforă: fântâna cunoscută în noile culori ale antiisraelismului din vechile izvoare ale antiudaismului.

2.6. Dușmănia împotriva evreilor ca antiisraelism

„Antiisraelismul“ este cea mai emancipată formă de până acum a antiudaismului care, deja, după numele „Israel“, vizează pe „evrei ca popor“ și, prin aceasta, lăsând să se întrevadă clar nucleul

antiudaic al discriminării evreilor. Antiisraelismul este cea mai nouă și coagulantă formă a dușmăniei împotriva evreilor care poate uni reprezentanți ai mai multor lagăre politice al căror potențial nu poate fi trecut cu vederea. Interesele violente de respingere a complexelor cauzate de vina uciderii evreilor, la care s-a luat parte, se manifesta ca o căutare neîncetată a evreilor vinovați, după cum argumentează Gunnar Heinsohn: „Antisionistul nu poate accepta amenințarea iudaică în Orientul Apropiat pentru că el are nevoie de evrei care să amenințe pentru ca să se poată apăra de amenințarea de a fi găsit vinovat de uciderea evreilor... Pentru antisioniști dușmanii arabi devin niște răzbunători. El privește exterminarea evreilor din Israel ca pe o pedeapsă dreaptă pentru oamenii răspunzători de complexul de vinovăție, ei înșiși nefiind mai buni decât aceia deveniți în realitate vinovați. Antisionismul stă, astăzi, ca o manta de protecție a anti-semitismului“. Și „furia din interiorul lui împotriva evreilor îl paralizază la combaterea urii care, neputând fi depășită, a apărut după 1945. Antisionismul este, deci, o creație a antisemitismului și s-ar putea contopi cu acesta fără a exista posibilitatea de a se mai face diferența între ele“²¹.

„Mesajul este clar: israeliții se comportă cu palestinienii în același mod în care s-au purtat naziștii cu evreii... Israelienii i-au locul naziștilor, iar palestinienii pe cel al evreilor... În orice haină s-ar strecura, ei susțin aceleași idei: cum că ar fi în sfârșit, voie a nu-i agreea pe evrei după ce, timp de patruzeci de ani, a-i iubi fusese o datorie națională“²².

Într-adevăr, așa s-ar putea argumenta, apare destul de clar în noțiunea „anti Israelism“ nucleul convenției antiudaice: pentru că „Israel“ nu este numai numele statului evreiesc de astăzi, ci, cu atât mai mult, „Israel“ a fost, la început, titlul de onoare al lui Iacov, care nu a luptat mai puțin pentru existența sa decât statul Israel de astăzi, problema diferenței dușmanilor neimpunându-se a fi luată în evidență (1 Moise 32, 25-32). În antiisraelism, antiiudaismul originar a ajuns la cea mai mare cunoaștere, s-ar putea argumenta, în măsura în care, în el, este menționată existența „Israelului“, a strămoșului Iacov împreună cu toți urmașii săi și, cu aceasta, totodată, existența Dumnezeului lui Abraham, Isaac și Iacov, văzută din punct de vedere religios, este, cu siguranță, o atitudine absurdă și sinucigașă, dacă numele acestui

Dumnezeu este pus la îndoială, așa cum pentru poporul lui I s-a relevat lui Moise: „Eu sunt Dumnezeul tatălui tău, Dumnezeul lui Avraam, Dumnezeul lui Isaac, Dumnezeul lui Iacov... Eu voi fi negreșit cu tine... ..Eu sunt Cel ce sunt...” (2 Moise 3, 1-17).

Făcând abstracție de aceste interpretări teologice și delicate, se pot vedea din nou la antiisraelism vechile caracteristici ale dușmăniei împotriva evreilor, după cum ne relatează Schalom Ben-Chorin: „Ura împotriva intrușilor văzuți ca străini în propria lor țară, ura împotriva necredincioșilor, ura împotriva unei grupe superioare din punctul de vedere al civilizației și, în cele din urmă, ura împotriva acelor proscriși în alte țări“. Pentru că „faptul de a fi străin între evrei și arabi nu a fost distrus îndeajuns, a permis declanșarea vechilor reacții în lanț: faptul de a fi străin produce neîncrederea, neîncrederea duce la ură, ura la violență“, – de unde rezultă „imaginea tragică a unei transformări a problemei evreiești“²³

3. Problema sociologică

Unul din argumentele interesante și demne de luat în seamă este articolul cu titlul *Das schlechte Gewissen der guten Christen-Ueber die Geburt Jesu und Ueber den Antisemitismus im Christentum* al lui Christoph Tuercke, publicat la 23.12.1988 în săptămânalul „Die Zeit“. „Nu că evreii nu ar fi avut de suferit înaintea existenței creștinismului“, argumentează autorul articolului. „Dar au avut de suferit pentru că și-au subestimat dușmanii, că au încheiat alianțe greșite sau pentru că au stat în calea unor mari puteri, dar nu din cauză că erau evrei. Dimpotrivă în aserțiunea, că un anumit Iisus din Nazareth ar fi Christos, se afla de la început un impuls antievreiesc, și de măsura în care această afirmație s-a ridicat la o valabilitate mondială, s-a întărit și impulsul spre o atitudine principială: Evreii? Sunt aceia care l-au ignorat, l-au batjocorit și l-au condamnat la moarte pe propriul Mesia, cu toate că numai lor le-a fost dată premisa de a-l recunoaște: scrierile sacre care i-au pregătit drumul din punct de vedere spiritual. Necredința evreilor nu era aceea a păgânilor ignoranți, care nu aveau idee despre ce ar fi Christos până în momentul în care au venit misionarii pentru a le explica în felul lor. Era mai mult necredința de a ști mai bine: insensibilitate, îndărătnicie. Ei erau împotriva,

pentru că erau evrei – anticriști din principiu. Și acest principiu, un fapt de a nu voi a recunoaște și un fapt de a nu voi a crede trufaș și incorrigibil – nu era acesta răul absolut?“ Creștinismul era întoarcerea iudaismului împotriva lui însuși, impulsul antievreiesc din creștinism nu și-a găsit niciodată liniștea.

„Oare nu este un Mesia, care are nevoie de o reîntoarcere, pentru a se releva lumii întregi ca Mesia la fel de bun, ca unul a cărui venire nu a avut încă loc? Asemenea întrebări măcinau, cu toate că nu erau puse în mod explicit... aici creștinătatea vedea în evrei propria lor îndoială, atunci au devenit mai violenți împotriva evreilor, pentru că propria lor conștiință evreiască simțea mai mult ca oricând absența unei narcoze. Unde evreii erau socotiți, din principiu, ca anticriști incorrigibili și de neconvins, pentru asta trebuind să și plătească, credința creștină nu mai avea încredere în propria ei putere spirituală și lăsa, astfel, peste ei, furia propriei lor necredințe. În asemenea excese el este, însuși, o trecere spre antisemitismul modern care, fără creștinism, nu ar fi existat niciodată și care, totuși, nu mai era originar creștin: este, mult mai mult, un resentiment antievreiesc al unui creștinism golit și rigid, dezinteresat de cuprinsul propriilor credințe și, de aici, destul de lipsit de scrupule în a ignora și credința iudaică. Spiritul iudaic îl reduce la natura rasei evreiești, obiecția teologică la creștinism la o împotrivire înnăscută și la o manie a descompunerilor, dispersiunea în lume a evreilor fiind prezentată ca o conspirație mondială a evreilor“. Impulsul antievreiesc în creștinismul primar prezenta o ambivalență izvorâtă din conștiința încărcată datorită atitudinii față de evrei și, de aceea, au existat scrupule, nu numai ură și simpatie, nu numai aroganță... O asemenea ambivalență se află chiar și în istoria nașterii lui Iisus: ei i-au luat mesianismul dar s-au arătat legați de ideea mesianică dându-i o nouă semnificație. Ei au făcut o intervenție în cadrul tradiției iudaice... Această istorie nu este așa încurcată numai pentru că gândirea mesianică nu se lasă izolată, în totalitate, de nici una dintre cele două confesiuni: „El este, cumva, asemănător evreului veșnic care se plimba prin lume nemântuit și s-ar lăsa satisfăcut doar prin orientarea rațională - care se apropie atât cât este omenesc posibil de statutul mesianic“.

„Dar eu nu vreau să iau apărarea evreilor, ar fi inutil – scria Theodor Herzl, în 1896, în introducerea cărții sale, *Statul evreilor*.

Despre acest lucru a fost spus tot ceea ce este rațional și sentimental“. Dar „problema evreiască rămâne. Ar fi o absurditate să o negăm. Ea este o rămășiță medievală“. ...Problema evreiască apare peste tot acolo unde trăiesc evrei în număr mare; acolo unde nu apare va fi adusă de către emigranții evrei: „noi mergem acolo unde nu suntem discriminați; prin apariția noastră apare și discriminarea“. Theodor Herzl credea că poate înțelege antisemitismul ca pe o mișcare variată și complicată: „Eu cred că pot recunoaște ceea ce în antisemitism este o glumă brutală, prejudecata moștenită, intoleranța religioasă – dar și ceea ce pare o așa-zisă legitimă apărare“. Cine este străinul poate hotărî majoritatea; este o problemă a puterii cum sunt toate în legăturile dintre popoare: „În situația de astăzi a lumii puterea are întâietate în fața legii. Noi suntem în zadar buni patrioți, așa cum erau și hughenoții care au fost obligați să ia calea pribegiei. Dacă ne-ar lăsa în pace... Dar eu cred că nu ne vor lăsa niciodată în pace“²⁴. Între timp putem pune la îndoială veridicitatea următoarei aprecieri a lui Theodor Herzl: „Eu cred că problema evreiască nu este nici una socială, nici religioasă. Ea este o problemă națională și pentru a o rezolva trebuie să o transformăm într-o problemă politică de importanță mondială“²⁵. Între timp a devenit o asemenea problemă, cu atât mai mult în prezent.

Dacă privim această situație prin prisma lui Schalom Ben-Chorin, „atunci putem remarca imaginea tragică a transformării problemei evreiești: sionismul a năzuit la crearea unui stat al evreilor iar, astfel, implicit la rezolvarea problemei evreiești: crearea statului a fost încununată de succes, dar problema evreiască nu a fost, prin acesta, rezolvată, ci doar transformată și transportată. Transformarea a putut avea loc prin faptul că, din problema unei minorități din diaspora, a devenit problema unei majorități în propria țară, problema evreiască nepierzând însă nimic din intensitatea sa. Evreul din diaspora a fost și a rămas un factor neintegrabil, un corp străin religios și național care, întotdeauna, declanșa tensiuni în zonele marginale, în timpul cărora se ajungeau la ciocniri, persecuții sângeroase și distrugerii de vieți omenești. Statul Israel a rămas astăzi un corp străin în cadrul celorlalte state, în special în regiunile învecinate ale lumii arabe. Așa cum evreul a fost văzut ca un străin, și totodată pus în afara legii, în țările diasporei, tot astfel statul evreiesc este respins de lumea musulmană ca fiind un corp străin. Aceasta este transformarea problemei.

Transportarea problemei consta din mutarea focarului ei din Europa în Orientul Mijlociu“. Ura împotriva evreilor a fost transpusă în toate formele ei cunoscute, asupra statului iudaic fără a fi însă încetat în diaspora: „Putem vedea clar cum unele concepții de bază despre evrei, aflate în circulație, eclipsează adevărul. O veche experiență ne învață că evreul mitic este mai puternic decât evreul empiric“. Și, „poporul ales, respectiv comunitatea evreiască din lumea întreagă, a fost și a rămas o sursă de scandal (de supărare), și după formarea statului Israel“²⁶. Dar nu numai sub această formă și nu numai în țara sfântă.

„Motivele unor asemenea manifestări sociale au fost deseori studiate, dar o soluție clară nu s-a găsit nici până în ziua de astăzi“, susține Heinz Galinski în cuvântarea de deschidere a Congresului despre antisemitism al verzilor, din toamna anului 1988, de la Frankfurt. „Este sigur faptul că antisemitismul, sub toate formele sale, din cele mai vechi timpuri, consta dintr-o mixtură de neîncredere, necunoaștere, idei preconcepute și neputința de a suporta faptul de a fi altfel al celui alt“. La fel de sigur este faptul că antisemitismul, mai ales în timpurile moderne, a fost folosit în viața politică pentru a manipula în mod demagogic masele prin cele mai josnice instincte umane, cu scopul de a le ascunde adevărata realitate a vieții sociale și, astfel, să impună un control asupra indivizilor: „Nu este o coincidență faptul că între diversele forme de apariție ale antisemitismului se pot recunoaște legături interioare chiar dacă ele se află la distanțe de decenii, uneori chiar secole... Un aspect deosebit al manifestării antisemitismului de astăzi este modul cum, în cercuri îndepărtate... se reacționează la evenimentele din Orientul Apropiat și la politica guvernului israelian. Noi nu ne lăsăm păcăliți de argumentații străvezii de genul agresiunilor verbale și concrete la adresa statului israelian care ar trebui înțelese ca fiind numai antisioniste și nu antisemite. Agresorii urmăresc fățiș țelul antisemitismului – anume distrugerea evreilor cu mijloace și sub o îmbrăcăminte nouă. Antiudaism, antisemitism, antisionism, ura împotriva evreilor – acestea sunt diverse denumiri pentru un singur rău care, timp de secole, a adus suferințe greu de imaginat la milioane de oameni, un rău cu rădăcini aparent indestructibile“²⁷. Faptul supărător al discriminării evreilor – al respingerii, al dușmăniei și al urii – rămâne.

„Antisemitismul se vrea numai pe sine“, presupunea

Hermann Bahr. „El nu este doar un simplu motiv pentru o anumită cauză. Singura cauză a antisemitismului este antisemitismul. Există antisemiți pentru a fi antisemiți. Aceste simțuri se savurează... Antisemitismul este morfismul oamenilor mărunți... Antisemitul este antisemit din dorința căutării beatitudinii și a entuziasmului unei pasiuni. El ia primele argumente pe care le găsește. Dacă aceste argumente sunt contrazise, o să caute altele, iar dacă nu găsește niciunele, acest lucru nu-l va face să se schimbe, el nu se poate lipsi de plăcere... Dacă nu ar exista evrei, antisemiții ar trebui să-i inventeze, lipsa plăcerii dându-le o puternică stare de agitație“. În cartea sa *Betrachtung zur Judenfrage*, Jean Paul Sartre scria, cincizeci de ani mai târziu, următoarele: „Dacă nu ar exista evrei antisemitismul i-ar descoperi“; și el vedea antisemitismul ca pe o „pasiune“²⁸. Pasiune, suferință, boală? În publicațiile despre antisemitism, de după cel de-al doilea război mondial, se vorbește, „patologic“, despre „boala antisemitismului“, despre o „boală a ideilor preconceptuate“, despre o „erupție internațională“, despre „idei preconceptuate ale micii burghezii“, despre o „învățătură greșită“. Evreii sunt prezentați ca „oglinzi“ în care se oglindesc „dezacordurile“ și „dezbinările interioare ale germanilor“, prin antisemitism ieșind la iveală toată răutatea umană, „în noi toți existând un sâmbure de antisemitism“, chiar și „evreul inexistent“ fiind obiect al urii; pentru că „evreul rămâne evreu“. Dușmănia rămâne dușmănie?

„Antisemitismul este atunci când evreii pot fi tolerați și mai puțin decât ar fi natural“, suna teoria binecunoscută a lui Henry Broders, din cartea sa *Der ewige Antisemit - Ueber Sinn und Funktion eines bestaendigen Gefuehls*. Antisemitismul normal nu constă în faptul că evreii au fost vânați, bătuți și uciși, versiunea sa cotidiană și banală distingându-se prin faptul că evreii sunt bănuți mult mai repede și se pot dezvinovăți mult mai greu decât alții: „asta însemna că ei, ca victime, trebuie să fie mai răbdători, mai lipsiți de apărare, mai predispuși la suferință, iar ca făptași au parte de sentințe mult mai severe. Ceea ce se face evreilor contează numai pe jumătate, pentru că ei sunt victime prin natura lor intrinsecă, ceea ce ei înșiși fac altora contează dublu“. ... Henry Broder nu consideră antisemitismul ca fiind un comportament deviant sau ca „pe o excepție de la regulă, el fiind un caz normal al comportamentului social față de evrei – tocmai regula“. Nu cel care nu-i poate suferi pe evrei se comportă deviant de la normă, ci

acela care nu are nimica împotriva evreilor: „Așa ceva există, dar aceste cazuri reprezintă tocmai excepția...”. Antisemitismul este o „autoservire emoțională” care satisface unele necesități, ca atare neavând tangență cu comportamentul evreilor, pentru că orice tip de comportament al evreului activează, întotdeauna, un alt fel de antisemitism; antisemitismul nu are, în mod necesar, de-a face cu evrei fizici, în caz de necesitate descurcându-se și fără ei²⁹.

Ce putem accepta din motivațiile, argumentațiile și definițiile enumerate mai sus? Răspunsul este credem foarte simplu: unele sunt adevărate, altele sunt valabile doar în parte, iar altele fiind false chiar periculoase. Din perspectiva sociologică ele se lasă interpretate în felul următor: „problema evreiască” și „antisemitismul” nu sunt o rămășiță medievală” și nu se manifestă doar acolo „unde evreii trăiesc în număr mare și nu este vorba în nici un caz de o „problemă națională” (Th. Herzl). „Antisemitismul” nu „se vrea doar pe sine”; unicul motiv al antisemitismului nu „este antisemitismul”; nu există „antisemiți doar de dragul de a exista antisemiți”; el nu este „morfina oamenilor mărunți”, nu este în mod necesar „încântare”, „entuziasm” sau turmentarea unei pasiuni” (H. Bahr și Jean Paul Sartre). Antisemitismul nu este o „boală” și nici o „erupție”, nu este numai o „idee preconcepută a micii burghezii”, nu este o „învățătură falsă”, evreii nefiind o „oglină” pentru „dezacordurile” și „dezbinările” altora etc., etc. Antisemitismul nu este nici „natural” și nici un „sentiment consecvent”, nu există „antisemitism etern”, el nefiind nici măcar „regula”, nu este o „autoservire emoțională” care umple „necesitățile profunde” etc., etc. (H. M. Broder). Antisemitismul nu poate fi considerat un fenomen economic, social sau psihologic. Antisemitismul este, într-adevăr, un fel de „mișcare variabilă și complicată” și, în mod sigur, o „problemă a puterii” (Th. Herzl), pentru că evreii sunt „priviți cu mai multă bănuială” și au și mai puțin „dreptul de a se apăra decât ceilalți”: și în ipostazele de făptași ca și în cele de victime au parte de sentimente deosebite; probabil că antisemitismul nu are „nimic de a face cu comportamentul evreilor”, pentru că, într-adevăr, „fiecare comportament al evreilor activează un altfel de antisemitism”, iar în cazuri de excepție poate supraviețui și fără „prezența fizică a evreilor” eventual chiar „fără antisemiți”³⁰. Atâta referitor la publicistică; iar știința?

Științele sociale au văzut antisemitismul ca pe o „dușmănie

a grupelor“ și au găsit cauza lui în „străinietatea“ respectiv în „caracterul de a fi străin“ (Z. Rudy). Cu ajutorul acestor concepte s-a putut ajunge mai aproape de miezul problemei, după cum deja s-a demonstrat. În lexiconul sociologic antisemitismul este prezentat ca fiind o „atitudine sau un comportament orientat împotriva evreilor“ și care poate merge de la „dușmănie, ură, la izolare, alungare sau chiar distrugere“, baza lui putându-se vedea atât în „comportamentele politice“ cât și în „conștiința și subconștientul maselor populare“, chiar dacă cauzele sale „se află în esență nu la acel A. persecutat, ci la persecutor“ și apare, mai ales, în „situații nesigure din punct de vedere social și de criză“ în care personalitatea autoritară este bolnăvicioasă pentru A¹. În alte locuri antisemitismul este văzut ca fiind definitiv pentru ideile preconceptuate și stereotipe față de evrei, aceștia fiind gândiți ca o „grupă străină neînsemnată dar totodată periculoasă“ mai ales de către „ideologiile naționaliste și extremiste“, elaborate, mai ales, în cadrul societăților cu o tradiție creștină; din același lexicon aflăm că „antisemitismul“ este o „noțiune inexactă“, atâta timp cât nu se referă și la ideile preconceptuate împotriva altor grupe semitice (de exemplu arabii)³². Teorii care „fetișizează“, „antropogenizează“, „depolitizează“ și „naturalizează“ sunt respinse. Problema sociologică rămâne. Dușmănia împotriva evreilor este o mare provocare științifică. Poate că într-o bună zi va fi recunoscută ca atare. Noi am dorit doar să aducem câteva explicații, rezumatul scurt al gândurilor noastre fiind următorul: discriminarea evreilor – în gradele respingerii, dușmăniei sau urii, cât și în toate formele și transformările lui cronologice, contemporane sau paralele, de la antiudaism, antisemitism, antimozaism, antiebraism, antisionism și antiisraelism – este faptul cel mai supărător și, ca atare, o problemă sociologică, o problemă de bază a inegalității, o paradigmă par excellence. În sensul unei problematizări sociologice, discriminarea evreilor a fost definită ca un program de acțiune, respectiv comportament, cu un potențial de sancțiuni negative și referitoare la o legătură potențială, respectiv virtuală, cu evreul ca străin generalizat și imaginar, al cărui fapt de a fi altfel demonizat (*credo non quod, sed quia absurdum est* (Augustin), apare pe cât de amenințător pe atât de inferior, din această cauză fiind insuportabil, în măsura în care acestui străin îi sunt retrase caracteristicile umane, pentru că în mod convențional el nu le poate avea. Dușmănia împotriva evreilor ca pro-

blemă sociologică trebuie să însemne înțelegerea ei sub toate formele și gradele cunoscute până acuma, ca fiind mai mult sau mai puțin convenții de acțiune, respectiv de comportament, care sunt aproape întotdeauna și multifuncționale și activabile, pot lua o caracteristică naturală, se pot referi la un rol plu-ral respectiv „un singular plural“ ideal tipic, care începe prin respingere și ajunge până la dușmănie, la ură, tinzând în felul lui să treacă de la exterminarea virtuală la cea reală. În concluzie considerăm că discriminarea evreilor trebuie înțeleasă ca o convenție negativă, creată istoric prin instanțe ale puterii și ale dominației, și totodată intensificată de către acestea, care fiind, însă, o convenție socială poate fi și schimbată. Cel puțin în principiu? O problemă socială și sociologică, dar fără o speranță de rezolvare în perspectivă. Totuși o speranță principială sau o aporie lipsită de speranță?³³ Poate nu de terminat, dar de început.

Problema sociologică rămâne cel puțin atâta timp cât continuă să existe realitatea supărătoare a dușmăniei împotriva evreilor: „Este foarte interesant că toți dușmanii copiilor lui Israel au avut un sfârșit atât de tragic“ – observa Heinrich Heine (1797-1856) în anul 1840. „Ce a pățit Nabucodonosor știm, la bătrânețe el s-a transformat într-un taur și a fost nevoit să mănânce iarbă. Vedeți exemplul ministrului persan Haman, nu a fost el spânzurat în cele din urmă la Susa, capitala statului? Și Antiochus, regele Siriei, nu a fost el jupuit de viu? Dușmanii evreilor ar trebui să țină seama de aceste întâmplări... Dar ce folos, aceste exemple nu-i pot speria; zilele trecute am citit din nou o broșură împotriva evreilor scrisă de un profesor de filozofie... Într-una din zile va mânca iarba, un taur este deja de la natură“³⁴.

Traducere: Mihaly-Lorand Deszpa

NOTE

¹ Georg Simmel, *Das individuelle Gesetz. Philosophische Exkurse*, Frankfurt. 1986. p. 63

² *Ibidem*, p. 68

³ Martin Buber, *Die Schriften ueber das dialogische Prinzip*, Heidelberg. 1954. p. 218

⁴ *Ibidem*

⁵ Vezi E. R. Wichn. *Gesammelte Schriften zur Soziologie I*, Konstanz. 1986. p. 306

⁶ Robert Michels. *Materialien zu einer Soziologie des Fremden*, în: *Jahrbuch für Soziologie*, Erster Band. Karlsruhe. 1925. p. 303

⁷ *Ibidem*

⁸ Alfred Schutz. *Gesammelte Aufsätze II. Studien zur soziologischen Theorie*, Haga. 1972. p. 53, 54, 59, 60, 62

⁹ Robert Michels. *op. cit.*, p. 301

¹⁰ Aristoteles. *Politik*, Reinbek. 1968. p. 9

¹¹ Vezi E.R. Wichn. *Op. cit.*, p. 283

¹² Vezi A. Momigliano, *Die Juden in der alten Welt*, Berlin, 1988; L. Poliakov, *Die Geschichte des Antisemitismus*, Worms, 1979

¹³ S. B. Chorin. *Zwischen neuen und verlorenen Orten. Beitrage zum Verhaeltnis von Deutschen und Juden*, München. 1988. p. 112; vezi și D. D.

Runes. *Die Wurzeln der Judenverfolgungen*, Darmstadt, 1981. p. 257; M. Horkheimer. *Ueber das Vorurteil*, Köln und Opladen. 1963

¹⁴ M. Sperber. *Churban oder Die unfassbare Gewissheit*, Wien, 1979. p. 53, 66, 26; vezi H. A. Strauss u. N. Kampe (Hg.). *Antisemitismus. Von der*

Judenfeindschaft zum Holocaust, Bonn. 1984; D. Claussen, *Vom Judenhass zum Antisemitismus. Materialien einer verleugneten Geschichte*, Darmstadt u. Neuwied. 1987

¹⁵ E. Jaeckel. *Hitlers Weltanschauung*, Stuttgart, 1981; A. Schlückendanz. *Sozialparasitismus im Voelkerleben*, Leibzig. 1927; R. N. Coudenhove-Kalergi. *Judenhass heute. Das des Antisemitismus heute*, Wien u. Zürich. 1935

¹⁶ E. Jaeckel. *op. cit.*, p. 55, 63, 72, 75; vezi *Die Zeit*, din 2 septembrie 1988. p. 40; S. Haffner. *Anmerkungen zu Hitler*, Bonn, 1978. p. 172; M.

Postone, *Nationalsozialismus und Antisemitismus. Ein theoretischer Versuch*, in D. Diner, *Zivilisationsbruch. Denken nach Auschwitz*. Frankfurt. 1988. p. 242-254

¹⁷ B. Engelmann, *Deutschland ohne Juden. Eine Bilanz*. München. 1981, p. 409

¹⁸ A. Silbermann u. J.H. Schoeps (Hg.), *Antisemitismus nach dem Holocaust. Bestandsaufnahme und Erscheinungsform in deutschsprachigen Laendern*. Koeln. 1986

¹⁹ M. Sperber, *op. cit.*, p. 41. 96

²⁰ S. Ben-Chorin, *op.cit.*, p. 106

²¹ *Frankfurter Rundschau*, din 7 noiembrie 1988. p. 8

²² *Sueddeutsche Zeitung*, din 18/19 ianuarie 1986; *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, din 6 septembrie 1988. p. 6; *Die Zeit*, din 23 septembrie 1988. p. 48; *Die Zeit* din 23 decembrie 1988. p. 3; R. Wistrich, *Der antisemitische Wahn. Von Hitler bis zum Heiligen Krieg gegen Israel*. München. 1988

²³ S. Ben-Chorin, *op. cit.*, p. 101. 104

²⁴ Th. Herzl, *Wenn ihr wollt, ist es kein Maerchen. Altneuland. Der Judenstaat*, Kronberg. 1978; C. Lombrosso, *Der Antisemitismus und die Juden*. Leipzig. 1894

²⁵ Th. Herzl, *op. cit.*, p. 200

²⁶ S. Ben-Chorin, *op cit.*, p. 104, 108, 112, 118

²⁷ *Allgemeine juedische Wochenzeitung*, din 11 noiembrie 1988. p. 1

²⁸ H. M. Broder, *Der ewige Antisemit. Ueber Sinn und Funktion eines bestaendigen Gefuehls*, Frankfurt. 1986. p. 23, 28; W. Boehlich (Hg.), *Der Berliner Antisemitismusstreit*, Frankfurt. 1988; H. Bahr, *Der Antisemitismus*, Koenigstein. 1979

²⁹ H. M. Broder, *op. cit.*, p. 30-35, 148

³⁰ *Ibidem*; vezi și B. Tischatschek, *Antisemitismus ohne Antisemiten? Zum nachfaschistischen Antisemitismus in Oesterreich*, în *Oesterreichische Zeitschrift fuer Soziologie*, 1/1976. p. 1-14; G. Zwercenz, *Die Rueckker des toten Juden nach Deutschland*, München. 1986. p. 7

³¹ Vezi G. Hartfiel, *Woerterbuch der Soziologie*, Stuttgart. 1976

³² W. Fuchs, *Lexicon zur Soziologie*, Opladen. 1988

³³ D. Claussen, *Vom Judenhass zum Antisemitismus. Materialien einer verleugneten Geschichte*, Neuwied. 1987

³⁴ H. Heine, *Saemtliche Werke*, Band XI. München. 1964. p. 20

Înălțarea la cer este o practică importantă legată de biografia spirituală a celor foarte religioși: șamanii siberieni, figurile apocaliptice, vracii greci, înțelepții evrei au făcut acele călătorii cerești care l-au fascinat atât de mult pe Ioan Culianu¹. Atribuirea unei astfel de aventuri este, în multe cazuri, legată de o experiență constitutivă, cea a unei religii sau a unei noi faze într-una deja stabilită. Într-adevăr, așa stau lucrurile și pentru multe figuri de marcă evreiești. Cu toate acestea, o trecere în revistă a istoriei înălțării la cer în iudaism relevă o situație destul de interesantă: primele descrieri ale figurilor întemeietoare, patriarhii sau Moses nu au fost niciodată prezentate ca înălțându-se pentru o întâlnire cu divinul; Dumnezeu se releva el însuși coborând spre destinatarii mesajului divin, nu îl aducea pe mesager spre tărâmul Lui pentru a prelua mesajul. Cu alte cuvinte, înțelegerea biblică a revelației se bazează pe presupunerea că omul nu poate transcende poziția lui pământească și pătrunde în ținutul divin, în timp ce Dumnezeu este capabil să se adapteze el însuși și să-și potrivească și mesajul umanului. În timp ce drumul în jos era deschis, drumul în sus era complet închis². În termeni mai concreți, Moses era descris, în textele biblice, ca urcându-se pe un munte pentru a primi Tora, în timp ce Dumnezeu, la rândul său, coboară pe munte. Omul rămâne om; el nu este transformat radical de primirea mesajului divin. Moses rămâne un om care va muri cu toate că a primit Tora. Cu alte cuvinte, teofania divină, nu experiența apoteotică a misticului, este momentul constitutiv al iudaismului biblic³.

Literatura apocalipsei reprezintă o mișcare drastică din acest punct de vedere. Este umanul care ia inițiativa unei întâlniri cu divinul, și această întâlnire are loc pe tărâmul divin. Zona divină însăși, nu un munte înalt, este scena întâlnirii mistice și revelației. Apocrifă ca

gen literar, această literatură a propulsat un număr mare de figuri spre zonele cerești, „în afara acestei lumi“, pentru a folosi expresia lui Ioan, pentru a le permite să se întoarcă cu mandatul/recomandarea unui interviu cu monarhul divin. Lui Moses, Abraham, Isaia sau Enoch i s-au atribuit atât călătorii cât și cărți despre aceste călătorii celeste⁷. În unele cazuri, ideea unei transformări profunde a personalității umane include unele schimbări trupești legate de șederea în sferile cerești⁸.

Acest motiv al înălțării mitice a omului s-a păstrat și chiar dezvoltat în tratatele ebraice scrise după distrugerea celui de-al doilea templu. În tratatele ebraice mistice, cunoscute sub titlul general de scrieri Heicalot, înălțarea este un subiect major. În acele scrieri, inițiativa misticului este punctul de plecare în călătoria mistică. În privința scopurilor acestor înălțări, se remarcă divergențe între cărturari în ce privește ținta principală: este o lectură mai mistică a acestei ținte, ceea ce înseamnă că misticul are experiența unei întâlniri cu Dumnezeu, considerat ca o entitate antropomorfică cerească de dimensiuni uriașe⁹. Potrivit altor opinii erudite, scopul înălțării îl constituie participarea la liturgia divină¹⁰. Cu toate acestea, mai recent, un anumit accent pe importanța izbânzii magice a celui ce se înalță spre sferele mai înalte este evidentă în unele studii⁸.

În toate cazurile, protagoniștii acestor înălțări la cer sunt, în principal, figuri post-biblice, unii din fondatorii primei faze, perioade a literaturii rabinice, cunoscută ca tannaită. Rabinul Akiva fiul lui Iosif, Rabinul Ișmael, Yohanan, fiul lui Zakkai, Rabinul Eleasar, fiul lui Arac, Rabinul Nehuniah, fiul lui ha-Kanah, Șimeon, fiul lui Zoma, Șimeon, fiul lui Azzai, Elișa, fiul lui Abbuiah. Într-adevăr, figuri biblice apar, din când în când, în literatura Heicalot, dar ele nu sunt principalii protagoniști. Enoch și Moses sunt încă menționați, dar arareori numele lor revine la suprafață în acele scrieri într-un context important¹¹.

Aceste scrieri au fost compuse între secolele al IV-lea și al VII-lea. În literatura rabinică căreia i s-a încredințat scrierea în acea perioadă, înălțarea la cer joacă un rol mult mai puțin vizibil. Această diferență poate fi explicată cel puțin în două moduri diferite și, poate, complementare: din punct de vedere literar, literatura rabinică este mai preocupată de probleme de interpretare și de litera legii decât de misticism, mit și magic. Cu toate acestea, aceste subiecte revin în multe

locuri în Talmud și Midraș, dar ele nu constituie centrul acestor genuri literare. Pe de altă parte, au existat încercări în această literatură de a suprima tendințele mai centrifugale pentru a cultiva o religiozitate mai terestră. Acestea fiind spuse, mă întreb dacă comparația acelor discuții din literatura rabinică ce se ocupă de înălțarea la cer cu prezentarea lor în literatura Heicalot va dezvălui o viziune a acestei probleme complet diferită de cea a literaturii Heicalot. În Talmud, Moses și patru tannați sunt prezentați ca înălțându-se la cer. Mai mult, încă un detaliu important, se pare că o turnură/inclinație mai magică s-a păstrat într-o versiune a înălțării la cer descoperită în Talmud, deci într-un corpus literar de acest tip. Această izbândă religioasă a Rabinului Akiva i-a permis nu doar să se ridice spre lumea divină, dar când îngerii au încercat să-l arunce jos, Dumnezeu a intervenit și a declarat că acest rabin merită să aibă folosința magică a Gloriei divine, în ebraică, *lehishtamesh bi-khvodi*¹⁰. Cu toate acestea, în versiunea găsită în literatura Heicalot, același rabin este descris ca demn de a privi sau contempla gloria divină: *lehistakkel bi-khvodi*¹¹. Care ar putea fi implicația unei astfel de diferențe pentru țelul înălțării la cer? După părerea mea, versiunea rabinică a înălțării se preocupă de exercitarea unei anumite influențe, care poate fi descrisă ca magică sau teurgică, asupra Gloriei divine. Pe de altă parte, privirea, sau contemplarea acestei Glorii pare să fie scopul principal al literaturii Heicalot. În acest tip de literatură mistică, cunoașterea dimensiunilor trupului divin este o parte crucială a cunoștințelor soteriologice. Presupun că accentul pus pe dimensiunile precise are o anumită repercusiune asupra atitudinii religioase mai cuprinzătoare din acest tip de literatură. De aceea nu se face aluzie la o schimbare în glorie sau la punerea ei în serviciul omului, ci la contemplarea stării ei statice¹². În timp ce literatura rabinică era înclinată să considere că Dumnezeu nu poate fi văzut cât timp ești în viață, literatura Heicalot subscria la o atitudine mai pozitivă de contemplare a divinului¹³.

Un al treilea ideal al înălțării, de care ne vom ocupa mult mai mult în discuțiile care urmează, este și el exprimat în literatura Heicalot: rabinul Akivah este descris ca primind revelația unui nume în timp ce contempla viziunea carului divin¹⁴. Acest nume a permis rabinului și discipolilor săi să împlinescă operații magice, după cum o sugerează folosirea verbului *mishtamesh* în acest context. Aducerea

în jos a unor cunoștințe oculte, care conferă puteri extraordinare, este evidentă în acest exemplu. La fel stau lucrurile și în introducerea la un tratat magic numit *Shimmushei Torah* unde Moses este descris ca înălțându-se la cer și, după o dispută/competiție cu diverși îngeri, i s-a relevat nu numai Tora ci și felul de a o citi ca un document magic prin transformarea continuării obișnuite a textului canonic în nume care au diverse folosințe magice¹⁵. Cu alte cuvinte, magicul, legat de numele divine care sunt găsite, în manieră criptică în textul canonului, i-a fost dezvăluit lui Moses împreună cu revelația Torei. Mai mult, potrivit acestei introduceri, Moses a primit de asemenea și darul de a tămădui (*segullot*)¹⁶.

Înălțarea la cer și aducerea în jos a unor forme de cunoștințe ezoterice, fie sub forma numelor magice, leacurilor sau a lecturii magice a Torei, pot fi înțelese ca un model pe care propun să-l numesc mistico-magic: prima mișcare, înălțarea la cer, reprezintă faza mistică a modelului căci permite celui foarte religios să fie în contact cu divinul sau cu entitățile cerești. Faptul că el aduce în jos învățătura/știința secretă, care are, în multe cazuri, calități magice, reprezintă aspectul magic al acestui model. În literatura veche, mișcarea mistică a avut loc fie *in corpore*, fie, așa propun eu să înțelegem unele din discuțiile Heicalot, într-un corp astral¹⁷. Cu toate acestea, în tipurile medievale de literatură, modul predominant de atingere a unui contact cu divinul, sau entitățile semi-divine este prin drumul ceresc al sufletului. Datorită impactului tipurilor grecești și elenistice de psihologii, autorii evrei au adoptat explicații mai spirituale despre comunicarea sufletului. În loc de înălțarea persoanei, unirea sau comuniunea sufletului, sau intelectului, cu Dumnezeu a fost concepută ca o componentă mistică a modelului mistico-magic¹⁸. Aceasta este doar o versiune mai „spiritualizată” a modelului mai vechi. Hasidismul este familiar cu diversele versiuni ale modelului mistico-magic.

Hasidismul secolului al XVIII-lea, o formă majoră de misticism evreiesc și una din fazele lui cele mai recente, a păstrat o versiune deosebit de interesantă a înălțării la cer. Întemeietorul său, rabinul Yisrael, fiul lui Eliezer, mai cunoscut ca Besht, acronimul cuvintelor ebraice Ba' al Shem Tov, adică „posesor al Numelui Bun”, a întreprins, potrivit unor texte, înălțări la cer¹⁹. Această practică nu este necunoscută în perioada dintre literatura Heicalot și mijlocul secolului al

XVIII-lea. În răstimpul de un mileniu și chiar mai mult, mulți mistici evrei sunt descriși ca înălțându-se la cer; nu voi încerca aici o trecere în revistă a materialului existent²⁰. Nu pentru că aceste discuții medievale sunt irelevante pentru textul hasidic pe care îl vom analiza, ci pentru că detaliile particulare de care sunt interesat să mă ocup aici se găsesc, după câte s-ar părea, doar în materialul relativ mai timpuriu mai degrabă decât în textele medievale. Ar trebui de observat că nu doar în exemplul înălțării la cer, pe care îl vom dezvolta în paginile următoare, afinitatea dintre materialul mai vechi și cel hasidic este evidentă; așa stau lucrurile și în privința modului de a studia pe care Besht²¹ l-a cultivat.

Besht a fost descris de un învățat hasidic de la mijlocul secolului al XIX-lea ca cineva al cărui „suflet se înalța și al cărui trup rămânea tot așa de nemișcat ca un mineral²², care vorbea cu Mesia și Păstorul Credincios²³ și a primit răspunsuri de la ei la întrebările pe care le-a pus, care era un expert în probleme din descrierea Creației și povestirea Carului ca și din întreaga Toră²⁴. Înălțarea la cer a fost legată, exact ca în vechea literatură evreiască, de subiectele ezoterice celebre ale celor două povestiri²⁵. Astfel, Besht a fost considerat de urmașii săi de mai târziu ca un expert în probleme de misticism evreiesc antic care include și performanța înălțării la cer. Într-adevăr, în materialul legat de literatura Heicalot se găsește înălțarea la cer pentru a conversa cu Mesia²⁶. S-ar putea pleda împotriva autenticității unui pasaj de la mijlocul secolului al XIX-lea folosit pentru o mai bună înțelegere a experiențelor de la mijlocul secolului al XVIII-lea. Într-adevăr, textul de mai sus pare să combine înălțarea la cer pentru a vorbi cu Mesia cu experiența lui Besht în probleme legate de cele două povestiri cât și cu cunoștințele sale din Tora.

Să ne îndreptăm spre un pasaj, parte dintr-o scrisoare cunoscută atribuită lui Besht, în care el descrie pretinsa sa înălțare la cer. Scrisoarea a fost adresată cumnatului său, rabinul Gershen din Kosov:

„De la Rosh ha-Shanah a anului 5507 (1746), am făcut o incantație pentru înălțarea sufletului care îți este cunoscută. Și în acea viziune am văzut lucruri minunate, pe care nu le văzusem niciodată până atunci din ziua când am devenit conștient/inițiat spiritual. Și este imposibil să-ți relatez și să-ți spun ce am văzut și aflat în acea înălțare,

chiar și în particular. Dar, când m-am întors în Raiul de mai jos²⁸, am văzut sufletele celor vii și celor morți, ale celor pe care îi cunoșteam și ale celor pe care nu îi cunoșteam... nenumărate, într-o mișcare înapoi și încolo, înălțându-se dintr-o lume într-alta prin coloana²⁹ cunoscută inițiatorilor în probleme ezoterice³⁰... Și i-am cerut profesorului și îndrumătorului meu³¹ să vină cu mine căci este un mare pericol să mergi și să te înalți spre lumile cerești unde nu mă mai înălțasem niciodată de când am dobândit deplina cunoaștere, și acelea au fost înălțări puternice. Așa că m-am înălțat treptat până am intrat în palatul lui Mesia³²

Afirmația de început arată cu claritate faptul că întreprinderea sa nu a fost un eveniment unic, ci o practică cunoscută cumnatului său și cultivată de Besht în numeroase ocazii anterioare. O altă înălțare a acestei figuri este cea din 1750, introdusă prin fraza „și de Rosh-ha-Shanah a anului 5510 am întreprins o înălțare a sufletului, după cum se știe³³”. Din nou, fondatorul hasidismului menționează că experiența sa nu este una idiosincronică, ci a fost cunoscută cel puțin în unele cercuri apropiate: „după cum se știe”. Ceea ce pare a fi interesant este faptul că în ambele cazuri înălțarea sufletului a avut loc în ajunul Anului Nou. Este oare această perioadă un moment deosebit de propice pentru a cunoaște viitorul?³⁴

„Eu³⁵ l-am întrebat pe Mesia: Când vei veni? Și el mi-a răspuns: Va fi când doctrina ta se va revela în public și va fi dezvăluită lumii, și „fântânile tale vor revărsa” ceea ce te-am învățat și ai înțeles, și ei³⁶ vor fi în stare să întreprindă unificări și înălțări (ale sufletului) așa cum faci tu, și apoi învelișurile vor fi desființate³⁷, și apoi va fi un timp al bunăvoinței și izbăvirii. Și am fost surprins de acest (răspuns) și am fost foarte trist din cauza duratei în timp când toate acestea vor fi posibile; cu toate acestea, ceea ce am aflat acolo, cele trei lucruri care sunt tămăduiri și trei nume divine, este ușor de învățat și de explicat. (Apoi) mintea mea s-a liniștit și m-am gândit că este posibil pentru contemporanii mei³⁸ să atingă, ca mine, acest stadiu și aspect prin aceste (practici), adică să fie în stare să întreprindă înălțări ale sufletelor și să poată studia și deveni ca mine³⁹”.

Acest pasaj a fost subiectul multor analize erudite și chiar al unei mici polemici între învățații hasidismului⁴⁰. Punctul de atac al acestei polemici îl constituie divergențele dintre o lectură mai mesi-

anică a textului, articulată de B. Dinur¹¹ și dezvoltată, într-o manieră mai critică, de I. Tishby¹² și una mai puțin mesianică, pe care o găsim în scrierile lui Scholem¹³. Cu toate acestea, în ciuda interesului exprimat de erudiți față de această scrisoare, multe din detalii au rămas neexamine. Dorința de a demonstra importanța acestui text pentru natura mesianică a Hasidismului, pe de o parte, sau irelevanța sa, dat fiind celălalt concept, Hasidismul ca mesianism neutralizator, pe de altă parte, a cauzat neglijarea unor componente ale textului care pot avea o anumită importanță pentru un efort de a rezolva controversa de mai sus. Analiza de mai jos va încerca să arate că cel puțin unele detalii din scrisoare, care descriu activitatea lui Besht, corespund cu felul în care magicienii doctori erau imaginați în timpul vieții sale.

Să începem cu termenul *segullot*, tămăduiri. Aspectul său medical, *segullot*, care apare împreună cu numele divine este de asemenea susținut de un document istoric care-l descrie pe Besht nu numai ca un cabalist ci și ca „Doktor” și „Balsem” sau „Balszam”¹⁴. Cele două cuvinte care-l descriu pe Besht urmează a fi găsite chiar după desemnarea lui Besht ca un cabalist. Într-adevăr, această pereche de cuvinte pare să fie parte dintr-o manieră larg răspândită de a descrie persoane asemănătoare. De exemplu, în scrierea magică *Mif' alot 'Elohim*, atribuită rabinului Yo' el ben Naftali Katz, un renumit mag din secolul al XVII-lea, descris ca Ba'al Shem, adică, ca „stăpân al unui nume (magic)”, un citat din „scrierile cabaliștilor”, care se ocupă de astrologia medicală, se specifică, că detalii astrologice „sunt necesare atât posesorului numelui cât și doctorului”¹⁵. De aceea, perechea de cuvinte din revelația lui Besht este relevantă pentru practica fondatorului Hasidismului. Cu toate acestea, în ciuda paralelismului dintre exprimările de mai sus, menționarea numelor divine împreună cu *segullot* amintește de introducerea la *Shimmushei Torah* la care ne-am referit mai sus. Nu este doar o chestiune de similitudine din punct de vedere lingvistic ci și de un context similar: în ambele cazuri înălțarea la cer este menționată. Asemenea lui Moses, Besht s-a înălțat și el la cer și a primit nume și leacuri. Dar se pare că această similitudine nu este singura dintre introducerea la *Shimmushei Torah* și scrisoarea lui Besht.

Să examinăm înțelesul posibil al sintagmei „fântâna ta va revărsa” care apare în pasajul citat mai sus. Sursa ei este un vers bi-

blic: Proverbul 5:16 poate ține locul, după cum presupunem că a făcut-o, diseminării poveștelor lui Besht. Cu toate acestea, mă întreb dacă această înțelegere metaforică epuizează înțelesul acestei sintagme. Într-o descriere a lui Besht, din nou găsită într-o scriere a rabinului Yizhaq Aiziq Safrin din Komarno, se spune „iter alia“, că de minunile făcute de Besht „nu s-a auzit din zilele tannaiților... și un cuvânt de-al său era o fântână de înțelepciune¹⁶, un adevărat principiu pentru (înțelegerea) tuturor scrierilor profesorului nostru Yizhaq Luria... Și el a înțeles înălțarea sufletului și înălțarea la cer, adevărata înțelegere a rabinului Akiva și a tovarășilor săi¹⁷“.

Această comparație a lui Besht cu tannaiții, fie ca făcători de minuni sau ca mistici, este relevantă. Înălțarea în Paradis este în mod explicit menționată, și se pare că a fost formativă – cel puțin așa cum a fost înțeleasă de rabinul din Komarno – pentru înțelegerea figurii extraordinare a lui Besht. Cu toate acestea, se pare că și folosirea sintagmei *ma'ayan hokhmah* este clarificatoare. Această sintagmă constituie titlul câtorva cărți cabalistice, dar ceea ce pare să fie deosebit de pertinent pentru contextul nostru este faptul că acesta este de asemenea și titlul introducerii la *Sefer Shimmushei ha-Torah* unde numele divine și lecurile sunt menționate ca revelate lui lui Moses. Mai mult, este într-o scriere din literatura Heicalot, așa numita *Hebrew Enoch Enoch evreu*, că această sintagmă apare, și acolo reprezintă o entitate mitică găsită în lumea cerească¹⁸. Sintagme înrudite se găsesc într-o varietate de surse rabinice în contextul creativității excepționale¹⁹. Cu toate acestea, frecvența acestei sintagme în scrisoarea lui Besht în contextul înălțării la cer poate indica o afinitate cu acele texte din antichitatea târzie unde înălțarea la cer este importantă. Care poate fi semnificația presupunerii rabinului din Komarno potrivit căreia un „cuvințel“ al lui Besht poate deveni o cheie pentru Cabala lui Luria? Din nou, aceasta poate fi parte din hagiografia exagerată care a înconjurat figura istorică a lui Besht. Cu toate acestea, când se compară această descriere cu scrisoarea, se pare că numele divine pot fi un bun candidat la un „cuvințel“ care este de asemenea un indiciu pentru gândirea lui Luria.

De aceea, puterea lecurilor, aparent rețete magice populare, și a numelor divine nu constituie ceva nou. Faptul că Besht a recurs la aceste subiecte în scrisoarea sa poate fi privit dintr-o dublă perspectivă: o încercare inconștientă de a-și spori reputația ca doctor a

căruia tehnici erau revelate de deasupra sau cel puțin recomandate de o autoritate foarte înaltă. Pe de altă parte, Besht a recurs la un text cu autoritate/consacrat, *Shimmushei Torah*, care menționează că tehnicile pe care le-a folosit au fost cele revelate lui Moses. În virtutea acestor două motive, diseminarea învățaturii sau cunoștințelor lui Besht va avea o semnificație escatologică: oamenii vor putea să se vindece ei înșiși și, potrivit unui alt detaliu din scrisoare, să întreprindă înălțări la cer ca cele făcute de Besht. Această reproducere a performanței lui Besht este echivalentă cu izbăvirea. De aceea ar trebui să acordăm atenție conținutului escatonului așa cum este descris aici: va fi o schimbare în natură, dar natura umană va fi cea vindecată mai degrabă decât o schimbare dramatică în istorie. Tămăduirea trupului și perfecționarea sufletului prin înălțarea sa la cer se constituie în definiția escatonului. Astfel, se pare că accentul pe care Dinur și Tishby îl pun pe escatologia istorică la care se face aluzie aici nu este confirmată de prezenta analiză. Pe de altă parte, încercarea lui Scholem de a se debarasa de conținutul escatologic nu constituie o explicație suficientă: într-adevăr, Besht se adresează lui Mesia, și el oferă o schemă pentru dezvoltări ulterioare. Cu toate acestea, aceasta este o escatologie non-istorică, non-politică și non-geografică, dar totuși o escatologie, reflectată de parametrii principali ai activității lui Besht. Experiența spirituală a înălțării și bunăstarea atinsă de trup prin mijloace magice, conform scrisorii, a putut fi deja apanajul câtorva chiar în timpul vieții lui Besht și, în general, timpul mesianic este considerat ca o izbândă, formată prin acumulare, a indivizilor, și nu rezultatul sosirii sau activității mântuitorului. Într-o anumită măsură, acest punct de vedere asupra mesianismului amintește, din perspectivă fenomenologică, de Abraham Abulafia care credea că diseminarea cabalei sale escatice, bazată pe combinații de litere și nume divine, va face ca întreaga națiune să atingă o stare spirituală care este echivalentă cu mesianismul⁵⁰.

Începutul mișcării hasidice este legat de așa numita revelație a lui Besht, adică de dezvăluirea „adevăratei“ sale naturi. Parte din perioada dinaintea revelației a fost petrecută în regiunea de nord a munților Carpați. Acolo, potrivit legendei, Besht, a trecut la o activitate publică mai intensă după ce a petrecut ani de zile în solitudine⁵¹. Putem presupune că o cărare secretă, mistică, cunoscută de Besht și tovarășii săi, a fost ținută departe de mase. Mai mult, în scrisoare,

tehnicele lui Besht erau în mod explicit legate de înălțarea sufletului. În versiunea idiș a legendei, care a fost citată mai sus, concentrarea maximă a gândirii lui Besht este menționată; această concentrare este atât de intensă încât Besht este descris ca fiind în afara lumii⁵². În aceste cazuri, experiențe etatice sau ca de transă erau legate de un anumit mod de viață. *hitbodedut* și *hanhagah* pe de o parte, și de un anumit tip de *Yihudim* pe de alta⁵³. *Hanhagah*, adică *regimen vitae*, a lui Besht, este menționată, ca și cum era deja o problemă tratată; într-o carte a unei cunoștințe a lui Besth, rabinul Meir Margoliot⁵⁴. Presupun că aceste practici mistice pot fi reperate și în surse evreiești mai timpurii. Cu toate acestea, accentul pus pe înălțarea la cer și stări mistice de conștiință merită mai multă considerare. O relatare la persoana întâi a înălțării sufletului este un fenomen destul de rar în misticismul evreiesc: o confesiune care conține doar numele persoanei ca și data precisă nu este caracteristică rapoartelor despre înălțări dinaintea de Besht pe care le cunosc.

Consemnăm, ca un fapt interesant, că practicile etatice, în care sufletul este descris ca părăsind trupul timp de câteva ore, în care are experiența unor visuri profetice, erau cunoscute în Carpații Răsăriteni⁵⁵. Aceasta este, în mod indubitabil, o practică euroasiatică străveche. Așa cum a fost ea analizată de Carlo Ginzburg⁵⁶, ea poate fi relevantă pentru discuția noastră căci se referă la probe despre o astfel de practică aduse de un călugăr catolic, Marcus Bandinus, privind regiunea Moldovei de la mijlocul secolului al XVII-lea, în apropierea munților Carpați, mai precis zona Bacăului, în jurul lui 1648. Acest autor îi menționează pe *incantatores*⁵⁷, un termen care ne amintește de termenul lui Besht „incantation“/incantație în citatul din scrisoare reprodus mai sus⁵⁸. Mai mult, în timp ce practicile etatice nu s-au bucurat de o receptare pozitivă în Europa creștină, doar în această regiune⁵⁹ cei care executau incantații erau foarte respectați și considerați a fi, conform cu formulările lui Bandinus, la fel cu *doctores subtilissimi et sanctissimi* din Italia⁶⁰. Mai mult, practicile etatice nu erau apanajul câtorva oameni, ci erau permise tuturor⁶¹. Astfel, cu mai puțin de un secol înainte de revelația lui Besht, într-o regiune din imediata vecinătate a locurilor unde întemeietorii Hasidismului și-au petrecut o anumită perioadă în singurătate, practici similare înălțării la cer erau cunoscute și întreprinse de neevrei. Aceste practici nu au nimic de-a

face cu surse evreiești, dar se trag din moștenirea religioasă euroasiatică. Cu toate acestea, după cum am încercat să arăt în unele din discuțiile anterioare, este posibil să notăm practici similare cu cele ale lui Besht în straturile mai timpurii de misticism evreiesc, unele din ele formulate în regiuni îndepărtate de zona euroasiatică. Care ar fi deci semnificația coexistenței practicilor similare în practic aceeași perioadă și regiune geografică? Nu văd un răspuns simplu la această întrebare. În general, tehnicile mistice evreiești mai așteaptă încă descrieri și analize mai detaliate. Cu toate acestea, un răspuns preliminar ar fi că eu văd în înălțarea sufletului în cazul lui Besht și a acelor contemporani ai săi pe care îi voi menționa mai jos o reînviere a unei practici mistice evreiești, veche de secole, cel puțin după cum o relatează surse literare, dar primind și un impuls special din acele regiuni carpatice. Cu alte cuvinte, un aspect al Hasidismului, un accent pus pe înălțarea sufletului, poate fi atribuit consonanței dintre tradițiile mistice evreiești, găsite în surse mult mai timpurii, cu unele practici misticomagice în vogă în regiunea geografică în care a apărut Hasidismul⁰².

Se pare că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, înălțarea *in spiritu* nu era doar o problemă a fondatorului Hasidismului. Cel puțin în două texte contemporane din Europa de Est, acest subiect reapare: se relatează că rabinul Yehiel Mikhal, Maggidul din Zlotciow, o cunoștință a lui Besht, dormea doar pentru câteva motive, unul din ele fiind crearea posibilității de a se înălța la cer⁰³. Această tehnică era cunoscută, raportată ca practică, deși nu foarte apreciată, de marele opozant al Hasidismului, rabinul Eliahu, gaonul din Vilna⁰⁴. Se pare că în probleme de religie nu sunt doar schimbări ci și continuități care au putut permite apariția fenomenelor similare cu cele găsite în Palestina antichității târzii în regiunile carpatice în secolul al XVIII-lea.

Acum prezint unele probleme metodologice. Scrisoarea citată mai sus este un document cu multiple fațete. Înțelegerea ei implică multe aspecte, pornind de la chestiunea versiunilor ei⁰⁵, istoricitatea ei, adică dacă a fost într-adevăr scrisă de Besht, dacă este un document de încredere în privința multor altor detalii pe care le conține. Aici aş atrage atenția asupra afinității citatelor de mai sus cu genul apocaliptic. În definiția acestui gen, J. Collins afirmă că:

„Apocalipsa este un gen de literatură revelatoare cu un cadru narativ în care o revelație este mediată de o ființă de dincolo pentru un receptor uman, dezvăluind o realitate transcendentală care este atât de temporală, căci cuprinde salvarea escatologică, cât și spațială, căci implică o altă lume, supranaturală“⁶⁶.

Mesia este ființa care mediază și relevă, care dezvăluie secretele sfârșitului în Paradisul ceresc. Din acest punct de vedere, această scrisoare a lui Besht întrunește parametri propuși de Collins. Cu toate acestea, după cum am menționat, salvarea, în cazul nostru, nu este o dată precisă când mântuitorul va veni, ci o stare în dezvoltare când atât înălțarea mistică a sufletului cât și aspectul magic al modelului menționat mai sus vor fi diseminate în masele largi. „Salvarea escatologică“ reprezintă aici implementarea treptată a celor două aspecte ale modelului mistico-magic.

Subliniind afinitățile dintre textele evreiești antice și pasajul hasidic, fie din punctul de vedere al genului literar sau al conceptelor. Înseamnă, în opinia mea, mai mult decât o întreprindere filologică, adică o relevare a surselor precise ale unor sintagme dintr-un anumit text. Dacă afinitățile de mai sus au semnificație, aceasta s-ar putea datora și faptului că legăturile filologice pot indica și o similitudine mai fenomenologică. Înălțarea la cer, așa cum este ea descrisă de Besht, datorează mult nu numai textelor evreiești medievale și renaștentiste, ci și celor antice. Care sunt implicațiile unei astfel de pretenții pentru tabloul mai general al misticismului evreiesc? Organizarea mai istorică a misticului evreiesc, ceea ce am propus să numesc „istorie externă“⁶⁷ este un mod semnificativ de a aborda tratarea materialului mistic.

O altă abordare, cea fenomenologică, poate fi înțeleasă ca tot așa de semnificativă ca cea istorică; înălțarea la cer este doar un exemplu/caz pentru o posibilă contribuție la transcenderea abordării istorice pentru a putea descoperi nu doar care sunt diferențele cauzate ca rezultat al transmiterii și dezvoltării istorice, ci și ceea ce este substanță comună a fenomenelor. Relevarea fenomenelor de bază ale unui anumit tip de literatură și descrierea reverberațiilor lor pot fi privite ca istoria internă a unei anumite literaturi. Aici am adoptat un tip mai specific de abordare fenomenologică: presupunerea că unele modele articulează structura conceptuală principală a misticismului evreiesc; în

cazul nostru însă, modelul mistico-magic trece granițele diferitelor tipuri de literatură mistică evreiască.

Traducere din engleză:

ODETTE KAUFMAN-BLUMENFELD

NOTE

¹ Vezi Ioan P. Culianu, *Out of this World, Otherworldly Journeys from Gilgamesh to Albert Einstein*, Shambhala, Boston and London, 1991; *Psychanodia I: A Survey of the Evidence Concerning the Ascension of the Soul and Its Relevance*, Leiden, Brill, 1983.

² Biblia nu prezintă înălțarea lui Elijah, poate și cea a lui Enoch, ca inițiate de om, ci, mai degrabă, de Dumnezeu.

³ Pentru o scurtă trecere în revistă a importanței acestor două concepte vezi Moshe Idel, „*Metatron: Some Remarks on Myth in Jewish Mysticism*”, în H. Pedaya, ed., *Myth in Judaism*, Beer Sheva, 1996, pp. 29-44 (ebraică).

⁴ Vezi Martha Himmelfarb, „*Heavenly Ascent and the Relationship of the Apocalypses and Hekhalot Literature*”, vol. LIV (1988), pp. 73-100.

⁵ Vezi Idel, „*Enoch Is Metatron*”, *Immanuel*, vol. 24/25 (1990) pp. 220-240.

⁶ Despre divinitatea gigantică, desemnată ca *Shi'ur Qomah*, vezi Martin S. Cohen, *The Shiur Qomah: Liturgy and Theurgy in Pre-Kabbalistic Jewish Mysticism*, (Lanham, 1983).

⁷ Vezi Peter Schaefer, *Hekhalot Studien*, Mohr, Tübingen, 1988, p. 286.

⁸ *Ibidem*, pp. 277-295.

⁹ Vezi discuțiile foarte lungi despre rolul lui Moses în textele Heicalot în David Halperin, *The Faces of the Chariot*, Mohr, Tübingen, 1987, pp. 289-322, 335-336, 420-426.

¹⁰ Vezi *Hagigah*, fol. 15b.

¹¹ *Heikhalot Zutarti*, ed. R. Elior, Jerusalem, 1982, p. 23.

¹² Vezi Moshe Idel, *Kabbalah: New Perspectives*, New Haven, London, 1989, pp. 157-158.

¹³ Vezi stadiul cercetării în Nathaniel Deutsch, *The Gnostic Imagination, Gnosticism, Mandaeism, and Merkabah Mysticism*, Brill, Leiden, 1955, pp. 135-150.

¹⁴ *Heikhalot Zutarti*, p. 22; Peter Schaefer, ed., *Synopse zur Hekhalot-Literatur*, Tübingen, 1981, pp. 143-144.

¹⁵ Moshe Idel, „*The Concept of the Torah in Heikhalot Literature and Its Metamorphoses in Kabbalah*”, *Jerusalem Studies in Jewish Thought*, vol. 1 (1981) pp. 27-29 (ebraică).

¹⁶ Vezi 'Otzar Midrashim, J.D. Eisenstein. New York, 1915, p. 307. Cf. Moshe Idel. „The Concept of the Torah”. pp. 27-29. (ebraică). David J. Halperin. *Faces of the Chariot*. Mohr, Tuebingen. 1987. pp. 289-319.

¹⁷ Vezi Moshe Idel. *Golem, Jewish Magical and Mystical Traditions on the Artificial Anthropoid*, SUNY Press. Albany, 1990. pp. 285-286.

¹⁸ Vezi Idel. *Hasidism: Between Ecstasy and Magic*, SUNY Press. Albany, 1995, cap. 2-3.

¹⁹ Vezi, de exemplu, Yaakow Kaidaner. *Sippurim Nora'im* ed. Gedalyah Nigal, Jerusalem. 1992. pp. 36-37 (ebraică).

²⁰ În legătură cu această problemă vezi Idel. *Kabbalah: New Perspectives*, pp. 88-96.

²¹ Vezi Idel. *Hasidism: Between Ecstasy and Magic*, cap. 5.

²² Domem. Vezi de asemenea Idel. *Kabbalah: New Perspectives*, p. 95 unde o descriere hasidică a lui Moses într-o situație cataleptică este analizată.

²³ Adică rabinul Shimeon bar Yohai, pretinsul autor al cărții lui Zohar.

²⁴ Citat dintr-un manuscris al rabinului Yizhag Safrin din Komarno în Rabin Shimonon Menahem Mendel. *Collection of Material on the Besht, Ba'al Shem Tov*, Lodge, 1938. I p. 18.

²⁵ Acesta este cazul cel puțin în textul Talmudic babilonian din *Hagigah fol.150*.

²⁶ Vezi textul tipărit în Yehuda Even Shmuel, *Midreshei Ge'ulah*, Jerusalem, 1954, p. 73.

²⁷ *Hashba'ah*. Despre acest termen vezi mai jos lângă nota 58.

²⁸ Teoria unui Rai dublu se găsește în multe locuri în escatologia cabalistică și a fost acceptată de Besht: vezi legenda citată de Martin Buber. *Tales of the Hasidism, Early Masters*, tr. Olga Marx, New York, 1964, p. 84. Vezi și nota următoare.

²⁹ Coloana legând Raiul de jos de alte niveluri ale realității este bine cunoscută din surse cabalistice timpurii: vezi, de exemplu, *Seder Gan 'Eden*, un *midrash* pseudo-epigrafic compus de fapt de rabinul Moses de Leon, publicat în Eisenstein, *Otzar ha-Midrashim*, pp. 85-86. Motivul stâlpului urcat de șamani sau de sufletele moarte revine în tradiții diverse; vezi, de exemplu, tradiția iudeo-arabă despre scara sufletelor discutată de Alexander Altman, „The Ladder of Ascension”, *Studies in Mysticism and Religion Presented to Gershom G. Sholem*; Jerusalem, 1967, pp. 1-32. Potrivit unei legende hasidice, ultimul subiect discutat de Besht înainte de moarte a fost stâlpul de susținere al sufletelor; vezi Martin Buber, *Tales of the Hasidim: Early Masters*, p. 84.

³⁰ Din nou, impresia este că Besht nu abordează o nouă temă ci de revolte un subiect cunoscut destinatarului.

³¹ Se pare Ahijah șilomitul: despre acest profet ca mentor mistic vezi Liebes, „The Messiah of the Zohar”, p. 113, n. 114.

³² Vezi *Shivehei ha-Besht*, ed. J. Mondshine, pp. 235-236, versiunea Koretz; Idel, *Kabbalah: New Perspectives*, p. 94; Culianu, *Out of the World*, p. 186.

³³ *Shivehei ha-Besht*, p. 237.

³⁴ Aceste evenimente revelatorii, care s-au întâmplat în legătură cu sărbătorile evreiești, par a fi un tipar: Vezi Gershom Scholem *Origins of the Kabbalah* tr. A. Arkush, ed. R.J. Zwi Werblowsky, Princeton, Philadelphia, 1987, pp. 240-241.

³⁵ Adică Besht.

³⁶ Adică poporul lui Israel.

³⁷ Aceasta este o descriere din Luria a timpului izbăvirii.

³⁸ *Anshei gilyi*. Acest termen este înțeles în sens restrictiv ca membrii cercului lui Besht de Emanuel Etkes. „Hasidism as Movement” – Emanuel Etkes. „Hasidism as a Movement – The First Stage” în ed. B. Safran, *Hasidism: Continuity or Innovation?* Cambridge, Mass., 1988, p. 17. Această înțelegere poate fi întărită de o situație similară legată de Besht. În versiunea idiș a lucrării *Praises of Besht*, el cerc „celci mai înalte scări”, adică celor mai importanți din neamul său, să țină practica sa mistică specială în secret atât timp cât el este în viață. Vezi Abraham Ya'ari. „Two Basic Editions of *Shivhei ha-Besht*”, *Qiriat Sefer*, vol. 39, 1964, p. 552, ebraică. Versiunea idiș folosește un termen ebraic pentru practică mistică, *hanhagah*. Mai multe despre acest termen vezi mai jos. În manuscrisul tipărit de Joshua Mondsheim, *Migdal Oz*, expresia *Anshei gilyi* nu apare; în locul ei apare expresia „*Anshei segulah*”, adică oameni eminenți. Vezi Mondsheim, *ibidem*, p. 124, nota 10.

³⁹ Vezi Mondsheim, *Migdal 'Oz* p. 124.

⁴⁰ Vezi, pe lângă referințele din următoarele trei note, și Ben Amos-Mintz, *In the Praise of Baal Shem Tov*, p. 57. Mendel Piekartz, *Studies in Braslav Hasidism*, Jerusalem, 1972, p. 66, ebraică; Emanuel Etkes, „Hasidism as a Movement”, pp. 16-17; Steven Katz, „Models, Modeling and Mystical Training” *Religion*, 12, 1982, p. 259; Abraham Rubinstein, „The Mentor of the Besht and the Writings from Which He Studied” *Tarbiz*, vol. 48, 1978-1979, pp. 146-158, ebraică; Gegaliah Nigal, *Magic, Mysticism and Hasidism*, Tel Aviv, 1992, p. 30, ebraică.

⁴¹ *Be-Mifneh ha-Dorot*, Jerusalem, 1955, pp. 181-184, ebraică.

⁴² *Studies in Kabbalah and Its Branches*, Jerusalem, 1993, vol. II, pp. 503-507, ebraică.

⁴³ Gershom Scholem, *The Messianic Idea in Israel*, New York, 1972, pp. 182-184. De partea lui Scholem vezi R.J. Zwi Werblowsky, „Mysticism and Messianism” – R.J. Zwi Werblowsky, „Mysticism and Messianism, the Case of Hasidism. „*Man and His Salvation, Essays in Memory of S.G.F. Brandon*, Manchester, 1973, pp. 305-314 și Rivka Schatz Uffenheimer, *Hasidism as Mysticism, Quietistic Elements in Eighteenth Century Hasidic Thought*, tr. Jonathan Chipman, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, The Magnes Press, Jerusalem, 1993. Neutralizarea mesianismului în Hasidism a fost deja susținută de viziunea lui Martin Buber asupra Hasidismului. Pentru o altă abordare vezi M. Idel, *Messianic Dimensions in Jewish Mysticism*, New Haven, London, 1998, cap. 7.

⁴⁴ Vezi documentul tipărit și analizat de Murray J. Rosman, „*Miedzyboz and rabbi Israel Baal Shem Tov*”, în G.D. Hundert, *Essential Papers on Hasidism*, New York, London, 1991, p. 217.

⁴⁵ Zolkiew, 1865, fără paginație, sub rubrica Kokhavim.

⁴⁶ Ma'ayan hokhamah.

⁴⁷ Notzer *Hesed*, Jerusalem, 1982, p. 131.

⁴⁸ Vezi manuscrisele Oxford 1784, fol. 28a și în ediția lui Hugo Odeberg *3 Enoch or the Hebrew Book of Enoch*, retipărită New York, 1973, p. 16, unde „izvorul tuturor secretelor Torei și a secretelor înțelepciunii” este menționat. Sper să dezvolt mai pe larg metamorfozele acestei sintagme în altă parte.

⁴⁹ Vezi Alon Goshen Gottstein „Rabbi Eleazar ben Arakh: Symbol and Reality”, *Jews and Judaism during the Period of the Second Temple, of the Mishnah and of the Talmud*, eds. A. Offenheimer, I. Gafni, M. Stern, Jerusalem, 1993, pp. 173-197, ebraică.

⁵⁰ Vezi Moshe Idel *Messianism and Mysticism*, Tel Aviv, 1992, p. 20-31, ebraică.

⁵¹ Vezi Shimeon Dobnov, *The History of Hasidism*, Tel Aviv, 1967, p. 46, ebraică.

⁵² Vezi Moshe Rosman, *Founder of Hasidism. A Quest for the Historical Ba'al Shem Tov*, Berkeley, Los Angeles, London, 1996, 1919, 193-194, 205-208.

⁵³ Idel, *Hasidism*, p. 163.

⁵⁴ *Sod Yakhin u-I'o'az*, p. 41; vezi de asemenea edițiile la *Keter Shem Tov*, fols. 113a-114b. Un pasaj interesant, tipărit în numele rabinului Aharon din Zhitomir, un învățat hasidic de la începutul secolului al XIX-lea, în rabin Yehoshu'a Abraham ben Yisrael, *Ge'ulat Yisrael*, Amsterdam, 1821, fol. 17c, se ocupă de unele elemente menționate mai sus ca parte dintr-o tradiție secretă recunoscută ca izvorând din frăția șilonită și transmisă lui Besht, marele Maggid, și rabinului Levi Yitzhaq din Berdicev. Vezi de asemenea Idel, *Hasidism*, pp. 176-177.

⁵⁵ Vezi Mircea Eliade, *Zalmoxis: The Vanishing God*, tr. W.R. Trask, Chicago-London, 1970, pp. 191-194.

⁵⁶ *Ecstasies, Deciphering the Witches' Sabbath*, tr. Raymond Rosenthal, Pantheon, New York, 1991; Culianu, *Out of This World*, pp. 47-49.

⁵⁷ Eliade, *op. cit.*, pp. 191-194; Ginzburg, *Ecstasies*, pp. 188, 189, 194, 199.

⁵⁸ Vezi nota 27 de mai sus.

⁵⁹ Conform cu Eliade, prezența celor care execută incantații este cunoscută în România în afara Carpaților Răsăriteni. Vezi *ibidem*, p. 194.

⁶⁰ Eliade, *op. cit.*, pp. 191-192.

⁶¹ *Ibidem*, pp. 191, 193.

⁶² Ar trebui de subliniat că eu nu atribui acestei consonanțe apariția Hasidismului ca nișcare, ci doar reliefaarea unui aspect, înălțarea la cer.

⁶³ Vezi culegerea de materiale legate de rabinul Yehiel Mikhal, *Mayyim Rabim*, Brooklyn, 1979, p. 140.

⁶⁴ Vezi introducerea rabinului Hayyim din Volozhin la lucrarea profesorului său *Commentary on Sifra' de-Zeni „uta”* Vilna, 1891.

⁶⁵ Despre această problemă vezi Rosman, *Founder of Hasidism*, pp. 97-113.

⁶⁶ Vezi J.J. Collins, „Introduction: Toward the Morphology of a

Genre". în ed. J.J. Collins, *Apocalypse: The Morphology of a Genre*, *Semeia*, vol. 14
1979, p. 9 și Culianu, *Psychnodia*, p. 5.

⁶ Idel, *Kabbalah: New Perspectives*, p. XIII.

DIN VIAȚA COTIDIANĂ A EVREILOR ÎN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN SECOLELE AL XVII-LEA ȘI AL XVIII-LEA

I. KARA

În decursul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea viața de toate zilele a evreilor din Moldova și Țara Românească este puternic încadrată în structura social-economică, politică și organizatoric-administrativă a celor două țări românești; în același timp ea este determinată și de organizarea internă a populației evreiești de aici, de instituțiile fundamentale „breasla jidovilor (a ovreilor)” și hahambășia.

Cele mai vechi știri autentice despre existența breslei evreilor în aceste două țări românești provin din anul 1622. Istoricul dr. M.A. Halevy informa că putuse citi un document în care era vorba de breasla evreilor din Iași din acel an. Pentru anul 1666 avem o mărturie a unui valoros istoric Gh. Ghibănescu, care nu poate fi bănuțit de părtinire față de evrei (I): „Jidovii căpătase hrisov pentru organizarea hahambășiei și a școlii lor evreiești încă din 1666 supt Ilieș Alexandru Vodă. Deși am avut în mână originalul acestui important episoc domnesc el stă și astăzi încuiat în lada de fier a domnului Albert Daniel din Iași. El vorbește lămurit de începuturile elementului ovreiesc din capitala Moldovei și arată pe larg privilegiile ce dă națiunii jidovești organizând pe hahambașa...”.

Gh. Ghibănescu numește greșit pe rabinul șef al Moldovei, pomenit în acel document „hahambașa”. Abia în secolul următor turcii vor impune titlul și funcția după modelul constantinopolitean. În același studiu, Gh. Ghibănescu constată: „Elementul jidovesc prezintă un interes specific Moldovei, căci el va fi acela, care va contribui în mare măsură la colonizarea târgușoarelor din Moldova îndată ce proprietarii moșiilor vor căpăta hrisoave domnești spre a deschide târguri pentru sporirea alișverișului moșiilor”¹.

În Țara Românească „breasla ovreilor” este existentă sub Constantin Brâncoveanu, dar trebuie să fi existat și anterior². Breasla

evreilor nu era un fenomen izolat. În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea au existat și alte bresle etnice, cea a armenilor, a bulgarilor chiproviceni ș.a.

Nu cunoaștem conținutul detaliat al hrisovului din 1666, dar după hrisoave ulterioare, care se referă mereu la altele anterioare, putem presupune că erau asigurate activitatea economică, obligațiile fiscale, condițiile juridice și administrative ale evreilor și organizarea breslei. Staroștii breslei răspundeau de birurile evreilor, de îndeplinirea poruncilor domnești și ale autorităților; ei erau aleși de „fruntașii“ obștei și erau întăriți sau chiar numiți de domn. Se recunoștea competența tribunalului rabinic pentru evrei nu numai în probleme religioase, dar și comerciale și civile. Birul era stabilit global pentru întreaga populație evreiască și „cisla“ era aplicată după avere și venituri³. Ulterior, după 1796 birul era plătit prin venitul „tacsiei“ (crupcă, gabelă) pe carne cușer, pe vin, lumânări, drojdie etc. Din tacsie se întreținea breasla⁴.

Breasla ieșană nu avea jurisdicție asupra altor orașe. Din documente se vede că fiecare obște evreiască avea o „ruptă“ (convenție) deosebită cu Visteria. Breasla evreilor era sub jurisdicția Vel Cămărașului, care judeca, ca instanță de apel și avea un venit de la breaslă și de la hahambașa.

I.B. Brociner afirma că ar fi văzut și copiat un regulament de funcționare al comunității ieșene, datat 1783 semnat și de Daniel Daniel, tatăl celebrului bancher⁵. Nu cunoaștem conținutul.

O influență deosebită asupra vieții cotidiene, dat fiind complexul ritual iudaic, l-au avut între anii 1724 și 1834 șefii rabinii Moldovei și ai Munteniei, purtând titlul de haham-bașa. Atât instituția cât și denumirea, au fost impuse de marele vizir, căci acești baș-hahami, cum se mai numeau, aveau rosturi și privilegii necunoscute anterior.

În 1719 medicul și rabinul Naftali, fiul lui Ițhac Hacoen, a obținut titlul de haham-bașa de la marele vizir, căruia îi vindecase un copil. Moare în 1724 la Constantinopol. Primul care ocupă în realitate postul este fiul său Ieșaia, urmat de fiul său Bețalel (Bețâl în documentele românești), decedat în 1743. Fiul acestuia, Ițhac, a fost reînțărit în funcție în 1758, apoi în 1769. În acest an i se recunoaște jurisdicția și asupra evreilor din Muntenia, unde și-a numit „vechil“ pe

fratele său Ieșai. Ițhac moare în 1777. Fruntașii obștii obțin numirea ca hahambașa a eruditului rabin Mordehai, fiul lui Moșe Haim. După un an el cedează presiunilor lui Naftali, fiul lui Ițhac, care va păstori până la moarte (1809).

Hahambașa era scutit de biruri și încasa taxe de la logodne, nunți și divorțuri, de la carnea rituală, și câte un leu pe an de la fiecare cap de familie. Cu timpul el numea rabini și hahami, ca și staroști în întreaga Moldovă, iar judecățile sale puteau fi contestate doar la divanul domnesc. El întărea catastifele de bresle și frății și primea de la ei anumite sume⁸.

Dacă ținem seama de faptul că prescripțiile rituale iudaice reglementau cu strictețe și viața cotidiană a evreilor ne putem da seama de impactul rabinatului și a breslei evreilor asupra tuturor momentelor vieții, fie și cele mai frecvente. Vor avea loc uneori proteste, opoziții față de abuzuri de putere, fiscale, economice, proteste care s-au soldat uneori cu succes.

În secolul al XVII-lea și parțial în secolul al XVIII-lea evreii din Moldova și Țara Românească trăiau mai ales în orașe și târguri, care în această perioadă erau în progres lent față de secolele al XV-lea și al XVI-lea. Cauzele: factori externi, dominația turcească, rapacitatea boierilor și a clerului, abuzurile domniei, activitatea economică era redusă, populația rară, fluctuantă și instabilă⁹. Urbanismul era incipient. Sub Vasile Lupu la Chilia, Cotnari, Bârlad și alte localități casele sunt de lemn, Galați are case frumoase, dar la Iași casele „sunt toate din pământ, însă cea mai mare parte din ele sunt făcute din bârne îmbucate unele în altele. Peste ele se așterne lut, amestecat cu pleavă, cu bălegar de cal și apă“. După ce se usucă acest material „... se albește cu var. Casele au pridvoare și balcoane. Sunt acoperite cu paie. Numai casele boierilor sunt acoperite cu șindrilă“. În 1641 la Iași toate casele au sobele făcute în așa fel încât cuptorul de pâine și soba sunt la un loc. Din cauza deselor incendii unii boieri vor să-și facă case de piatră¹⁰.

În 1738 un călător scoțian crede că Iașul ar avea două-trei mii de case, mai ales de lemn; doar palatul domnesc este din piatră și cărămidă¹¹. În 1762 lady Porter constata că la Iași ulițele sunt podite cu bârne¹². În Țara Românească situația nu era mai bună.

Evreii au contribuit intens, în Moldova, la impopularea de

târguri și orașe existente și la întemeierea de târgușoare noi. Moineștii exista înainte de 1740 și 1747 data celor mai vechi pietre de mormânt din cimitirul evreiesc: Bălți și Fălticeni datează din 1779.

Casele evreilor erau la fel cu ale celorlalți orășeni. Se mai știe că în general evreii mai înstăriți își făceau case mai modeste decât le-ar fi permis averea spre a nu stârni invidia și... fiscul. Abia prin 1830 bogătașii și-au construit case confortabile.

Așezări. Locuințe. Mobilier

Un moment remarcabil în istoria evreilor din Moldova și Țara Românească. Până la începutul secolului al XIX-lea nu au existat localități urbane sau rurale, nici cartiere, unde ar fi fost interzis evreilor să locuiască. Uneori, din proprie inițiativă, evreii au preferat să locuiască, dar nu în mod exclusiv, pe anumite uliți sau mahalale, laolaltă cu locuitori de alte confesiuni. Și armenii din Iași, Roman, Suceava, Bacău, Botoșani etc., locuiau cu predilecție pe anumite străzi. Și în 1996 există la Iași str. Armenească, ca și str. Sinagogilor. Un exemplu tipic de ne-ghetou. La 25 septembrie 1772 zidarul Isac, fiul „Cerbului (Herș I.K.) jidovul ia locuri cu bezmân de la biserica Sf. Sava din Iași¹³.

În secolul al XVIII-lea negustorii mari și mici din București „... locuiau în mare parte în bordeie sau căsuțe mici de lemn...” Cei mai înstăriți „...aveau case în paiante...” Numai câțiva negustori mari locuiau ca boierii¹⁴.

Evreii, care evitau să se etaleze, nu aveau locuințe mai bune. Prin 1740 la Iași o casă a unui Mendel avea „... sobă și cuptor, paturi și lavițe, două dulapuri și polițele... și masă”¹⁵. Dugheana unui tipsier evreu avea pivniță, hrubă cu gărlici de lemn, în care se țineau 1-2 poloboace de băutură, cerdac cu căscioară...¹⁶. La Cernăuți pe la 1775 cele mai bune case aparțin evreilor (care aveau acolo 112 case)¹⁷. La București în case bogate din secolul al XVIII-lea „... odăile erau mari, pătrate, spoite cu var, la Paști. Pe podeaua lor, făcută din scânduri late de un cot, se rezemau de zid paturi de lemn, acoperite cu perne și saltele, peste care erau întinse macaturi de lână cu ciucuri pe margini...” Până pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea nu era altă mobilă decât vreo masă în mijlocul odăii sau câte un sipet mare legat cu fier

alb. Pe vreun scăunel ședea sfeșnicul pentru lumânarea de seu...¹⁸.

La Galați în 1742 călătorul grec M.A. Katsaitis găsește case joase, acoperite cu șindrilă. „Aici locuiesc mulți evrei care vând rachiu, vin, tutun și fac și alte negoțuri...“¹⁹.

Franz Josef Sulzer arată că pe la 1780 în casele înstărite din București se afla doar un pat sau o sofa, care ocupa jumătate din odaie la care te ridikai pe două trepte, a masă simplă, acoperită cu pânză, într-un colț de odaie și o sobă informă. O bancă de lemn înconjura odaia de-a lungul zidurilor goale. Banca era acoperită cu o stofă comună fără perne...²⁰.

În orice locuință de evreu, fie ea oricât de modestă, se afla obligatoriu un raft cu cărți rituale, conținând cel puțin: un *sidur*, carte de rugăciuni zilnice și de sâmbătă, *mahzor*, cărți de rugăciune pentru sărbători, *meghila*, Cartea Esterei, *Hagada*, carte pentru ceremonialul serilor de Pesah, prima și a doua, *Humaș*, cele cinci cărți ale lui Moșe, text ebraic cu traducere idiș și comentarii; pentru femei și pentru unii bărbați mai simpli era o compilație în idiș a textelor biblice, *Fehines*, rugăciuni în idiș pentru femei, cărți de edificare, povestiri hasidice etc. În multe case biblioteca conținea și tratate talmudice, opere filosofice, cabalistice etc. Pe zidul de răsărit se îndrepta credinciosul evreu în timpul unora din rugăciuni. Mai erau sfeșnice rituale, o lampă de Hanuca, sărbătoarea macabeilor, cupe pentru binecuvântarea vinului, vineri seara, o cutie de mirodenii pentru ceremoniile de sâmbătă seara, un acoperământ pentru *hala*, pâinea albă de sâmbătă, o pungă brodată și ea pentru azima de paști etc.

Ne-a parvenit din 1754, descrierea unei case zidite de „Isac haham jidov“. Este vorba de Ithac ben Bețalel, hahambașa dinainte de 1741, decedat în 1774, care din 1743 a păstorit și în Valahia. Casa se afla în Târgul de Sus, pe podul Hagioaiei. O comisie de boieri a pretăluit casa de bârne la 40 lei²¹.

În 1761 inventarul dughenii unui evreu Mendel din Iași era: polițele, geamurile de la ferestre, o masă, o sobă, un cuptor, paturi și lavite. Cred că este vorba de o locuință care servea și de dugheană. Se știe că deseori atelierul sau prăvălia ocupau partea dinspre uliță a odăii de locuit.

Evreii aveau la noi dreptul de a poseda locuri, case, vii. Deseori luau cu chirie, plătind, bezmân, locuri aparținând și de epis-

copie sau mitropolie. Iată, de exemplu în 1724 un loc sterp din Târgul Hagioaiei din Iași, socotit până la dughenile lui Daniil jidov. Locul fusese cumpărat de la un evreu Avram cu 60 lei, bani vechi înainte cu doi ani. Evreul cumpărase locul de la un Năstase²².

Astfel de cumpărături sunt atestate și la București și în unele târguri moldovenești.

Despre evrei locuind la țară, mai ales în secolul al XVIII-lea în calitate de orândari, crășmari, meseriași, prăvăliași putem presupune, după situații ulterioare că, deși casele locuite de ei erau cam la fel cu cele țărănești, mobilierul era similar cu acel al evreilor din orașe și târguri, desigur cu unele elemente locale.

NOTE

¹ *Buletinul Ioan Neculce Iași*, fasc. I, 1921, pag. 12.

² Dinu C. Giurescu, *Anașterul ...* în „Studii și materiale de istorie medică”,

pag. 54.

³ *Condica lui Constantin Mavrocordat ...* ed. C. Istrati, vol. 2, 1986,

F.C.E., București, 1986, pag. 103, no. 117.

⁴ N. Iorga, *Studii și documente*, pag. 446, datat 21 mai 1741.

⁵ „Curierul Israelit” din 8 iunie 1908, pag. 2.

⁶ „Curierul Israelit” din 1 iunie 1908.

⁷ Ițic Șvarț (I. Kara) în „Bleter far geshichte”, Varșovia, vol. XII, 1959, pp. 159-162.

⁸ D. Ciurea în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol*, Iași, an 7, 1970, p. 32.

⁹ Liger, *Prin Moldova în timpul lui Vasile Lupu*, București, 1987, pp. 10, 17, 24.

¹⁰ P. Cernovodeanu, *Societatea feudală românească văzută de călători străini*, București, 1973, p. 211.

¹¹ Dan A. Lazarev, *Imaginea României*, vol. I, București, 1985, p. 66.

¹² Pierre Chaunu, *Civilizația Europei în secolul luminilor*, București, 1986, vol. I, p. 277.

¹³ G. I. Ionescu-Gion, *Portrete și evocări istorice*, București, 1986, p. 195.

¹⁴ N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, vol. II, f.a., p. 25.

¹⁵ J. Pollock, *General Splenys Beschreibung der Bukowina ...*, Cernăuți, 1893, pag. 25.

¹⁶ Gh. Critzescu, *Podul Mogoșoaia*, București, 1986, p. 19.

¹⁷ După „Saeculum” documente inedite, Iași, 1972, p. 65.

¹⁸ După Gh. Critzescu, *lucr. cit.* pp. 19-20.

¹⁹ *Buletinul Ioan Neculce ...*, fasc. 6, 1926-27, p. 169.

²⁰ *Buletinul Ioan Neculce ...*, fasc. 7, p. 337.

²¹ *Buletinul Ioan Neculce ...*, fasc. 6, p. 291.

EVREII DIN ORAȘUL SILISTRA ÎN TIMPUL STĂPÂNIRII OTOMANE

Tudor MATEESCU

În amintirea fostului meu profesor
Mauriciu Kandel

După cucerirea Dobrogei de către turci, la 1417, și transformarea acestui teritoriu românesc în provincie otomană, orașul Silistra (anticul Durostorum, rom. Dârstor), vechi centru urban romano-bizantin, a continuat să dețină importante rosturi politice, strategice, economice și chiar culturale. Populația sa, compusă totdeauna din elemente etnice diferite (români, turci, greci, bulgari, armeni ș.a.), a cuprins, în mod constant, și o comunitate evreiască, ale cărei linii de evoluție în cele peste patru secole și jumătate de stăpânire otomană, încercăm să le reconstituim prin rândurile de față. Ea a fost legată puternic, material și spiritual, de lumea românească, realitate determinată de faptul că Dobrogea, în tot acest răstimp, a păstrat relații strânse, niciodată întrerupte, cu vatra străbună.

Evreii din Dobrogea, ca, de altfel, din întreaga Peninsulă Balcanică, proveneau, în primul rând, din vechile comunități ebraice, datând din timpurile romano-bizantine, la care s-au adăugat apoi evreii *sefarzi*, după alungarea lor din Spania. Al treilea val l-au constituit *aschenazii*, veniți în secolul al XVIII-lea din Europa Centrală și îndeosebi din Imperiul austriac¹. Alții erau originari din Moldova și Crimeea, dar aportul cel mai însemnat se pare că l-au avut evreii spanioli, emigrați în Imperiul otoman încă de la sfârșitul secolului al XV-lea². Din documentele cercetate, rezultă că evreii din Silistra aparțineau tuturor acestor grupuri.

Până pe la începutul secolului al XIX-lea, știrile despre populația evreiască a Silistrei sunt deocamdată sporadice. Pe la mijlocul secolului al XVII-lea, vestitul călător turc Evliya Çelebi, care a vizitat de mai multe ori acest oraș, găsea acolo o „mahala de evrei”³. Mai târziu, la 1714, călătorul englez (de origine franceză) La Motraye nota că Silistra era un oraș bine populat, printre locuitorii săi aflându-se și

evrei⁴. De asemenea, sublocotenentul Mihanovici, unul dintre ofițerii însărcinați de guvernul austriac cu cercetarea cursului inferior al Dunării, constata, în anul 1783, că, la Silistra, locuiau, printre alții și evrei⁵.

După 1800, informațiile despre evreii din Silistra devin tot mai bogate. Într-o lucrare de informare apărută la Viena în 1828, reflectând, desigur, o situație anterioară, se menționează, ca și în izvoarele precedente, că o parte din populația orașului Silistra era alcătuită din evrei⁶. Printr-o scrisoare în limba turcă din 30 noiembrie 1826, Solomon, fără îndoială un evreu, zaraful valiului (guvernatorului) de Silistra (Mehmed Ahmed Pașa), îl ruga pe domnul Țării Românești, Grigore D. Ghica, să-l ajute pe omul său în rezolvarea unor treburi la București⁷.

În timpul războiului ruso-turc din 1828-1829, când are loc o emigrare masivă la nordul Dunării a locuitorilor nemusulmani din Bulgaria și Dobrogea⁸, printre băjenari s-au aflat și evrei. La începutul lunii octombrie 1831, douăzeci de „neguțatori ovrei” din Silistra, fugiți „din pricina războiului” și așezați „cu lăcuința la Giurgiu”, adresau o jalbă către Vistieria Țării Românești, în care arătau situația grea în care se găseau, rugând să nu fie „supărați dă dajdiie”, ci să li se facă și lor „orânduială precum s-au făcut la streinii sârbi”, așadar să se bucure de scutirea de dări decretată în vara anului 1830⁹. În rezoluția pusă pe această cerere, se stabilea că dacă, în urma cercetării, se va dovedi că erau „din cei veniți în cursul războiului” de peste Dunăre, să rămână „nesupărați”, beneficiind deci de scutirea pe trei ani¹⁰. Deoarece situația lor corespundea acestei condiții, cererea a avut un rezultat pozitiv. La 2 octombrie 1831, Vistieria emitea o poruncă în acest sens către Ocârmuirea județului Vlașca¹¹.

În 1836, evacuarea cetății Silistra de către trupele ruse, care o țineau sub ocupație din 1829, a determinat, din nou, fuga la stânga Dunării a unor locuitori ai orașului și ai satelor din împrejurimi¹². În luna august, mai mulți dintre acești băjenari soseau la Călărași, printre ei aflându-se și trei negustori evrei din Silistra, unul numit „Moise ovreiu”. Toți trei își exprimau dorința de a merge să se stabilească în orașul București¹³. Curând după evacuarea cetății, a sosit la Silistra ofițerul prusian von Moltke, viitorul mareșal german, pentru întărirea fortificațiilor. Invitat la masă de Said Mârza Pașa, guvernatorul

Dobrogei și al Bulgariei de nord-est, a putut vedea un cântăreț și dansator evreu, plătit de pașă, care-i distra pe meseni¹⁴.

În ciuda vicisitudinilor războiului și ale urmărilor lui, cei mai mulți dintre evreii silistreni au rămas însă la locurile lor. Sunt relevante în această privință informațiile referitoare la marea epidemie de ciumă din Dobrogea din anii 1836-1840, a cărei evoluție a fost urmărită, cu mare atenție, de către organele sanitare ale Țării Românești. La 15 noiembrie 1837, carantina Călărași raporta că aflase „de la chiar cadii/i cetății/i Silistriei, că de la ivirea ciumii/i în acea cetate, au murit tăinuți și de față“ 292 de oameni, din care 187 evrei, 55 creștini și 50 turci¹⁵. Potrivit altor două rapoarte, în cursul lunii ianuarie 1840 au pierit de groaznica boală încă trei „ovrei“¹⁶. Este o dovadă directă și sigură a numărului ridicat al locuitorilor orașului aparținând acestei etnii.

Activitatea negustorilor evrei a continuat totuși, în mod normal, chiar în condițiile precare determinate de epidemia de ciumă. În luna noiembrie 1837, la carantina Galați, se prezentau doi „ovrei“, Șmil Harș și Manaș Azicovici, de profesie „crâșmari“, veniți în acest oraș, pe termen de șase luni, de la Silistra, unde locuiau, cu caiul unui turc, Sali¹⁷, așadar pe calea Dunării, urmând a fi supuși regulilor de sănătate existente în Principatele Române, intensificate atunci datorită molimei care bântuia în Dobrogea.

Curând după aceea, la 1841, polonezul Mihail Czajkowski constata că, în toată Dobrogea, existau 2500 de evrei, „fugiți din Rusia, în mare număr dezertori din armată“¹⁸, afirmație evident eronată. La 1850, reputatul om de știință și revoluționar Ion Ionescu de la Brad, care a făcut cercetări pertinente pe tot cuprinsul Dobrogei, menționa că numai în satele provinciei se găseau 140 de case (gospodării) evreiești¹⁹. El relevă „mulțimea“ evreilor din cazaua Silistra, originari din Moldova, „care s-au așezat crâșmari prin sate“. Acolo, la Aliman, se afla și Moisă, un evreu cu atribuții privind mocanii veniți în acele părți din Transilvania cu oile la pășunat²⁰. Adăuga, de asemenea, faptul că evreii, ca și armenii și grecii, erau organizați în „comunități“²¹.

Într-un document din 15 noiembrie 1842, emis la Călărași, se înștiința că, „în zilele trecute, în Silistra, un turc au omorât un ovrei și turcului nu i-au făcut nimic stăpânirea, ci au rămas ovreiu mort“²². În iunie 1844, un fugar, Ion Oprea, declara la carantina Oltenița că fu-

sese luat cu sila de o ceată de tâlhari turci care operau pe Dunăre, ca să tragă la vâsle, adăugând următoarea precizare: „De la vale de Silistra au întâlnit pă trei ovrei cu o luntre ce mergea mai la vale, la un târg, și scoțându-i mai la margine, le-au luat haine și șase mii de lei și le-au dat drumu<l>“²³. În aceeași lună, carantina Călărași raporta despre acești tâlhari, în număr de 12, care jefuiseră un ovrei, „luându-i șaisprezece mii lei“²⁴.

Într-un raport din 9 noiembrie 1849, tot de la Călărași, se arăta că niște tâlhari omorâseră o „ovreică cu ai săi copii la Satu Nou, din cuprinsul cetății Silistra“. În urma unei porunci „ce au primit cârmuitorul cetății Silistra, Ibrahim Bei, de la slăvirea sa pașă al cetății Rusciuc“, tâlharii, care fuseseră prinși, au fost trimiși „la închisoarea pușcării de acolo“²⁵. La 16 decembrie 1852, carantina Călărași raporta că, datorită unei noi molime, în noaptea de 13 spre 14 ale acelei luni, „au perit cu moarte grabnică un turc și un ovrei în cetatea Silistriei“²⁶.

În datele recensământului oficial otoman din 1866, la Silistra apar 3787 de locuitori impozabili, din care 87 erau evrei²⁷, reprezentând un procent de 2,3% din total²⁸. Doi dintre ei, Isaac, fiul lui Haron și Bohor, fiul lui Isaac, ambii negustori de textile, aveau venituri de peste 2000 de piaștri anual, respectiv 3500 de piaștri, situându-se printre cei mai bogați comercianți din oraș²⁹. De asemenea, dintre cei șase proprietari ai „cazinoului“ din Silistra, doi erau evrei³⁰.

Un deosebit interes prezintă legăturile negustorilor evrei din Silistra cu Țara Românească, prin practicarea unui comerț intens, prin punctul Călărași, cu o mare varietate de mărfuri destinate pieții acestui oraș și zonei adiacente, dar și capitalei București. Tot pe acolo erau aduse, în același timp, diverse alte produse pentru Silistra și, în general, pentru toată Dobrogea. Fenomenul poate fi urmărit îndeosebi începând cu anul 1830, când, odată cu instituirea cordonului de sănătate pe linia Dunării, are loc reorganizarea carantinelor și vămilor Țării Românești³¹. Schimburile de mărfuri de o parte și de alta a fluviului erau înscrise, în mod riguros, în documentele acestor instituții³², cu indicarea, de regulă, a numelor comercianților³³. Astfel, deși cu lipsuri pentru unii ani, poate fi creată, pe o durată de trei decenii, o imagine veridică a acestei activități, care constituie o pagină de istorie ce se cuvine a fi relevată.

Primele știri în acest sens apar chiar în anul 1830, când, în

luna august, mai mulți negustori „ovrei“ de la Silistra mergeau, pe la Călărași, la București: Soson Solomon și Veniamin Solomon - împreună, Avram Veniamin cu încă patru inși³⁴, probabil asociați ai lui, Iffraim Veniamin și Iosif Boș, „cu tovarășii lui, cu marfă de Beci“, așadar de Viena, constând în articole textile: o ladă cu băsmăluțe și basmale de cap, un toc de stambă și o cutie cu taclituri și mățasuri“. În luna noiembrie era înregistrat „Iosif marchitanul de la Silistra“³⁵, care se ducea la București cu un cal și o căruță³⁶, transportând, desigur, marfă. În aprilie 1831, alți doi „ovrei“ silistreni, Leiba Aster și Avram Herșcovici, treceau, cu aceeași destinație, tot cu treburi de negoț³⁷, și la fel, în noiembrie, Marcu Leizăr, care venea cu 120 ocale ceară galbenă³⁸, unul dintre principalele produse de export ale Dobrogei.

În cursul anului 1833, sunt atestați, de asemenea, în această activitate comercială, mai mulți evrei din Silistra. În luna aprilie, „ovreiu“ Volf Leibovici introducea de acolo, pentru Călărași, 14 piei de iepure³⁹, iar în iunie altul, numit Ițic, 473 ocale ceară galbenă la București⁴⁰. În iulie, Leibu Gaister mergea în capitala Țării Românești cu 750 ocale tutun, 280 chivere vechi și 165 perechi tovar de cisme⁴¹. Tot la carantina Călărași erau înregistrați, în luna august, trei negustori „ovrei“ silistreni: Avram Solomon, cu 110 ocale ceară galbenă, Leizer Sifel, cu 25 vedre spirt, 5 vedre vin, 5 ocale rom, 10 ocale tutun, 150 pâini, 100 ocale ceapă, un butoi cu murături și Avram Davidovici, cu 25 vedre spirt, 4 vedre vin, 1 vadră rom, 4 căpățâni de zahăr, 100 ocale tutun „rumânesc“, 3 ocale tabac, 21 sticle vin străin, 100 ocale ceapă și 60 pâini, primul ducând mărfurile pe piața orașului Călărași, iar ceilalți doi „în prințipat“⁴².

La aceeași carantină figurau, în anul 1834, în septembrie - Isac Mitran „ovreiu ot Silistra“, cu 120 ocale ceară galbenă⁴³, înrudit probabil cu negustorii Mitran de la Călărași, foarte activi, la rândul lor, mai ales unul dintre ei, numit Samarian, în comerțul cu Dobrogea: apoi, în octombrie, Avram Solomon, întâlnit și în anul precedent, cu 88 ocale ceară galbenă⁴⁴. În noiembrie 1835, Solomon Veniamin, și el silistrean, trecea la stânga Dunării mai multe mărfuri, unele provenite din sud⁴⁵, iar alți doi „ovrei“ din „Dristor“ (Dârstor, vechea denumire românească a Silistrei) exportau în Dobrogea cantități însemnate de cereale din Țara Românească: Heș Moise - 90 chile orz și Moise „Dristorean“ - 7 chile și 5 banițe grâu și 20 chile orz⁴⁶.

Pentru anii următori, documentele carantinei și vămii de la Călărași oferă informații tot mai bogate referitoare la această activitate comercială. Astfel, în luna aprilie 1836, Avram Ceacârolu, „ovreiul ot Silistra“ ducea peste Dunăre 24 ocale ceară galbenă⁴⁷, iar în mai, Ițic Ilie, 7 ocale din același produs⁴⁸. În octombrie, Avram Erșcovici era înregistrat cu 165 ocale pastramă⁴⁹, iar luna următoare Leib, „ovreiul ot Silistra“, cu 9 ocale icre negre⁵⁰. Mărfurile rezultate din pescuitul practicat atunci pe scară largă în Dobrogea, constituiau, de asemenea, unul dintre cele mai importante obiecte de export ale provinciei.

În 1837, chiar în primele zile ale lui ianuarie, Isac Reizon Rauh, „ovreiul“ din Silistra, aducea la Călărași 14 ocale și 300 dramuri ceară galbenă⁵¹. În februarie era înregistrat la carantina din acest oraș Moisă Tamițchi, „neguțător ovrei din Silistra“, care mergea la București⁵². În cursul lunii mai, alți doi negustori silistreni erau prezenți acolo: Isac, cu 15 ocale clei de morun și Moise Moisiovici cu 180 ocale pește somn⁵³. În iunie apare Haim „ovreiul ot Silistra“ cu 10 vedre oțet⁵⁴, apoi, din nou, în august, cu 2000 ocale ceapă⁵⁵ și în octombrie, cu 80.000 nuci⁵⁶. În iulie, figurează Leib Svart, cu 18 ocale ceară galbenă⁵⁷, apoi în august, cu alte 28 ocale⁵⁸. În septembrie, același produs era trecut de trei „ovrei“ silistreni: Rafailă – 942 ocale, Leib – 51 ocale și Leitu spițerul – 232 ocale⁵⁹, iar în noiembrie, de Iacov – 86 ocale⁶⁰. În decembrie, Herșu Berban importa cantitatea apreciabilă de 1.300 ocale lacherdă⁶¹. Se adaugă, în luna august, Calman David, „neguțător ovrei“ de la Silistra, supus austriac („k.k.“ = chezaro-crăiesc), care se întorcea în orașul său, împreună cu soția sa și doi copii, de la Brăila⁶², unde fusese, foarte probabil, cu treburi de negoț.

În anul 1838 este înregistrat, de mai multe ori, „Bohor ovreiul din Silistra“: în iunie 262 ocale pește sărat și 720 bucăți scrumbii⁶³, în septembrie cu 500 ocale ceapă și 4.000 bucăți ardei⁶⁴, în octombrie cu 800 ocale scumpie⁶⁵ – produs vegetal folosit în industria textilă și a pielăriei; în noiembrie cu 55 ocale ceară galbenă⁶⁶. La fel, Moise Levi, cu 82 ocale ceară galbenă în iunie⁶⁷, 25 ocale brânză în septembrie⁶⁸, 84 ocale și 200 dramuri ceară galbenă în octombrie⁶⁹ și 355 ocale din același articol în noiembrie⁷⁰. Apar însă în importul de mărfuri dobrogene și alți negustori evrei din Silistra: Sinain, cu 5 ocale ceară galbenă – în iulie⁷¹, Zanet, cu 15 vedre oțet – în august⁷² și Avram, cu 7 ocale și 300 dramuri tutun „turcesc“, 98 lulele, 1 oca șofran și 31

ocale sâmburi de piersică – în noiembrie⁷³.

Bohor, numit și Bohor Levi, este prezent în acest comerț și în anul 1839: în ianuarie cu 8 căngi de fier⁷⁴, în februarie cu 22 ocale icre de știucă și 800 ocale arpagic⁷⁵, în martie cu alte 263 ocale arpagic⁷⁶, în octombrie cu 3.000 bucăți lemne de foc, 51 ocale ceară galbenă, 120 ocale pește morun și 4 ocale icre de morun⁷⁷, în decembrie cu 800 bucăți lemne de foc⁷⁸. Figurează, de asemenea, Moise Levi, cu 630 piei de oaie în mai⁷⁹, apoi cu 8.000 bucăți lemne de foc și 64 ocale ceară galbenă în noiembrie⁸⁰. Au mai fost înscrise: Aron „ovreiul“ din Silistra, cu 800 bucăți lemne martaci în iunie⁸¹, cu 1.100 ocale ceapă și 8.000 căpățâni de usturoi în octombrie⁸² și Ițic, cu 144 grinzi și 187 martaci, așadar lemne de lucru, în iulie⁸³ și 29 ocale păr de porc în august⁸⁴, în aceeași lună fiind înregistrat și Ițic „ovreiul din Călărași“, altă persoană deci, care exporta la dreapta Dunării 20 vedre rachiu sacâz⁸⁵.

În anul 1840, este atestat din nou Bohor „ovreiul“ din Silistra: în februarie cu 400 ocale icre de știucă⁸⁶, în martie cu 41 ocale păr de porc și 1.400 ocale arpagic⁸⁷, în aprilie cu 1.600 martaci (subțiri și groși) și 1.675 pari⁸⁸, în mai cu 462 ocale ceapă⁸⁹, în iulie cu 1 oca „trimintin“ și 3 șocuri geamuri⁹⁰, în august cu 185 ocale ceapă și mai multe produse textile⁹¹, în septembrie cu 275 ocale ceapă și 17 ocale mușchi de copaci⁹². Apare și Avram „ovreiul“, numit și Moș Avram și un Avram Solomon, care era, foarte probabil, aceeași persoană: în august cu 1.150 ocale ceapă, 7.000 bucăți ardei, 150 pepeni și 1 oca bumbac tors⁹³, în septembrie cu 750 ocale ceapă și 40 grinzi⁹⁴; în octombrie, cu 71.000 căpățâni de usturoi și 41 ocale ceară galbenă⁹⁵; în noiembrie, cu încă 78 ocale ceară galbenă, în valoare de 12 lei ocaua⁹⁶. Moise Levi, cunoscut din anii precedenți, apare, în martie, cu 20 ocale ceară galbenă⁹⁷ și, de asemenea, Iosif Pinhan, și el „ovrei“ din Silistra, cu 8 șervete vârgate și 2 „manuri“ (cantitate fără precizarea ocalelor) pește, în februarie⁹⁸, apoi tot el, credem, numit doar Iosif, cu 224 ocale icre de știucă, în martie⁹⁹. La fel, Solomon Sason, cu 127 ocale ceară galbenă și 180 ocale pere, în iulie¹⁰⁰ și Morhaim, cu 860 ocale ceapă, 250 verze, 500 martaci și 191 grinzi în octombrie¹⁰¹.

Timpe de aproape un deceniu, participarea evreilor din Silistra la comerțul Dobrogei cu Țara Românească nu mai poate fi urmărită în mod direct, deoarece majoritatea documentelor de arhivă

menționează doar denumirea mărfurilor și cantitățile acestora, fără a specifica numele comercianților. Informațiile se reiau din anul 1850, atât în ceea ce privește importul, cât și exportul produselor de o parte și de alta a Dunării, prin punctul Călărași. Ele devin din ce în ce mai bogate, reflectând activitatea tot mai intensă, în cadrul acestor legături, a negustorilor evrei de la Silistra.

Chiar din anul 1850, începe să fie întâlnit, cu o frecvență sporită, de-a lungul mai multor ani, Hagi Avram, așadar un fost pelerin la locurile sfinte, arătat ca evreu silistean. În luna februarie, el aducea, pentru piața orașului Călărași, 408 ocale arpagic, 94 ocale miere de pepeni (produs cu un gust foarte plăcut, obținut din miezul pepenilor verzi, una dintre specialitățile turcilor dobrogeni), 43 ocale usturoi, 228 ocale pește proaspăt, 7 ocale icre de știucă, 20 ulcioare, 315 ocale var, 225 ocale cărbuni de mangal și, separat, o căruță cu cărbuni „țigănești”, plus alte mărfuri de proveniență sudică¹⁰². În martie, importa, cu aceeași destinație: 92 ocale ceapă, 377 ocale arpagic, 15 ocale usturoi, 50 ocale fasole, 102 ocale miere de pepeni, 100 ocale pește proaspăt, 41 ocale și 300 dramuri icre de știucă, 320 scrumbii, 18 ocale halva „de cutie”, 31 ocale și 200 dramuri păr de porc, 2 piei de vidră, 300 ocale var, 6 ocale piroane de fier, 1 lighean de pământ, plus mărfuri reexportate¹⁰³. În aprilie ducea la București 49 ocale arpagic, 6 ocale pește cegă, 13 ocale halva, 19 ocale băcan și 12 bucăți scoabe de fier¹⁰⁴, apoi în mai, la Călărași, 58 ocale cegă și 220 ocale cărbuni de mangal¹⁰⁵, în iunie, tot acolo, 20 ocale castraveți, 125 ocale zărzăre, 16 ocale năut prăjit, 2 barișe și 54 ocale caracatran¹⁰⁶, în iulie – 40 ocale mazăre, 40 ocale zărzăre, 2 căruțe cu cărbuni și separat, 150 ocale cărbuni de mangal¹⁰⁷; în septembrie – 1.300 ocale struguri, 3 vedre oțet, 60 ocale brânză de puțină, 35 ocale scoabe și o căruță nouă, în valoare de 85 lei¹⁰⁸; în noiembrie – 10 ocale magiun, 30 ocale pistil, 4 ocale icre de știucă și 10 bucăți de mangal¹⁰⁹.

Un alt evreu, Avram de la Silistra, numit și Haim Avram, apare, înregistrat deosebit, în luna aprilie, când transporta pentru Călărași 150 ocale fasole, 68 ocale miere de pepeni, 10 ocale cafea, 11 ocale cegă, 11 ocale icre de crap, 37 ocale păr de porc și o piele de vidră¹¹⁰. apoi, în septembrie, aducea de acolo la Silistra 117 ocale hrean¹¹¹. Figurează, de asemenea, Bohor Levi, cunoscut mai dinainte, în luna martie, cu 40 ocale fasole și 82 pari de leasă, tot pentru

Călărași¹¹². Cu aceeași destinație trecea și Aron ovreii, un alt negustor silistrean, în februarie, cu 158 ocale arpagic, 79 ocale usturoi, 2 căruțe cu cărbuni țigănești, o căruță cu mușchi de copaci și un rodan de lemn¹¹³; în iulie, cu 70 ocale zarzăre, 100 ocale catran și 3 ocale rom¹¹⁴; în septembrie cu 2 burie (butoiașe), în valoare de 42 lei unu¹¹⁵; în octombrie cu 150 lulele¹¹⁶, în noiembrie cu o bucată aba¹¹⁷. La fel, Ioil ovreii, cu 46 ocale păr de porc (în valoare de 15 lei ocaua), în februarie¹¹⁸ și cu 140 ocale arpa-gic și 3 căruțe cu cărbuni țigănești în martie¹¹⁹ și, în aceeași lună, cu 63 ocale păr de porc la București¹²⁰.

În cursul anului 1850, alți comercianți evrei de la Silistra introduceau, de asemenea, diverse mărfuri la Călărași. Menahim Ilie – 1.670 ocale miere de pepeni, în februarie¹²¹; Moise Mitran (înrudit, credem, cu familia de negustori cu același nume de la Călărași) – 538 piei de iepure, în martie¹²²; Iven (sau Iniven), cu 1.832 ocale magiun, în decembrie¹²³ și Veniamin, cu 45 ocale păr de porc în martie¹²⁴, 60 ocale struguri trușie, 1.663 ocale magiun, 40 ocale ceară galbenă și o căruță cu cărbuni țigănești, în decembrie¹²⁵. Totodată, Saivăh aducea de la Călărași la Silistra 1.723 ocale săpun, 33 perechi pantaloni, 22 jileci, 10 perechi pantofi, 24 șocuri sticlărie și un lighean de alamă. în februarie¹²⁶.

Informații bogate există și pentru anul 1851. Hagi Avram este atestat din nou pe larg: în luna martie trecea la Călărași 10 ocale magiun, 40 ocale pește cegă și 300 ocale cărbuni de mangal¹²⁷; în aprilie – 326 bucăți scrumbii, 10 coți stambă, 370 ocale cărbuni de mangal și o căruță cu cărbuni țigănești¹²⁸; în mai – 220 ocale cireșe, 65 ocale pistil, 3.500 bucăți „viță de sădit“, 227 ocale stafide negre, 200 ocale stafide obișnuite, 1 piele de bivoliță (turlac), 150 bucăți lemn de corn, 200 ocale cărbuni de mangal, 3 căruțe cu cărbuni țigănești, 28 ulcioare de pământ și 12 „tutunuri“ hârtie groasă de băcănie¹²⁹; în iunie – 17 ocale piroane¹³⁰; în august – 13 ocale oțet¹³¹; în septembrie – 1.490 ocale struguri, 19 ocale pistil, 4 ocale icre negre, 1 călifar, 485 bucăți lemne de scumpie, 280 bucăți lemn de corn și 4 bucăți scoarțe de car¹³²; în octombrie – 200 ocale struguri¹³³; în noiembrie – 290 ocale stafide negre¹³⁴; în decembrie – 500 bucăți scrumbii, 200 ocale cărbuni de mangal, plus mărfuri aduse din sud¹³⁵.

Figurează, ca și în anul precedent, Veniamin „ovreii ot Silistra“, cu următoarele produse: 20 ocale magiun – în ianuarie¹³⁶, 47

ocale magiun și 125 ocale cărbuni de mangal – în februarie¹³⁷; 350 ocale magiun, 180 ocale ceară galbenă, 16 ocale păr de porc, 105 piei de iepure, 21 ocale ață neagră, 100 căpriori, 270 butuci de roată și 2 căruțe cu mușchi de copaci – în martie¹³⁸; 27 ocale ceară galbenă – în aprilie¹³⁹; 50 ocale cireșe, 925 ocale stafide, din care 400 ocale negre, 13 ocale vin de lux, 61 ocale ceară galbenă, 60 ocale crap sărat, 150 ocale cosac sărat, 1.800 ocale var și separat, pentru București, 102 ocale ceară galbenă și 25 ocale păr de porc – în mai¹⁴⁰.

Este prezent, de asemenea, la Călărași, Aron „ovreiul ot Silistra“, aducând 50 ocale păr de porc și 2 căruțe cu cărbuni țigănești – în februarie¹⁴¹ 120 ocale arpagic și 50 crivace de luntre – în martie¹⁴²; 485 ocale struguri – în august¹⁴³; 14 ocale ceară galbenă – în octombrie¹⁴⁴; 660 ocale stafide negre, 150 ocale cărbuni de mangal și 500 ocale fier „turcesc“ – în noiembrie¹⁴⁵; 2 topoare și unele articole venite din sud – în decembrie¹⁴⁶. Apare și Menahim Ilie, cunoscut și el din anul precedent, cu 850 ocale ciortan proaspăt, destinat orașului București¹⁴⁷.

Alți trei negustori evrei din Silistra sunt înscriși, la fel, la vama Călărași: Hahamaciu, cu 600 ocale pește proaspăt și 300 ocale pește sărat pentru Ploiești – în noiembrie¹⁴⁸ și 98 ocale icre roșii pentru Călărași – în decembrie¹⁴⁹; Ioil, cu 80 ocale cegă, 7 ocale icre de știucă și 37 ocale ceară galbenă pentru București¹⁵⁰ și 10 ocale arpagic și 22 ocale icre de știucă pentru Călărași – în martie¹⁵¹; Ițic – altă persoană decât negustorul cu același nume din Călărași, care este înregistrat separat, cu mărfuri diferite¹⁵² – cu 24 ocale aguridă, 6 tâlpoaie, 8 grinzi mici și 14.800 ocale pământ humă, destinate pieții aceluia oraș – în iulie¹⁵³.

Date similare există și pentru anul 1852. Deosebit de activ se dovedește, din nou, negustorul silistrean Hagi Avram. În luna februarie era prezent, la Călărași cu 10 ocale de icre de șalău¹⁵⁴; în martie, cu 20 ocale grâu bulgar, 5 ocale pistil, 27 ocale oțet, 60 ocale alune turcești și 3 ocale icre de cosac¹⁵⁵; în aprilie, cu 250 ocale ceapă, 100 ocale stafide negre, 50 ocale alune și 10 ocale „cofeturi“¹⁵⁶; în mai, 2 călifani¹⁵⁷ (păsări de baltă); în iulie, cu 10 ocale pistil, 10 vedre și, separat, 23 ocale oțet, 100 ocale alune, 71 ocale ceară galbenă, plus alte mărfuri mărunte¹⁵⁸; în august, cu 40 ocale struguri, 100 pepeni, 50 ocale pistil și 24 ocale ceară galbenă¹⁵⁹; în septembrie cu 49 ocale ceară

galbenă¹⁶⁰.

Apare și Minahim (Menahem) Ilie, cunoscut, de asemenea, mai dinainte. În luna ianuarie era înscris, la Călărași, cu 1.275 ocale ciortan sărat¹⁶¹; în februarie, cu 80 ocale ceară galbenă¹⁶²; în martie, cu 4 ocale ceară galbenă și 46 ocale păr de porc¹⁶³; în iunie, cu 9 vedre oțet¹⁶⁴. Figurează, ca și în anii precedenți, Veniamin ovreiu, în martie cu 80 ocale somn, 90 ocale pește „amestecătură“ și 5 ocale icre de știucă¹⁶⁵; în aprilie, cu 7 ocale păr de porc, 100 turale ață neagră, 474 piei de bovine, 215 piei de bivol și 3 piei de cal¹⁶⁶ și, în aceeași lună, cu 2.400 ocale fasole, 126 bucăți stambă, 4 scaune de lemn albe și 2 mese de lemn, aduse de la Călărași la Silistra¹⁶⁷; în mai, cu 232 piei de bovine, 87 piei de bivol și 21 piei de cal, la stânga Dunării¹⁶⁸ și 220 ocale brânză felii și un colet brașovenie (în valoare de 611 lei), pentru piața orașului său¹⁶⁹; în iunie, cu cantitatea apreciabilă de 7.375 ocale carne de miel și berbec și 490 vedre păcură, de asemenea pentru Silistra¹⁷⁰; în august, 12 bucăți pânză americană, 5 testemele și un fes roșu, trecute la Călărași¹⁷¹.

Dintre negustorii silistreni atestați în anul precedent este întâlnit din nou Hahamaciu, care, în luna mai, introducea pentru Ploiești 660 ocale somn sărat¹⁷²; în august, („Iacov ovreiu Hahamaciu“ din Silistra) 176 ocale struguri și 10 ocale alune – pentru Călărași¹⁷³; în octombrie, 135 ocale ceară galbenă, tot acolo¹⁷⁴ și, în aceeași lună, 100 ocale cartofi, 212 ocale mere crețești, 325 ocale tutun românesc, 20 ocale scrobeală, 2 otgoane și 6.000 ținte de cisme – de la Călărași la Silistra¹⁷⁵; în noiembrie, 45 ocale oțet, 6.000 ocale icre de știucă, 57 ocale lapți de pește, 15 mangale de pământ (vase pentru ținerea jăratului) și 23 ulcioare mici de pământ – de la Silistra la Călărași¹⁷⁶; în decembrie, pe același traseu, 53 ocale icre de cosac și un car cu cărbuni¹⁷⁷.

Apare iarăși Aron ovreiu din Silistra, în luna august, cu 87 ocale ceară galbenă pentru Ploiești¹⁷⁸; în octombrie cu 5 călifari mici (în valoare de 12,10 lei unu) pentru Călărași¹⁷⁹; în noiembrie cu 335 ocale cosac sărat pentru Văleni¹⁸⁰ (Vălenii de Munte). Alt negustor silistrean dintre cei înregistrați în anul 1851 a fost, credem, Ițic, numit și Ițic Apelbon. În februarie 1852, el aducea la stânga Dunării 94 ocale icre de știucă destinate orașului București și 9 piei de bivol, 782 piei de oaie, 55 piei de capră și 172 grinzi rămase la Călărași¹⁸¹; în martie 2

piei de vidră și 18 ocale vin de lux pentru Călărași și 23 ocale icre de știucă, 21 piei de vacă și 10 piei de bivol pentru București¹⁸²; în iunie 4.000 bucăți viță de vie, 122 piei de bovine, 32 piei de bivol, 224 piei de oaie, 60 piei de cal și 10.000 olane la Călărași¹⁸³; de unde lua 92.000 bucăți șindrilă de brad pentru Silistra¹⁸⁴; în iulie 53 ocale ceară galbenă, 84 piei de miel, 88 hârșii de miel albe, 54 grinzi, 1 leagăn de lemn, 15.000 olane și un caic cu pământ alb la Călărași și 79 piei de bovine, 20 piei de bivol, 4 piei de cal, 158 grinzi de tufă mici, 15 grinzi mai mari și 9.000 olane la București¹⁸⁵; în septembrie 14 ocale oțet, 58 ocale ceară galbenă, 9 piei de vacă, 1 piele de bivol, 2 piei de cal, 1 car cu cărbuni și 5.000 olane pentru Călărași¹⁸⁶; în octombrie, 57 ocale ceară galbenă tot la Călărași¹⁸⁷; în noiembrie, 21 ocale și jumătate din același produs, 45 grinzi de stejar și 23 scânduri de tei tot acolo¹⁸⁸; în decembrie, 130 piei de bovine la Ploiești¹⁸⁹.

Pentru prima oară, deși participa, poate, mai demult la acest comerț, figurează Haim Izdrail din Silistra, care, în luna martie, introducea la Călărași 41 piei de bivol¹⁹⁰; în aprilie, 12 piei de vacă mici, 9 piei de bivol și 195 piei de oaie pentru același oraș și, separat, în altă zi, 196 piei de bovine, 67 piei de bivol, 400 piei de oaie și 17 piei de cal pentru Brașov¹⁹¹; în mai, 568 piei de bovine, 99 piei de bivol și 32 piei de cal pentru București¹⁹²; în iunie, 493 piei de bovine, 168 piei de bivol și 83 piei de cal, tot acolo¹⁹³; în august, 506 piei de bovine și 48 piei de bivol, în același loc¹⁹⁴; în septembrie, un pachet cu marchitanie și 10.000 căpățâni de usturoi, aduse de la Călărași la Silistra¹⁹⁵; în noiembrie, 171 piei de bovine pe traseul invers¹⁹⁶; în decembrie, 1.261 piei de bovine, 100 piei de oaie, 263 piei de miel și 106 piei de capră pentru București¹⁹⁷ și, în aceeași lună, 450 ocale mere crețești și 1.180 ocale prune afumate din Țara Românească la Silistra¹⁹⁸.

Sunt înregistrați, de asemenea, alți evrei silistreni: Maier ovreiu (numit și Legiu sau Liciu) în luna august, cu 1.046 piei de bovine și 4 piei de bivol, pe care le ducea la București¹⁹⁹; în octombrie, cu 150 ocale ceară galbenă pentru Călărași²⁰⁰; în decembrie, cu 537 piei de bovine, 25 piei de bivol, 890 ocale stafide negre și 1.075 ocale ceară galbenă pentru București²⁰¹; apoi Marca ovreica din Silistra, în luna mai, cu 8 ocale aramă veche, destinate orașului Călărași²⁰²; Iuda ovreiu, tot în mai, cu 107 piei de bovine, 10 piei de bivol și 31 piei de cal²⁰³; apoi în iulie, cu 118 ocale ceară galbenă, toate pentru Călărași²⁰⁴;

Isac Mizdrahem, în iulie, cu 296 piei de bovine, 59 piei de bivoli, 326 piei de miel, 78 piei de ied și 30 piei de cal, la Călărași²⁰⁵; Rafail, tot în iulie, cu 354 piei de bovine, 35 piei de bivoli și 340 piei de miel, la fel, la Călărași²⁰⁶; Uiel (lectură probabilă), în august, cu 100 ocale oțet, în același loc²⁰⁷.

Pentru anul 1853, nu dispunem, până în prezent, decât de o știre izolată. În luna august, intrase în portul Călărași „un caic al ovreului Iosif Moise din Silistra“, încărcat cu porumb, cumpărat prin contract de la „ovreul“ din Țara Românească, Samarian Mitran, implicat de mai mulți ani în negoțul cu Dobrogea. Între cei doi s-a iscat un conflict pentru aplanarea căruia a intervenit, printr-o adresă oficială și primarul turc (mudirul) de la Silistra²⁰⁸. Vasul conținea 113 chile de porumb²⁰⁹, o cantitate remarcabilă, care urma să fie exportată de la Călărași. Autoritățile românești interziseseră însă „orice relații cu partea dreaptă a Dunării“²¹⁰, răspuns la măsurile luate de cele otomane care opriseră trecerea mărfurilor la stânga fluviului²¹¹. Întreruperea acestor legături comerciale era determinată de izbucnirea, în acel an, a războiului Crimeii, care a avut, la început, ca teatru de operațiuni, și zona cetății Silistra.

Aceste relații sunt reluate însă curând, înainte de încheierea războiului. Încă de la începutul anului 1855, este atestat cunoscutul negustor „ovrei“ Hagi Avram, dar numai în cadrul exportului de mărfuri din Țara Românească la Silistra, deoarece documentele privind negoțul pe calea inversă devin din ce în ce mai puține, pentru ca apoi să lipsească total, fiind, foarte probabil, pierdute. În luna ianuarie el aducea în orașul său, prin vama Călărași (Stirbei) 5 lăzi cu fidea (150 ocale), o ladă cu brașovenie, 41 coți postav de Brașov, 20 ocale arnici albastru, 4 ocale arnici roșu, 5 ocale vată, 1 oca ibrișim negru, 20 perechi pantofi bărbătești, 23 șocuri pahare, plus alte articole mărunte²¹². În februarie era înregistrat cu 4 lăzi cu brașovenie (în valoare de 1.696 lei), 4 lăzi cu lumânări de seu (140 ocale) și 1.600 funii de tei²¹³; în iulie cu 8 teancuri tutun „rumânesc“ (550 ocale) și 2 butoaie cu păcură (70 vedre)²¹⁴; în august cu 14 butoaie cu păcură (560 vedre)²¹⁵; în septembrie cu 3 butoaie din același produs (135 vedre) și 2.500 ocale mere „de rând“²¹⁶; în octombrie cu 4.000 ocale mere „de rând“²¹⁷; în decembrie cu 2.000 ocale fasole uscată, 4 lăzi cu prune afumate (200 ocale), 8 putini cu miere (600 ocale), 3 lăzi cu fidea și 3

colete cu „mărunțisuri de Brașov”²¹⁸.

Dintre negustorii evrei din Silistra cunoscuți mai dinainte apare și Ițic Apelbon, mai întâi la capitolul import, în ianuarie 1855, când ducea la București 150 ocale ceară galbenă, în valoare de 1.800 lei²¹⁹, apoi la export, cu mărfuri trecute prin vama Călărași la Silistra: 26 saci cu fasole (1.000 ocale), 8 cutii cu brânză (300 ocale), 11 burdușe cu brânză de oaie (120 ocale) și 300 bucăți de cașcaval (800 ocale) și 2 butoaie cu rachiu spirt (45 vedre) – în februarie²²⁰; 120 saci cu „făină bună” (7.000 ocale) – în martie²²¹; alți 120 saci cu același produs (7.120 ocale)²²² – și 716 chile orz²²³ – în aprilie; 24 saci cu fasole (1.500 ocale) – în septembrie²²⁴; alți 26 saci cu același articol (1.500 ocale) și 159 saci cu „făină bună” – în noiembrie²²⁵, așadar cantități deosebit de mari dintr-o gamă largă de produse.

Alt evreu silistrean implicat în acest comerț și în anii precedenți a fost Veniamin (Beniamin), numit și Varsana sau Bursana (lectură probabilă). În septembrie 1855, el aducea la Silistra o puțină cu brânză felii (70 ocale)²²⁶ și 715 saci goi noi din pânză de Brașov²²⁷. În luna octombrie, trecea, de asemenea, 4.000 ocale fasole uscată²²⁸ și încă 3100 ocale din același articol, primite din partea negustorului evreu din Călărași Iacov Semo²²⁹, prezent din acel an, în mod constant, în aceste schimburi comerciale.

Printre cei înregistrați pentru prima oară, deși nu este exclusă participarea lor anterioară, figurează Avram Iosif, care, în februarie, exporta din Țara Românească la Silistra 84 saci cu făină (6.300 ocale)²³⁰, 3 butoaie mari cu rachiu spirt (300 vedre)²³¹ și 5 saci cu cașcaval (140 ocale, în valoare de 350 lei)²³², apoi, în mai, 3 saci cu „făină bună” (215 ocale)²³³ și, în iulie, 1.335 miei și 380 oi și berbeci²³⁴. La fel Buhor (Bohor) Catrangiu, care, în luna aprilie, îi remitea lui Samarian Mitran din Călărași 496 pari de leasă și 50 ulmi de roate²³⁵, aducând de acolo la Silistra, în mai, 49 otgoane de 25 stânjeni și 80 ocale unt topit de vacă²³⁶; în septembrie, 3.000 ardei și 20 duhonite (vase de lemn) de păcură²³⁷ iar în octombrie, 1.300 ocale mere „de rând”²³⁸.

Este atestat, de asemenea, Ben Sion zis și Farhi, care, în luna ianuarie, trecea la Silistra, prin vama Călărași, 70 teancuri (4.300 ocale) tutun românesc (în valoare de 5.532 lei)²³⁹; în iunie alte 23 teancuri²⁴⁰; în iulie, 180 ocale cașcaval „de câmp” și o puțină cu brânză felii

(70 ocale)²⁴¹; în august, 3 putini cu unt (207 ocale), 120 ocale brânză felii și 31 saci cu cașcaval „de câmp“ (2.400 ocale)²⁴². Apar și alți negustori evrei din Silistra: Rafail Faro, în aprilie, cu 490 piei de bovine (valoare 11.800 lei) pentru București²⁴³ și, în iunie, cu 100 tistele funii de tei, trecute la Silistra²⁴⁴; Halfon ovreiu, în martie, cu 1.500 piei de iepure pentru București²⁴⁵; Spițu Goldștein, în august cu cantitatea apreciabilă de 250 saci „cu făină bună“ (19.050 ocale), adusă la Silistra²⁴⁶ și în decembrie cu două paturi de nuc și o sobă de fier, primite de la Leibul Ițic din Țara Românească²⁴⁷.

Alte informații arată că activitatea acestui negustor, numit Spitz Goldstein, a cunoscut, în cursul anului 1855, o amploare remarcabilă, legată de evenimentele războiului Crimeii, care se desfășura atunci. La 9 decembrie 1855, vice-consulul regatului Prusiei la Rusciuc, Kalisch, raporta că, în urma unei înțelegeri cu generalul turc Ismail Pașa, Spitz Goldstein devenise „furnizor al armatelor aliate“. Pentru aceasta, depozitase la Brăila cantitatea imensă de circa 200.000 chile de grâne, achiziționate, desigur, din Principate, care urmau să fie livrate intendenței de la Varna și Balçic. Era nevoie de 3.000 de căruțe, care erau rechiziționate de autoritățile otomane de la populația „eiale-tului“ (provinciei, cuprinzând Dobrogea și părțile de nord-est ale Bulgariei). Alte 1.000 de căruțe trebuiau „încărcate și duse spre Măcin, pentru ca, de acolo, Spitz Goldstein să le expedieze la Tulcea, Isaccea și Babadag“, cu orz²⁴⁸. În august 1855, la pichetul românesc Frecăței s-au prezentat 13 căruțași din Brăila, care declarau că erau „trecuți în Turchia prin punctul Știrbei, potrivit contractului ce au avut cu un neguțător, anume Spițu Galștein, pentru transportarea orzului la Varna, cu soroc de trei luni, și că împlinindu-li-să termenul, speriați fiind de tâlhăriile ce se făcea/u prin Turchia, s-au făcut nevăzuți de acolo“²⁴⁹.

Spre sfârșitul anului 1855, în comerțul cu Țara Românească figurează și alți evrei silistreni: Sara văduva, în octombrie, cu 100 ocale făină bună și 100 ocale cartofi, tot pentru Silistra²⁵⁰; Ilie Iuda, tot în octombrie, cu un fus de moară de stejar, pentru piața aceluiaș oraș²⁵¹; la fel Solomon Levi, cu 2 butoaie cu rachiu de sacâz (86 vedre), din partea lui Cilibon Levi din Călărăși²⁵²; Maier Haham, în aceeași lună, cu 11 burdușe cu brânză (103 ocale) și 7 putini cu lapte (170 ocale)²⁵³, apoi în noiembrie, cu 9 putini cu brânză felii (700 ocale)²⁵⁴. Sunt prezenți în acest comerț și alți negustori evrei, dar

nu avem siguranța că erau șezători la Silistra.

În cursul anului 1856, își continuă această activitate mai mulți evrei silistreni. Dintre cei cunoscuți mai dinainte este Benjamin (Veniamin) Bursana, care, în luna ianuarie, începând chiar din primele zile, aducea de la stânga Dunării la Silistra cantitatea remarcabilă de 9.700 ocale fasole²⁵⁵, iar în februarie încă 6.200 ocale²⁵⁶. Apare, de asemenea, Ițic Apelbon, în ianuarie cu 37 butoaie cu carne de vacă (2.175 ocale)²⁵⁷; în martie, cu 44 putini cu prune afumate (3.100 ocale)²⁵⁸; în iunie, cu 220 ocale cașcaval de câmp și 210 ocale brânză felii²⁵⁹; în august, cu 5.000 ocale cașcaval de câmp și 3 butoaie cu rachiu sacâz (80 vedre)²⁶⁰; în decembrie, cu 1.575 ocale fasole uscată, în primirea lui Maier Haham²⁶¹, tot silistrean, atestat și în anul precedent, care, în februarie, importa personal 150 oale smălțuite și 600 străchini smălțuite²⁶².

Hagi Avram, care, așa cum am văzut, a fost, ani în șir, deosebit de activ în comerțul cu Țara Românească, figurează în 1856 doar o singură dată, în aprilie, cu 18 teancuri tutun românesc (1.400 ocale)²⁶³. Tot cu o singură prezență mai sunt înregistrați, la fel, cu import pentru Silistra: Hahamaciu ovreiu, în iunie, cu un butoi cu păcură (28 vedre)²⁶⁴; Ben Sion, în august, cu 4 putini cu unt „manteacă” (128 ocale) și o puțină cu brânză (30 ocale)²⁶⁵; Avram Iosif, în noiembrie, cu doi saci cu „făină bună” (100 ocale)²⁶⁶ și Haita ovreica, în decembrie, înscrisă acum pentru prima oară, cu 250 ocale cartofi²⁶⁷. Este prezent, de asemenea, Iosif Moise, în luna mai, cu 12 butoaie cu păcură (500 vedre) primite de la Samarian Mitran și frații săi din Călărași²⁶⁸, apoi în octombrie, cu alte 6 butoaie cu păcură (200 vedre), remise de aceiași negustori²⁶⁹ și, separat, cu 100 donițe „de rând”, aduse personal²⁷⁰.

În anul 1857, cunoscutul negustor silistrean Hagi Avram devine iarăși activ. În luna februarie importa din Țara Românească, „pentru Turchia”, un butoi cu rachiu-sacâz (84 vedre)²⁷¹; în martie alte două butoaie cu același produs (131 vedre)²⁷² și o ladă cu „marfă mărunțișuri”²⁷³; în iunie 400 ocale săpun „rumânesc”, 5 roate de site și 130 căpestre și ștreanguri²⁷⁴; în iulie două butoaie cu păcură (81 vedre), primite din partea lui Stan Olaru²⁷⁵; în noiembrie alt butoi cu păcură (40 vedre) de la Petre Ion²⁷⁶, o ladă cu mărunțișuri remisă de Dimitrie Podaru²⁷⁷, încă trei colete cu mărunțișuri de la Iosif Romanolo²⁷⁸ și, per-

sonal, 480 ocale săpun „rumânesc”²⁷⁹ și cinci saci cu făină bună (250 ocale)²⁸⁰.

Reapare și Hahamaciu Ilie, în ianuarie, cu 144 fesuri țărănești roșii²⁸¹; în februarie, cu 5 butii cu păcură (220 vedre), primite de la Ioniță Păcuraru²⁸²; în martie, cu 6 otgoane de tei de 40 palme²⁸³ și în aprilie cu 4 butoaie cu păcură (160 vedre), tot din partea lui Ioniță Păcuraru²⁸¹. Este atestat, de asemenea, Beniamin („Varsana”), în februarie, cu 38 teancuri (4.000 ocale) tutun „rumânesc”²⁸⁵, ca și Ben Sion, în decembrie, cu 400 ocale prune afumate²⁸⁶. Figurează din nou și Haita (Haita) ovreica, în martie, cu 100 ocale cartofi²⁸⁷; în mai, cu 16 sape de vie, 10 pălării țărănești, 3.000 nuci și 100 ocale săpun „rumânesc”²⁸⁸; apoi, în iunie, cu 5.000 nuci, 16 pălării țărănești, 20 sape oltenești, 3 legături casmale și 40 ocale săpun „rumânesc”²⁸⁹. La fel apare Ițic Apelbon, în luna mai, cu 50 scânduri „tinechele” de brad²⁹⁰, iar în octombrie, cu o brișcă de Fălticeni și un fus de moară²⁹¹. În noiembrie, este înregistrat și Haim ovreiu, cu 100 ocale săpun „rumânesc” și 100 bucăți sfoară mare de Sibiu, primite de la negustorul Petrică Stănescu²⁹².

În anul 1858, Hagi Avram se înscrie cu aceeași intensă activitate. În luna ianuarie trecea, tot prin vama Călărași, pentru Silistra, 5 butoaie cu rachiu de prune (257 vedre), 2 butoaie cu rachiu-spirit (101 vedre) și 5 tronuri cu prune afumate (400 ocale)²⁹³; în mai, 80 ocale săpun „rumânesc”²⁹⁴ și, separat, 3 butoaie cu păcură (175 vedre) din partea lui Ion Păcurețu²⁹⁵; în iunie, 8 butoaie cu păcură (300 vedre) de la același negustor²⁹⁶ și alte 4 butoaie (197 vedre) de la Matei Ioniță²⁹⁷; în septembrie, 2 poloboace cu rachiu „ordinar” (108 vedre)²⁹⁸ și 12 lăzi cu „marfă de brașovenie și alte mărunțișuri”, împreună cu „tovarășii” săi²⁹⁹; în octombrie, o puțină cu miere scursă (54 ocale)³⁰⁰; în decembrie, 5 butoaie cu rachiu „ordinar” (249 vedre), 2 butoaie cu rachiu-spirit (98 vedre) și 2 lăzi cu farfurii „ordinare” și manufactură³⁰¹.

Figurează, de asemenea, Ben Sion, în ianuarie cu 2.000 ocale fasole uscată³⁰²; în martie, cu 600 ocale din același produs³⁰³; în mai cu o pereche hamuri de curea³⁰⁴; în iulie, cu 21 saci cu cașcaval (1.517 ocale)³⁰⁵; în august cu 50 saci cu aceeași marfă (3.248 ocale)³⁰⁶; în octombrie cu 3 putini cu unt de oaie (191 ocale)³⁰⁷; în noiembrie cu 2 butoaie cu păcură (81 1/2 vedre)³⁰⁸. Reapare și Beniamin („Valsan”), în aprilie, cu 40 ocale bumbac, varietatea „putred” și 150 „toțunuri”

chibrituri, remise de Samaritan Mitran³⁰⁹; precum și Buhor Catrangiu, în iunie, cu 7 butoaie cu păcură (293 vedre)³¹⁰; Ițic Apelbon, în iunie, cu 250 scânduri „tinichele“, ²⁴ căpriori de lemn și 8.000 cărămizi³¹¹; în iulie cu 150 funii de tei³¹²; în septembrie, cu „o mașină de lemn pentru bătut porumb“, beneficiar fiind un turc din Silistra³¹³; iar în decembrie, 6 butoaie cu păcură (260 vedre), tot „la un turc“ de acolo³¹⁴; Haita ovreica, în iunie, cu 55 ocale săpun „rumânesc“ și 200 străchini și oale³¹⁵; Maer Haham („din Silistra“), în iulie, cu 250 ocale câlți „de zidit“³¹⁶. Sunt înregistrați, totodată, pentru prima oară, Rafail Avram, în februarie, cu 17 teancuri tutun „rumânesc“ (1750 ocale), de la Buhor Rafail din Țara Românească³¹⁷; în aprilie cu 22 teancuri (1.800 ocale) din același articol și o ladă cu scrobeală albastră (20 ocale)³¹⁸; în decembrie cu 50 teancuri (3.975 ocale) tutun „prost“³¹⁹; ca și Sulin Penhas, în martie, cu o ladă cu „turte ovrești pentru Paște“³²⁰.

Implicarea negustorilor evrei de la Silistra în aducerea de mărfuri de la stânga Dunării este ilustrată de documentele vămii Călărași și pentru anul 1859. Cunoscutul comerciant Hagi Avram primea, în luna iunie, de la Ioniță Păcurețu, cu care făcuse afaceri și mai înainte, 246 vedre păcură³²¹. Apare, de asemenea, Ben Sion, numit și Rebis, în ianuarie cu 575 ocale mere „de tot felul“ și 150 ocale prune afumate³²²; în aprilie, cu 82 vedre păcură³²³; în noiembrie, cu 670 ocale mere și 200 ocale prune afumate³²⁴; în decembrie cu cantitatea remarcabilă de 232 banițe fasole (4.640 ocale)³²⁵.

Dintre negustorii silistreni atestați și în anii precedenți, mai figurează: Hahamaciu (arătat ca locuitor al Silistrei), în luna februarie, cu 83 ocale arnici roșu³²⁶; Ițic Apelbon, tot în februarie, cu 3 buții cu rachiu „ordinar“ (304 vedre)³²⁷, apoi în septembrie, cu 1.000 ocale ceapă uscată, 800 ocale mere, 90 vedre rachiu-tescovină, 90 ocale lumânări de seu și 800 ocale săpun prost³²⁸; Haim ovreicul, în iunie, cu 2.150 ocale tutun „rumânesc“³²⁹ și Haita (Haica) ovreica, în septembrie, cu 200 străchini³³⁰. Este înscris, pentru prima oară, Iacov Eschinazi, în februarie, cu 175 ocale prune afumate și 65 teancuri tutun (3.700 ocale)³³¹, iar în martie cu 2.350 ocale tutun „rumânesc“³³².

Acesta este ultimul an pentru care există documente de la carantinele și vămile românești referitoare la comerțul evreilor de la Silistra cu părțile de la stânga Dunării. Este sigur însă că această activitate a continuat și după 1859, până la sfârșitul stăpânirii otomane

asupra Dobrogei. Pe de altă parte, numărul acestor comercianți a fost, cu siguranță, mult mai mare, dar lipsa unor informații certe privind domiciliul lor ne-a determinat să lăsăm în suspensie o serie de nume.

La aceste schimburi comerciale au participat, așa cum am văzut deja, și mai mulți evrei din Călărași, dintre care se cuvine a fi menționați: frații Mitran (în primul rând cel numit Samaritan), Cilibon Levi zis și „Barbă Roșie“, Iacov Semo, Leibul Apelbon, Avrămică ovreiu, Buhor Levi, Bohor Solomon, Veniamin Iuda, Rafail Calef, Haim Catala, Iacov Hiler ș.a. Apar, totodată, negustori evrei din București, Brăila, Focșani, dar și din alte localități de la stânga Dunării.

Comerțul evreilor din Silistra de o parte și de alta a fluviului se desfășura aproape exclusiv prin punctul Călărași, oraș care cunoaște, după 1829, un incontestabil avânt. În aprilie 1833, devine reședința județului Ialomița, mutată acolo de la Urziceni³³³. Încă din secolul al XVIII-lea, la Călărași a funcționat un bâlci important, apoi încă unul, între anii 1831 și 1844, chiar la locul de trecere a Dunării, numit Vadu Silistriei³³⁴, iar altul, cam tot atunci, la satul Roseți (Ruseți), în imediata apropiere a orașului³³⁵. Mărfurile aduse de la Silistra, de o mare varietate³³⁶, rămâneau, unele, la Călărași și împrejurimi, altele erau îndreptate de acolo spre București, Ploiești sau alte localități, unele ajungând până la Brașov. Tot prin Călărași treceau la Silistra, pentru piața acestui oraș, dar și pentru toată Dobrogea, produsele, într-o gamă la fel de largă, exportate de la stânga Dunării. Alături de negustorii români, dar și de alte naționalități (turci, greci, armeni, bulgari ș.a.), evreii silistreni au avut un aport meritoriu în desfășurarea schimburilor comerciale dintre cele două maluri ale fluviului, contribuind astfel la dezvoltarea economică generală a mai multor teritorii românești.

În același timp, trebuie relevat faptul că evreii silistreni au fost legați de lumea românească și pe plan cultural. În primul rând, în relațiile de negoț pe care le întrețineau cu ținuturile de la stânga Dunării, cunoașterea și folosirea limbii române devenea obligatorie. La 1850, reputatul agronom Ion Ionescu de la Brad constata că limba română era vorbită de toate neamurile din Silistra, prin intermediul căreia se înțelegeau între ei toți locuitorii³³⁷. Situația aceasta s-a păstrat, de altfel, acolo până târziu³³⁸. Mai mult decât atât, la școala românească din oraș, înființată în 1847³³⁹, învățau și copii ai unor evrei. În anul

școlar 1870-1871 erau înscriși, în clasa I, Leibu Ițic, fiul cârciumăresei Rifca Ițic³⁴⁰ și Beniaminescu Iancu³⁴¹, amândoi din Silistra. În lista elevilor care susținuseră examenul pe semestrul I, în decembrie 1870, întocmită de învățătorul Costache Petrescu, se menționează la Beniaminescu Iancu Varsam: „Rugi n-a învățat“, fiind evreu³⁴². I se respecta așadar credința, nefiind obligat să participe, ca ceilalți elevi, la orele de religie creștin ortodoxă.

În decursul stăpânirii otomane asupra Dobrogei, la Silistra, unul dintre cele mai importante centre ale provinciei, a existat o comunitate evreiască destul de numeroasă, cu însemnate rosturi economice pe scară largă și pe o arie geografică întinsă. Ea a fost totdeauna strâns legată de civilizația românească, în care s-a integrat cu realizări deloc neglijabile. După 1878, când ia sfârșit stăpânirea otomană, această comunitate a urmat destinul istoric al acestui colț de țară, traversând o serie de vicisitudini ale vremurilor. Existența ei rămâne însă ca o pagină înscrisă în cartea istoriei românești.

¹ Nicolaj Todorov, *The Balkan town in the second half of the 19th century*, în „Etudes balkaniques“, IX, Sofia, 1969, nr. 5, p. 40.

² Salâhi R. Sonyel, *Osmanlı İmparatorluğu'na yapılan ilk Musevi göçlerinin besyüzüncü yıldönümü* (Al cincilea centenar al primei emigrări a evreilor în Imperiul otoman), în „Belletan, LVI, Ankara, 1992, nr. 215, p. 201-206 și 207-211 (text englez).

³ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, București, 1976, p. 368.

⁴ *Ibidem*, vol. VIII, București, 1983, p. 524.

⁵ N. Docan, *Explorațiuni austriace pe Dunăre la sfârșitul veacului al XVIII-lea*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice“, seria II, tom. XXXVI (1913-1914), p. 668.

⁶ Maximilian Friedrich Thielen, *Die europäische Turkey. Ein Handwörterbuch für Zeitungsleser ...*, Wien, 1828, p. 262-263.

⁷ *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, ed. Mihail Guboglu, București, 1960, p. 464 (rez. 2316).

⁸ Constantin N. Velichi, *Emigrări la nord și sud de Dunăre în perioada 1828-1834*, în „Romanoslavica“, XI – Istorie, București, 1965, p. 69-76.

⁹ *Ibidem*, p. 86.

¹⁰ Arh. St. Buc., fond Visteria Țării Românești, dosar 3201 A/ 1831, f. 21. (Vezi anexa 1).

¹¹ *Ibidem*, f. 22.

¹² Tudor Mateescu, *Evacuarea cetății Silistra de către trupele ruse (1836)*, în „Arhiva românească“, serie nouă, anul CLV (1995), tom. I, fasc. 1, p. 78.

¹³ Arh. St. Slobozia, fond Ocârmuirea județului Ialomița, dosar 433/1836, f. 85.

¹⁴ H.K.B. von Moltke, *Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839*, Berlin-Posen-Bromberg, 1841, p. 161.

¹⁵ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinilor, dosar 3358 II/1837, f. 127.

¹⁶ *Ibidem*, dosar 2037/1839, f. 441, 453.

¹⁷ *Ibidem*, dosar 3360 I/1837, f. 1232.

¹⁸ Gh. Platon, *Informații noi privind teritoriul și populația Dobrogei în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheolo-

gic. V, 1968, p. 212.

¹⁹ Victor Slăvescu, *Correspondența între Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica, 1846-1874*, București, 1943, p. 113.

²⁰ *Ibidem*, p. 131.

²¹ *Ibidem*, p. 109.

²² Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei (1830-1877)*, București, 1975, p. 114.

²³ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1098/1844, f. 113.

²⁴ Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei...*, p. 122.

²⁵ *Ibidem*, p. 149.

²⁶ *Ibidem*, p. 178.

²⁷ Nicolaj Todorov, *La ville balkanique aux XVe-XIXe siècles. Développement socio-économique et démographique*, Bucarest, 1980, p. 346.

²⁸ *Ibidem*, p. 353.

²⁹ *Ibidem*, p. 408.

³⁰ *Ibidem*, p. 398-399.

³¹ Vladimír Dicușcu și colab., *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Peninsula Balcanică (1829-1858)*, București, 1970, p. 13-16.

³² Unele dosare au fost aproape complet degradate și, de aceea, informațiile extrase din ele sunt trunchiate și chiar cele recuperate au devenit în prezent inutilizabile.

³³ Numele negustorilor evrei comportă serioase dificultăți de lectură, pe de o parte datorită înscrierii lor, adesea defectuoase, de către funcționarii vămilor și carantinelor, iar, pe de alta, datorită, uneori, imposibilității redării corecte în alfabetul chirilic. Este sigur că, la transcrierea lor, am săvârșit unele greșeli, care urmează a fi corectate, dacă acest lucru va fi considerat necesar, de către cunoscătorii onomasticii ebraice a vremii. Altă dificultate constă în stabilirea localității de domiciliu al negustorilor, atunci când aceasta nu este specificată, mai ales în cazul în care persoane diferite, locuind unele în Silistra iar altele în Călărași, purtau nume identice.

³⁴ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 89/1830, f. 113-114.

³⁵ *Ibidem*, f. 117.

³⁶ *Ibidem*, dosar 106/1830, f. 15.

³⁷ *Ibidem*, dosar 1322 A/1831, f. 294.

³⁸ *Ibidem*, dosar 1322 B/1831, f. 1031-1032.

³⁹ *Ibidem*, fond Visticria Țării Românești, dosar 50/1832, f. 722-723.

⁴⁰ *Ibidem*, dosar 45/1832, f. 376-377.

⁴¹ *Ibidem*, dosar 46/1832, f. 527-528.

⁴² *Ibidem*, dosar 48/1832, f. 117-118.

⁴³ *Ibidem*, dosar 109/1833, f. 350, 381.

⁴⁴ *Ibidem*, dosar 110/1833, f. 854, 859.

⁴⁵ *Ibidem*, dosar 78/1834, f. 649-650.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 646-648.

⁴⁷ *Ibidem*, dosar 28/1835, f. 870, 880.

- ⁴⁸ *Ibidem*, dosar 29/1835, f. 66-67.
- ⁴⁹ *Ibidem*, dosar 34/1835, f. 878-879.
- ⁵⁰ *Ibidem*, f. 884-885.
- ⁵¹ *Ibidem*, dosar 10/1836, f. 133, 144.
- ⁵² *Ibidem*, fond Comitetul Carantinelor, dosar 3360 I/1837, f. 168-169.
- ⁵³ *Ibidem*, fond Vistieria Țării Românești, dosar 12/1836, f. 60-61.
- ⁵⁴ *Ibidem*, dosar 13/1836, f. 484-485.
- ⁵⁵ *Ibidem*, f. 929-930.
- ⁵⁶ *Ibidem*, dosar 15/1836, f. 522, 533-534.
- ⁵⁷ *Ibidem*, dosar 13/1836, f. 580-581.
- ⁵⁸ *Ibidem*, f. 929-930.
- ⁵⁹ *Ibidem*, dosar 14/1836, f. 106, 119.
- ⁶⁰ *Ibidem*, dosar 15/1836, f. 944-945.
- ⁶¹ *Ibidem*, dosar 16/1836, f. 177-178.
- ⁶² *Ibidem*, fond Comitetul Carantinelor, dosar 3360 II/1837, f. 738, 753.
- ⁶³ *Ibidem*, fond Vistieria Țării Românești, dosar 47/1837, f. 462-463.
- ⁶⁴ *Ibidem*, dosar 48/1837, f. 271, 286.
- ⁶⁵ *Ibidem*, dosar 49/1837, f. 702-703.
- ⁶⁶ *Ibidem*, dosar 50/1837, f. 8-9.
- ⁶⁷ *Ibidem*, dosar 47/1837, f. 462-464.
- ⁶⁸ *Ibidem*, dosar 48/1837, f. 270-271.
- ⁶⁹ *Ibidem*, dosar 49/1837, f. 702-703.
- ⁷⁰ *Ibidem*, dosar 50/1837, f. 9, 16.
- ⁷¹ *Ibidem*, dosar 47/1837, f. 576-577.
- ⁷² *Ibidem*, dosar 48/1837, f. 101-102.
- ⁷³ *Ibidem*, dosar 50/1837, f. 9, 16.
- ⁷⁴ *Ibidem*, dosar 41/1838, f. 98, 103.
- ⁷⁵ *Ibidem*, f. 254-255.
- ⁷⁶ *Ibidem*, f. 448, 459.
- ⁷⁷ *Ibidem*, dosar 46/1838, f. 832, 853.
- ⁷⁸ *Ibidem*, dosar 54/1838, f. 149-150.
- ⁷⁹ *Ibidem*, dosar 43/1838, f. 261-278.
- ⁸⁰ *Ibidem*, dosar 47/1838, f. 264-265, 266, 271.
- ⁸¹ *Ibidem*, dosar 44/1838, f. 532-533.
- ⁸² *Ibidem*, dosar 46/1838, f. 832, 853.
- ⁸³ *Ibidem*, dosar 44/1838, f. 863-864.
- ⁸⁴ *Ibidem*, dosar 45/1838, f. 467-468.
- ⁸⁵ *Ibidem*, f. 338, 349.
- ⁸⁶ *Ibidem*, dosar 37/1839, f. 397, 400.
- ⁸⁷ *Ibidem*, dosar 39/1839, f. 63-64.
- ⁸⁸ *Ibidem*, f. 185-186.
- ⁸⁹ *Ibidem*, dosar 40/1839, f. 546-547.
- ⁹⁰ *Ibidem*, dosar 42/1839, f. 126, 135.
- ⁹¹ *Ibidem*, f. 167, 190.

- ⁹² *Ibidem*, dosar 45/1839, f. 154-155.
- ⁹³ *Ibidem*, dosar 42/1839, f. 166-167, 190.
- ⁹⁴ *Ibidem*, dosar 45/1839, f. 154-155, 162.
- ⁹⁵ *Ibidem*, f. 152-154.
- ⁹⁶ *Ibidem*, f. 352, 373.
- ⁹⁷ *Ibidem*, dosar 39/1839, f. 63-64.
- ⁹⁸ *Ibidem*, dosar 37/1839, f. 397, 400.
- ⁹⁹ *Ibidem*, dosar 39/1839, f. 63-64.
- ¹⁰⁰ *Ibidem*, dosar 42/1839, f. 126, 135.
- ¹⁰¹ *Ibidem*, dosar 45/1839, f. 153-154.
- ¹⁰² *Ibidem*, dosar 10/1850, f. 379-381, 408.
- ¹⁰³ *Ibidem*, dosar 13/1850, f. 489-491, 502.
- ¹⁰⁴ *Ibidem*, dosar 11/1850, f. 771-772.
- ¹⁰⁵ *Ibidem*, f. 775-776, 817.
- ¹⁰⁶ *Ibidem*, dosar 13/1850, f. 323, 332.
- ¹⁰⁷ *Ibidem*, f. 495-496.
- ¹⁰⁸ *Ibidem*, dosar 14/1850, f. 14-15, 20-21.
- ¹⁰⁹ *Ibidem*, dosar 16/1850, f. 111-112.
- ¹¹⁰ *Ibidem*, dosar 11/1850, f. 771-772, 821-822.
- ¹¹¹ *Ibidem*, dosar 14/1850, f. 10-11.
- ¹¹² *Ibidem*, dosar 13/1850, f. 491, 502-504.
- ¹¹³ *Ibidem*, dosar 10/1850, f. 378-381.
- ¹¹⁴ *Ibidem*, dosar 13/1850, f. 495-496, 497-498.
- ¹¹⁵ *Ibidem*, dosar 14/1850, f. 20-21.
- ¹¹⁶ *Ibidem*, f. 49-50.
- ¹¹⁷ *Ibidem*, dosar 16/1850, f. 112-113.
- ¹¹⁸ *Ibidem*, dosar 10/1850, f. 381, 408.
- ¹¹⁹ *Ibidem*, dosar 13/1850, f. 502-503.
- ¹²⁰ *Ibidem*, f. 489-490.
- ¹²¹ *Ibidem*, dosar 10/1850, f. 378-380.
- ¹²² *Ibidem*, dosar 13/1850, f. 489-490.
- ¹²³ *Ibidem*, dosar 16/1850, f. 111-113.
- ¹²⁴ *Ibidem*, dosar 13/1850, f. 489-490.
- ¹²⁵ *Ibidem*, dosar 16/1850, f. 114-117.
- ¹²⁶ *Ibidem*, dosar 10/1850, f. 377, 412.
- ¹²⁷ *Ibidem*, dosar 6/1851, f. 59, 90.
- ¹²⁸ *Ibidem*, f. 250-252.
- ¹²⁹ *Ibidem*, f. 581-585.
- ¹³⁰ *Ibidem*, dosar 7/1851, f. 152-153.
- ¹³¹ *Ibidem*, f. 789-790.
- ¹³² *Ibidem*, dosar 8/1851, f. 118-120.
- ¹³³ *Ibidem*, f. 813-814.
- ¹³⁴ *Ibidem*, dosar 9/1851, f. 309-310.
- ¹³⁵ *Ibidem*, dosar 5/1851, f. 53-54.

- ¹³⁶ *Ibidem*, f. 360, 387.
¹³⁷ *Ibidem*, f. 533-534.
¹³⁸ *Ibidem*, dosar 6/1851, f. 56-59.
¹³⁹ *Ibidem*, f. 249-250.
¹⁴⁰ *Ibidem*, f. 581-583.
¹⁴¹ *Ibidem*, dosar 5/1851, f. 534-535.
¹⁴² *Ibidem*, dosar 6/1851, f. 58-59.
¹⁴³ *Ibidem*, dosar 7/1851, f. 786-787.
¹⁴⁴ *Ibidem*, dosar 8/1851, f. 813-814.
¹⁴⁵ *Ibidem*, dosar 9/1851, f. 308-310.
¹⁴⁶ *Ibidem*, dosar 5/1851, f. 53-54.
¹⁴⁷ *Ibidem*, f. 55-56.
¹⁴⁸ *Ibidem*, dosar 9/1851, f. 311, 328.
¹⁴⁹ *Ibidem*, dosar 5/1851, f. 54-55.
¹⁵⁰ *Ibidem*, dosar 6/1851, f. 59, 90.
¹⁵¹ *Ibidem*, f. 57, 58.
¹⁵² *Ibidem*, dosar 7/1851, f. 615-617.
¹⁵³ *Ibidem*, f. 614-615.
¹⁵⁴ *Ibidem*, dosar 58/1851, f. 322-323.
¹⁵⁵ *Ibidem*, dosar 64/1851, f. 302-303, 306-307.
¹⁵⁶ *Ibidem*, f. 308-309.
¹⁵⁷ *Ibidem*, dosar 59/1851, f. 318, 375.
¹⁵⁸ *Ibidem*, dosar 60/1851, f. 188-190, 220.
¹⁵⁹ *Ibidem*, f. 360-362.
¹⁶⁰ *Ibidem*, f. 730-731.
¹⁶¹ *Ibidem*, dosar 64/1851, f. 299-300.
¹⁶² *Ibidem*, dosar 58/1851, f. 322-323.
¹⁶³ *Ibidem*, dosar 64/1851, f. 302-303.
¹⁶⁴ *Ibidem*, dosar 59/1851, f. 929-930.
¹⁶⁵ *Ibidem*, dosar 64/1851, f. 304-305.
¹⁶⁶ *Ibidem*, f. 308-310.
¹⁶⁷ *Ibidem*, f. 208-209.
¹⁶⁸ *Ibidem*, dosar 59/1851, f. 317-318.
¹⁶⁹ *Ibidem*, f. 314-315.
¹⁷⁰ *Ibidem*, f. 926-928.
¹⁷¹ *Ibidem*, dosar 60/1851, f. 361-362.
¹⁷² *Ibidem*, dosar 59/1851, f. 318, 375.
¹⁷³ *Ibidem*, dosar 60/1851, f. 361-362.
¹⁷⁴ *Ibidem*, dosar 64/1851, f. 325-326.
¹⁷⁵ *Ibidem*, f. 222-223.
¹⁷⁶ *Ibidem*, f. 327-329.
¹⁷⁷ *Ibidem*, dosar 62/1851, f. 448, 501.
¹⁷⁸ *Ibidem*, dosar 60/1851, f. 361-362.
¹⁷⁹ *Ibidem*, dosar 64/1851, f. 325-326.

- ¹⁸⁰ *Ibidem*, f. 326-327.
- ¹⁸¹ *Ibidem*, dosar 58/1851, f. 321-322.
- ¹⁸² *Ibidem*, dosar 64/1851, f. 303-304.
- ¹⁸³ *Ibidem*, dosar 59/1851, f. 930-932, 990.
- ¹⁸⁴ *Ibidem*, f. 926-927.
- ¹⁸⁵ *Ibidem*, dosar 60/1851, f. 188-190.
- ¹⁸⁶ *Ibidem*, f. 729-730.
- ¹⁸⁷ *Ibidem*, dosar 64/1851, f. 324-325.
- ¹⁸⁸ *Ibidem*, f. 326-328.
- ¹⁸⁹ *Ibidem*, dosar 62/1851, f. 448, 501.
- ¹⁹⁰ *Ibidem*, dosar 64/1851, f. 304-305.
- ¹⁹¹ *Ibidem*, f. 307-308.
- ¹⁹² *Ibidem*, dosar 59/1851, f. 316-317, 318, 375.
- ¹⁹³ *Ibidem*, f. 930-931.
- ¹⁹⁴ *Ibidem*, dosar 60/1851, f. 360-361.
- ¹⁹⁵ *Ibidem*, f. 732-733.
- ¹⁹⁶ *Ibidem*, dosar 64/1851, f. 326-327.
- ¹⁹⁷ *Ibidem*, dosar 62/1851, f. 446-447, 448, 501.
- ¹⁹⁸ *Ibidem*, f. 449, 500.
- ¹⁹⁹ *Ibidem*, dosar 60/1851, f. 360-361.
- ²⁰⁰ *Ibidem*, dosar 64/1851, f. 324-325.
- ²⁰¹ *Ibidem*, dosar 62/1851, f. 446-448, 501.
- ²⁰² *Ibidem*, dosar 59/1851, f. 316-317.
- ²⁰³ *Ibidem*, f. 318, 375.
- ²⁰⁴ *Ibidem*, dosar 60/1851, f. 190, 220.
- ²⁰⁵ *Ibidem*, f. 188-189.
- ²⁰⁶ *Ibidem*, f. 190, 220.
- ²⁰⁷ *Ibidem*, f. 361-362.
- ²⁰⁸ *Ibidem*, fond M.A.I., Serviciul sanitar, dosar 43/1853, f. 45, 46.

(Vezi anexa 2).

- ²⁰⁹ *Ibidem*, f. 75.
- ²¹⁰ *Ibidem*, f. 45.
- ²¹¹ David Cohen, *Des relations commerciales entre les Principautés Roumaines et les terres bulgares au cours des années 40-70 du XIIe siècle*, în „Bulgarian historical review”. II, Sofia, 1974, nr. 3, p. 80. La 6 octombrie 1853, carantina Călărași (Știrbei) raporta că autoritățile „din Turchiea au închis cu totul schela, încât nu mai îngăduie a trece din Turchiea în prințipat, cât și din prințipat în Turchiea” persoane sau mărfuri. (Arh. St. Buc., fond M.A.I., Serviciul sanitar, dosar 43/1853, f. 20).

- ²¹² Arh. St. Buc., fond Vistieria Țării Românești, dosar 67/1855, f. 2, 4.
- ²¹³ *Ibidem*, f. 74-75.
- ²¹⁴ *Ibidem*, f. 327, 349.
- ²¹⁵ *Ibidem*, f. 370, 382.
- ²¹⁶ *Ibidem*, f. 431.

²¹⁷ *Ibidem*, f. 559.

²¹⁸ *Ibidem*, f. 647, 655, 658.

²¹⁹ *Ibidem*, f. 51.

²²⁰ *Ibidem*, f. 92, 101.

²²¹ *Ibidem*, f. 185.

²²² *Ibidem*, f. 205.

²²³ *Ibidem*, dosar 1116/1855, f. 31.

²²⁴ *Ibidem*, dosar 67/1855, f. 512.

²²⁵ *Ibidem*, f. 616, 626.

²²⁶ *Ibidem*, f. 459.

²²⁷ *Ibidem*, f. 460, 469-470, 476, 486-487.

²²⁸ *Ibidem*, f. 535.

²²⁹ *Ibidem*, f. 521.

²³⁰ *Ibidem*, f. 81.

²³¹ *Ibidem*, f. 90.

²³² *Ibidem*, f. 108.

²³³ *Ibidem*, f. 249.

²³⁴ *Ibidem*, dosar 1116/1855, f. 24.

²³⁵ *Ibidem*, f. 31.

²³⁶ *Ibidem*, dosar 67/1855, f. 226.

²³⁷ *Ibidem*, f. 479.

²³⁸ *Ibidem*, f. 586, 591.

²³⁹ *Ibidem*, f. 7.

²⁴⁰ *Ibidem*, f. 299.

²⁴¹ *Ibidem*, f. 361.

²⁴² *Ibidem*, f. 388.

²⁴³ *Ibidem*, f. 220.

²⁴⁴ *Ibidem*, f. 317.

²⁴⁵ *Ibidem*, f. 170.

²⁴⁶ *Ibidem*, f. 372.

²⁴⁷ *Ibidem*, f. 670.

²⁴⁸ Hr. Hristov, V. Paskaleva. *Dokumenti za bălgarskata istorija iz germanski arhivi, 1828-1877*, (Documente din arhivele germane privind istoria Bulgariei, 1828-1877), Sofia, 1963, p. 280.

²⁴⁹ Arh. St. Buc., fond M.A.I., Divizia administrativă, dosar 113/1855, f. 27.

²⁵⁰ *Ibidem*, fond Vistieria Țării Românești, dosar 67/1855, f. 552.

²⁵¹ *Ibidem*, f. 585.

²⁵² *Ibidem*, f. 594.

²⁵³ *Ibidem*, f. 536.

²⁵⁴ *Ibidem*, f. 603.

²⁵⁵ *Ibidem*, dosar 46/ 1856, f. 12, 35, 43, 46.

²⁵⁶ *Ibidem*, f. 103.

²⁵⁷ *Ibidem*, f. 9.

- ²⁵⁸ *Ibidem*, f. 115.
²⁵⁹ *Ibidem*, f. 308.
²⁶⁰ *Ibidem*, f. 383, 388, 390, 397.
²⁶¹ *Ibidem*, f. 573.
²⁶² *Ibidem*, f. 55.
²⁶³ *Ibidem*, f. 191.
²⁶⁴ *Ibidem*, f. 310.
²⁶⁵ *Ibidem*, f. 386.
²⁶⁶ *Ibidem*, f. 545.
²⁶⁷ *Ibidem*, f. 565.
²⁶⁸ *Ibidem*, f. 241.
²⁶⁹ *Ibidem*, f. 523.
²⁷⁰ *Ibidem*, f. 514.
²⁷¹ *Ibidem*, dosar 9/1857, f. 50.
²⁷² *Ibidem*, f. 100.
²⁷³ *Ibidem*, f. 99.
²⁷⁴ *Ibidem*, f. 244.
²⁷⁵ *Ibidem*, f. 303.
²⁷⁶ *Ibidem*, f. 552.
²⁷⁷ *Ibidem*, f. 516.
²⁷⁸ *Ibidem*, f. 524.
²⁷⁹ *Ibidem*, f. 526.
²⁸⁰ *Ibidem*, f. 528.
²⁸¹ *Ibidem*, f. 5.
²⁸² *Ibidem*, f. 44.
²⁸³ *Ibidem*, f. 90.
²⁸⁴ *Ibidem*, f. 156.
²⁸⁵ *Ibidem*, f. 43.
²⁸⁶ *Ibidem*, f. 586.
²⁸⁷ *Ibidem*, f. 95.
²⁸⁸ *Ibidem*, f. 205, 208.
²⁸⁹ *Ibidem*, f. 239.
²⁹⁰ *Ibidem*, f. 198.
²⁹¹ *Ibidem*, f. 481, 486.
²⁹² *Ibidem*, f. 542.
²⁹³ *Ibidem*, dosar 10/1858, f. 4, 6, 8.
²⁹⁴ *Ibidem*, f. 171.
²⁹⁵ *Ibidem*, f. 176.
²⁹⁶ *Ibidem*, f. 212.
²⁹⁷ *Ibidem*, f. 213.
²⁹⁸ *Ibidem*, f. 394.
²⁹⁹ *Ibidem*, f. 369.
³⁰⁰ *Ibidem*, f. 450.
³⁰¹ *Ibidem*, f. 524.

- ³⁰² *Ibidem*, f. 34.
³⁰³ *Ibidem*, f. 112.
³⁰⁴ *Ibidem*, f. 175.
³⁰⁵ *Ibidem*, f. 268.
³⁰⁶ *Ibidem*, f. 312, 332.
³⁰⁷ *Ibidem*, f. 449.
³⁰⁸ *Ibidem*, f. 485.
³⁰⁹ *Ibidem*, f. 143.
³¹⁰ *Ibidem*, f. 196.
³¹¹ *Ibidem*, f. 205, 224.
³¹² *Ibidem*, f. 277.
³¹³ *Ibidem*, f. 380.
³¹⁴ *Ibidem*, f. 521.
³¹⁵ *Ibidem*, f. 223.
³¹⁶ *Ibidem*, f. 285.
³¹⁷ *Ibidem*, f. 59.
³¹⁸ *Ibidem*, f. 145.
³¹⁹ *Ibidem*, f. 525.
³²⁰ *Ibidem*, f. 86.

³²¹ *Ibidem*, dosar 1/1859, f. 189.

³²² *Ibidem*, f. 16.

³²³ *Ibidem*, f. 124.

³²⁴ *Ibidem*, f. 557.

³²⁵ *Ibidem*, f. 601, 615.

³²⁶ *Ibidem*, f. 37.

³²⁷ *Ibidem*, f. 50.

³²⁸ *Ibidem*, f. 424.

³²⁹ *Ibidem*, f. 196.

³³⁰ *Ibidem*, f. 343.

³³¹ *Ibidem*, f. 44.

³³² *Ibidem*, f. 87.

³³³ Ioan C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul Organic*. București, f.a., p.250.

³³⁴ Georgeta Penelca, *Les foires de la Valachie pendant la période 1774-1848*. Bucarest, 1973, p. 136.

³³⁵ *Ibidem*, p. 137.

³³⁶ Pentru sortimentele articolelor care făceau obiectul acestor schimburi comerciale, prețurile lor, monezile și unitățile de măsură folosite, vezi *ibidem*, p. 84-100; Vladimir Diculescu și colab., *op. cit.*, p. 20-23.

³³⁷ Victor Slăvescu, *op. cit.* p. 75-76, 121-122.

³³⁸ Carp Sandu, *Promovarea culturii românești în Dobrogea-Nouă*. Silistra, 1926, p. 35-36.

³³⁹ Ioan N. Roman, *Pagini din istoria culturii românești în Dobrogea înainte de 1877*, în „Analele Dobrogei”, I, (1920), nr. 3, p. 363.

³⁴⁰ *Ibidem*, p. 373-374.

³⁴¹ *Ibidem*, p. 373.

³⁴² Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 193/1870, f. 121-122.

1831 <înainte de 2 octombrie>^x, <Giurgiu>.
Jalbă adresată Vistieriei Țării Românești
de către un număr de 20 de negustori evrei,
refugiați de la Silistra la Giurgiu din cauza
războiului ruso-turc din 1828-1829, prin care
roagă a fi scutiți de „dajdie”.

Către cinstita Vistierie.
Plecată jalbă.

Cu plângere facem arătare cinstitei Vistierii că noi mai nainte ne-am aflat trăitori în Silistra, dincolo, peste Dunăre, unde acolo, din pricina războiului, am prăpădit tot ce am avut, și după ce s-au luat Silistra, am trecut și noi dincoaci, în pământul țării<i>, și un an trecut este dă când ne-am așezat cu lăcuința la Giurgiu, abia făcându-ne și noi câte o cășcioară dă locuit, alții ne aflăm chiriași. Ci fiindcă ne-au trecut și pă noi la catagrafia ce s-au făcut orașului, și acum ne apucă dă dajdiie, de aceia ne rugăm cinstitei Vistierii ca să ni să facă noauă orânduială precum s-au făcut la streini<i> sârbi, să nu fim supărați dă dajdiie în hotărâta vreme, după naltele porunci ale stăpânirii<i> ce sunt date, până când om mai prinde și noi putere, fiind prădați dă focul războiului.

Plecați supuși:

Noi, neguțătorii ovrei streini din Țara Turcască ce acum ne aflăm trăitori în Giurgiu:

Iancu Midini^{xx}, Iosiv Alevi, Istrail Alevi, Isac Iacov, Iacov Isac, Saul Mordeal, Avram Mordeal, Iuda Iarhi, Isac Moscu, Samson Ieschinazi, Eilibon Hoberși, Avram Peres, Azariia Cayli, Azariia Ochiniți, Simanton Cauli, Iacov Ischinazi, Bohor Brison, Iuda Alevi, Avram Arșeh, Iahâil Arșeh.

<Rezoluție:> Să se scrie la ocârmuitorul județului să-i cerceteze arătându-și dovezile carantinești când au venit de peste Dunăre, și fiind din cei veniți în cursul războiului vor rămânea nesupărați în numărul celor scutiți, socotindu-să sorocul de atunci de când au intrat. Și să trimiță la Vistierie raport cu toată deslușirea.

Arh. St. Buc., fond Vistieria Țării Românești, dosar 3201 A/1831, f. 21. Original.

^x Data poruncii Vistieriei către Ocârmuirea județului Vlașca.

^{xx} Transcrierea cu litere latine comportă, probabil, unele erori. Vezi

nota 33.

1853 octombrie 24. <Călărași>.

Raport al carantinei Călărași către Comitetul Carantinelor despre un caic al evreului Iosif Moise din Silistra încărcat cu porumb achiziționat de la evreul Samarian Mitran din Călărași.

Priimit octv. 26.

Ci/nstitu/lui Comitet al Carantinelor. Raport.

Un caic al ovreului Iosif Moise din Silistra încă din trecuta lună avgust să află în portul aceștii car<anti>ni, încărcat cu porumbul ce ovreiu de aici. Samarian Mitran, este dator a-l preda după contract. Și pentru că după încărcarea acelu porumb între amândoi pomeniții ovrei au născut prigonirea, pentru care ci<nstitul> comitet să va îndestula din alăturatul în copiiie răspunsu al ovreului Samarian Mitran către magistratul acestui oraș^{*}, ce i s-au trimis aceștii direcții pe lângă adresul ci<nstitei> cârmuiri locale de la 20 ale aceștii luni, supt no. 8284, de aceia acel caic au și rămas până acum în portul aceștii car<anti>ni, care și prin cele de mai nainte adresuri de supt no. 281 și 364 au făcut ci<nstitei> cârmuiri locale rugătoare cereri spre a îndatora prin cine să cuvine pă ovreiu Samarian Mitran pentru a plăti tacsă ecsportații, de vreme ce au încărcat porumbul și de a nu mai împiedica întoarcerea caicului, sau să-și descarce porumbul spre a nu mai sta caicul în portu. Și pentru prigonirea dintre dâșșii își vor căuta la vreme prin competentele judecătoria comerțiale, pentru care ci<nstită> cârmuire locală priimind alaltăeri și cererea mudirului din Silistra. Iar pe lângă aceasta, direcția, având acum în vedere și enstructivele porunci ale cinstitei Generaliceștii Enspectorii^{**} pentru înprecurmarea cu desăvârșire a orice relații cu partea dreaptă a Dunării, grăbește de a cere dezlegarea ci<nstitu>lui comitet^{***} de urmare cu acest caic și cu oamenii creștini dintr-însul, carei aflându-să în caic supt paza pichetului și fără nici un fel de comunicație cu nimeni, fac strigare, pătîmind de foame.

Director, ss Stempavskii

Secretar, ss. Sefendache

No. 374. Anul 1853, luna octv. 24.

Arh.St. Buc., fond Ministerul de Interne, Serviciul sanitar, dosar 43/1853, f. 45. Original.

^{*} În același dosar, f. 46.

^{**} Inspectoria Generală a Carantinelor Liniei Dunării din Amândouă Prințipurile.

^{***} Lipsă în dosar.

Documentul semnat de cei trei mari boieri (N. Șuțu, Lupu Balș, Vasile Veisa) dezleagă câteva dintre chestiunile delicate ale relațiilor dintre Șaia și oponenții săi. Evident, a fost redactat ca replică la jalba trimisă de „*vechilii obștei evreiești din Iași*“ lui Kisseleff, la 11 aprilie 1832. Susținătorii constanți ai hahambașei sunt patru: Solomon Ursul, Leiba Aslan, Haim sânn Solomon și Herșcu sânn Haim, care, după nume, par să aparțină – măcar în parte – vechii comunități. Observația este confirmată și de legăturile de rudenie ale unora dintre ei cu Șaia, fapt remarcat de autorii cercetării și menționat în chiar fragmentul de început al textului ei. Uniți prin sânge sau prin interese, „*tovarășii [...] s-au arătat cei mai răi din nații, fără căpătâiu și vagabonzi*“, poate și răsplătiți, pentru servicii și influență de Șaia însuși – insinuează comisia. Demersurile lor, deși aparent aprobate de un număr apreciabil de membri ai comunității, sunt discutabile în formă, fiindcă ancheta izbutise să scoată la iveală plastografierea a peste o sută dintre semnăturile celor care sprijineau reînființarea hahambașei și revenirea lui Șaia ca mare rabin al evreilor moldoveni. În plus, calitatea morală a *partidei* lui Șaia nu îndeplinea criteriile de respectabilitate cerute de o întreprindere atât de serioasă.

Comisia găsește că împotrivirea la reconsiderarea hahambașei pornește nu doar de la evreii sudiți, ci și de la pământeni, care – tot prin jalbe iscălite de sute de persoane – pretind respectarea literală a Regulamentului Organic și angajarea unui rabin știutor de carte în locul lui Șaia. Împotriva acestuia din urmă se invocă motivul incompetenței religioase și juridice (halakhice): „*el esti fără știință di pravili și di rânduielile legii*“. Colaborarea lui la plata unui rabin din Brod, care să rezolve pricinile dintre evrei, este interpretată ca o confirmare tacită a propriilor lipsuri. Ca și cum nu ar fi de ajuns, asupra

lui Șaia este aruncată și acuzația de nesupunere civilă la legile țării și de uneltire împotriva stăpânirii. Fostul hahambașă ar fi agitat spiritele spre neplata dărilor și spre refuzarea înscrierii întreprinzătorilor evrei în categoria neguțătorilor patentari, aplicând, de fapt, aceleași metode de protest cu care amenințau evreii sudiți Ocârmuirea, cu doar câteva luni mai înainte. Mai mult încă, Șaia, învățând din succesele dușmanilor săi, implică singurul consulat ce i se arăta favorabil în disputa intra-comunitară: cel francez, după exemplul frunțașilor sudiți, care se bazau pe influența lor la consulatele austriac și rusesc. *Vechilii* îl ajută necondiționat și, la rându-le, bat la aceleași uși, formulând aceleași cereri, pe același ton ca Șaia.

Când, pentru a verifica scriptele contabile ale obștei (cel mai probabil în urma unei delațiuni), comisia solicită prezentarea actelor doveditoare, *vechilii* trimit jalbă stăpânirii, acuzând unul dintre membrii completului de corupție și trafic de influență. Responsabilul ocult al controlului și al impunerii sechestrului, următor încercării de eludare a verificării, ar fi fost – conform plângerii celor șase *vechili* Zisu Caufman. Comisia dezmente și califică intervenția capilor comunității drept „*obrăznicie*”. Cercetarea situației fiscale se datora neregulilor sesizate de funcționarii Vistieriei, iar raportul asigură instanțele superioare că fostul hahambașă și-a permis să delapidizeze fondurile comunității – niciodată înregistrate cum se cuvine – în folos personal.

Disputa privitoare la soarta hahambașiei a împărțit obștea în două tabere ireconciliabile. Comisia recunoaște vina „*shizmei*”, a „*răzvrătirii*” ca aparținând adeptilor lui Șaia, „*pricimitor al unei nisuferite și niertate supărari Ocârmuirii*” care obligă la „*înfrânătoare puniri la cal*” a întregii probleme. Ca măsură de reprimare, semnatarul raportului recomandă desființarea definitivă a funcției, potrivnică prevederilor regulamentare și izvor al dezbinării și abuzurilor. Totodată, se impune înlocuirea lui Șaia cu un rabin „*vrednic și cu toată știința di pravile*”, plătit corespunzător din banii taxei de breaslă și nu din contribuțiile individuale ale coreligionarilor. Un statut similar ar fi urmat să obțină și „*pravilașii*” (**dayyanim**), asistenți judiciari ai rabinului. Asupra lui Șaia se aruncă anatema: hotărârile sale, neluate în seamă, erau lovite de nulitate, iar persoana sa desconsiderată și privată de dreptul petiționării. Dar ultima propunere a comisiei este și cea mai severă: exilarea pe viață a fostului haham-

bașă și a celor patru *vechili* devotați lui, „căci întru alt chip nici nația lor, nici Ocârmuirea nu va pute fi în odihnă”.

Toate acuzele se sprijină pe câteva acte înaintate Sfatului o dată cu raportul final. O mărturie semnată de trei creștini pare să confirme faptul că Șaia a cumpărat semnături pentru reclamațiile sale (vezi Anexa I). „*Solomonică*” – evreu citat înaintea Sfatului spre confruntarea cu sudiții – nu poate fi decât Solomon Ursul; el ar fi înmânat o sumă oarecare altui evreu dintre cei care puteau să schimbe sortii în favoarea lui Șaia. Martorii erau dintre slujbașii însărcinați cu aducerea la îndeplinire a citației judecătorești și asistaseră la pregătirile înfățișării în proces. Pe drept cuvânt, comisia i-a crezut, poate îndemnată și de religia lor (sunt singurii creștini amestecați cumva în cauzistică).

Despre relațiile de rudenie dintre Șaia și *vechili* informează o adresă a Agiei ieșene (Anexa 2), potrivit căreia conflictul a izbucnit, mai întâi, între *cahali* și *vechili*, mărul discordiei fiind tot hahambașia și privilegiile lui Șaia Naftulovici. *Cahalii* – care asi-gurau interimatul administrativ la conducerea comunității după demiterea formală a hahambașei – nu păreau străini de deturnarea unor sume din fondul obștei. *Vechilii*, succesorii lor și apropiații lui Șaia (*cahalii* nu simpatizau excesiv cu cauza hahambașei), au fost convinși că găesc, incriminându-i de delapidare, încă un pretext al revenirii la vechea ierarhie, noua structură de organizare dând proba incuriei sale și a scăderilor ei morale. Dar, oricâte citații au fost emise de Agie, nimeni nu a mai dat urmare procesului, dezinteresându-se total de mersul lui. Trebuie accentuat aici un detaliu: *vechilii* se bucurau și de susținerea unor evrei sudiți, desprinși din *nația* condusă de Cauffman, Carniol și ceilalți. Aceștia inițiaseră cercetarea în cazul administrării fondurilor comunitare de către *cahali*. Or ei, bazându-se pe impunitatea ce le era conferită de sudeție, ocoleau justiția locală și, provocând, își băteau joc de insistențele funcționarilor agiești. Probabil nu aveau suficiente probe pentru a dovedi acuzațiile, însă și-au valorificat relațiile pentru a răspândi, în obște și în întreg orașul, „*nitrebnci voroavi*”. Vinovați pentru starea de spirit a coreligionarilor au fost considerați Șaia și fiul său, care au intrat la arest pentru zavistia iscată. Actul semnat de vel aga capitalei a fost eliberat la rugămintea *cahalilor* calomniati, spre a servi ca dovadă a comportării lui Șaia.

Alăturată aceluiași raport se găsește o copie tradusă a convenției încheiate între Șaia și șase reprezentanți ai comunității din Iași, în 17 septembrie 1832. Actul constituie împuternicirea formală a „*frunțașilor orașului, povățuitori ai breslei*” (Nahman Botoșăneanu, Zalman Herman, Nahman zaraf, Naftule Avram Caufman, Lipa (Leiba) Tailăr, Hascal Botoșăneanu) de a se îngriji pentru aducerea și întreținerea unui rabin străin, „*povățuitor a tot norodul nației noastre*”, dimpreună cu personalul ajutător (Anexa 3). Prezența semnăturii lui Șaia „*hahambaș(a) din Ieș(i)*” – prima în șirul celor 189 de iscălituri – i-a condus pe anchetatori la ideea că Șaia, punându-și numele la finalul înțelegerii, a confirmat tacit lipsa lui de cunoștințe religioase satisfăcătoare. În mod greșit, însă, raportorii îi denumesc pe cei șase „*vechili*”, prin analogie cu grupul care asigura administrarea *breslei* de evrei pământeni. În realitate, evreii sudiți numiți, cu acordul hahambașei, responsabili pentru soluționarea impasului religios nu îndeplinesc această funcție altfel, nicăieri amintită ca fiind în legătură cu persoanele respective (în afara cazului – puțin probabil – al existenței și funcționării a două structuri de conducere separate: una pentru localnici, alta a sudiților). O parte însemnată a semnatarilor cuprinde, după nume, emigranți galițieni; între ei, se regăsesc Caufman, Carniol, Rosenzweig, Rubinstein, Litman, Diamant, Focșăneanu, Singer, Teiler, Schlesinger, Goldenstein – tot atâția inamici declarați ai lui Șaia. Documentul este singular prin semnificația lui: el constituie unica probă a compromisului la care se ajunsese – printr-o cale de mediere necunoscută – în relația tensionată dintre fostul hahambașă și conducătorii sudiților. Dacă, totuși s-a aflat o posibilitate de satisfacere a pretențiilor în chestiunea religioasă, nici o alternativă la instituția hahambașei nu a convenit părților în conflict.

La jumătatea anului 1833 moare Zisu Caufman, conducătorul de fapt al opoziției. Șaia, redus la tăcere pentru o vreme, în așteptarea deciziei definitive a Sfatului Ocârmuitor, revine în atenția publică prin atitudinea sa față de protestatari. O jalbă din august 1833 pune în contrast comportarea discretă a lui Șaia după aplicarea *tale quale* a prevederilor regulamentare -- recludiunea voită, neglijarea obligațiilor rituale și a prezenței sale la sinagogă – cu „*îndrăznelile sale*” următoare dispariției celui mai înverșunat dușman (Anexa 4). Șaia văzuse în Caufman piedica principală a recăștigării poziției pier-

dute; o dată neguțătorul mort, Șaia a revenit la vechile deprinderi. Plângerea amendează superioritatea pe care o afișa Naftulovici în societatea evreilor pământeni, „*poroncindu ca când ar fi hahambaș(a)*“. Evreii autori ai plângerii solicită Sfatului „*înfrânarea*“ lui Șaia prin aducerea la cunoștința publică a depunerii sale din funcție. Jalba sensibilizează Departamentul din Lăuntru, care dispune, la îndemnul Postelniciei, cercetarea amănunțită a cazului, prin intermediul Agiei¹.

Curând se reînoadă șirul jalbelor semnate de fostul hahambașa și trimise diverselor instanțe civile. Numărul lor și implicarea lui Kisseleff sau a lui Mircovici îl determină pe secretarul de Stat, N. Șuțu, să insiste pe lângă Sfat pentru elaborarea unei hotărâri de desființare a hahambașiei, eliminând astfel echivocul formal pe care îl specula Șaia în suplicile sale². Sfatul nu se grăbește cu răspunsul, dar admite că revendicările lui Naftulovici sunt inutile, contravin Regulamentului și pricinuesc tulburări³. Între timp, comisia se străduia să încheie cercetarea fondurilor comunitare, începută în a doua zi a anului 1833. Dacă pentru 1831 socotelile verifică buna administrare a banilor (Șaia lucrase împreună cu *cahalii*), pentru 1828, 1829, 1830 Naftulovici refuză prezentarea documentelor probatorii. Agia, în urma refuzurilor repetate de conformare la formalitățile anchetării, poruncește executarea fiscală a fostului hahambașă pentru toate sumele nejustificate (februarie 1833). Șaia intervine la Mircovici, care va recomanda comisiei zălogirea averii, în schimbul confiscării ei. Toate lămuririle pe care anchetatorii le trimit generalului rus sunt inutile în fața apărării lui Șaia, care insistă pe „*netemeinicia punirii înainte*“ și „*zâci că el, ca unul ci esti înrădăcinat lăcuiitoriu poati a răspundi oricând la orice dreaptă ceriri, făcând ceriri a i să rădica exăcutiia*“. Naftulovici este convins că a ajuns obiectul unui abuz, determinat și de coruperea unui membru al comisiei de către frunzașii nației⁴. Ultima adresă a Sfatului destinată lui Mircovici conține concluzia comisiei de cercetare după verificarea actelor contabile ale comunității. Șaia, la îndemnul unor „*rău-cugetători partizani ai săi*“, „*caută să aducă feliuri de împleticiri pentru particularnicul său folos, ca să puie mâna pe banii obștiei evreiești*“⁵. Indiferent de finalul procesului, această sentință va rămâne nemodificată peste ani, aruncând îndoiala asupra cinstei marelui rabin.

Mircovici mai avea un motiv pentru a-l sprijini pe Șaia, față de care arăta oarece înțelegere. La jumătatea lunii ianuarie, el –

făcându-se ecoul ideilor lui Kisseleff – înaintase Sfatului niște propuneri legate de modul în care ar fi putut fi calmată situația ivită în comunitatea din Iași, fie prin alegerea democratică a unei conduceri alcătuite din patru *cahali*, fie prin alegerea unui hahambașă dintre familiile nobile ale evreilor, al cărui regim fiscal și juridic să fie decis printr-o hotărâre comună: „*să chieime toată obștea și să întrebe pe fieșticari gospodariu în osăbitii vroința a înnoi chiemarea lui hahambașa și pe care anumi, adecă pe cel de mai înainti hahambașa sau pe altul*”. Comisia ar fi trebuit ca, „*pisti vroința obștiei în această pricină, să iei iscălituri de la obștie și unit cu acelea să docladarisască Sfatului sau pentru orânduiala lui hahambașa – dacă mulțimea glasurilor va fi în folosul lui – sau pentru desființarea acestei chiemări dacă mulțimea glasurilor obștie(i) va vre aceasta*”. Tot el, însă, ruga Sfatul să nu îngăduie evreilor supuși austrieci și ruși să întrețină un rabin al lor pe propria cheltuială, fapt care ar fi dus – în opinia lui Mircovici – la definitivă separare comunitară a părților în dispută. Cum generalul rus cunoștea competențele reduse ale lui Șaia în materie de religie, nu s-ar fi împotrivit la plebiscitarea unui organism colectiv care să se ocupe de afacerile interne ale obștei⁹. Sfatul nu a ținut cont de propunerile vicepreședintelui Divanurilor, preferând să fie inflexibil și să reacționeze sever la cererile marelui rabin. Mircovici trimite o adresă enervată Sfatului pentru a relua dispozițiile contrasemnate de Kisseleff și neluate în seamă de Ocârmuire⁷. Răspunsul Sfatului este sec și repetă, de fapt, sugestiile consemnate în raport:

„... pragmaticească dovadă esti că nație nu voiește nicidecum a ave hahambașa, că acel ce au fost hahambașa, aducând pe toți acei ci era pentru dânsul, numărul lor nu s-au suit la 40 de glasuri, când toți cielalti au rămas în hotărâre de a ave numai un rabin pentru căutare relighiei lor, pe care îl și au, iar a lui hahambașa nu au fost decât un post cu venituri și cu jacuri pe care Regulamentul le desființază obștește în toate ramurile”⁸.

O nouă adresă a lui Mircovici, cu același subiect, expediată la finele lui martie 1834, accentuează pe libertatea acordată evreilor de a-și aduce un rabin din străinătate, nesocotind astfel oferta hahambașei⁹. Sfatul replică tăios, invocând libertatea organizării religioase din principat:

„... nație evreiască, făcând arătare de nedestoinicie fostu-

*lui hahambașa Șaim de a pute țini locul de rabin, [iar] nație însuș(i) și (i)-au așăzat rabin pe altul, și dar [că] Sfatul socotește că așăzare acelui nou rabin atingându-să de relighia jidovască, apoi ar trebui ca, precum până acum această nație au fost neștrâmtorită întru ale relighiei lor, să rămâie și de acum în asămine neștrâmtorire, cu șeful legii lor cari ei și(i)-au ales și și(i)-ar alege, după cum pe acest de astăzi l-au ales cu majoritate nației și cu care ce mai însămătoare parte a nației să află mulțămită*¹⁰.

Convins că Sfatul a luat o decizie pripită, Mircovici a preferat să tempereze dezlegarea pricinei până la instalarea domnului, de la care se aștepta confirmarea sau infirmarea intențiilor Ocârmuirii¹¹. De pregătirile primirii lui Mihai Sturdza profită și „*trăitorul în Ieși, Șai Naftulevici*” care, în două rânduri, trimite Sfatului rugăminte de a i se da copii de pe corespondența vice-președintelui Divanurilor cu ministrii principatului, pentru a-și construi argumente solide în perspectiva redeschiderii procesului în primele luni de nouă domnie regulamentară¹². Nimeni, însă, după cum dovedește tonul rezoluțiilor, nu se mai obosește să dea curs nevoilor lui Șaia (care a ajuns, într-un târziu, să semneze „*fostul hahambașa Șaia din orașul Ieși*”). Mihai Sturdza nu modifică hotărârea anterioară a Sfatului, investită cu putere de decret prin rezoluția domnească din 11 septembrie 1834, aplicată anaforei cu numărul 470 din 4 septembrie a aceluiași an (Anexa 5). Lui Șaia i se interzice, pentru totdeauna, reprezentarea civilă a obștei și exercitarea atribuțiilor rituale până la alegerea unui nou rabin.

Decretul închide procesul care durase aproape un sfert de veac. Chiar dacă aparențele sunt nefavorabile, căpeteniile *nației* au căutat să se înțeleagă cu Șaia și, astfel, să-l oprească de la a mai agita evreii împotriva sudiților. La începutul anului 1834, în ianuarie, „*fruntașii și mai marii a chehalului de aice din orașul Ieșii*” se decid să acorde fostului hahambașa o pensie viageră anuală, în valoare de 5.000 lei, „*pe vremea cât va fi d(umnea)lui în viață, ca să aibă hrana sa cu cinste, fiind bătrân și scăpătit*”. După deces, beneficiar al pensiei rămânea văduva Sima, care ar fi urmat să încaseze aceeași sumă pentru primul an de văduvie. Banii erau acordați de bancherii cei mai importanți ai orașului: Mihel Daniel și Avraam Cauffman (Anexa 6). Acest act, împreună cu o dovadă a corectitudinii lui Șaia – comparată

cu reaua credință a reprezentanților *nației* evreiești (Anexa 7) – se află anexate la dosarul desfășurării hahambașiei din pricina reluării conflictului dintre familia Naftulovici și conducătorii obștei. Fiul mai mare al lui Șaia, Iosif, pretinde, la 1845, drepturile bănești cuvenite, în virtutea înțelegerii sus-amintite, văduvei fostului hahambașă. Atunci se îndosariază traducerea probelor, semnate de Mihail Vitlimescu¹³. Însă tot acolo se găsește și o adresă a consulului austriac Eisenbach expediată lui Mihai Sturdza la 11 februarie 1845, în care este descrisă amănunțit reacția comunității de evrei suditi la oferta de împăcare din 1834, acceptată de Șaia și aprobată de mai-marii obștei (Anexa 8). La aflarea veștii – relatează Eisenbach – *nația* a trimis imediat jalbă domnului pentru anularea unui *gentlemen-agreement* asupra căruia nu se pronunțase niciodată. Sfatul dăduse dreptate jăluitoarelor, pe motiv că „*nația este datoară a plăți biritul numai către Ocârmuire, iar nu și către un jâd(o)v*“. Pensia lui Șaia – care ar fi trebuit extrasă din banii taxei pe carnea cașer și de păsări – nu este menționată în bugetul de venituri și cheltuieli al comunității pe anii următori. Abia pentru intervalul 1840-1846¹⁴, „*după rugămintele acelui hahambașă către nație și în privire sărăciei sale*“, se admite o pensie cu valoare mult mai mică decât cea prevăzută inițial (aproximativ 3.500 lei/an). Cum Șaia moare în iunie 1840, nici familia nu mai profită de pe urma câștigului lunar. Iosif descoperă înscrisul făcut de „*casierii nației*“ la 1834 (și, pare-se, luat pe ascuns de Șaia) și deschide proces împotriva conducătorilor comunității, cerând restituirea sumelor pe care tatăl său nu le-a încasat din cauza nerespectării înțelegerii. Logofeția Dreptății îl sprijină pe Iosif și anunță Agenția K.u.K să dispună plata banilor restanți de către seminatarii de la 1834, amândoi (Daniel și Kaufman) fiind supuși austrieci¹⁵. Acesta este și motivul intervenției lui Eisenbach, care se străduie să demonstreze că neonorarea acordului se datorează unui neajuns formal, cât și împotrivirii *nației*. La înfățișare, Iosif sîn Șaim este pus în poziția dificilă de a apăra o cauză ale cărei implicații îi erau necunoscute. Pierderea acestui nou proces va coborî definitiv uitarea asupra hahambașiei și asupra familiei Naftulovici¹⁶.

Deșinerea lui Șaia nu a însemnat, după cum se vede, și sfârșitul importanței sale ca persoană. Aceeași locuință din Ulița Hagioaiei, moștenită de la înaintașii săi, era cunoscută, la 1833, ca fiind „*casa hahambașei*“, în apropiere se afla și casa lui Iosif¹⁷.

Treizeci de ani mai târziu, la 1864, memoria locului nu fusese alterată: „Foița de istorie și literatură“ a lui B.P.Hașdeu se desfășecea la Iași „*la dugheana de hârtie a lui Leiba Goldmann, de lângă hahambașie*“¹⁸.

În încheiere, să adăugăm că studiul de față ajunge și la concluzia următoare: folosirea nediscriminată a termenilor de *breaslă* și *nație* poate duce la confuzii regretabile în interpretarea documentelor referitoare la istoria evreilor din Moldova. Este evident, din simpla citire a probelor, că *nație* desemnează mai întâi comunitatea evreilor sudiți iar, după 1834, întreaga obște reorganizată. *Breasla* se referă aproape exclusiv la vechea comunitate a evreilor pământeni; parte a unei formule de desemnare dezvoltate, *breasla* – cu sens de grup minoritar etnic și religios – se deosebește net de *breslele* comerciale sau meșteșugărești.

¹ ASI, *Secretariatul de Stat*, 163/1832-1845, f. 65; Postelnicia către Departamentul din Lăuntru, 3279/12.09.1833.

² *Ibidem*, f. 66-66 v.; N. Șuțu către Sfatul Administrativ, 172/27.08.1833: „*Le sousigné, ayant partagé l'opinion de ses collègues en qualité de membre de la Commission sur les Juifs relativement aux réclamations du nommé Scheim ci-devant haham-bachi, opinion qui consiste à maintenir la disposition réglementaire qui veut la cessation des fonctions dont il était revêtu, à l'honneur de porter à la connaissance du Conseil Administratif la requête ci-jointe que son Excellence le Président Plénipotentiaire lui a adressée. Le sousigné prie ses collègues du Conseil de vouloir bien faire un rapport pour éclairer l'état de la question à l'autorité supérieure, ou de se prononcer définitivement sur la question relative au maintien ou au non-maintien des fonctions de haham-bachi, qui croyant devoir à une disposition personnelle du sousigné, la volonté de la loi, adresse des plaintes à l'autorité supérieure que le sousigné doute ne pas avoir mérités*”.

³ *Ibidem*, f. 66. Jalba lui Șaia pentru Mircovici la f. 67-68 (original rus), f. 69 (traducere românească). Din interpretarea suplicantului rezultă că Șuțu a întârziat cu bună știință numirea lui Șaia ca hahambașă al evreilor, deși Mircovici ar fi aprobat reinstalarea în post.

⁴ *Ibidem*, f. 70-71 v.: „*Sprafcă pentru socoteala banilor națâiei evreiești din Ieș(i)*”.

⁵ *Ibidem*, f. 72-72 v.: comisia de anchetă către vice-președintele Divanurilor, generalul Mircovici, 3251/11.09.1833. La f. 73: o adresă din august 1833, prin care Postelnicia ordonă Agiei să nu întreprindă nimic împotriva lui Șaia până la lămurirea deplină a cauzei.

⁶ *Ibidem*, f. 40 v.

Ibidem, f. 74-75, v.; Mircovici către Sfatul Ocârmuitor, 1538/22.09.1833 (text bilingv).

⁶ *Ibidem*, f. 75 v -76 (26.09.1833).

⁷ *Ibidem*, f. 78-79 (traducere); Mircovici către Sfat, 539/28.03.1834 (original rus la f. 77-77 v.).

⁸ *Ibidem*, f. 77-77 v. (5.04.1834); comunicată lui Mircovici la 21.04.1834 (f. 80-81). O lună mai târziu, Mircovici obținea și varianta oficială a raportului elaborat de comisie (f. 82, 83; Postelnicia către Mircovici, 1133/02.05.1834).

¹¹ *Ibidem*, f. 86-86 v. (Mircovici către Sfat; 788.04.05.1834).

¹² *Ibidem*, f. 84 (jalbă din 23.05.1834), 85 (jalbă din 31.05.1834).

¹³ *Ibidem*, f. 89 (Departamentul Dreptății către Secretariatul de Stat. 3/08.1845), 90 (numirea pitarului Vitlimescu pentru traducere) 91. 93.

¹⁴ În urma catagrafierii locuitorilor evrei din cuprinsul Iașilor; v. și **IN**, IX₉, 1933, p. 303-304; H. Ghermer, B. Wachtel, *Evreii ieșeni în documente și fapte*, Iași, 1939, p. 14-15.

¹⁵ ASI, loc. cit., f. 98 (Departamentul Dreptății către Secretariatul de Stat, 984/17.02.1845), 99 (copie a notei lui Eisenbach).

¹⁶ *Ibidem*, f. 102 (jalba lui Iosâp sâin Saim către Secretariatul de Stat. 370/20.02.1845), 103, 104, V. și ASI, *Secretariatul de Stat*, 1388/1845, f. 7-8 (citația pentru înfățișare. 20.02.1845). Despre Iosif sâin Șaia, v. și ASI, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, A. 14/1836.

¹⁷ Cf. *Tabla ulitelor ce au a se pardosi cu piatră...* (15 mai 1833) în N.A. Bogdan, *Cu prilejul pavării câtorva uliți din Iași în 1833*, în **IN**, 1. 1921, p. 47.

¹⁸ M. Șorar, *Din istoria comunităților evreiești din România. Hahambașia*, în **RCM**, XXI, 1988, 639.

ANEXE DOCUMENTARE:

Anexa 1

...Adică noi, cari mai gios ni vom puni numile și degitile noastre, dăm această mărturie a noastră la mâna dum(nealui) negutitorului Zisul Cofman, precum să știi că după poronca ci am avut la 10 ghenari di a aduci la cercetarea pricinii ci ave, cu ochii am văzut că la ieșări lor din cercetare, la 4 ceasuri di noapte, un jid(o)v, Solomonică, scoțând dintru o pungă bani, au dat în mâna altui jid(o)v, unumi Mote, spre a împărți și cu alții. Și pentru că acești s-au urmat întocmai după cum mai sus arătăm, fără vătămare di suflet mărturisim în frica lui Dumnezeu, puindu-mi spre credință numile și degitile în loc di peceti pi sămnnul crucii.

1833 fevr(uarie) 23

Fu lordachi Ursachi vat(a)v di Calaraș(i)

Eu Ioan Scripcă mărturisăscu

Eu Vasáli Ropotă“

ASI, Secretariatul de Stat, 163/1832-1845, f. 60

Anexa 2

.. Orășieneasca Agii

O samă din jâd(o)vii di aici din oraș, rudenii a fostului hahambașa Șaim, pornindu-să cu jalbă asupra cahalilor breslii evreiești di aici din oraș pentru viniturile și cheltuielili taxiei nației lor, au urmat poroncă a să cerceta di cătră Orășieneasca Agii jalbile lor, și după câtă chiemari ci li s-au făcut acelor jid(o)vi jăluitori a veni să să înfătoșezi, n-au fost următori, arătându-să în sfârșit și împotrivi-tori la chiemările ci li s-au făcut după ceriri și stăruire cahalilor, arătându-să în sfârșit că ei sânt sudeți și când vor voi, atunce vor vini, a căroră pornire fiind din singură patimă pentru depărtari dir slujba hăhâmiei pi fostul hahambașa și pricinuind nu puțini împotriviri și la împărțire patentilor aici în oraș. Tot acei jidovi, spre a zădărnici lucrările cahalilor, pentru cari împotrivire și nitrebnici voroavi ci au imprăștiat în oraș, acest hahambașa și cu fiul său s-au fost și arestuit, pentru cari s-au dat din parte Agiei această adiverință cahalilor, după cerirea ci au făcut pentru zădărniciile și prigonirile ci au vroit a faci lor acei jid(o)vi jăluitori.

Alexandru Roset agă <m.p.>“

ASI, Secretariatul de Stat, 163/1832-1845, f. 61

Anexa 3

„Noi aleși fruntași ai orașului, povățuitori bresle(i) de aice din oraș(ul) Iașii, cu toți de a noastră bunăvoi, cu cugete curate și cu priimire tuturor, am ales pe dum(nea)lor cincii neguțitori, dându-le din partea noastră toată voia și putere dum(nii)lor sale giupânului Nahman Botoșănean(u), dum(isa)le Zalman Herman, Nahman zaraf, dum(isa)le Naftule Avram Caufman, dum(isa)le lui Lipa Tailăr și Hascal Botoșăneanu.

Care aceste șasă ipochimine vor ave toată privighere și a să sili spre folosul breslii a acestui oraș ca să aleagă un rabin și iuristă, povățuitor a tot norodul nației noastre și unul ca acel ce va plăce și va fi priimit de numiții șasă persoane. Și dacă cu lăcuința sa va vini aice în oraș, ni îndatorim noi cât și urmașii noștri ca să-l cinstim și să-i dăm toată ascultare la toate cele povățuiri prăvilicești care ni va arăta. Și toată chivirnisala și îndestulare sa, cum și a prăvilașilor săi, pi cât vor socoti dum(nea)lor pomeniții șasă fruntași, pi cât vor hotărî ca să le dei pe toată săp-tămâna, după socoteala și cinomia lor, noi, mai gios iscăliți(i), ni îndatorim a urma și a le da din cutii bresle(i) și a taxii fără nici o lipsă și fără cuvânt de răspunsu. Asămine ni îndatorim a-i găti casă de lăcuit, atâta pentru rabinul, cât și pentru prăvilași(i) săi, după stare și cinst(e) fieștecăruia. Asămine ni îndatorim a le purta toată cheltuiiele trebuincioasă de a să trimete înăuntru după pomenitu(l) rabin, cum și cheltuiiala drumului cu vinitu(l) rabinului încoace. Toate să să tragă din cuii bresle(i) și a taxii, cum și banii taxiei de acum înainte să să strângă la mâinile pomeniților șasă fruntaș(i), ca să aibă spre îndestulare și cheltuiiala pomenitului rabin și a prăvilașilor.

Și orice vor face acești șasă fruntaș(i) va fi priimit și bine făcut de noi, gios iscăliții, căci toată puterea no(a)stră i-am tislmarisit dum(nii)lor sale și urmările dum(nii)lor sale cât și a no(a)stră, făcându-să aceasta vichileme în putere tuturor scrisori(lor) obicinuite prin toată țara și după pravila legii, cari spre adiverința ne-am și iscălit.

Marti, 17 sept(embrie) (5)591 (1)832 calindar ovreiesc“

Scmnează, „Șain, hahambaș(a) din Ieș(i)“, urmat de alți 188 coreli-gionari.

ASI, Secretariatul de Stat, 163/1832-1845, f. 62-63 v.

Anexa 4

„Cătră cinstit Sfatul Prântâpat(ului) Moldovii de la breasla națai evriești din oraș(ul) Ieș(i)

Jaloba

Din vreme acei de cându din poroncă cinstitului Reglemen(t) s-au lipsât pi Șain hahambaș(a), nu numai că nici un amestic la vreun interesu bresle(i) n-au avutu, ce de atunce nici la sanagoghie cei mare n-au mai vinit, căci la sanagoghie cea mare toate stranile sânt vândute și sânt cu stăpâni, și numai o srană care să află alătore lângă scrinu tablilor, acei iaste nivândută și iaste lăsată pentru hahami, și pi câtă vreme au fostu hahambaș(a), tot pi aceea strana au șăzutu și de uce de cătră cinstit Răglimentă s-au lipsât el. de atunce n-au mai vinit la sanagoghi.

Acumu, după ce dum(nea)lui giupănu Zăsu s-au săvârșit de viața, numitul Șain îndată au început a vini la sanagoghi, șzându pi acei strana și poroncindu ca când ar fi hahambaș(a), și au început a supăra și pi boieri cu cerire ca să-l facă iarăș(i) hahambaș(a), și, pi de altă parte, uni(i) din breasla socotesc că este deplin rânduit hahambaș(a), pentru care cu plecăciune ni rugăm cu toțai cinstitului Sfat ca să binevoiască a slobozi poronca cătră cui să cade ca prin toate sânăgoghii(le) să s(e) facă poblecatăi că numit(ul) Șain iaste lipsit di hăhămi(i) și nu are a poronci cât de putân, cum și ipsaltului și ceaușilor sânăgoghii(lor) să le să poroncească ca nici ca cum să nu i să dei la sanagoghii cinste de hăhămie, ce să aibă cinste ca și ultăi de obștie. Pentru care cu toțai vom fi purure rugători lui Dumnezeu pentru fericită sânățătăi cinstiti(i) Ocârmuiri pentru pomnire ce ș-au făcut cu nație noastră că am scăpat din robii numitului Șain și de prădăciune lui, ca însuș(i) din robia lui Farăon, și va rămâne și vecinică pomnire“.

ASI, Secretariatul de Stat, 163/1832-1845, f. 64.

Anexa 5

..Anafor(aua) Sfatul(ui) din 1834, sept(embrie) 4, sub n(umărul) 470, cu Înalta Rezoluție din 11 sept(embrie) 1834, pentru desființarea postului de hahambașu și a veniturilor lui

Mai înainte de înființarea Reglementului, iscându-să neînvoire între jidovii supuși străini și pământeni pentru postul hahambășiei, voind unii a ținea în postul de hahambași pe Șaim Naftulovici, iar alții nu, supt cuvând că nu ar ave îndestule învățătură pentru a fi căpiteniia legelor, în sfârșit, la începutul anului 1832, neguțitorii cei mai fruntași ai nației au intrat cu jalobă către Ocârmuire, cerând desființarea postului hahambășiei și a iraturilor lipite de dânsul, de care un șir de mulți ani s-au folosit familia lui Naftulovici, precum și numitul Șaim, pogorătoriu din acea familie, și adăogând că, după această desființare, și acei ce petrec supt protecții streine se vor înscrie în clasul neguțitorilor patentari și priimi patente locale. Iar Ocârmuirea, pe temeiul Reglementului, care în folosul obștiei oboară toate particularnicele venituri, și pe temeiul voinței nației acei mai însămnătoare, au desființat formalnic acele iraturi, lăsând dreptate nației de a-și alege hahambașu pe cine vor socoti.

De atuncea însă, numitul Șaim, sprijinit de partizanii săi, n-au încetat a supăra pe Ocârmuire cu jalobă, cerând a fi așezat în postul de mai înainte, mai ales că cea mai mare parte a nației își și adusesese un rabin din Austria pentru împlinirea datoriilor legeri, iar Sfatul, având în vedere

întăiu: că desființarea pomenitelor iraturi au urmat pe temeiul Reglementului,

al doile: că, după punerea lui în lucrare, cercetarea pricinilor de giudecăți între evrei atărnă de la tribunalurile giudecătorești și că îndatoririle lui hahambașu se mărginesc numai întru împlinirea slujbelor duhovnicești, a credinței evreilor, precum casnice neînvoiri și alte asemenea pricini.

Au socotit că nu este de competenția sa a se amesteca în pricini ce atărnă de legea lor, adecă în alegerea unui hahambașu sau a unui rabin, care

alegere stă la conglăsuirea obștiei, și li s-au și făcut cunoscut prin comisia cercetării jalobelor nației evreiești. Și dar, pentru că numitul au dat în urmă jalobă cătră vremelniceasca Ocârmuire și Sfatul, puind înainte rezoancele sus-arătate, au priimit ofis că aceste pricini să se supuie hotărârei Înălțimei Voastre. El, întorcându-se la cea mai dinainte socotință a sa, cu supunere adaoage că, de vreme ce numitul Șaim, după cercetarea comisiei, s-au dovedit uneltitoriu de feliuri de chipuri aducătoare de neliniște obștiei evreilor, pentru ca să agiungă la pravătul dorințelor sale, ar fi de socotință ca să i se închidă cu totul drumul unor asemenea ceriri, spre a nu urma zadarnică corespondență și să se lase la voința nației ca să-și aleagă hahambașu sau rabin pe cine va socoti, fie măcar și el.

Aceasta este socotința Sfatului, iar cea desevărsiță hotărîre rămâne la Înalta bunăvoință“.

Înalta rezoluție (11 septembrie 1834): „Veniturile lui hahambașa și numirea rămân desființate, având nația a-și alege un rabin pentru ale legii, pe care prin Sfat se va supune la întărirea domnului“.

*** **Manualul Administrativ al Principatului Moldovei, Iași, 1853, p. 524-525; ASI, Secretariatul de Stat, 163/1832-1845, f. 87-87 v.**

Anexa 6:

„Din partea noastră, fruntașii și mai marii a chehalului de aice din orașul Iașii, să fie spre dovadă la mâinile dum(i)s(ale) giupâne(lui) Mihel Daniil și giupâne(lui) Avraam Cauffman, cum că, în pricina înscrisului ce supt a dum(nii)lor sale iscălitiori au dat giupânului Șaim hahambașa ca să-i dei sama de 5000 lei în fiecare an, pă vremea cât va fi d(umnea)lui în viață, ca să aibă hrana sa cu cinste, fiind bătrân și scăpătat, iar după săvârșirea sa din viață, să aibă a da soției d(umi)sale, giupâncesei Sima, sama de un an, adică 5000 lei, precum mai pe larg arată zisul înscris a pomenițelor fruntași. Drept care acest al nostru înscris să fie spre dovadă în mâinile d(omniilor) sale numiții mai sus și în mâinile urmașilor lor, cu hotărâre ca zisele same de 5000 lei pe fiecare an, cât va fi în viață giupune(le) Șaim, și, după moartea sa 5000 lei soției d(umisale), să să răspundă în fiecare un (dumnealor) fruntașilor pomeniți din banii taxii de aice, fiindcă noi și copii(i) noștri sântem datori a întări mâinile cele slabe și a hrăni pe giupânu(l) Șaim în toată viața sa, după cinste bătrânețelor ce i să cuvine, precum și după moartea d(umisale) a hrăni un an de zile pe soția d(umisale).

Aceasta gios iscăliți încuviințăm de bunăvoia noastră fără nici o sălă, adică ca somile de mai sus să să răspundă în fiecare an d(omnii)lor sale fruntașilor pomeniți din banii taxii, pentru hrana bătrânețelor giupânului Șaim și, un an după moartea sa, pentru hrana soției sale, pentru care toți banii taxiei de aice să fie sigurepsăți de astăzi înainte în mânile numiților fruntași și în mânile urmașilor lor, pentru mai buna siguripsire a răspunderii somelor însămnate de 5000 lei, în fiecare an, d(umisale) giupânului Șaim, cât va fi în viață, și, după moartea lui, un an soției d(umisale). Și ca să nu să pricinuiască d(umnealor) fruntașilor nici un fel de pagubă din averile lor, mai nainte de a să întrebuița banii taxii pentru vreo trebuință a cahalului de aice, să să răspundă d(umnealor) soma de 5000 lei în fiecare an, cu

toate îndeplinirile, fără cea mai mică smânteală, pentru că de astăzi înainte, gios iscălitii am priimit așa asupra noastră și asupra urmașilor noștri ca o datorie dreaptă, după pravila noastră. Iar pentru urmare întocmai celor de mai sus, fără cea mai mică schimbare, să aibă acest înscris putere la orișice i(n)stanții a țării, și precum pomeniții fruntași au drit despre această asupra noastră, di asămine și urmașilor să aibă tot același(i) drit asupra urmașilor noștri, după sfânta noastră legi în veci.

Toate aceste s-au făcut de a noastră bunăvoie, neștiind săliți de nimine, ci cu chipul cel mai priincios după pravila noastră având puteri și la orice loc giudecătoresc, după pravila țării, fără nici o schimbare, și orice feliu de împotriviri s-ar ivi să fi(e) nimicite, iar spre dovadă noi, fruntașii și mai marii cahalului de aice, din orașul Ieșii, ne-am iscălit.

Zioa gioi. 27 Șevit (5)592 după calendariu(l) mic, adică ghenar 27, (1)834”.

ASI, Secretariatul de Stat, 163/1832-1845, f. 92-92 v. (traducere din ebraică).

Anexa 7

„Cu mila lui Dumnezeu, vineri 26 mart(ie), Rădeuți

Viață și paci celor mai mari fruntașilor și obștiei orașului Ieșii, fiecărui după cinste ce i să cuvine: toți să fie binecuvântat(i) cu binecuvântare Dom(nu)lui.

Vîind dinainte me, dum(nea)lui giupune(le) Iancu Botășăneanu s-au tânguî în pricina visterului său, giupune(le) Șaim hahambașa, care pricină s-au sfârșit dinainte me, cu bunăvoie d(umisale) ca să dați îndată trii sute galbeni, zăcând cum că nu at(i) fost următoriu cu dare banilor, pentru care neurmare foarte m-am supărat. Drept aceea, rădicând mâna să scriu d(umnealui) ca îndată să căuta(i) a împlini bătrânului numita somă, să nu mai superi și să nu faciți în altă chip, ca să nu mai vie aceasta dinainte me, pe toată <...>¹ și cele(lal)te, iar acela ce va asculta vorbile mele să fie binecuvântat în viața sa cu întriită binecuvântare. Nădăjduiesc că frații mei cu bunăsamă să vor săli întru aceasta și cu păziri grabnice vor urma zicerii «vom face și vom asculta». Vom sfârși cuvântul zăcând pace și la Domnul păcii, iar di la mine dorindu-vă pace, binele și voindu-vă norocu în veci, mă voi ruga pentru dumneavoastră.

Uitând însă să însămnez mai sus și pentru banii acele 5000 lei, carii de asămine să dați bătrânului pomenit în fiecare an, precum v-ați învoit dinainte me. Cuvintele mele sânt că mă voi ruga pentru dumneavoastră.

Strul sân Șulam”

ASI, Secretariatul de Stat, 163/1832-1845, f. 94-94 v. (traducere din ebraică)

Anexa 8

„Înălțimii Sale stăpânitorului Domn a Moldovviei &c. &c,

Unii din fruntași(i) jād(o)v(i) de aice din Ieși, la anul 1834, lună

¹ Loc gol în text.

ghenari în 17 zăle, au dat înscris cătră casierii nației lor, anumea bancheru(l) Mihel Daniil și Naftuli Cofman, supușii c(hezaro)-c(răiești), cu îndatorirea ca, după înscrisul ce acei casieri supt a lor iscălitură vor slobozi cătră fostul hahambaș(a), anumea Șaim, să i să numire, din banii taxiei de carne pi fiștiicare an, câte 5000 lei și după săvârșire sa din viață, să dei soții sale numai pi un an 5000 lei. Însă nația, înștiințându-să dispre asămine înscris, s-au tânguit cătră Înălțime Voastră prin jalbă, asupra care cu Înalt buiurdii aț(i) binivoit a poronci Sfatului Cărmuitoriu de a face cuvenită lucrare, către Sfat, intrând în cercetare jăluirilor nației, cu arătare că ea este datoară a plăti biriul numai către Ocărmuire, iar nu și cătră un jăd(o)v, a cărui lucrări fiind asupritoare pentru dânsa, s-au și scos din slujbă, au făcut închieri că pomeniții casieri, care nu apucase a da înscrisu(l) lor cătră hahambaș(a), să nu fi volnici a da acelui hahambaș(a) nici un ban. Iar după Înaltă a Voastră încuviințare, ca nația să aibă voia a face taxia unică de carne cușăr și de păsări, toți fruntași(i), epitropi(i) i deputații nației, prin contract începător din anul 1835 până la anul 1837, au vândut ace taxia lui Hascal Cofman, Hascal Botoșăneanu și Leiba Carniol, cu îndatorire di a răspunde biriul Vistieriei și alte trebuincioase cheltuieli, fără a să pomeni prin acel contract despre plată acelor 5000 lei cătră hahambaș(a) și care contract este întărit de cătră Vistieria în cuprindire că acel original, după Înaltă a Voastră încuviințare, s-au oprit la Vistieria. Asămine și prin contractul de la 1 fevr(uarie) 1838 până la anul 1839, iarăși întărit de Vistieria, nu s-au încuviințat a să da lui hahambaș(a) nici o para. Iar la contractul începătoriu de la 1 fevr(uarie) 1840 până la anul 1846, după rugăminte acelui hahambaș(a) cătră nația și în privire sărăciei sale, să vede însămnat că cumpărătoriu taxiei să dei fostului hahambaș(a) Șaim câtă 291 lei 26 par(ale) pe fiștiicare luni, căruie i s-au numărat bani supt cvitantile numai pe patru luni, fiindcă la al cincile luni s-au săvârșit din viață. După a căruie mo(ar)te, fiul său, găsind pe acel înscris din anul 1834, dar cătră casieri, pe care tatăl său au fost luat pe ascuns, precum să întălege din căutare lui Mihel Daniel, au întins pretentia asupra persoar)ni casierilor și asupra nației, cerând împlinire a 35000 lei cu dobândă lor din anul 1834, și după peripiscă ce au urmat cu Aghenția, când din parte Orășeneștii Adgiei, când din parte giudecătoriei, când din parte Logofeției, care au fost tras dell(i) pricinii di la giudecătoria, în sfârșit Vornicia de Aproz(i) au și pus exăcuția câtă șase cazacii în casăle pomeniților banchieri, și care execuția, după Înaltă a Voastră poroncă, s-au rădicat. Însă acum Logofeția a Dreptății, prin notă sa din 31 ghenarii <1845> supt no. 589, împărtășind Aghenții tălmăcire di pe acel înscris din anul 1834, faci cerire Aghenției ca, potrivit acelui, să se facă îndestulare fiului hahambaș(ei) de la supuși(i) c(hezaro)c(răiești) Mihel Daniel și Naftuli Cofman, ca de la niște taxieri a nații.

După primire unui asămine împărtășire, gios iscălitul, întorcând luare sa aminte asupra cuprindiri(i) acelui înscris, au discoperit:

a) că acel înscris, fiind dat din parte unor din fruntași către Mihel Daniel și cătră Naftuli Cofman, nu are lucratoare putere cătră hahambaș(a), carile era dator, după însuș(i) glăsuire lui, a lua alt înscris din parte casierilor. Însă așa precum nația n-au priimit celi încuviințate de cătră unii din fruntași, apoi înscrisul

lor către casierii au rămas resuflat și fără lucrare, și de aceea nici casieri(i) n-au dat înscrisul lor către hahambaș(a). carile numai în putere înscrisul(ui) a casierilor era în dreptate a porni reclamația lor;

b) că lucrare ucelui înscris din 1834 s-au desființat cu totul prin contracturile de vânzare taxiei din anul 1835 și 1838, închiete după Înaltă încuviințare și

c) că prin contractul din anul 1840, după care acel hahambaș(a), deși pastra în mâinile sale înscrisul din anul 1834, însă cu primire a 291 lei 26 par(ale) pe lună, supt cvitanțele sale, arătătoare că i s-au făcut îndestulare, au răsuflat cu totul validitaoa acelui înscris.

Drept aceea, gios iscălitul, supuind la Pre Înalta luare aminte a Înălțime(i) Voastre aceste împregiurări(i), are cinste a Vă ruga plecat ca să binevoiți(i) în privire că pretenția urme(a)ză asupra casierilor nații evreiești, și prin urmare asupra nației a poronci Sfatului Cărmuitoriu de a intra în cercetare acestui pridmet, în ființă pretendoriului și a pârâților casieri și în ființa dum(i)sale drago-manului Hrisoscoleu, în privire nationalitaoa pârâților și, având în vedere dovezile mai sus țitărișite, să facă cuvinti închiere spre urmare unui acolisitoară pretenția.

Gios iscălitul, câștigând acest prilej, are cinstea a înnoi Înălțimii Voastră încredințare de ai său adânc respect,

Ieși, în 11 fevr(uarie) 1845

Eisenbach"

ASI, Secretariatul de Stat, 163/1835-1842, f. 95-96 v. (traducere din

germană)

NOI INFORMAȚII PRIVIND COMUNITATEA EVREILOR DIN TÂRGUL ȘTEFĂNEȘTI

Gh. PUNGĂ

Așa cum am arătat într-o notă publicată în numărul precedent al acestei reviste¹, târgul Ștefănești a cunoscut o anumită evoluție, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor, mai ales ca urmare a stabilirii aici a unui număr relativ mare de evrei. Era, de altfel, firesc ca această localitate, care avea o mai veche tradiție urbană, să fie preferată de acești negustori întreprinzători, care timp de mai multe secole au colportat diverse mărfuri pe „șleaul” Hotinului sau pe drumul care leagă Ștefăneștii de orașul Botoșani. Din nefericire, până în epoca modernă, nu avem informații precise privitoare la numărul evreilor care au preferat să-și lege destinul de aceste frumoase meleaguri. Întocmită în condiții de război, catagrafia de la 1773-1774 nu reflectă, nici într-un caz, o realitate demografică. Și aceasta pentru că este greu de crezut că cele 136 de familii evreiești atestate la 1803 s-ar fi stabilit în Ștefănești în ultimii ani. În acest context, trebuie să reamintim că, încă de la 1774, în satele învecinate cu această așezare sunt menționați evrei ca Isac, la Cucuteni, Leiba, la Ostopceni, Ștrul, la Selișcani, Moscu la Lehnești, David la Cișmănești și Isac la Dobârceni², într-o vreme în care legislația Țării Moldovei interzicea stabilirea lor în mediul rural³. Pe de altă parte, nu putem accepta faptul că, la 1774, în târgul Ștefănești existau doar trei familii evreiești când știm că, la 1798⁴, aici existau câteva zeci de dughene aparținând acestei etnii. Așadar, în târgușorul situat pe malul Bașeului, care a avut o istorie destul de zbuciumată, trebuie să fi existat un nucleu mai vechi al acestei comunități, în jurul căruia s-au așezat și alți conaționali, mai ales în secolul al XVIII-lea. Casele și dughenile evreiești aflate la Uliță (sau Strada Mare, cum s-a numit mai târziu), precum și faptul că sinagogile și Școala izraelită s-au construit în centrul târgului, situat pe cea mai favorabilă poziție geografică, demonstrează, încă o dată, o anu-

mită vechime. Cunoaștem, de asemenea, că între cei 100 de evrei atestați la Movilău de *Castastihul vămilelor* de la 1765 este menționat și un Lupu staroste de Ștefănești⁶, ceea ce înseamnă că, încă la mijlocul secolului al XVIII-lea, în această localitate exista deja o breaslă a meșteșugarilor evrei.

Pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea, izvoarele sunt mult mai generoase. Informații foarte interesante am găsit la Filiala din Iași a Arhivelor Statului. Este vorba de o condică din anul 1837, intitulată *Numărul birnicilor lăcuitoari în târgușoarele Hârlău, Frumușica, Sulița, Ștefănești, Bucecea și Gorbănești*, care cuprindea rubrici privitoare la numele și vârsta evreilor, locul nașterii și data venirii în târg, meseria, casa, dugheana și alte dependențe, precum și numărul copiilor (Vezi Anexa I). Din păcate, din cauza schimbării cotelor⁶, nu am putut regăsi această catagrafie inedită, fiind, deocamdată, nevoit să folosesc puținele fișe făcute în urmă cu două decenii. Evreii din târgul Ștefănești sunt trecuți în condică de la nr. crt. 254 și până la 323. Din cei 69 capi de familie, 37 sunt născuți în localitate, iar 32 sunt veniți, de puțin timp, din alte târguri moldovenești sau chiar din țări străine: 6 din Prusia, 7 din „Țara nemțască“, 4 din „Țara leșască“, 2 din Basarabia, 1 din Franța, 3 din Iași, 3 din Herța, 2 din Botoșani, 2 din Sadagura și câte unul din Dorohoi și Ceremuș. În ceea ce privește meseria, 12 sunt înregistrați drept croitori de „straie moldovenești, nemțăști, bărbătești și femeiești“. Întâlnim însă și meșteri olari, cuțitari, sticlari, ciurari, ciubotari, cușmari, cojocari, chitari și rachieri. Cei mai mulți aveau dugheană „din vechi“, unii trăiau cu chine, între care se afla și hahamul care era venit din Herța, iar câțiva în bordeie situate în mahalaoa de pe malul Bașeului. Existau case și dughene construite din lemn și pământ, precum și „Ulița croitorilor“ sau „Ulița din gios“ (cea care ducea spre satul Bădeuți) și „Ulița din dos“, identică, probabil, cu strada care merge paralel cu pârâul Bașeu.

Catagrafia din anul 1845 ni s-a păstrat (vezi Anexa II) și ea a fost folosită de către istorici în diverse studii consacrate orașelor moldovenești⁷. La prima rubrică se dă numărul pe care îl avea fiecare casă și dugheană fapt care ne permite să încercăm o reconstituire a tramei stradale și să constatăm că centrul târgului era ocupat aproape numai de evrei. Astfel, doar 32 de români din 70 câți cuprinde „Breasla stărilor“ aveau case la Uliță. Din „Breasla treptelor“, doar 7 din cei 48

de negustori moldoveni au casele numerotate, ceea ce înseamnă că ceilalți locuiau în mahalale. Or, în cazul evreilor numai 10 locuiesc cu chirie, unii fiind la periferia târgului.

Interesantă este și studierea structurii meseriilor practicate de cele două etnii. În cazul negustorilor moldoveni, dintre care 53 sunt la starea a III-a, unul la starea a II-a și 16 calfe, găsim 25 de precupeți, 12 cojocari, 3 curelari, un boiangiu etc. La „Prescrierea meșterilor“ (35 treapta a III-a și 13 calfe) întâlnim 31 precupeți, 14 ciubotari, 7 dulgheri și doar 3 crășmari. În schimb, în cazul evreilor, se atestă 30 de crășmari și rachieri, 18 croitori, 9 liptcani și doar 6 precupeți (unii „de vite“ și alții „din afară“), 4 ahtarlăcari și 3 ciubotari etc. De asemenea, ramurile de negoț și meseriile practicate de comunitatea din Ștefănești erau mai diversificate. Merită să remarcăm și faptul că între evrei se găseau și 20 de sudeți, care după cum se știe erau privilegiați și mult mai înstăriți, ei fiind cei care se îngrijau de aducerea mărfurilor de la mari distanțe.

Este îndeobște cunoscut că minoritățile din Moldova, între care desigur și evreii din Ștefănești, au intrat în conflict cu autoritățile din cauza abuzurilor săvârșite mai ales de arendași⁸. Astfel, la 30 octombrie 1830, târgoveții adresează o plângere hatmanului Constantin Paladi, arătând că vechilul Neculai Caramaz „le-a pricinuit o simțătoare sărăcie“⁹. Cercetarea făcută din porunca Divanului a confirmat jafurile făcute de căpitanul Isprăvniciei pe seama unor negustori armeni. Peste doi ani, a izbucnit un lung conflict între arendașul moșiei, Tudorachi Grecinschi, și târgoveții din Ștefănești. Încercând să sporească prețul arenzii de la 5000 la 7000 lei, acesta a întâmpinat o puternică opoziție din partea târgoveților. Epitropia casei Paladai, prin răspunsul diin 10 mai 1832¹⁰, arăta că dacă negustorii nu se învoiesc cu arendașul, acesta are voie să pună rachiul în crășmele sale și să-l vândă pe socoteala sa. Scrisoarea marelui logofăt Costachi Conachi, adresată arendașului peste câteva zile menționa că „după starea ce a ajuns acel târg acum s-ar cuveni a mai scădea ceva din ce a fost mai înainte, iar nu a se spori“, propunând menținerea vechiului preț¹¹. În loc să se atenueze, conflictul dintre cele două părți se accentuează. Un document din 5 iunie 1832 menționează despecetuirea vaselor de rachiul de către evreii din Ștefănești. Nici în toamna aceluiași an nu s-a ajuns la o înțelegere: la 24 noiembrie,

Judecătoria ținutului Iași menționa o nouă „jalobă ce au mai primit Epitropia de la obștea târgoveților de acolo cu multe tânguiri pentru obijduirile ce sufăr despre posesor atât la această mărire a orânzii cât și la alte asupriri ce la faci”¹².

După cum se cunoaște, Regulamentul Organic a încercat să simplifice organizarea financiară a Moldovei¹³, evreii urmând să plătească capitația, așa cum o făceau și ceilalți negustori și meseriași. Deoarece încasarea banilor se făcea cu dificultate, la 1833, generalul rus Mircovici a hotărât ca taxa evreilor să se dea în arendă prin Vistierie¹⁴. Prin Regulamentul Organic de la 1835 s-a revenit la vechiul sistem fiscal, cerându-se să se așeze taxa evreilor prin toate târgurile¹⁵. Vistieria a preferat acest mod de încasare a banilor deoarece astfel avea asigurat venitul și îi cunoștea foarte bine cuantumul.

Aceste schimbări au produs nemulțumiri și în rândul comunității din Ștefănești. Câteva documente inedite aflate la Arhivele Statului din Iași¹⁶ surprind această stare de fapt. (Vezi Anexa III). În 1833, la solicitarea raelelor din Ștefănești, Isprăvnicia ținutului Iași cerea Vistieriei ca evreii din acest târg să plătească „taxia” după Analoghia din anul 1827. Această cerere se aprobă în vara aceluiași an cu condiția ca ei „să ducă toată taxia cu siguranța împlinirii dărilor de la dâștii”. Revenirea la sistemul „taxiei” i-a nedreptățit pe evreii mai săraci, care trebuiau să plătească și în locul celor fugiți sau nevolnici. De aceea, la 20 aprilie 1836, „breasla de raele din târgul Ștefănești” se adresează Vistieriei, cerând să nu mai fie împovărați cu cei care fug în alte locuri.

Pentru a se pune capăt acestor plângeri, contractul încheiat de noul arendaș Gheorghe Coroi cu târgoveții, la 1837, avea clauze mult mai precise, unele dintre ele vizându-i în special pe evrei¹⁷: „4-lea. De la niguștorii dughengii din acest târgușor voi lua în folosul meu câte 4350 de lei pentru fiștecare an pentru orânda rachiului, a căsăpiei, a păcurei, a mortasipiei și a cântariului, după înscrisul lor către cinstita Epitropie din 30 iunie 1837, fără a le pretendarisi un ban măcar peste suma de mai sus arătată, osăbit de pitării și mumgerii care rămân în folosul meu – iar pentru orânda rachiului din satul Stânca, se va urma întocmai precum s-a urmat și până acum.

6-lea. Nici unuia din locuitori sau altuia oricui de orice stare de om ar fi nu sunt slobod a-i da voie să facă zidire sau binale fără

știrea și voia cinstitei Epitropii“. Deosebit de interesant este punctul al optulea al acestui contract: „fiindcă hrisovul târgului nu hotărăște câte vite să aibă a pășuna un târgoveț pe moșie, fără plată și ei țin o mulțime de vite, care este spre păgubirea proprietății, propuindu-se aceasta cinstitei Epitropii, s-a hotărât ca pentru târgoveții cu dugheni, să se socotească o vacă și doi cai scutiți, pentru boieri, patru vaci, patru boi și patru cai, iar pentru prisos să se învoiască; pentru mahalagii care se hrănesc cu plugul, doi cai și două vaci după pont sau precum s-ar putea învoi cu mine; iar câți vor veni de acum încolo și nu vor fi lucrători de pământ, să nu fie primiți fără a se alcătui mai întâi prin știința Epitropiei“. Acest articol relevă, pe de o parte, numărul mare de animale care se creșteau atunci în lunca dintre Prut și Bașeu, iar pe de alta, dorința Epitropiei de a stăvili așezarea clandestină a străinilor, care de fapt se referă la evrei în vatra târgului, și care nu contribuiau la plata taxiei.

Acest sistem fiscal aplicat târgoveților era mai mult o cisluire care a determinat, în condițiile anilor grei care au urmat, fuga în masă a târgoveților. La 29 august 1844, vechilul târgului adresa o scrisoare proprietarului, marchizul de Bedmar, în care încerca să explice cauzele pribegirii peste Prut (!) a peste 40 de locuitori, arătând că „între ei, lăcuiorii se încarcă cu cheltuieli zadarnice, căci cei mai săraci jăluiesc asupra celui mai cu stare, zicând că cheltuielile le-au cisluit asupra lor cu așa încărcătură încât au agiuns capul cât la 13 lei și 20 parale la un cifert, numai în mahalale; iar în cutunurile Stânca și Bădeuții plătesc di cap numai câte patru și cinci lei; propuindu-să că ar fi unii care invitează pe lăcuiorii spre rău, însă pi unul ca acela până acum nu s-a putut descoperi...“¹⁸.

Închei aici, această *notă*, care, o dedic, chiar și pe această cale, prietenului și colegului meu de bancă, Carol, în amintirea anilor de școală petrecuți în Ștefănești.

¹ I. Caproșu și Gh. Pungă, *Două catagrafii ale evreilor din târgul Ștefănești*, în „Studia et acta historiae iudaeorum Romaniae”, II, București, 1997, p. 108-114.

² *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, *Recensemintele populației României din anii 1772-1773 și 1774*, editate de P.G. Dimitriev, partea I, p. 522-529.

³ *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, II/2, București, 1990, p. 248.

⁴ Gh. Pungă, *Noi contribuții privind istoria târgului Ștefănești (sec. XVIII-XIX)*, în AIIAI, t. XVII, 1980, p. 333.

⁵ *Ibidem*, p. 335.

⁶ Vechea cotă era: Arh. St. Iași, tr. 696, op. 772, nr. 1549, f. 80-92. Cf. Gh. Pungă, *op. cit.*, p. 332.

⁷ În acest sens, vezi studiul fundamental al prof. dr. Gh. Platon. *Populația orașului moldovenesc la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Carpica”, III, 1970, p. 5-32, care conține multe referiri și la evreii din târgul Ștefănești; idem, *Populația târgului Huși în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Observații privind structura socială și proveniența*, în „Analele științifice ale Universității <<Al. I. Cuza>>”, serie nouă, Istoric, t. XI, 1965, p. 43-68.

⁸ Carol Iancu, *Evreii din România (1866-1919) de la excludere la emancipare*, București, 1996, *passim*.

⁹ Arh. St. Iași, DLXXXIX/17. Gh. Pungă, *op. cit.*, p. 336.

¹⁰ Arh. St. Iași, XCVIII/80. După cum confirmă izvoarele, arendașul a pus în practică această hotărâre.

¹¹ Făcând parte dintre epitropi, Costachi Conachi era interesat de soarta târgovcilor. În aceeași scrisoare el arăta că evreii de aici „alta nu au în acel târg decât orânzile acestea ale holercăi și că dacă și acestea li se vor lua, apoi și ei vor fi siliți a se împrăștia și a lăsa târgul pustiu și altele asemenea. Deci, și pentru rugămintea ce mi-au făcut, și pentru ca să lipsască dihoniiile și jalobele, eu poftesc pe dumneata ca din 6000 lei ce le-ai fost cerut să le lași în 5000, urmând cu aceștia preț până la împlinirea de trei ani a contractului dumitale împreună cu creștinii și acest preț că cu fiind un preț potrivit și spre a dumitale mulțumire și spre a lor neasuprire, pentru cred că nu vei strămuta a me voință, iar în sfârșit cum vei socoti vei face. Numai atât ia seama târgul să nu se risipească sau să se pricinuiască casei (Epitropiei

- n.ns.) vreo altă păgubire din pricini ca acestea“ (*Ibidem*).

¹² Gh. Pungă, *op. cit.*, p. 336.

¹³ N. Corivan, *Organizarea financiară a Moldovei de la 1832 la 1849*, în AIIAI, t. III, 1966, p. 182-184.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ - „ -

¹⁶ Arh. St. Iași, fond Isprăvnicie, 148/1833.

¹⁷ *Documente privitoare la istoria economică a României*, vol. II, seria A, Direcția generală a Arhivelor Statului București, 1960, p. 216-217.

¹⁸ Arh. St. Iași, CDXVIII/275. Pentru fuga unor evrei din târgul Ștefănești, la 1829 vezi *Ibidem*, DCCLII/34.

Anexa I

Numărul birnicilor lăcuitori în târgușoarele Hârlău, Frumușica, Sulița, Ștefănești, Bucecea, și Gorbănești (1837)

Nr. crt.	Numele și vârsta	Locul nașterii	Meseria	Casa și locul unde se află	Copii
254	Avram - 28 ani	Ștefănești	chitărie	În capul Uliții din dos, sub nr. 5	1
255	Avram sãn Moscu - 26 ani	Ștefănești	rachier, starea III	Are dugheană închiriată de la un evreu și o dugheană din lemn, casă cu chirie în Ulița din gios (nr. 24).	3
256	Avram Herșcovici - 22 ani	Născut în Basarabia, venit de 6 ani	liptcan starea I	Are dugheană închiriată de la Iancu croitorul.	2
257	Aron Avram Leizerovici	Țara prusacă, venit de 7 ani supus prusac	negustor din picioare	Are dugheană di vechi, supt acoperământ o casă și o dugheană pe Ulița (nr. 60).	2
258	Aron sãn Smmil - 36 ani	Ștefănești sudit nemțesc	negustor crășmar boieresc	Are dugheană veche, supt acoperământ o dugheană și o casă, o șură și un grajd de nuiete (nr. 36).	3
259	Aron Leibovici - 37 ani	Țara leșască, venit de 4 ani birnic	negustor harabagiu	Dugheană în chirie de la Șloim. Supt acoperământ o casă și o dugheană (nr. 48).	2
260	Aron sãn Herșcovici	Ștefănești birnic	negustor din picioare	Dugheană cu chirie de la un evreu. Supt acoperământ o dugheană și o casă.	2
261	Bercu - 43 ani	Țară nemțască, venit de 4 ani, birnic	casap	Dugheană veche. Supt acoperământ o casă și o dugheană (43).	1

Arh. St. Iași, tr. 696, op. 772, nr. 1549, f. 80 (după fișele făcute în 1977).

Anexa II
Prescrierea jidovilor din târgul Ștefănești, ținutul Botoșani
(Catagrafia din 1845)

No. caselor și al dughenelor	Numirea ceastiilor	Supuși dărilor					Luare aminte
	Numele și porecla	Meseria ce uneltește fieștecare	Raele	Sudeji	Bătrâni nevolnici	Văduvele	
1	2	3	4	5	6	7	8
159	Herșcu Aronovici	liptcan		1			supus prusienesc, cu patenta consulatului de supt nr. 512, din 1845, mai
153	Avram Lazarovici	tij		1			în dugheană cu chirie de la Mariai lui Panainte, supus prusănesc p(atenta) supt 511, den 1845 mai 8
59	Haim Avramovici	crășmar		1			dugheana sa, supus prusac cu p. supt nr. 713 din 1845 ghenari(c) 6
144	Strul Albret	crășmar		1			dugheana sa, supus austriecece cu pat(enta) supt no. 7106, din 1844 săpi(emvrie) 24
154	Idel Leib	borușnic		1			dugheana sa, supus austriecece cu p. supt no. 1518, din 1845 fev(ruarie) 10
45	Herșcu Albert	liptcan		1			dugheana sa, supus austr(iecece) cu adeverința consulatului de supt no. 1880, den 1845 ghenar(ie) 18
130	Manas Sălcovici	crășmar		1			dugheana sa, supus prusănesc cu p. supt no. 872 din 1845 ghenar(ie) 7
54	Iļăe Leibovici	crășmar		1			cu chirie de la Safta Malancisa, supus prusac cu p. supt no. 369 din 1845 martie 24
76	Luviș zet Șapșa	crășmar		1			dugheana sa, supus prusac cu p. supt no. 712 din 1845 ghenar(ie) 6
46	Lupu Albert	liptcan		1			dugheana sa, supus austriecece cu p. consulatului de supt no. 626 din 1845 ghenar(ie) 1
160	Haim Idel Albert	bacal		1			dugheană cu chirie de la Grigore Floce, supus austriecece cu p. supt no. 626 din 1845 ghenar(ie) 1
44	Hună sãn Lupu Albert	liptcan		1			dugheana sa, supus austriecece cu p. supt no. 1258 din 1844 ghenar(ie) 1
41	Izdrail Iancevici	ahtălăcar		1			dugheana sa, supus prusac cu p. supt no. 120 din 1844 ghenar(ie) 1
57	Lavișber Sleizingher	crășmar		1			dugheana sa, supus austriecece cu p. 1845 ghenar(ie) 1 supt no. 1442
143	Midel Rezinberg	liptcan		1			dugheana sa cu chirie de la Bertailac, supus prusac cu p. din 1845 iuni(e) 6, supt no. 721
137	Midel Șudan rachier	rachier		1			dugheana sa, supus austriecece cu p. den 1845 ghenar(ie) 1 supt no. 1437
135	Haim Beroh	liptcan		1			dugheana sa, supus austriecece trecut în patenta părintelui său Mindel Șodan den 1845 ghenar(ie) no. 1437
33	Șloim Ect	crășmar		1			dugheana sa, supus austriecece trecut cu p. 1844 avgust 28, supt no. 1477

1	2	3	4	5	6	7	8
67	Gherman sãn Daved	rachier		1			dugheana sa, supus prusac cu p. consulatului din 1844 oct(ombrie) 1, supt 2154
139	Haim Albreht	rachier		1			dugheana sa, supus austriecece cu p. gubernială de supt no 1707, din 1844 octombrie 19
173	Iocãl zet Solomon	rachier		1			dugheana sa, supus prusac cu p. supt no 602, din 22 mai 1845
48	Gavril Lazarovici	cizmar		1			dugheana sa, supus prusac cu p. supt no 116, din 5 mai 1844
55	Avram Solomon	cizmar		1			dugheanã cu chirie de la Dumitrana și cu adeverința starostelui din 5 mai 1844, no 118
129	Șapșa Leibovici	fără meserie			1		dugheana sa, bătrãn și surpat, supus prusac cu p. din 1845 mai 13, no 501
134	Iancu zet Manașcu	rachier		1			dugheanã cu chirie, supus prusac cu adeverința starostelui din 1845
169	Daved zet Moșcu	lipțcan		1			dugheana sa
1	Leiba sãn Iancu	croitor	1				dughcanã cu chirie de la Herșcu sãn Avram
2	Moisã zãn Zeilic	harabagiu	1				casã de veci
3	Ieiba sãn Moscu	fără meserie			1		trecut cu vârsta bătrãnçii, casa sa
4	Haim sãn Iosup	chitar	1				casã cu chirie de la Iosup aparui
5	Avram sãn Ilii	chitar	1				casã de veci
6	Golda vãdana	-				1	casa sa
8	Zeilec sãn Aba	ciubotar	1				casã de veci
9	Haja vãdana	-				1	casã de veci
18	Moisã sãn Moceiu	cãrucer	1				dugheana sa
22	Nuham sãn Aron	croitor	1				casa sa
29	Iupu sãn Marãm	crășmar	1				cu chirie de la proprietariu
31	Ieiba sãn Daved	crășmar	1				casa sa din arundarea ocolului
32	Aron Șmil	crășmar	1				casa cu chirie de la Leiba sãn Daved
34	Iancu sãn Aron	fără meserie			1		casa sa cu chirie de la vãdana pãtimașã de boalã
36	Avram sãn Moisã	fãinariu	1				casa sa cu chirie de la Mihalachi bacalu
37	Haim sãn Idã	ciurariu	1				casa sa de veci
40	Iancu sãn Avram	bacal	1				dugheanã cu chirie de la Medel
42	Berlț Alecu	rachier	1				dugheana sa
47	Simon sãn Leizer	crășmar	1				dugheana sa cu chirie de la Boroh sãn Simon
50	Boroh sãn Simon	lipțcan	1				dugheana sa cu chirie de la Avram Eșanu
52	Zeilic sãn Haimovici	casap		1			dugheana sa
55	Hescal sãn Strul	steclar	1				casã de veci
56	Ghezla vãdana	-				1	casã cu chirie de la jidov dascal
60	Iancu Chinsche	sieclar	1				dugheana sa
61	Meer sãn Zeilic	crășmar	1				dugheana sa
62	Șmil sãn Herșcu	precupeț	1				casã cu chirie de la Ariton arman
63	Bercu Buhãceanu	hartãlãcar	1				dugheana sa
64	Iancu fãclieru	fãclier	1				casã cu chirie de la Avram chitariu
66	Iancu Șloim	rachier	1				dugheanã cu chirie de la Iohan armanu

1	2	3	4	5	6	7	8
68	David sãn Leiba	rachier	1				casã de veci
69	Avram Holinder	bogasier	1				dugheana sa
70	Șulim sãn Șloim	fãrã meserie			1		casã sa, bãtrãn și pãtimaș de picioare
71	Moșcu sãn Herșcu	fãrã meserie			1		cu chirie de la Ion Aștefanii, bãtrãn și sãrac.
73	Șmil sãn Bercu	fãrã meserie			1		cu chirie de la Fiidoaserca vãdana, pãtimaș de epelepsie
78	Șeina vãdana	-				1	casã cu chirie de la Gheorghii abageru
82	Marum sãn Lupu	fãrã meserie	1				cu chirie de la Iconom Ioan.
85	Iancu steclariu	rachier	1				dugheana sa
86	Tertãn sãn Meer	croitoriu	1				dugheana sa
87	Meer sãn Tertãn	fãrã meserie			1		casã sa, bãtrãn și cu totul sãrac
90	Cunã sãn Rãvin	crãșmariu	1				cu chirie de la Coste Isac
91	Avram sãn David	fãrã meserie			1		cu chirie de la Ion Costișã, bãtrãn și sãrac
93	Chisil David	croitor	1				cu chirie de la feredioarã
94	Iancu sãn Moisa	croitor	1				casã sa
34	Leiba vãdana	-				1	casã sa
95	Herșcu gheuș	gheuș	1				casã sa
73	Dafina vãduva	-				1	casã sa
97	Haim Volfu	crãșmar	1				la orãnda proprietãții
98	Iosãp Hãneșteanu	preocupet de vite	1				casã cu chirie de la Fandle
70	Dvose vãdana	-				1	cu chirie de la Șulim sãn Șloim
99	Lupu sãn Șmil	ciurar	1				cu chirie de la Neculai cofetariu
107	Șmil sãn David	croitor	1				casã sa
107	Roina vãdana	-				1	în casã cu Șmil croitoru
109	Riorin sãn Iancu	croitor	1				casã sa
110	Peisa vãdana	-				1	casã sa
112	Ile Mehãl	cãrucer	1				casã sa
	Frãma vãdana	-				1	cu chirie de la Illi Mihãl
113	Leiba sãn Smil	harabagiu	1				casã sa
71	Ruhla vãdana	-				1	cu chirie de la Moșcu sãn Herșcu
113	Chivasã Zelman	crãșmar	1				cu chirie de la harabagiu den orãndarii ocolului
123	Avram Ber	dascãl	1				casã sa
124	Feica vãdana	-				1	casã sa
125	Sender sãn Avram	croitor	1				casã sa
126	Ștrul sãn Calman	preocupet	1				casã sa
	Rahle vãdana	-				1	în casã lui Ștrul sãn Clian
127	Herșcu Leiba	croitor	1				casã sa
128	Ștrul sãn Nahma	haham			1		casã sa, bãtrãn
132	Leiba sãn Manașcu	preocupet de afarã	1				casã cu chirie de la Balașa vãdana
136	Rivin jidov	croitor	1				dugheana sa
138	Iosãp sãn Nusãn	rachier	1				dugheana sa

1	2	3	4	5	6	7	8
127	Zälman dascäl	fără meserie			1		casă cu chirie de la Herșcu Leiba, bătrân și surpat
140	Dvaïra vädana	-				1	dugheana sa
141	Ghetla vädana	-				1	cu chirie de la Haia vädana
-	Haia vädana	-				1	în casa sa
145	Haim Meer	rachier	1				dugheana sa
-	Eche vädana	--				1	în casa lui Haim Meer
146	Moisă sân Herșcu	hartălăcar	1				casă cu chirie de la preot(ul) Bahrin din orândarii ocolului
-	Malca väduva	--				1	în casa lui Moisë sân Herșcu
148	Moisă Șargu	dascäl			1		casă cu chirie de la Ștefan Bobulescu, bătrân și cerșetoriu
149	Bercu sân Leizer	olar	1				dugheana sa
150	Iancu sân Toiva	cantara giu	1				dugheana sa
151	Izac sân Iosop cioclu	cioclu			1		dugheana sa. neputincios și sărac
152	Simca sân Iba	olariu			1		dugheana sa, trecut cu vârsta și sărac
155	Aizec sân Moisë ușâr	cizmariu	1				cu chirie de la Idel Leiba
156	Iosop jidov	boien giu	1				dugheana sa
158	Simca Leibovici	fără meserie	1				dugheana sa
162	Marcu sân Leiba	rachier	1				cu chirie de la Haim Iancu
-	Hana vädana	--				1	în casa lui Marcu sân Leiba
163	Marcu sân Lupu	bacal	1				dugheană cu chirie de la Haim Iancu
164	Șmilber sân Herșcu	rachier	1				cu chirie de la Leiba geambașu
165	Haim Brat Moșcu	fără meserie			1		dugheana sa, bătrân și sărac
166	Herșcu sân Leiba	fără meserie	1				dugheana sa
167	Ire Leiba	lără meserie	1				dugheana sa
168	Șmil Moșan sân Haim	negustor de vițe		1			dugheana sa
170	Ițac sân Herșcu	negustor de afară		1			dugheana sa, supus prusac cu p. supt no.49 din 1845 ghenari(e) 20 zile.
171	Marcu sân Moisë	ușâr ortărlăcariu	1				dugheana sa
172	Zelman sân Meer	rachier	1				dugheana sa
174	David sân Smil	fără meserie			1		casă di veci, surpat și sărac
-	Eche vädana	-				1	în casa lui David, sân Smil
175	Haim sân Solomon	steclariu	1				dugheană cu chirie de la Leiba croitoriu
176	Herșcu sân Froim	croitoriu	1				dugheana sa
177	Iancu sân Leiba	croitoriu	1				casa sa
178	Haim Meer	cărucer	1				casa sa
-	Raisa vädana	-				1	în casa lui Haim Meer

1	2	3	4	5	6	7	8
	Solomon Buium	croitor	1				tij
180	Hana vādana	-				1	casa sa
181	Herșcu sãn Save	fără meserie	1				casă cu chirie de la Moisă harabagiu
182	Haim sãn Lupu	haham				1	cu chirie de la Iancu croitoriu, trecut cu vârsta
183	Bercu sãn Marcu	ciubotar	1				casa sa
-	Sura vādana	-				1	în casa lui Bercu sãn Marcu
184	Solomon sãn Iosop	croitor	1				casa sa
185	Ita vādana	-				1	casa sa
186	Herșcu sãn David	ciubotar	1				casa sa
187	Ili sãn Iosop	croitor	1				casă cu chirie de la Ijăc harabagiu
26	Ștrul Leib	fără meserie	1				cu chirie de la Mălăncescu
188	Rivin argatu	fără meserie	1				casa sa
189	Moisă Leib	croitor	1				casa sa
190	Freim Șulim	fără meserie				1	casa sa, trecut cu vârsta
191	Moscu sãn Iosop	croitor	1				casa sa
192	Marcu sãn Avram	fără meserie				1	casa sa, bătrân și pătimaș de picioare
193	Șulim croitoriu	croitor	1				casa sa
194	Bercu sãn Ijăc	harabagiu	1				casa sa
195	Siza vādana	-				1	casa sa
196	Marcu sãn Moisă	rabin	1				casa sa
197	Sosa vādana	-				1	în casă cu Herșcu sãn Zelman ceauș
197	Herșcu sãn Zălman		1				cu chirie la Iie(a)na vādana
	Herșcu sãn Moscu	fără meserie				1	cu chirie la Mahala, șchiop de picioare și sărac
122	Meer Leib	crășinar	1				casă cu chirie de la vātafu(1) Ștefan
161	Ștrul Avram sãn David	bacal	1				cu chirie de la Haim Iancu
57	Moisă sãn Bercu	fără meserie	1				în casa părintelui său Iuviș Meer
26	Haim brat lui Ștrul Leib	harabagiu	1				casă cu chirie de la Mălăncescu Fânărțeni (?)
			83	28	20	26	

Adecă optuzăci și trii de raiale, douăzeci și opt sudiți, douăzeci bătrâni nevolnici și 26 văduve, iar peste tot una sută cincizăci și șapte.

Sub acest total la rubrica raiale este trecut al 84-lea „Iancu sãn Ber. găsit în oraș”

Arh. St. Iași, tr. 1423, op. 1619, nr. 859, f. 474-480. Pentru „Brcsla stărilor și treptelor moldovinești”, vezi p. 462-470.

ANEXA III

1833

No. 4541

Cătră cinstită Visterie(a) Principatului Moldovii.
Isprăvni(cia) ținutului Iași.

După ce din urmă poruncă a cinstitei Vist(erii) din 7 aprilie supt no. 2378 ca dările di la supușii streini să se împlinescă după pilda anului 1827, Isprăvnicia au alcătuit tablă pi casăli pentru fumăritul streini din târg(ul) Ștefăneștii. Apoi, precum unii din supușii streini jidovi din acest târgușor, nu au dugheni cu marfă dicăt cu șidere acolo și nigustorescu din picioari și cari prin Tabla trimisă prin porunca Sfatului Ocărmuitor din 5 noi(emvrie) 1832 cu no. 2933 să cuprind numile lor la Analoghia taxiei jidovilor din acest târgușor, Isprăvnicia roagă pe cinstita Vistierie ca să trimată dizlegare ca di la unii asămine ce nu pot întra lefu mărit supt ce nume să împlinescu dări(le), adică după Analoghia taxiei, precum sunt trecuți în pomenita tablă.

Raport

Către Gligorii Drăgulici să i să răspundă că după Analoghia taxiei va împlini di la ivrei, sfātuindu-să ei să ducă toat(ă) taxia spre siguranția împlinirii dărilor de la dânșii. Iuli(e) 8.

La dela taxiei No. 8

Sau după acest chip. Căci prin numilorisită poruncă aces-tei Vist(ierii) pentru unii (ca mine) nu să cuprinde dizlegare.

No. 3559

1833 iunii 28

1833 iunii 29, No. 5293.

S-au văzut celi însemnate la părțile acel(e)i Isprăvniciei cu

no. 3559 atingătoare de dare cuvenită a plăți jidovii din târgușorul Ștefănești, acei care nu țin dugheni. Așadar, să faci dijma ca di asămini jidovi să să plătească dare după Analoghia taxiei din anul 1827, firește încasându-să ca de opștie jidovilor dintr-alte târguri dările rânduite asupra lor le-au plătit preț taxiei, fără să fie îndatoriț(i) a plăți în osăbire și fumăritul, căci într-acele să cuprindă, apoi asămini trebuie să plătească și acum.

Primit aprilie 20

No. 2701

Către Cinst(ita) Vistierie a Moldovei
Pricina nației evreiești, raiali den târgul Ștefănești
Apr(ilie) 20

Sărdar Grigori Drăghită (sic!) va scrie ca după ceririle lor să caut a vinde potrivit cu suta de mii (?), iar pentru acii fugiți de ani îs datori ai căuta și a-i duce la urma lor sau i să grupază plata dărilor cătră breasla din târg(ul) Ștefăneștii.

Fiindcă după cerire ce am mai făcut noi cinstitei Vistierii acei ce s-au sporit în breasla noastră unii să fie scăzuți și nu ni s-au făcut nici o punire la cale, apoi greutățile ci întâmpinăm cum nemaiputând răbda ne sălim a alerga iarăși cătră cinst(ita) Vistierie și a ne ruga plecați în milostivire pentru noi de a porunci Isprăvniciei ținutului Botoșanii să ni să alcătuiască și neou taxă după pilda și a altor târguri, căci noi raeli sântem cu totul săraci și sudiții sânt cei mai cu stări.

Și, totodată, ne rugăm iarăș(i) plecați la cinstita Vistierie ca acei ci lipsăsc din breasla noastră și sânt duși pe la alte locuri (cu) a căroră dare noi sântem împovărați sau să fim scăzuți cu dânșii sau să să îndatorască a plăti dare aice, căci noi în neconținute rânduri ne ducem și apucăm și nici cum nu vroesc a se supune plății. Și pentru aceasta va rămănea pomenire cinst(itei) Vistierii.

1836 apr(ilie) 20.

Noi toată breasla (de) raele din târgu(l) Ștefănești, ia Botoșani.

Arh. St. Iași, fond Isprăvnicie, 148/1833, f. 1-3.

EVREII DIN TIMIȘOARA ÎNTRE ANII 1848 ȘI 1918. ASPECTE ECONOMICO-SOCIALE, POLITICE ȘI DEMOGRAFICE

Eugen GLÜCH

Revoluția de la 1848-1849 a generat noi și frumoase speranțe în rândurile evreilor timișoreni, în primul rând speranța emancipării lor politico-sociale și a obținerii egalității în drepturi cu toți concetățenii lor creștini.

În primăvara „libertății“ au sosit, pe rând, la Timișoara veștile despre victoria revoluției din Franța, Viena, apoi din Pesta. Mișcările locale au început în ziua de 18 martie, participând la demonstrație locuitori fără deosebire de naționalitate și religie¹. Punctul culminant al mișcărilor populare din primăvara anului 1848 l-a constituit demonstrația din 22 martie, care a avut loc în piața Libertății. Evenimentul politic a fost precedat de un serviciu religios, oficiat în paralel de slujitorii celor patru confesiuni din localitate, având cei mai mulți enoriași (romano catolic, ortodox, reformat, izraelit). Unul din altarele împodobite a fost pus la dispoziția rabinului Oppenheim Zwi (Hirsch), David din Cetate, care a rostit și o frumoasă predică².

Din nefericire, spiritul înfrățirii între locuitorii Timișoarei, potrivit primarului Prayer, s-a dovedit a fi doar atributul primelor momente ale revoluției. Imediat după serviciul religios cortul cu altarul destinat izraeliților a fost devastat și s-au comis violențe la casele evreilor, mai ales în cartierul Fabric³.

Peste câteva zile, o demonstrație organizată din umbră de cercurile care vedeau în evrei concurenți pe tărâm comercial și meșteșugăresc, a clamat expulzarea din Timișoara a celor șase familii izraelite care se refugiaseră de la Belgrad și obținuseră până la urmă, din partea consiliului municipal, aprobarea tacită de a rămâne definitiv în oraș. În urma numeroaselor sesizări, palatinul Ungariei, care reprezenta pe împăratul-rege la Buda, a emis un decret privind expulzarea lor, dar aplicarea ordonanței a fost în realitate mult tempo-

rizată. Cu timpul însă, s-a pretins și eliminarea elementelor sărace evreiești din oraș. „Animositatea împotriva evreilor continuă – raporta primarul Prayer comisiei ministeriale provizorie care a preluat la Pesta funcțiile guvernamentale – și poporul pretinde nu numai expulzarea vagabonzilor, ci și a celor care locuiesc aici de mai multă vreme“⁴. Sub presiunea acțiunilor antisemite, consiliul orașului în mare parte compus din elemente retrograde, legate mental de sistemul medieval al breslelor, ar fi fost dispus să ia măsuri faptice cel puțin în privința familiilor refugiate de la Belgrad.

Această situație nefericită a fost însă curmată de intervenția guvernului revoluționar ungar, care a luat măsuri energice. În primul rând, a fost lansat, la 4 aprilie, un apel liniștitor, calificându-se inacceptabilă revendicarea expulzării evreilor în decurs de trei sau chiar opt zile. Totodată, se cerea ca să se „stimeze în toate persoanele omul, fără deosebire de religie“. De asemenea, episcopul Lonovics a emis o circulară în care a condamnat antisemitismul și a cerut clerului catolic să influențeze pozitiv enoriașii. Dispozițiile centrale au prevăzut și folosirea forței în caz de nevoie și au suspendat ordinul de expulzare a evreilor, adoptat de consiliul orășănesc⁵.

Deși expulzarea evreilor din Timișoara nu s-a realizat, au fost adoptate totuși anumite măsuri discriminatorii. Astfel, cu prilejul înființării gărzilor naționale, având menirea de a asigura ordinea internă, evreii au fost declarați nedemni de a fi primiți în gărzi, iar cei care s-au înscris în prealabil au fost șterși de pe liste. Abia în a doua fază a revoluției, când la dispoziția guvernului ungar gărzilor li s-au încredințat sarcini combatante, evreii au fost primiți (la 16 iulie) și trimiși pe câmpul de luptă (27 iulie)⁶.

Nu s-au împlinit speranțele evreilor din Timișoara și în general ale celor din Transilvania, nici cu ocazia promulgării legilor de reformă sancționate la 11 aprilie 1848 și aplicate în Banat, Crișana și Maramureș. Evreii care au participat la 1 mai 1848 la adunarea generală a comitatului Timiș, respectiv a orașului Timișoara, chemate să publice legile amintite, au putut constata cu amărăciune că ei nicăieri nu erau nominal menționați. Mai mult, la amintitele adunări, evreii nici nu aveau reprezentanți oficiali, ci doar câțiva enoriași au reușit să participe în rândurile publicului.

Este neîndoielnic că legile din anul 1848 au provocat

schimbări esențiale în structura societății bănățene. La evrei se referea, indirect, doar desființarea jurisdicției feudale, exercitată începând cu anul 1790 de orașul liber regesc Timișoara. Drepturile regaliene ale moșierilor, respectiv ale orașului Timișoara, arendate adesea de evrei, au fost menținute neștirbite. Doar plata răscumpărării taxei toleranțiale a fost sistată de guvernul revoluționar ungar. Evreilor nu li s-a acordat drept de vot la alegerile parlamentare.

O altă carență majoră a reformelor amintite a fost legată de problema națională. În acest sens, cel mai important program de revendicări românești a fost formulat la Timișoara la 13 /25 iunie, dar mai ales la Lugoj la 15/27 iunie 1848. Aici, sub conducerea lui Eftimie Murgu, românii bănățeni au cerut transformarea acestei provincii într-un „capitanat românesc“, de fapt o formațiune administrativă autonomă⁷.

În ceea ce privește evreii, legile au fost formulate în așa fel încât normele speciale discriminatorii, moștenite dinainte de revoluție, au rămas în vigoare. La fel, Dieta a legiferat doar pe seama unitarienilor statutul de religie „receptă“, deci plenitudinea drepturilor acordate bisericilor, ignorând pe israeliți.

În lunile următoare, delegații comunității din Timișoara-Cetate, împreună cu trimișii altor obști, au intervenit în vederea emancipării evreilor la Dieta din Pesta, dar rezultatele nu au depășit faza unor proiecte de legi neadoptate. Abia în pragul prăbușirii revoluției (13 august 1849), la sfârșitul lunii iulie, Dieta, refugiată la Seghedin, în urma intervenției țariste și a ofensivei habsburgice, a decretat într-o anumită formă emanciparea evreilor. Legea însă nu cuprindea dispoziții favorabile pentru toți evreii existenți în teritoriu⁸. Emanciparea se referea doar la cei născuți pe teritoriul Ungariei sau care, potrivit normelor legale în vigoare, obținuseră dreptul de a domicilia în această țară. Guvernul a fost împuternicit să convoace un sinod care să facă cunoscute „dogmele“ cultului izraelit, respectiv să se pronunțe asupra reformei lor și să modifice structura comunităților „potrivit cerințelor epocii“. Ministrul de Interne urma să ia măsuri ca evreii să fie îndrumați să se ocupe mai intens de meserii și agricultură. Domicilierea lor a fost trecută în mod provizoriu sub efectul normelor provizorii pe care urma a le stabili guvernul. În principiu, s-a admis căsătoria mixtă doar sub forma celei civile. În concluzie, legea lăsa nelămurit statutul miilor

de evrei care, emigraseră fără formele atât de greu de îndeplinit și a constituit o imixtiune în viața internă a cultului. După înăbușirea revoluției, amintita lege a fost considerată fără valabilitate de către regimul absolutist-habsburgic.

Situația evreilor din Timișoara a cunoscut o depreciere serioasă în urma evenimentelor din toamna anului 1848. Dezlănțuirea contrarevoluției habsburgice a provocat ostilități armate între garnizoana locală, credincioasă împăratului, cu revoluționarii unguri, care au deținut până la sfârșitul anului o mare parte din Banat. După o retragere vremelnică, armata revoluționară ungară a cucerit tot Banatul, iar cetatea Timișoara a fost supusă unui asediu care a durat până în luna august 1849. Datorită tirului artileriei armatei revoluționare ungare, a fost avariată, atât sinagoga din cetate, cât și cele două clădiri ale comunității. Printre victimele civile se găseau și numeroși evrei, iar întreținerea supraviețuitorilor din familiile care și-au pierdut susținătorul a rămas în sarcina comunității. În schimb, artileria imperială a cauzat pagube în sinagoga din cartierul Fabric și în cimitirul de pe calea Lipovei, aceste zone din afara bastioanelor fiind cucerite de trupele revoluționare ungare. Penuria de alimente a determinat comandamentul, la 21 mai 1849 să expulzeze din cetate o mare parte din populația civilă, între care și mulți evrei⁹.

Singura înlesnire acordată acestora din urmă de generalul Haynau, comandantul suprem imperial, a fost exceptarea evreilor din Timișoara de la marea contribuție în natură impusă comunității din Arad și celor din Banat în favoarea trupelor sale, recunoscând că, în tot timpul ostilităților, cei din Timișoara-Cetate au stat sub jurisdicția armatei habsburgice¹⁰.

În urma protestelor interne, dar mai ales internaționale, măsurile brutale ale generalului Haynau au fost atenuate și amenda colectivă plătită de evrei (aproximativ 5200 florini) a fost depozitată, fără să fie vărsată la bugetul imperial. În anul 1856, sumele percepute au fost transformate într-un fond școlar izraelit, destinat învățământului evreiesc în curs de organizare. Este de notat că fondul a fost administrat de autoritățile din Viena și apoi, după 1867, de cele din capitala ungară, fără ca până în anul 1918 evreii să fi avut vreun cuvânt hotărâtor în valorificarea veniturilor. Totuși, din acest fond s-a întreținut mai târziu o școală normală de învățători confesională izraelită, un

azil pentru orbi, altul pentru orfani și s-au dat subvenții unor școli primare¹¹.

După revoluția de la 1848-49 s-au produs schimbări serioase și în statutul politic al Banatului. Potrivit constituției „octroiate” /impusă/ de împărat la Olmütz (azi Olomouc-Cehia), s-a dat câștig de cauză unor revendicări politico-administrative formulate în cursul revoluției. Astfel, îndeplinind parțial revendicările sârbilor, Banatul a fost încadrat în noua provincie imperială „Voivodina-Sârbească și Banatul-Timișan”, cu reședința la Timișoara. În anul 1860, la insistența claselor stăpânitoare maghiare, acest decret a fost anulat și, contrar voinței populației românești și sârbești a Banatului, provincia a fost încorporată, fără condiții, din nou la Ungaria și supusă guvernământului din Buda.

În cadrul amintitei provincii, statutul evreilor a rămas la nivelul anului 1848. În ceea ce privește apartenența statală a provinciei, evreii, lipsiți de vreo reprezentanță politică, nici nu au fost consultați și nici nu au avut ocazia de a-și exprima opțiunea în privința statutului lor.

Din perspectiva demografică, urmărind cifrele comparabile ale recensămintelor efectuate în epoca dualistă (1867-1918) putem observa că ele oglindesc tendința care începea să se contureze chiar cu câteva decenii în urmă. Este vorba de emigrarea substanțială a evreilor din mediul rural și din târguri spre centre în plină dezvoltare economică, în Banat, cu precădere spre Timișoara.

Din datele de care dispunem în prezent putem întocmi următorul tabel statistic comparativ¹².

Evoluția populației și sporirea locuitorilor evrei din Timișoara

Anul	Total populație	Creștere %	Evrei	Din total populație %	Creștere %
1869	32.223	—	3982	12,35	—
1881	33.694	4,56	4019	11,92	0,80
1891	39.889	18,38	4870	12,10	21,17
1900	49.614	48,48	5916	10,22	24,37
1910	72.555	22,49	6728	9,27	11,07
1920	81.689	12,58	8296	10,15	23,30

Din tabelul statistic de mai sus reiese că fenomenul

creșterii populației este evident pentru întreaga perioadă studiată, atât în ceea ce privește totalul locuitorilor, cât și coeficientul etnicilor evrei. În același timp, sporul populației locale evreiești de cele mai multe ori rămâne sub nivelul creșterii în ansamblu a locuitorilor Timișoarei. Se evidențiază doar două perioade de excepție, anume răstimpul 1881-1891 și 1910-1920. Prima nu pare să aibă vreo explicație deosebită, diferența fiind mult prea mică pentru ca fenomenul să ascundă vreo mutație majoră. În schimb, în perioada 1910-1920, diferența este substanțială și are o explicație logică în evenimentele desfășurate în toamna anului 1918, care s-au prelungit până în vara anului următor. Este vorba de mișcările țărănești izbucnite prin sate și care au fost secundate în multe locuri de atacarea prăvăliilor evreiești, considerate ca factori negativi în aprovizionarea deficitară a populației în timpul războiului. Ca urmare, mulți comercianți evrei rurali, mai mult sau mai puțin ruinați au părăsit mediul respectiv, îndreptându-se spre centre economice mai mari, în primul rând Timișoara.

Totuși, este un fapt semnificativ că între 1869 și 1920 ponderea evreilor, în ansamblul populației, a scăzut de la 12,35% la 10,15%.

Datele recensămintelor amintite înregistrează și compoziția pe sexe a populației evreiești care poate fi cuprinsă în tabelul următor:

Anul	Bărbați	%	Femei	%	Total
1881	2080	51,75	1939	48,25	4019
1891	2428	49,85	2442	50,15	4870
1910	3360	49,95	3368	50,05	6728

Cifrele înregistrate în cadrul recensămintelor dovedesc în general o bună balanță între sexe. Această situație persistă și în ciuda faptului că o parte considerabilă a izraeliților timișoreni a provenit dintr-o migrație recentă. Ori este cunoscut faptul că în general în asemenea ocazii intervine un excedent bărbătesc, dat fiind faptul că de regulă mutarea domiciliului dintr-un mediu în altul nu mobilizează dintr-o dată toată familia, ci capul ei este acela care pleacă în prima fază spre a putea asigura mijloacele necesare existenței aparținătorilor săi, totodată căminul necesar. Nu putem uita nici faptul că problema locuințelor a fost constantă datorită diferenței de ritm între construcții

și emigrare în Timișoara. În cazul evreilor se pare însă că decalajul de fază în mutarea familiei a fost mai mic, ceea ce ar motiva balanța pe sexe mai favorabilă.

Nu aceeași imagine ne oferă situația sporului natural, care, în epoca dualistă, a rămas cu mult în urma prolificienței constatată în deceniile precedente. Rezultatele deprecierei acestei situații poate fi constatată de pe urma datelor furnizate de recensământul din anul 1910. În acest sens, putem întocmi următorul tabel privind născuții vii și decedații, sporul natural și mortalitatea infantilă, acesta din urmă fiind un factor deosebit de negativ al evoluției demografice respective.

Născuți vii			
Categoria	Număr	%	Raportat la populație %
băieți	58	50,43	–
fete	57	49,57	–
total	115	–	17,09

Decedați			
Categoria	Număr	%	Raportat la populație %
băieți	60	52,63	–
fete	54	47,37	–
total	114	–	16,94

Spor natural			
Categoria	Număr	%	Raportat la populație %
băieți	-2	–	–
fete	+3	–	–
total	+1	–	0,15

Mortalitate infantilă (copii sub 7 ani)			
Categoria	Număr	%	Raportat la populație %
băieți	20	58,82	–
fete	14	41,18	–
total	34	–	29,82

Tabelul de mai sus confirmă nu numai faptul că sporul natural în anul 1910 a fost practic inexistent, dar totodată motivează, cel puțin parțial, situația, oferind cifre înspăimântătoare privind nivelul mortalității infantile. Este adevărat că acest fenomen nu a fost un specific evreiesc, ci ilustrează condițiile materiale nu prea fericite ale omului de rând și situația sanitară în care asistența medicală era atât de scumpă, încât era inaccesibilă păturilor largi populare. Faptul că în

cazul evreilor situația nu s-a depreciat atât de mult se datorește activității unor inițiative filantropice, dintre care se remarcă în primul rând policlinica din Timișoara, înființată de baronul Maurițiu Hirsch, începând cu anul 1890. Timp de mai mulți ani au consultat aici gratuit șase medici generali și un stomatolog¹³. Pe de altă parte, se evidențiază și mai clar faptul că sporul populației evreiești se datorește aproape exclusiv fenomenului migrației interioare, spre orașele mari cu o viață economică în plină dezvoltare, Timișoara fiind un caz specific în acest sens.

Un argument în plus oferă configurația piramidei vârstelor înregistrată în orașul Timișoara în cursul recensământului general din anul 1910. Pe baza datelor publicate, populația evreiască a orașului de pe Bega a fost împărțită în 13 categorii, stabilite potrivit concepției epocii, care considera ca început al activității productive vârsta de 12, respectiv 15 ani. Din tabel reiese clar diminuarea serioasă a categoriilor mai tinere și totodată a categoriei bătrânilor, în timp ce vârstele „mijlocii“, deci a celor capabili de muncă, a devenit mult mai consistentă. În acest sens, putem prezenta următorul tabel comparativ:

Piramida vârstelor a populației evreiești
din Timișoara (1910)

Categoria ani	Număr persoane	%
0-3	297	4,41
4-5	344	5,11
6-11	721	10,71
Total categorie	1362	20,24
12-14	389	5,78
15-19	641	9,52
20-29	1200	17,83
30-39	990	14,71
40-49	883	13,12
50-59	649	9,64
Total categorie	4752	70,63
60-69	366	5,43
70-79	190	2,83
80-	58	0,86
Total categorie	614	9,12
Total general	6728	100

O situație edificatoare oferă și tabloul reflectând starea

familială a populației izraelite din Timișoara. Recensământul general al populației a înregistrat locuitorii în patru categorii, pe baza situației existente la data întocmirii formularelor, fără să insiste pe fenomenul concubinajului sau a căsătoriilor repetate. În acest sens, ilustrativ este următorul tabel:

Categoria	Număr persoane	%	Față de totalul populației %
Necăsătoriți			
bărbați	1.883	54,83	-
femei	1.551	45,17	-
total	3.434	-	51,04
Căsătoriți			
bărbați	1.383	50,30	-
femei	1.366	49,70	-
total	2.749	-	40,85
Văduvi			
bărbați	83	16,63	-
femei	416	83,37	-
total	499	-	7,41
Divorțați			
bărbați	11	23,91	-
femei	35	76,09	-
total	46	-	0,68

Tabelul de mai sus dovedește în primul rând caracterul stabil al vieții familiale izraelite. Numărul persoanelor divorțate a fost cu totul neînsemnat, reprezentând doar 0,68% din totalul izraeliților timișoreni. Cifra este favorabilă și față de situația altor mari centre urbane din Transilvania contemporană¹⁴.

O altă concluzie care s-ar putea desprinde din tabel constă în faptul că numărul bărbaților căsătoriți depășește pe cel al femeilor. Totodată, ei sunt într-un avans de 9,67% și în categoria celor necăsătoriți. Aceste fenomene absolut convergente oglindesc, din nou, preponderența emigrației bărbătești ca element de pregătire a transmutării întregii familii.

Diferența apreciabilă între femeile văduve și bărbații văduvi dovedește categoric și viața mai grea a bărbaților, susținători de familie, care le-a impus o medie de viață mai scurtă.

În condițiile avântului producției de mărfuri, s-au produs deosebit de puternice deplasări în structura social-economică a popu-

lației evreiești din Timișoara. Rezultatele acestor mutații, accentuate mai ales începând cu perioada revoluției de la 1848/49, pot fi evaluate chiar de recensămintele generale din anii 1900 și 1910. În ambele ocazii, recenzorii au căutat răspuns și la corelația dintre ocupație și apartenența națională și confesională a persoanelor chestionate¹⁵.

În acest sens, amintitul recensământ a relevat faptul că ponderea persoanelor active evreiești este mai mică decât ponderea lor proporțională în ansamblul populației. În anul 1900, ponderea populației evreiești în ansamblul locuitorilor Timișoarei era de 10,22%, iar a celor considerați activi 8,8%. În deceniul următor, ponderea evreilor se reduce la 9,3%, iar diminuarea procentuală a celor activi este și mai mare, ajungând doar la 7,5%. Din documentația care ne stă la dispoziție, reiese că în anul 1900 ponderea persoanelor izraelite active era cu 21,42% mai mică decât greutatea specifică a populației evreiești în ansamblul locuitorilor urbei. Acest indicator se modifică treptat și, în anul 1910, el scade considerabil, la 19,35%. Fenomenul se explică prin mai mulți factori. În primul rând, multe evreice intrau în categoria denumită oficial „membrii de familie ajutători“, ceea ce se raportează la contribuția soțiilor și fiicelor la activitatea unităților comerciale mici și adesea chiar și cele meșteșugărești. În schimb, scăderea indicatorului oglindește, totodată, antrenarea evreilor în număr sporit în activitatea economică activă completă.

În cifre absolute, situația se conturează astfel în anul 1910.

Persoane active evreiești în Timișoara

Sexul	Numărul persoanelor	% față de totalul evreilor activi
bărbați	2.232	78,01
femei	629	21,99
total	2.861	–
din total evrei	6.728	42,52

Apartin structurilor sociale contemporane faptul – valabil și la evrei – că în rândul persoanelor active se menține încă o majoritate covârșitoare bărbătească. În opoziție cu fenomenul de mai sus, în rândul persoanelor pasive, se menține preponderența feminină, deși numărul bărbaților era în creștere. În cifre absolute dispunem pentru anul 1910 de următoarele date statistice.

Persoane pasive în Timișoara ¹⁶

Sexul	Număr persoane	% din totalul evreilor pasivi
bărbați	1.128	16,76
femei	2.739	70,87
total	3.867	–
din total evrei	6.728	57,47

După cum s-a mai remarcat, izraeliții au jucat un rol de seamă în dezvoltarea Timișoarei, sub toate aspectele vieții economice, sociale și culturale. În perioada 1849-1918, prezența izraeliților în diverse ocupații s-a echilibrat oarecum treptat. Dispariția legilor discriminatorii în privința practicării unor îndeletniciri a creat noi posibilități, mai ales după legea emancipării din 1867. Totuși, datele de care dispunem oglindesc încă și în 1910 o obște în plină transformare, care nu s-a putut dezlipi încă de toate reminiscentele organizării tradiționale și nu i-a putut valida capacitățile sale decât parțial în unele sectoare.

Comparând datele existente privind prezența evreilor în diferite sectoare de activitate cu totalul persoanelor ocupate în diverse ramuri, în Timișoara, putem oferi următoarele cifre revelatoare privind situația existentă în anul 1910¹⁷.

Ponderea evreilor în diverse sectoare de activitate (1910)

Categoria	% față de totalul persoanelor ocupate
industrie	16,8
comerț-credit	40,4
comunicații	3,2
meșteșuguri	12,1
servicii publice & liber profesioniști	10,5
forțe de apărare	2,2
zilieri	0,9
personal domestic	0,3
pensionari și diverse	9,1

Este de notat că în forțele de apărare sunt incluși și militarii în termen, exclusiv poliția, care funcționa sub autoritate orășenească, fiind plătită din bugetul primăriei și trecută în categoria de servicii publice.

Din acest tabel, reiese clar că în tot decursul perioadei 1849-1910 sectorul comercial și de credit s-a menținut ca principalul teren de activitate a evreilor timișoreni. Totuși, este deosebit de semnificativ faptul că ponderea persoanelor active în acest domeniu, față de perioadele precedente, era în descreștere, reprezentând doar cu vreo 7% mai mult decât o treime în cadrul populației israelite. În schimb, ponderea persoanelor active în industrie și, mai ales, meșteșuguri era în creștere, reprezentând aproape a opta parte a celor ce își desfășurau o ocupație stabilă.

Apariția evreilor în sectorul comunicațiilor a fost, în primul rând, urmarea dezvoltării rapide a rețelei locale de cale ferată, mobilizând în acest sens importante resurse materiale oferite de acționarii evrei. Totuși, în prezența evreiască în activitatea de transport prevala transportul cu caii.

În ceea ce privește forțele de apărare, pătrunderea evreilor a fost mai lentă în cadrele active ale armatei în primul rând în rândurile ofițerilor. Mentalitățile persistente în rândul autorităților cezaro-crăiești au îngădit accesul evreilor în aceste formații. Numărul relativ mare a celor înregistrați în sectorul amintit – așa cum s-a mai arătat – provenea dintre cei care satisfăceau îndelungatul serviciu militar.

O situație cu totul diferențiată caracterizează componentele sectorului denumit „servicii publice și liber profesioniști” și care se cifra la 10,5% din personalul activ. În tot cazul, chiar și luat în ansamblu, această categorie ilustrează proporțiile serioase ale progresului cultural al evreilor, care se îndreptau spre școlile medii și superioare deschise pe seama lor treptat, absolvirea cărora era condiția indispensabilă în vederea obținerii statutului de intelectual, potrivit accepțiunii contemporane.

În acest sens, următorul tabel cuprinde pe intelectualii evrei din Timișoara relevându-le ponderea lor în ansamblul ocupațiilor respective, conform datelor înregistrate în anul 1910.

În ciuda concentrării masive a intelectualilor evrei în anumite sectoare (ca medici, avocați, funcționari industriali și comerciali etc.), ponderea lor pe ansamblu, între intelectuali, nu era prea mare și mai ales echilibrată. Explicația constă în faptul că cele mai multe din posturile comitatense, orășenești și din serviciile specializate de stat erau rezervate elementelor scăpătate ale nobilimii și ale vechii protipendale municipale, iar funcțiile cheie (comite suprem, primar, revii-

Ocupația	% din totalul persoanelor ocupate
funcționari antrenați în gestiune economică	16
funcționari industriali	39,8
funcționari comerciali	49,3
funcționari comunicații	6,9
medici	47,2
avocați, funcționari în birourile avocațiale și aparatul justiției	25,4
administrație și servicii publice și liber profesioniști	4,7
deservenți de cult	6,5
învățământ	9,4
sănătate (exclusiv medicii)	30,2
alte ocupații intelectuale	15,6 ¹⁸

zor școlar etc.) de regulă reveneau elementelor înstărite din aceleași clase sociale.

Materialul statistic din 1910 ne oferă o imagine sugestivă a spectrului social-economic și chiar a structurii de clasă a membrilor comunității evreiești din Timișoara.

În acest sens, următorul tabel cuprinde ponderea diverselor elemente sociale, bineînțeles structurată pe baza concepției și nomenclatorului contemporan, procentele oglindind cota parte a evreilor din Timișoara din ansamblul categoriei respective.

Categoria	%
mari proprietari – arendași	24,2
proprietari sub 50 iug.	2,2
mici proprietari – zilieri	0,9
meseriași, industriași, independenți	11,5
muncitori	2,8
comercianți independenți	44
angajați comerciali	19,9
comunicații	1,6

Desigur, cifrele, având carențele amintite, ignoră o serie de aspecte esențiale ale problemei. Astfel, nu putem afla nimic concret referitor la ponderea marilor industriași și a diferitelor categorii de

meseriași. Nu apare nici o distincție între negustorii angroșiști și cei care desfăceau mărfuri doar cu amănuntul etc.

În unele sectoare, avem posibilitatea de a compara datele de mai sus cu cele incomplete pe care le-am obținut din recensământul general al populației din anul 1900. Aceste date denotă faptul că ponderea evreilor în câteva sectoare esențiale era în descreștere și chiar într-o măsură semnificativă. În acest sens, primează sectorul comercial, care, oricum, constituie și la începutul secolului al XX-lea cea mai răspândită ocupație în mijlocul izraeliților. Exprimată cifric, această realitate denotă că ponderea comercianților evrei independenți proprietari ai unei firme de desfacere, în rândurile negustorilor timișoreni, a scăzut între 1900 și 1910 de la 53,6% la 44. Aceleași tendințe se constată în proporții mai reduse în ceea ce privește industria și meșteșugurile, înregistrându-se o diminuare a ponderei evreiești cu 4,95%.

Datele statistice fiind atât de puțin explicite și concludente, lămurirea fenomenului comportă anumite riscuri în ceea ce privește exactitatea. Oricum, nu poate fi ignorat faptul că populația Timișoarei, în ansamblu, a crescut într-un ritm mai mare decât numărul locuitorilor evrei. Pe de altă parte, speranța într-un venit mai consistent a orientat tot mai mulți creștini spre sectorul comercial, taxat ca aducător de beneficii considerabile. Apariția unor școli profesionale cu profil comercial a lărgit baza de masă a persoanelor interesate în operațiunea de desfacere a mărfurilor.

O scădere a prezenței evreiești în sectorul de comunicații se explică prin diminuarea importanței transportului hipo, dată fiind rețeaua locală deosebit de densă a căilor ferate, utilizabilă chiar și la mică distanță. Pe de altă parte, etatizarea unor linii ferate a favorizat ocuparea posturilor de elemente privilegiate amintite, legate mai aproape de diriguitorii direcției cu sediul la Timișoara.

În schimb, creșterea ponderei marilor proprietari și arendași oglindește pătrunderea noii mentalități potrivit căreia creșterea rolului social a unei persoane se corela în mare măsură cu proprietatea funciară. Nu putem uita că în rândurile evreilor din Timișoara se manifestă dorul de a se omologa cu moșierimea maghiară, obținând totodată cel puțin titlu de nobletă. Un caz caracteristic este însuși președintele comunității din Timișoara-Cetate, Solomon Sternthal, om de afa-

ceri, totodată mare moșier în părțile Aradului, purtând titlu de noblete de pe urma domeniului său din Pil²⁰.

Elementele principale ale structurii interne a populației israelite din Timișoara îngăduie întocmirea următorului tabel privind repartizarea persoanelor active, înregistrate cu ocazia recensământului general din anul 1910 (din totalul de 2861), adăugând și cifrele privind elementele „pasive“, deci cele întreținute (3867 persoane).

Tabel privind persoanele legate de industrie-meșteșuguri și comerț-credit

Industrie –meșteșuguri		cifre absolute	%
activi	bărbați	606	21,18
	femei	283	9,89
	total	889	31,07
din care	independenți	343	11,98
	funcționari	225	7,86
	muncitori	321	11,21
pasivi	bărbați	309	7,99
	femei	728	18,82
	total	1.037	26,81
total persoane legate de industrie		1.926	28,62
Comerț-credit			
activi	bărbați	1.077	37,64
	femei	127	4,43
	total	1.204	42,08
din care	independenți	551	19,25
	funcționari	393	13,73
	personal auxiliar	105	3,67
pasivi	bărbați	307	7,93
	femei	1.266	32,73
	total	1.573	40,67
total persoane legate de comerț și credit		2.777	38,30

Din tabelul de mai sus reiese că 73,15% din populația activă era legată de industrie-meșteșuguri, respectiv comerț-credit.

Prima categorie, însumând 889 persoane active, reprezintă 31,07% iar cei din sectorul comerț-credit totalizau 42,08%. Deci, dincolo de ponderea lor atât de diferită în raport cu ansamblul persoanelor active antrenate în sectoarele respective, în cadrul comunității cele două principale grupuri de ocupații se găseau într-un raport de 1:1,35 cu puternice tendințe de egalizare. De fapt, acest raport exprimă cu toată claritatea deplasările sociale care au survenit în cadrul evreimii timișorene în secolul premergător recensământului general din anul 1910 prin transformarea treptată a „poporului comerciant“. Dacă luăm în considerare și populația întreținută, atunci vom constata că 28,62% din aceasta avea surse de existență de pe urma activităților legate de industrie și meșteșuguri, iar 38,30% beneficia din veniturile obținute de cei ocupați în sectorul comerț-credit. Luat în ansamblu, din populația evreiască a Timișoarei de 6.728 suflete (1910), un număr de 4.703 oameni (69,90%) aveau existența asigurată din industrie-meșteșuguri și comerț-credit, cele două sectoare cheie ale activității economice urbane, ceea ce oglindește un uriaș progres pe calea creării societății moderne. Desigur, vorbind de sectorul comercial, avem în vedere și transformările acestui sector în legătură cu dezvoltarea circulației de mărfuri în cadrul economiei de piață.

Deși ne lipsesc datele cifrice adecvate, la Timișoara s-a întărit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul celui următor o burghezie puternică, care a căutat să creeze viabile unități productive și de desfacere, respectiv, a promovat o structură bancară, indispensabilă în condițiile economiei de piață. În domeniul industriei alimentare, se remarcă fabricile de spirt ale fraților Blau și a lui Emanuil Friedmann, acesta din urmă având instalații de mare productivitate în cartierul Fabric. Din categoria primelor fabrici producătoare de îngrășăminte artificiale înființate în Transilvania, au făcut parte așezămintele de profil ale întreprinzătorilor Iosif Singer și Maximilian Steiner. În Mehala, funcționa fabrica de oțet, înființată de Leopold Weisz²¹. Începând cu anul 1883, fabrica de bere din Timișoara a trecut în posesia firmei Ignatie Deutsch și Fiul²².

În proprietate totală sau parțială a unor cetățeni timișoreni israeliți se găseau un mare număr de unități productive cu o capacitate mai redusă, dar dotate cu mijloace mecanice existente la nivelul epocii, situate cu mult peste nivelul atelierelor meșteșugărești, în care munca manuală continua să predomine. Marea majoritate a acestor unități, mai ales fabricile cu producție nealimentară, desfăceau o bună parte

din mărfurile realizate pe piețele României.

În domeniul comerțului cu ridicata, o figură centrală a fost Israel Dereirra (1827-1900), descendentul unei familii sefarde, având un lung stagiu în Timișoara. În decursul activității sale, el a reușit să dezvolte firma moștenită, devenind cel mai însemnat comerciant de mărfuri agricole în Banat, mijlocind în special cereale. Este important de subliniat și faptul că Israel Dereirra avea intense legături comerciale și cu România²³. Nu putem ignora un distins economist, David Herzl, care a jucat un rol central în viața comercială a orașului, fiind primul director al societății Lloyd, în care acționarii evrei au avut un rol deosebit de important. La fel s-a impus și activitatea marelui comerciant Georg Knopfmacher²⁴.

În domeniul bancar, fără îndoială, figura cea mai reprezentativă a fost Solomon Sternhal, directorul celei mai mari bănci din Timișoara²⁵.

O altă figură dominantă a întregii vieți economice locale a fost Ignatie Eisenstädter. Activitatea lui, legată de comerțul cu produse agricole, începe în jurul anului 1855, ca apoi, pe parcurs, să devină mare acționar la mai multe fabrici și bănci locale și, în fine, să promoveze înființarea unor noi întreprinderi productive. Această activitate se leagă de îndelungata lui prezență în conducerea Camerei de Comerț și Industrie din Timișoara. Încă din anul 1859, este ales în funcția de vicepreședinte, apoi în 1891 devine președinte. El a depus strădaniile pentru construirea liniei ferate Timișoara-Orșova și ulterior pentru racordarea acesteia cu linia ferată Turnu-Severin-București, construită mai târziu. Astfel, s-a creat o legătură feroviară directă și posibilități relativ ieftine de transport pe piața românească²⁶.

E locul să amintim aici și despre personalitățile evreiești care au reușit să se impună în viața publică, în ciuda greutăților cunoscute. În cadrul armatei, putem menționa doar exemple rare, anume, în garnizoana Timișoara, pe maiorul Stepper, sau contabilul militar Porge. Alții au putut ocupa anumite posturi în această garnizoană „de elită“, doar dacă au renunțat la credința israelită²⁷. În schimb, găsim evrei, mai ales în funcțiile politico-elective, când încrederea celor investiți cu drept de vot le-a conferit sarcinile respective. Astfel, avocatul Frederic Hajdu a fost ales deputat parlamentar în anul 1910. Doctorul Armin Breier a fost ales în funcția de medic-șef al comitatului Timiș. Câțiva evrei au fost numiți în unele funcții de răspundere în justiție, între care s-a numărat judecătorul Bela Rosenfeld.

Mai mulți evrei au fost prezenți în ziaristică. De fapt, acti-

vitata gazetarilor evrei a început prin redactarea ziarului „Temeswarer Wochenblatt“, în frunte cu dr. David Wachtel. Un alt promotor al ziaristicii locale a fost Hermann Klein. Nicolae Lendvai a fost redactorul-șef al principalului ziar în limba maghiară („Temesvari Hirlap“), având o poziție progubernamentală²⁸.

O mare parte a populației evreiești se încadra în rândul păturilor mijlocii, ca majoritatea din cele 551 de persoane considerate „independente“, având o firmă proprie, cei 343 proprietari în domeniul meșteșugurilor și industriei, precum și un număr de avocați și medici. O altă parte considerabilă a timișorenilor se găsea într-o stare socială și materială foarte gravă. Este suficient să ne referim la unul din criteriile cele mai des invocate în epocă privind urmările stării de pauperitate, anume decesul provocat de tuberculoză. Potrivit statisticilor oficiale, în perioada anilor 1911-1915, la Timișoara au încetat din viață 76 persoane de religie israelită de pe urma tuberculozei, dintre care 45 bărbați și 31 femei. Raportat la numărul deceselor de 114 persoane în 1910, se poate concluce că rata anuală a deceselor provocate de tuberculoză în rândurile israeliților a fost de peste 13%. Din multe alte date privind cazurile de mizerie, chiar mizerie extremă, spicuim doar faptul că în anul școlar 1861-1862 numeroși copii săraci evrei nu au putut frecventa cursurile din cauza penuriei de hrană și îmbrăcăminte, iar dintre ei vreo zece nu aveau nici măcar încălțăminte²⁹.

O situație ceva mai bună, dar totuși sub nivelul de viață a păturilor mijlocii, avea în 1910 un număr considerabil de mici meseriași lucrând individual. Tot în aceeași categorie se înscriu 321 muncitori (11,21%) din rândul persoanelor active, 105 salariați comerciali (3,67%), 24 muncitori feroviari (0,83%), 27 zilieri (0,94%), 28 servitoare (0,97%) și nu puținii șomeri.

Este însă important de subliniat în final și faptul că, comunitățile evreiești din Timișoara au desfășurat o largă activitate de ajutorare a celor nevoiași, sub cele mai variate forme, mai ales prin intermediul societăților filantropice, cantine populare, cămine și alte așezăminte sociale. Ele erau întreținute cu fonduri însemnate, acoperite doar în mai mică măsură din bugetele comunitare și mai des din obolul benevol al enoriașilor mai înstăriți.

Epoca istorică la care ne-am referit se încheie prin actul politic cu caracter plebiscitar de la Alba-Iulia, din 1 decembrie 1918, fiind urmat, la 3 august 1919, de încadrarea faptică a Timișoarei în regatul României și de schimbarea statutului minorităților (inclusiv evrei) pe temeiul Tratatului de pace de la Paris.

¹ *Revoluția de la 1848-49 din Transilvania*, București, 1977, p. 21, 26-28, 57-58 (în continuare *Revoluția*) Singer Jakab: *A temesvári zsidók az 1848-49-iki szabadságharcban*, *Egyenlőség*, anul 32, nr. 6, Anexa, p. 1-3, nr. 10, p. 2-3.

² Singer, *op. cit.*, p. 27

³ *Revoluția*, vol. II, p. 25.

⁴ *Ibidem*, vol. I., p. 239.

⁵ *Ibidem*, vol. I, p. 25.

⁶ *Der ungarische Israelit*, nr. 10 din 17 iunie 1848, p. 95.

⁷ Glück Jenő, *A Murgu kutatás jelenlegi állása*, *Korunk*, anul 27, 1969, nr. 12, p. 1877-1880.

⁸ Textul este reprodus în Beer János, *Az 1848/49. Országgyűlés*.

⁹ Singer, *op. cit.*, p. 27.

¹⁰ „Egyenlőség”, anul 35, din 27 sept. 1916, p. 41.

¹¹ Venetianer Lajos, *A zsidóság szervezete az európai államokban*, Budapest, 1901, p. 527-528.

¹² *Timișoara, 700. Pagini din trecut și de azi*, Timișoara, 1969, p. 21-22. *A magyar korona országában az 1891 év elején végrehajtott népszámlálás eredményei*. Uj folyam, vol. I. Budapest, 1893. – *Dictionarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921 – *Magyar Statisztikai Közlemények*, új sorozat, vol. I.2, 46. 48.-C.

¹³ *Emberszeretet*, anul 3, nr. 1, Budapest 1902 din ianuarie 1898, p. 5, nr. 8 din august 1898, p. 4-5, anul 14, nr. 3 din martie 1909, p. 4.

¹⁴ *Magyar Statisztikai Közlemények*, vol. 50, p. 61.

¹⁵ *Ibidem*, vol. 56, 64.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Date din cartea lui Kovacs Alajos, *Magyarország elzsidósodása*, Budapest, 1921, p. 69.

¹⁸ *Ibidem*, p. 73.

¹⁹ *Ibidem*, p. 71.

²⁰ *Ibidem*, passim V. și nota 15.

²¹ Venetianer L., *op. cit.*, p. 387-391.

²² *Timișoara 700*, p. 115.

²³ *Ungarische Wochenschrift*, anul 4, nr. 16 din 25 iulie 1898 nr. *Egyenlőség*, anul 17, din 24 iulie 1898, p. 11, anul 16, nr.10 din 7 martie 1897,

Magyar Zsidó Lexikon, Budapest. 1928, p. 195.

²⁴ *Egyenlőség*, anul 12, nr. 19 din 12 mai 1893, p. 10 și anul 21 nr. 3 din 30 martie 1902, p. 11.

²⁵ *Ibidem*, anul 33, nr. 10 din 8 martie 1914, p. 8.

²⁶ *Egyenlőség*, anul 6, nr. 16 din 24 aprilie 1887, p. 6, anul 10, nr. 49 din 4 decembrie 1891, p. 10, anul 12, nr. 15 din 14 aprilie 1893, p. 1.

²⁷ Erwin A. Schmidl, *Juden in der K(u) K. Armee, 1788-1918 Studia Judaica Austriaca*, XI Eisenstadt, 1989, *passim*. *Juden in der Oesterreichischen Armee*, Jahrbuch für Israeliten 5617, (1856-57), Wien, 1856, p. 115-124. *Egyenlőség*, anul 30, nr. 37, 10 septembrie 1911, p. 1. Hans Wolf, *Zur Geschichte der Juden in Banat, 1716-1867*, Timișoara 1940, p. 14 și urm.

²⁸ *Egyenlőség*, anul 13, nr. 44 din 9 noiembrie 1894, p. 13, anul 14, nr. 22 din 31 mai 1895, p. 10, anul 31, nr. 11 din 17 martie 1912, p. 9.

²⁹ *Allgemeine Illustrierte Juden-Zeitung*, anul 3, nr. 16 din 19 martie 1862, p. 86.

O CONSEMNARE PRIVITOARE LA COMUNITATEA EVREIASCĂ DIN ORAȘUL SUCEAVA

Mihai-Ștefan CEAUȘU

Pentru orice încercare monografică de conturare a locului și a rolului populației evreiești, în secolul al XIX-lea, în cadrul orașelor Bucovinei, în general, și a orașului Suceava, în special, situațiile statistice, precum cea pe care o edităm acum, reprezintă o importantă sursă informațională. Aceste izvoare, coroborate cu altele, reliefează nu numai evoluția demografică a populației evreiești urbane, onomastica sa, organizarea comunității, ci și dinamica evoluției structurii sociale a acestei populații.

În primele decenii ale secolului al XIX-lea, sub presiunea fenomenului imigraționist galițian, populația evreiască din Bucovina, mai ales din orașe, cunoaște o creștere numerică spectaculoasă. La nivelul orașului Suceava, această creștere a dus, în deceniul trei al secolului XIX-lea, la dublarea numărului evreilor citadini față de începutul veacului¹. Pentru cunoașterea cât mai exactă a numărului și a situației economico-sociale a evreilor care aparțineau de comunitatea principală din Suceava, primăria orașului a ordonat, în noiembrie 1840, întocmirea unei catagrafii în acest sens. Ca urmare, primăriei i-a fost înaintată, la 6 decembrie 1840, o situație statistică ce consemnează 232 de evrei, capi de familie, care aparțineau de comunitatea principală din Suceava. Din această catagrafie pe care o publicăm în continuare, rezultă că nu toți evreii aveau domiciliul în orașul Suceava, ci unii locuiau în târgurile: Câmpulung, Gura Humorului și Rădăuți sau prin satele din jur, ca arendași și negustori.

La fel ca la sfârșitul secolului XVIII și la începutul secolului XIX², populația evreiască se ocupa, cu predilecție, cu comerțul în multiplele lui ramuri (ca negustori ambulanz de cereale, de făină, de mărunțișuri, de rachiu și vin, de sticlă etc.), cu meseriile (ca aurari, arămari, brutari, măcelari, croitori etc.) și cu arendarea de moșii, hanuri, cârciumi, berării etc. Conscripția din 1840 reliefează și apariția unor profesii noi în rândul evreilor, precum cea de ceasornicar, legător de cărți, ospătar și faptul că în serviciul comunității se afla un număr de servitori ai acesteia. Pentru nevoile de instruire a tinerilor evrei existau doi învățători. Pe baza numerelor de casă consemnate în statistică se poate observa faptul că, de multe ori, un imobil adăpostea mai multe familii, precum

și zonele ocupate de evrei în cadrul tramei stradale urbane.

Analizarea acestei statistici indică faptul că 41,81% din totalul celor conșcriși erau ocupați în activități comerciale, față de 16,81% în activități industriale sau 8,19% în arendășie. Totodată, ea reliefează existența unui proletariat evreiesc și a unei pături sărace în sânul comunității din Suceava, destul de numeroase, fapt ce se înscrie într-o anumită specificitate a evreimii est europene³.

Datele din această catagrafie indică faptul că populația evreiască din Suceava, deși a trăit în cea mai mare parte în mediul urban și a exercitat profesii burgheze, cel mai adesea a rămas în strânsă legătură cu lumea înconjurătoare, predominant agrară.

Note:

¹ Mihai-Ștefan Ceaușu, *Populația evreiască din Bucovina. Statut juridic, evoluție demografică și economico-socială la cumpănă de veacuri (XVIII-XIX)*, în „Studia et Acta Historiae Iudeorum Romaniae“, II, București, 1997, p. 121.

² Mihai-Ștefan Ceaușu, Emil Emandi, *Aspecte din evoluția economico-socială și urbană a orașului Suceava*, II, în „AIIAI“, XXIX, Iași, 1992, p. 124 și urm.

³ Iosy Eisenberg, *O istorie a evreilor*, Editura Humanitas, București, 1993, p. 238.

Consemnarea

evreimii ce aparține de comunitatea principală din Suceava în urma însărcinării primăriei din 26 noiembrie 1840, nr. 4323

Nr. crt.	Casa	Nume și prenume	Domiciliul	Ocupația	Observații
1	2	3	4	5	6
1		Leibisch Avadig	Suceava	fără	cu tatăl de 80 de ani la el
2	530	Aron Amster	Suceava	fără	
3	574	Hersch Barbar	Suceava	negustor de mîrodenii	
4	517	Leubucka Barbar	Suceava	negustor de cereale	
5	501	Mayer Barbar	Suceava	negustor de piei (crude)	
6		Hersch Barbar	Cernăuți	negustor de vin	
7		Aron Barbar	Cernăuți	negustor de vin	
8		Iacob Barbar	Suceava	fără	

1	2	3	4	5	6
9		Leib Barbar	Cernăuți	negustor de rachiu	
10	501	Sollomon Barbar	Suceava	negustor de mărunțișuri	
11	433	David Beiner	Suceava	negustor de piei crude	cu tatăl Iuda Beiner de 80 de ani la el
12	416	Berl Beiner	Suceava	producător de bere	
13	416	Jakif Fischer Beiner	Suceava	negustor de cereale	
14	394	Sollomon Beer	Suceava	lucrător în aramă (arămar)	
15	153	Moses Brüger	Suceava	negustor de mărunțișuri	
16	318	David Beer	Suceava	negustor de sticlă și oale	
17	454	Jacob Bendel	Suceava	negustor ambulant (boccegiu, coropcar)	
18	454	Itzig Berghoff	Suceava	croitor	
19	510	Elias Berghoff	Suceava	croitor	bătrân și sărac de 80 de ani
20	510	Mayer Berghoff	Suceava	croitor	
21	321	Hersch Berghoff	Suceava	negustor de mărunțișuri	
22	307	Lea Berghoff	Suceava	fără	văduvă săracă
23	368	Chaia Ballner	Suceava	fără	văduvă săracă
24	282	Simon Ballner	Suceava	lucrător cu ziua	
25	445	Isaias Blumer	Suceava	negustor de mărunțișuri	
26	459	Jüdel Ballner	Câmpulung	fără	mama sa Retzi Ballner e văduvă bătrână, locuiește la el
27	282	Hersch Brucker	Suceava	misit	
28	274	Hersch cu mama sa Sara Drucker	Suceava	fără	o văduvă bătrână săracă

1	2	3	4	5	6
29	388	Abraham Drucker	Suceava	lucrător cu ziua	
30	322	Wolf Dimand	Suceava	negustor de oale	
31	315	Elias Dimand	Suceava	negustor de oale	
32	236	Iacob Dimand	Suceava	în serviciu (militar?)	mama Debora la el
33	495	Leib Engelberg	Suceava	negustor de textile (metraje)	
34	413	Rubin Eisenberg	Suceava	ospătar	
35	393	Isaac Fanhter	Suceava	cărăuș	
36	509	Simon Fellig	Suceava	lucrător în aramă (arămar)	
37	414	Israel Feller	Suceava	croitor	
38	506	Leib Feller	Suceava	cizmar (pantofar)	
39	250	Marius Fuhrer	Suceava	fără	încălzitor la baia comunității
40	956	Berl Fuhrer	Suceava	fără	sărac
41	362	Godel Fallek	Suceava	fără	sărac
42	393	Moses Fuhrer	Suceava	fără	sărac
43	340	Heschie Gertler	Suceava	negustor de mărunțișuri	cu tatăl său de loo de ani. Hersch
44	326	David Josel Gartenlob	Suceava	comanditar	
45	485	Itzig Gartenlob	Suceava	negustor de mărunțișuri	
46	330	Samuel Gartenlob	Suceava	fără	sărac
47	491	Berman Gewölb	Suceava	negustor de mărunțișuri	
48		Abraham Gewölb	Suceava	fără	
49		Simon Gewölb	Suceava	fără	
50	584	Iacob Gewölb	Suceava	negustor de vin	

1	2	3	4	5	6
51	524	Moses Gewölb	Suceava	fără	
52		Simche Goldstein	Valea Sacă	arendașul accizelor (băuturilor)	cu bătrâna sa mamă, acum văduvă Chaia și sora Aka cu mama sa, Chaia, o văduvă bătrână și săracă
53	412	Abraham Gingold	Suceava	negustor de cereale	
54	225	Maria Gieschubel	Suceava	fără	
55	447	Moses Hersch Gutmann	Suceava	negustor de mărunțișuri	
56		Abraham Goldstein	Suceava	măcelar	
57	304	Schaia Goldstein	Suceava	tăietor de carne	sărac
58	413	David Hausvater	Suceava	lucrător cu ziuă	sărac
59	500	Feibisch Haldner	Suceava	negustor cu amănuntul (de mărunțișuri)	
60	500	Ab/raham/ Jonas	Suceava	fără	
61	500	Ephraim Jonas	Suceava	negustor cu amănuntul	
62	500	Samuel Jonas	Suceava	fără	
63	419	Elias Hammer	Suceava	fără	
64	419	Mescholem Hammer	Suceava	ceasornicar	
65	441	Ephraim Hausvatter	Suceava	negustor de mărunțișuri	
66		Judel Hausvatter	Suceava	fără	
67	444	Jacob Hasenbuch	Suceava	negustor ambulant	
68	577	Gabril Hantu	Suceava	fără	mama sa, Feiga, văduvă

1	2	3	4	5	6
69	480	Elias Holdengrab	Suceava	pielar	sărac
70	284	Mentzi Hopmayer	Suceava	fără	văduvă săracă
71	417	Moses Hönig	Suceava	samsar (misit)	
72	482	Sollomon Holdengruber	Suceava	negustor de mărunțișuri	
73	371	Israel Hersch	Suceava	fără	cărăuș sărac. cărător de apă
74	511	Alter Hersch	Suceava	fără	calfă de cizmar săracă
75	268	Baruch Hurtig	Suceava	lucrător cu ziua	cu mama sa văduvă și bătrână. Gussel
76	406	Itzig Hurtig	Suceava	fără	sărac
77		Abraham Hurtig	Comănești	arendaș al accizelor din Comănești	sărac
78	158	Iuda Jossel	Suceava	brutar	sărac
79	581	Sender Itzig	Suceava	pantofar (cizmar)	sărac
80	583	Jossel Jakobister	Suceava	fără	sărac
81	500	Fischel Klopper	Suceava	negustor de rachiu	
82	449	Itzig Klopper	Slobozia Iacobești	fără	sărac
83	277	Mayer Klop- per	Suceava	fără	sărac
84		Iakob Klop- per	Suceava	măcelar	
85	343	Iakob Kupfer- schmidt	Suceava	lucrător în aramă (arămar)	
86		Itzig Hersch Klopper	Suceava	negustor de rachiu	
87	285	Hersch Klop- per	Suceava	brutar	
88		Iuda Löb	Costâna	arendașul accizelor	sărac
89		Itzig Löb	Părhăuți	arendașul accizelor	sărac

1	2	3	4	5	6
90	334	Hersch Krell	Suceava	calfă de croitor	sărac
91	399	Hudie Krämer	Suceava	fără	văduvă săracă
92	390	Moses Krämer	Suceava	măcelar	
93	579	Israel Krämer	Suceava	măcelar	
94	425	Mendel Krämer	Suceava	misit (samsar)	
95	403	Josel Kolber	Suceava	fără	cărăuș de apă
96	280	Manoli Korn	Suceava	cerșetor	
97		Jossel Korn	Măreția	arendașul accizelor	
98	571	Schabse Langer	Suceava	băcan	
99	517	Ephraim Langer	Suceava	băcan	
100	421	Marcus Langer	Suceava	băcan	
101		Michel Lauer	Teodorești	arendașul accizelor	
102	240	Jossel Lechfelder	Suceava	fără	sărac
103	223	Leizer Löb	Suceava	cerșetor	
104	418	Chaim Lechner	Suceava	croitor	
105		Sollomon Lechner	Suceava	croitor	
106	497	Israel Lenzer	Suceava	fără	sărac
107	427	Aron Lehrer	Suceava	tarabagiu	
108	441	Abraham Lenzberg	Suceava	negustor de mărunțișuri	cu bunica sa văduvă Chaia
109		Jossel Laur	Rus	arendașul accizelor	
110		Hersch Laur	Părhăuți	arendașul accizelor	
111	324	Schaia Marjan	Suceava	misit	sărac
112	486	Hersch Marjan	Suceava	băcan	
113	513	Berl Marjan	Suceava	băcan	
114	326	Elias Marjan	Suceava	fabricant de bere	
115	517	Noe Marjan	Suceava	fără	sărac

1	2	3	4	5	6
116	356	Hersch Mayer	Suceava	cărăuș de apă	
117	392	Samuel Merdler	Suceava		servitor la sinagogă
118	572	David Meth	Suceava	negustor de cereale	
119	482	Iacob Meth	Suceava	negustor de cereale	
120	443	Abraham Meth	Suceava	negustor de cereale	
121	397	Jossel Merlaub	Suceava	băcan	
122	397	Isac Merlaub	Suceava	croitor	
123	397	Abraham Merlaub	Suceava	croitor	
124	451	Dina Moldauer	Suceava	văduvă săracă	
125	278	Nachman Münz	Suceava	fără	
126		Moses Markus	Suceava	fără	zilier sărac, cu tatăl său. bătrânul Berl Moldauer
127	451	Leibisch Moldauer	Suceava	negustor de mărunțișuri	
128	318	Jacob Löb Merdler	Suceava	croitor	
129	510	Wolf Offenberg	Suceava	croitor	
130	317	Marcus Merling	Suceava	negustor de mărunțișuri	
131	575	Hersch Perker	Suceava	negustor de mărunțișuri	
132	496	Eisig Perker	Suceava	negustor de mărunțișuri	
133	575	Pinkas Perker	Suceava	negustor de mărunțișuri	
134	307	Neftanel Park	Suceava	comanditar	
135	402	Chaia Jtta Rigler	Suceava	fără	văduvă săracă
136	414	Juda Leib	Suceava	croitor	
137		Kopiel Redler	Humor	negustor de cereale	

1	2	3	4	5	6
138		Benjamin Redler	Humor	negustor de cereale	
139	571	Sprinzic Rosner	Suceava	fără	văduvă săracă
140	336	Itzig Rebok	Suceava	croitor	
141	475	Feiweil Rohrllich	Suceava	negustor de făină	
142	516	Aron Rosenfeld	Suceava	fără	
143	516	Lazar Rosenfeld	Suceava	băcan de mironenii	
144		Berl Rukenstein	Soloneț	arendașul accizelor	
145	332	Baruch Schulin	Suceava	negustor de rachiu	
146	426	Jossel Redlich	Suceava	pielar	
147		Iacob Ritzinger	Suceava	croitor	
148	454	Moses Ritzinger	Suceava	croitor	
149	317	Isaac Sollner	Suceava	fără	sărac
150	622	Leib Sollner	Suceava	fără	sărac
151	312	Jossel Sollner	Suceava	fără	sărac
152	317	Nattan Sollner	Suceava	fără	sărac
153	389	Leib Sachter	Suceava	fără	sărac
154		Abraham Seidel	Bosanci	arendaș asociat	
155		Chaim Simcha	Hatna	arendaș al accizelor	
156	402	Jossel Schlayer	Suceava	aurar (lucrător în aur)	
157	449	Jossel Itzig Schlaya	Suceava	fără	sărac
158	310	Leib Schapirer	Suceava	fără	
159	365	Leib Schloima	Suceava	căruțaș (cărăuș)	
160	488	Nattan Schnecker	Suceava	negustor de mărunțișuri	
161	423	Israel Scheffer	Suceava	croitor	cu tatăl său văduv Iacob

1	2	3	4	5	6
162	400	Hersch Stamper	Suceava	negustor de rachiu	
163	456	Moses Strominger	Suceava	negustor de oale	
164	310	Gimpel Strominger	Suceava	sticlar	
165	481	Sollomon Sternlieb	Suceava	pielar	
166	411	Naftali Schwerberg	Suceava	învățător cu ziua	sărac
167	488	Nattan Steiner	Suceava	arendaș	cu bătrâna sa mamă și văduva Freide
168	508	Simon Schächter	Suceava	fără	slujitorul comunității
169		Abraham Itzig Schapirer	Marginea	arendașul vămii	
170	488	Abba Steiner	Suceava	negustor de rachiu	
171	450	Joseph Hernlieb	Suceava	pielar	
172	577	Abraham Tulpan	Suceava	fără	sărac
173	311	Moses Tannenhau	Suceava	negustor de oale	
174	392	Markus Tannenhau	Suceava	comanditar	
175		Ichel Vogel	Stupca	arendașul accizelor	
176		Mayer Vogel	Capu Codrului	arendașul accizelor	
177		Fischel Vogel	Zaharești	arendașul accizelor	
178		Leib Vogel	Stroiști	arendașul accizelor	
179	452	Manassy Weinbach	Suceava	fără	slujitorul comunității
180	603	Jacob Beer Wesler	Suceava	negustor de rachiu	
181	451	Baruch Weinbach	Suceava	fără	sărac
182	459	Moses Weinbach	Suceava	măcelar	
183	478	Moses Weidenfeld	Suceava	negustor de sticlă	

1	2	3	4	5	6
184	409	Isaac Weidenfeld	Suceava	fără	
185	410	David Weidenfeld	Suceava	ospătar	
186	490	Itzig Weisler	Suceava	lumânărar	
187	340	Jossel Weber	Suceava	curelar	
188	530	Markus Wischeffer	Suceava	negustor de rachiu	
189	416	Jacob Wolfer	Suceava	croitor	
190	312	Chaim Wolfinger	Suceava	sticlar	
191	428	Neftanel Weber	Suceava	curelar	
192	411	Mersch Zentner	Suceava	băcan	sărac
193	445	Zaharias Zentner	Suceava	negustor de mărunțișuri	
194	448	Josel Zentner	Suceava	băcan	
195	365	Jacob Zentner	Suceava	zilier	
196	336	Wolf Zentner	Suceava	zilier	
197		Berl Holdengräber	Câmpulung	negustor de mărunțișuri	
198		Abraham Holdengräber	Câmpulung	negustor de mărunțișuri	
199		Simche Holdengräber	Câmpulung	fără	
200		Gabriel Hauserer	Câmpulung	negustor de cereale	
201		Itzig Hauserer	Câmpulung	negustor de cereale	
202		Abraham Schläffer	Câmpulung	negustor de mărunțișuri	
203		Michel Schläffer	Câmpulung	negustor de mărunțișuri	
204		Marcus Krohn	Câmpulung	negustor de mărunțișuri	
205		Josel Tanner	Câmpulung	fără	
206		Jacob Unterhann	Câmpulung	negustor de mărunțișuri	
207		Juda Juwitz	Câmpulung	negustor de cereale	

1	2	3	4	5	6
208		Zaharias Binder	Câmpulung	croitor	
209		Moses Herschbuch	Câmpulung	negustor de mărunțișuri	
210		Hersch Lob	Câmpulung	negustor de mărunțișuri	
211		Mayer Hopmayer	Câmpulung	negustor de mărunțișuri	
212		Marcus Grünbau	Vama	comanditar	
213		Joachim Handt	Humor	negustor de mărunțișuri	
214		Elias Handt	Rădăuți	fără	
215		Itzig Handt	Rădăuți	negustor de mărunțișuri	
216		Mendel Handt	Rădăuți	arendașul fabricii de sticlă	
217		David Zentner	Cernăuți	fără	trimis cu aprobare la Cernăuți
218		Jossel Teller	Suceava	croitor	
219	414	Hersch Rigler	Suceava	calfă de croitor	
220	451	Berl Moldauer	Suceava	fără	
221	452	Naftuli Weinbach	Suceava	fără	
222		Ephraim Ruckenstein	Husatin	negustor de rachiu	
223		Chaim Juda Ruckenstein	Tarnopol	negustor de pici	
224		Mani Ruckenstein	Suceava	fără	
225		Jacob Losner	Rădăuți	învățător	
226		Berl Kown	Cașvana	negustor de rachiu	
227	401	Dawid Wlad	Suceava	legător de cărți	
228	333	Jakob Wlad	Suceava	cărăuș	
229	415	Etti Iosel	Suceava	fără	în serviciu

1	2	3	4	5	6
230		Marcus Lang	Câmpulung	ospătar	
231		Kreidel Lauer	Tibeni	fără	
232		Samuel Hort	Humor	negustor de mărunțișuri	

Suceava la 6 decembrie 1840

Arh. St. Suceava, Fond Primăria Suceava, dosar 8/1840, f. 64-73, orig german.

POPULAȚIA EVREIASCĂ DIN TÂRGURILE ȘI ORAȘELE MOLDOVEI LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Raport numeric-pondere economică
de Gh. PLATON

În anul 1970, în revista „Carpatica“ (III), publicație a „Muzeului de istorie“ a orașului Bacău, pe baza analizei datelor cuprinse în catagrafia (recensământul populației) din 1845¹, am alcătuit un studiu consacrat *populației orașului moldovenesc la jumătatea secolului al XIX-lea*. Deoarece datele catagrafiei (separat întocmite, pe ținuturi) nu sunt unitare, pentru a putea obține cifrele finale ale categoriilor fiscale și a surprinde prefacerile survenite în intervalul cuprins între cele două catagrafii (1838-1845), a trebuit să alcătuiam propria noastră statistică, prin gruparea datelor informative ale rubricilor individuale. Calculele noastre – care nu pot avea, nici ele, pretenția exactității –, firească, nu sunt identice cu cele obținute de Comisia care a alcătuit situația generală a recensământului. Exactitatea cifrelor, credem noi, cel puțin în cazul care ne interesează, – prezintă o importanță mai redusă în raport cu realitatea socială și economică generală, a cărei expresie sunt aceste cifre. Rezultatul final al investigației noastre a fost apreciat drept interesant, bucurându-se de o primire favorabilă în cercurile de specialitate.

Am considerat util ca, din datele statistice ale catagrafiei din 1845, să extragem pe cele referitoare la evrei. La jumătatea secolului al XIX-lea populația evreiască devenise o prezență socială evidentă numeric, cu o pondere economică substanțială. Înscrierea în programul revoluției de al 1848 a emancipării sale graduale² reprezintă o recunoaștere a acestei realități.

Atragem din nou atenția că cifrele incluse în tabelele statistice ale studiului nostru³ sunt relative. Datele privitoare la evrei, de pildă, nu sunt identice în tabelele generale privind populația târgurilor și a orașelor și în situațiile speciale consacrate evreilor. Faptul se datorește atât superficialității cu care au lucrat unele comisii ținutale,

precum și lipsei de unitate în alcătuirea tabelelor statistice. Erori s-au putut strecura, desigur și în propriile noastre calcule. În raport cu obiectivul principal pe care-l urmărim, mai importantă decât exactitatea datelor statistice ni se par observațiile generale care se desprind, cu privire la locul și rolul populației evreiești în peisajul economic și social al societății din Moldova la jumătatea veacului trecut, când marea emigrație luase sfârșit, evreii consolidându-și situația economică și definindu-și personalitatea etnică.

În primul tabel (anexa I) am comasat datele cuprinse în două din tabelele anexe ale lucrării noastre anterioare⁴. Tabelului statistic consacrat evreilor din orașele și târgurile din Moldova i-am adăugat cifrele tabelului general⁵ (cele privitoare la evrei și cele care cuprind totalul populației), pentru a putea oferi o imagine asupra ponderii populației evreiești⁶.

Statistica generală a evreilor alcătuită de noi (anexa I) consemnează un număr de 17.087 familii (85.435 suflete), stabilite în târguri și orașe. Majoritatea zdrobitoare este formată din negustori (6.049 familii) și meșteșugari (5.153 familii), cărora li se adaugă 1.460 calfe. În cifra de 1.313 de la rubrica „alte profesioni” sunt cuprinși hahami, rabini, profesori, ciauși, staroști, taxieri ș.a. Din numărul total, 1.437 evrei erau supuși străini. În capitală, în Iași, erau concentrate 6.178 familii, cifră care reprezenta mai mult de o treime din întreaga populație a orașului. Așa cum se poate constata, din considerarea datelor primei anexe, evreii au jucat un rol important în apariția și dezvoltarea târgurilor din Moldova, în asigurarea îndeplinirii rolului comercial al acestora. Multe din aceste așezări au luat ființă ca urmare a stabilirii evreilor pe moșiile boierești, a căror proprietari obținuseră privilegiul de a înființa târguri. Cele care fuseseră constituite recent, erau încă locuite, în exclusivitate, de evrei (în rândul acestora erau târgurile: Săveni, Rădăuți (pe Prut), Mamornița, Bucecea, Frumușica, Pașcani, Bozieni, Dămieniști, Bâra, Untești, Răducăneni, Poeni, Zaboloteni și Bivolari). De asemenea, evreii reprezentau populația majoritară în multe alte târguri, constituite la începutul perioadei regulamentare (notăm printre acestea: Bodeștii, Buhușoaiei, Băcești, Dămieniști, Nămolosa, Berești, Puești, Murgeni, Plopana, Urdești ș.a.).

Prin el însuși, numărul reprezintă un indiciu semnificativ; fenomenul pe care-l reprezintă însă, poate fi înțeles la adevărata lui

valoare numai în cazul în care raportăm proliferarea târgurilor din Moldova și sporirea populației evreiești la procesul general de dezvoltare a pieței interne, stimulată de noile condiții care au urmat tratatului de la Adrianopol (1829) – (desființarea monopolului economic otoman, libertatea comerțului, antrenarea graduală în circuitul comercial al Europei, desființarea raialelor și recunoașterea autonomiei în raport cu capitulațiile și toate consecințele care au decurs de aici etc.). Spre deosebire de perioada anterioară, în anii care au stat sub semnul Regulamentului organic, activitatea comercială este organizată și echilibrată la nivel general, negustorul conferindu-i continuitatea și regularitatea de care societatea avea nevoie. În acest moment, important în evoluția societății – în Moldova mai cu seamă –, prin inițiativa și spiritul de ordine care-i caracterizau, evreii au adus o contribuție substanțială la dezvoltarea și diversificarea profilului pieței interne, la dezvoltarea economiei de schimb a târgurilor și a orașelor, la întărirea funcțiilor specifice ale acestora.

Între cele două fenomene există un strâns raport de interdependență. Înlocuirea economiei naturale cu economia de schimb începuse de mult, încă în societatea românească. În perioada istorică asupra căreia stăruim, criza sistemului feudal se adâncește, simptomele care o caracterizează devin mai numeroase, istoria își accelerează cadența. Revoluția din 1821 și restaurarea domniilor naționale au creat cadrul necesar modernizării societății românești, organizării acesteia în acord cu „spiritul veacului“. Accesul în masă al evreilor din părțile poloneze ale Rusiei și Austriei s-a produs în aceste împrejurări, în care se simțea necesară organizarea și instituționalizarea proceselor și a fenomenelor care favorizau noul, îi dădea expresie și-l stimulau. Fiind ei înșiși beneficiarii acestei situații, evreii au avut o importantă contribuție la accelerarea ritmului de dezvoltare a societății moderne în Moldova, mai cu seamă. Contribuția depășește cadrul strict economic. Populația evreiască a reprezentat o prezență umană activă, în cuprinsul unei societăți aflate în plin proces de creștere, pe care a influențat-o, fiind, la rândul ei, influențată și antrenată în ritmurile sale.

Ponderea numerică a evreilor în orașele și în târgurile din Moldova, reliefată în catagrafia din 1845, este un limpede indiciu al acestei *prezențe*, a locului și a rolului populației evreiești la dezvoltarea societății în mijlocul căreia s-a așezat. Raportul existent între numărul

negustorilor și al meșteșugarilor evrei și al celor pământeni sau supuși străini subliniază, mai puternic, rolul pozitiv al acestei prezențe. Astfel, pe baza datelor statistice cu care am operat⁷, se poate constata că, în 1845, numărul total al negustorilor evrei era de 6.048, în raport cu 3.901 pământeni și 1.066 supuși străini (anexa II)⁸. În capitală, în Iași, numărul negustorilor evrei era de 2.022, față de 425 pământeni și 267 supuși străini. Studiarea acestui raport numeric, în condițiile repartizării pe ramuri de negoț⁹, adaugă elemente revelatoare cu privire la natura afacerilor comerciale, la ponderea și valoarea acestora, în contextul general al pieței interne.

Pe plan general, evreii erau angajați în 41 ramuri de negoț (anexa II), pământenii în 24, iar supușii străini în 40 ramuri¹⁰. Așa cum se desprinde din tabelul statistic, evreii dominau comerțul cu băuturi, cel mărunț, în general, comerțul cu lipscăni, dețineau monopolul schimbului de monedă (zarafлъcul) și al caselor de bancă. Pentru capitală, raportul era, în general, același. În timp ce evreii practicau 11 ramuri de negoț și dominau autoritar în domeniile vânzării băuturilor, al lipscăniilor, brutăriilor, al schimbului de monedă, al preocupiilor, deținând, în exclusivitate, ramura telalilor, negustorii pământeni erau ocupați în 9 ramuri de comerț iar supușii străini în 25.

În cazul meșteșugarilor, situația era asemănătoare (anexa III). Evreii ocupau un loc important prin număr și prin varietatea meseriilor pe care le practicau. Raportul existent era de 5.153 meșteșugari evrei, angajați în 83 meserii, față de 4.620 meseriași pământeni, care practicau 61 meserii și 1.091 meseriași supuși străini, care acopereau o gamă largă, cuprinzând 101 meserii. În capitală, raportul era asemănător. Alături de 2.881 meșteri evrei, care practicau 11 meserii, se aflau 536 autohtoni, angajați în 24 meserii și 448 supuși străini, care practicau nu mai puțin de 66 meserii diferite.

Așa cum se desprinde din tabelul alcătuit de noi (anexa III), meșteșugarii evrei dominau, cu autoritate, în ramurile: croitorie, ciubotărie, stolerie, butnărie, cizmărie, argintărie, căsăpie, a confecționării mijloacelor de transport, posedând monopolul (singuri sau împreună cu supușii străini) în numeroase alte domenii ca: ceasornicari, muzicanți, sticlari, tinichigii, maiștri de velniță, pescari, cepregari, alămari, feredeieri, cantaragii, iuftari ș.a.)¹¹.

Deși marea majoritate a negustorilor și a meseriașilor era

de starea sau de treapta a III-a, numărul și varietatea ramurilor de negoț și a meseriilor practicate mărturisesc – celui care dorește să surprindă situația societății din Moldova la mijlocul secolului trecut –, importante informații cu privire la gradul de dezvoltare a pieței interne. De asemenea, ele sugerează mișcare dinamică, construcție urbană, dezvoltarea căilor și a mijloacelor de comunicație, transport mai rapid și mai eficient, regularizarea schimbului și profesionalizarea acestuia, desprinderea unei însemnate părți a populației orășenești de agricultură, începuturile constituirii clasei burgheze etc. Numărul mare al târgurilor, dominate de o populație alcătuită din negustori și din meseriași¹², reliefează măsura în care economia de piață, cu toate cerințele și implicațiile sale, își impusese legile, orientând societatea spre formele superioare ale organizării moderne, capitaliste. Cifrele sunt grăitoare, exprimă *viața*, cu complexitatea și dinamismul său, vorbesc celui care le înțelege limbajul și semnificațiile.

Nu este locul să discutăm, în acest cadru, despre locul și importanța ce le prezintă orașul sau târgul în procesul de dezvoltare a pieței interne, despre funcțiile lor în procesul de organizare instituțională modernă, a societății. Limitându-ne la Moldova, doar la procesul de proliferare a târgurilor și la rolul însemnat al negustorilor și al meșterilor, la ponderea deținută de evrei în cuprinsul raportului general, înțelegem că locul și rolul acestei populații în cadrul procesului de dezvoltare a societății pot fi apreciate în dimensiunile lor reale nu numai prin raportul cifric pe care l-am oferit mai sus. El se cere completat cu cercetări de adâncime, întreprinse în viața comunității evreiești, cu studii de caz, cu alcătuirea de genealogii etc., de natură să probeze expresia practică a datelor pe care ni le oferă cifrele, conviețuirea și construcția comună în cuprinsul societății, integrarea în ordinea acesteia ș.a. Începuturile în acest sens s-au făcut deja și ele sunt încurajatoare¹³.

Firește, în această perioadă istorică – de tranziție – viața nu a fost ușoară. Regulamentul organic a introdus un regim stabil, impunând norme fixe într-un cadru instituționalizat. A instituit (fără a o putea menține, însă) o ordine de stat, legală. Mentalitățile nu au putut să fie transformate dintr-odată, adaptate cu ușurință și repede la condițiile vieții noi. Venalitatea și corupția au continuat să domnească în administrație și în justiție. Domnitorul însuși le patrona, fiind și

primul beneficiar al sistemului.

Marea majoritate a evreilor trăia în orașe și târguri, în condiții grele. Evreii nu se contopeau cu restul dajnicilor. Alcătuiau o categorie aparte. Dărilor către stat erau arendate, fiind repartizate în interiorul obștei și strânse de funcționari speciali-taxieri. Negustorii și meșterii plăteau *patenta*, în raport cu *starea* sau *treapta*, stabilită în acord cu cifra de afaceri. Regimul fiscal deosebit, feudal, în esența sa, încă, menținea izolarea evreilor în cuprinsul societății, stânjenind integrarea, menținând și adâncind separația. Abuzurile săvârșite de administrația de stat în repartitia și încasarea impozitelor loveau, în egală măsură și populația evreiască; aceasta suporta și rigorile administrației proprii, ale cărei practici nu se deosebeau de cele generale, care aparțineau sistemului.

Starea precară a populației evreiești se desprinde și din statisticile noastre; acestea indică un însemnat număr de văduve, bătrâni și nevolnici, scutiți de îndatoririle fiscale. Cifra de 1.499 reprezenta aproape 10% din numărul total al familiilor. Se adăugau 864 oameni (sau familii?) lipsiți de meserie (anexa I). De asemenea, trebuie să avem în vedere și faptul că majoritatea negustorilor și a meșteșugarilor aparține stării sau trepteii a III-a.

Epidemia de holeră din primăvara anului 1848 a provocat un ridicat procent de victime în rândurile populației din târgurile și orașele Moldovei, aglomerată în locuințe insalubre, lipsită, adeseori, de condiții elementare de igienă publică și privată. Numărul cel mai mare de victime a fost înregistrat în rândul celor săraci; aceștia, raporta, de pildă, „fizicul“ ținutului Botoșani, mureau „fără de căutare“¹⁴. În orașul Iași, mortalitatea a atins proporții înspăimântătoare; flagelul a decimat populația cartierelor „unde viața mizerabilă și lipsa de mijloace nu a putut opune epidemiei o forță de reacție suficientă“¹⁵. Într-o scrisoare adresată tatălui său, C. Hurmuzachi consemna că, în capitală, „holera a făcut mare omor, însă mai mult între prostime, între bieții săraci, între oamenii lipsiți de mijloace și de minte“¹⁶. G. Sion, și el, notează că epidemia bântuie „cu o furie înspăimântătoare. În Iași – continuă scriitorul – mureau până la 300 oameni pe zi. Capitala ajunsese mai pustie“¹⁷, „...boierii și toți acei ce aveau vreun colț de proprietate pe afară se retrăseseră, evreimea cea numeroasă și tot poporul de jos se tăbărâse prin colibe pe la marginile Iașilor... Cu toate acestea,

mortalitatea nu era mai puțin teribilă...¹⁸.

Din rapoartele „taxierilor“, rezultă că populația evreiască din Moldova a plătit un greu tribut de victime. Taxierul din Ștefănești, de pildă, raporta vistieriei că, din cei 111 capi de familie înscriși în catagrafie, în urma epidemiei au murit 40, „cu copii, cu femei, adaugă el, sue la 200 suflete“¹⁹. La Moinești, din totalul de 182 capi de familie, sunt indicați 32 morți. În realitate, însă, numărul victimelor, „cu mari, cu mici“, s-a ridicat la 93²⁰. La Tg. Frumos, în cele două luni cât a durat epidemia, au murit și 36 evrei; numărul total s-a ridicat la 150 morți. În sfârșit, pentru a ne mărgini la aceste exemple, în Dorohoi, numărul total al evreilor morți s-a ridicat la 374 oameni. În rândul acestora, au fost 69 femei și 100 copii. De asemenea, la Botoșani, un sfert din întreaga populație evreiască a orașului a căzut victimă epidemiei: 562 capi de familie²¹.

Ca măsură de prevedere, ca și la Iași, populația din aglomerările urbane a fost evacuată la marginea așezărilor, în colibe special amenajate. Evreii înstăriți din Fălticeni au trecut granița, în Bucovina, unde au rămas timp de 50 zile²². Statisticile întocmite de Vistierie și de Comitetul Sănătății consemnează un număr de 1.882 morți în urma epidemiei de holeră²³. În realitate, însă, așa cum se desprinde și din rapoartele „taxierilor“, numărul victimelor trebuie să fi fost cu mult mai mare. Rapoartele cuprind numai numărul locuitorilor care plăteau bir, care urmau să fie scăzuți din actele Vistieriei.

Datele consemnate mai sus, de natură statistică, mai cu seamă, reliefează prezența activă a populației evreiești în perioada istorică a construcției societății românești moderne. Studii viitoare, adâncind problematica socială, vor trebui să analizeze viața intimă a acestei populații și interdependențele multiple, existente în procesul activ al conviețuirii sociale și umane.

¹ Gh. Platon, *Populația orașului moldovenesc la mijlocul secolului al XIX-lea* „Carpica”, III (1970), p. 5-32.

² În articolul 27 al *Dorințelor partidei naționale în Moldova*, se notează în privința *emancipării graduale a israeliților moldoveni*: „Marele număr de Israeliti veniți în Moldova, ignoranța adâncă în care această stare se află, cere ca Guvernul să se ocupe neadormit cu această chestiune importantă pentru țeară; trebuie ca, prin măsuri umane și progresive, să se opereze cât mai în grabă fusia Israelitiților și prefacerea lor într-o stare de cetățeni folositori ai statului”. *Anul 1848 în Principatele române. Acte și documente*, vol. IV, București, 1903, p. 102.

³ Gh. Platon, *op. cit.*

⁴ *Ibidem*, anexele X și II.

⁵ *Ibidem*, anexa II.

⁶ Din cauzele asupra cărora am stăruit, totalurile din tabelul general nu coincid cu cele din tabelul special privitor la numărul evreilor din târguri și orașe. De asemenea, nici adunarea sumelor ultimelor opt rubrici (6-14), așa cum ar fi normal, nu corespunde cu suma care ar trebui să rezulte din adunarea sumelor cuprinse în rubricile 5-6. Dincolo de aceste inadvertențe – supărătoare, firește –, din compararea cifrelor privind numărul evreilor, raportat la populația generală a târgurilor și a orașelor, pot fi desprinse unele observații importante.

⁷ Gh. Platon, *op. cit.*

⁸ Din tabelele generale ale lucrării de mai sus, am extras doar ramurile de comerț în care activau evreii; pentru a sugera ponderea acestora, am indicat, la aceleași ramuri și numărul negustorilor pământeni și cel al supușilor străini.

⁹ În cele mai multe din cazuri, separarea și repartitia au fost realizate prin considerarea nominală a indivizilor.

¹⁰ Și în acest caz, cu scopul de a sublinia mai limpede raportul și ponderea negustorilor evrei, am indicat și numărul pământenilor și al supușilor străini angajați în ramurile de negoț în care figurează evreii (anexa II).

¹¹ În tabelul nostru, am inclus numai categoriile de meșteșuguri practicate de evrei, cărora le-am alăturat, din nou, numărul pământenilor și al supușilor străini angajați în aceleași ramuri. Întreprinzători și activi, negustorii și meșterii evrei s-au specializat în ramuri necesare procesului de dezvoltare. Faptul se degajă din analiza tabelului nostru. Unii dintre evrei și dintre supuși străini au îmbrățișat meserii care presupuneau specializare, finețe, rafinament sau fără tradiție pe piața

autohtonă. În aceste domenii, au excelat, mai cu seamă, supușii străini. În rândul acestora, întâlnim, de pildă, maiștri de corăbii, chiligii, strungari, mănuașari, posedând case de modă, meșteri de iazuri, droșcari și brișcari (în Iași erau 54), ceasornicari, săpători în piatră, cofetari, giuvaergii, zugravi, lăcătuși, mănuașari, berari etc.

¹² În orașele și târgurile Moldovei, negustorii și meșterii depășeau din punct de vedere numeric celelalte categorii de locuitori. La Iași, dintr-un număr total de 13.731 familii, 8.570 erau de negustori și meșteri. La Botoșani, Piatra Neamț, Tecuci și Bârlad raportul este de 3.211 din 5.685, 997 din 1.615, 575 din 992 și, respectiv, 1794 din 2.886. În târgușoarele recent înființate pe moșii boierești, populația de negustori și meșteri deținea o majoritate absolută. Pentru ponderea populației evreiești sunt sugestive statisticile anexate acestui studiu. Pentru situația generală, a se vedea Gh. Platon, *op. cit.*, (anexele). Pentru aspectele esențiale legate de dezvoltarea târgurilor din Moldova, a se vedea studiul lui Leonod Boicu, *Despre structura socială a orașului moldovenesc la mijlocul secolului al XIX-lea*, „Studii”, an. VI, nr. 2, 1963, p. 281-306.

¹³ Cf. Mihai Răzvan Ungureanu, *Câteva aspecte ale regimului asimilării profesionale în Moldova. Genealogii de „botezați” și Elite alogene la Iași (secolul al XVIII-lea). Consiiderații asupra dinamicii comunității evreiești*, în „Arhiva genealogică”, I (VI), Iași, 1994, nr. 1-2.

¹⁴ Arh. St. Iași, Tr. 1.757, op. 2.005, nr. 652, t. I, f. 369.

¹⁵ *Anul 1848 în Principatele române...*, vol. II, p. 16.

¹⁶ T. Bălan, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina în 1848*, Sibiu, 1944, p. 60-61, anexa 10 etc.

¹⁷ Potrivit aprecierilor lui Duclos, consul al Franței la Iași, din cei 75.000 locuitori ai capitalei, mai rămăseseră doar nouă sau zece mii, care continuau să dea un mare tribut de victime. Cf. *Anul 1848 în Principatele române...*, vol. II, p. 414-416 (Duclos către Bastide).

¹⁸ G. Sion, *Suvenire contimpurane*, București, 1888, p. 346-351.

¹⁹ Arh. St. Iași, Tr. 1.352, op. 1.535, nr. 1.177, f. 57,60.

²⁰ *Ibidem*, f. 331-333.

²¹ *Ibidem*, f. 684, 1, 932, 934, 980.

²² *Ibidem*, f. 173, 175.

²³ Cf. Gh. Platon, *Moldova și începuturile revoluției de la 1848*, Chișinău, Edit. Universitas, 1993, p. 251 și urm., p. 436, anexa XXV.

ANEXE

I

Nr. crt.	Denumirea orașelor și târgurilor	Datele extrase din tabelul general		Datele tabelului special consacrat evreilor									
		nr. evreilor	totalul populației	Situația juridică		Ocupații						Scutiți de dări	
				Raiale nr.	Sudiți nr.	Ne-gus-tori nr. ¹	Meș-teri nr.	Calfe ²	Ma-hali (mun-citori) și slugi nr.	Alte pro-fesi-uni nr.	Fără me-serii nr.	Bătrâni nevol-nici	Vădu-ve
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	Dorohoi	598	1023	480	35	243	164	-	-	1	-	47	36
2	Tg. Mihăileni	258	399	219 ³	6	101	45	-	6	8	-	22	11
3	Tg. Herța	452	691	408	16	185	157	-	20	28	-	16	12
4	Tg. Săveni	54	54	43	1	21	6	-	-	2	-	6	4
5	Tg. Rădăuți	43	43	33	-	6	6	-	-	-	-	5	5
6	Tg. Darabani	150	224	124	2	60	42	-	-	5	-	13	11
7	Tg. Mamormița	28	28	17	8	4	7	-	2	6	-	1	2
8	Botoșani	2464	5658	2093	139	297	505	695	6	52	646	183	49
9	Tg. Hârlău	252	591	189	5	87	41	-	-	17	49	49	9
10	Tg. Sulișoia	195	228	104	6	53	42	-	-	5	-	67	18
11	Tg. Burdujeni	179	253	131	2	60	23	-	-	4	44	28	16
12	Tg. Ștefănești	157	301	83	28	52	47	-	-	7	8	20	26
13	Tg. Bucecea	43	43	33	-	23	5	-	-	3	2	6	4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
14	Tg. Frumușica	48	48	29	-	17	1	-	-	-	24	14	5
15	Fălticeni	1038	1464	840	94	455	479	-	-	-	-	52	52
16	Tg. Lespezi	246	272	203	1	137	67	-	-	-	-	29	13
17	Tg. Pașcani	22	22	17	-	11	3	-	1	1	-	3	2
18	Piatra Neamț	440	1615	346	15	178	185	-	-	-	-	52	27
19	Tg. Bodeștii Buhușoaiei	74	163	42	3	25	20	-	-	-	-	22	7
20	Tg. Bozieni	20	20	17	-	9	8	-	-	-	-	3	-
21	Tg. Neamț	427	1411	380	8	241	113	-	-	23	1	22	17
22	Roman	584	2355	483	16	247	229	-	-	-	-	56	29
23	Tg. Băcești	86	108	71	4	39	20	-	-	11	-	11	-
24	Tg. Darnieniști	11	11	11	-	5	5	-	-	-	1	-	-
25	Tg. Băra	24	24	21	-	15	1	-	-	3	-	3	-
26	Bacău	435	1354	357	23	205	124	29	-	23	5	30	35
27	Tg. Moiniești	215	464	178	4	136	28	1	-	18	13	25	8
28	Tg. Ocna	42	1735	29	6	16	19	-	-	2	-	5	2
29	Tg. Căiuți	18	41	15	-	12	1	-	-	2	-	2	1
30	Tg. Valca Rea	52	115	46	-	43	-	-	-	3	-	6	-
31	Tg. Glodurile	7	11	7	7	-	-	-	-	-	-	-	-
32	Focșani	184	1936	134	32	65	69	-	-	-	-	8	10
33	Tg. Odobești	58	420	47	-	-	-	-	-	-	-	7	4
34	Tg. Adjudul Nou	43	218	37	-	27	6	-	-	3	6	4	2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
35	Tg. Panciu	28	180	20	1	-	-	-	-	-	-	5	2
36	Tg. Domnești	20	30	17	-	-	-	-	-	-	-	3	-
37	Tg. Nămolosa	24	72	19	-	-	-	-	-	-	-	5	-
38	Tecuci	28	992	19	4	10	14	-	-	2	2	5	-
39	Galățî	208	4527	114	78	69 ^s	99	2	4	18	-	16	-
40	Nicorești	4	329	3	-	-	3	-	-	-	-	-	1
41	Tg. Drăgușeni	38	125	37	1	24	11	1	-	-	3	-	-
42	Tg. Berești	33	51	29	-	22	5	-	-	-	2	4	-
43	Tg. Pechea	12	73	9	-	8	1	-	-	-	-	2	1
44	Tg. Foltești	4	47	3	1	4	-	-	-	-	-	-	-
45	Tg. Golășei	4	7	4	-	4	-	-	-	-	-	-	-
46	Bârlad	126	2896	75	34	70	39	-	-	-	-	14	3
47	Tg. Puiesti	53	132	36	4	22	5	-	-	1	-	10	3
48	Tg. Untești	11	11	9	-	7	1	-	-	1	-	1	1
49	Tg. Murgeni	50	93	48	1	43	3	-	-	1	-	1	-
50	Tg. Plopana	27	42	24	-	13	8	-	-	3	-	3	-
51	Tg. Codăești	45	190	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
52	Vaslui	223	801	154	29	103	33	35	2	10	-	26	14
53	Negrești	72	237	59	-	38	13	-	-	6	-	11	2
54	Tg. Pungești	37	222	34	-	20	7	2	-	4	-	1	2
55	Huși	236	2496	197	25	102	71	1	-	18	-	14 ^d	-
56	Tg. Urdești	29	39	16	11	2	-	-	-	1	-	-	2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
57	Tg. Docolina	7	14	7	-	4	1	-	-	-	-	-	-
58	Tg. Răducăneni	32	32	29	-	12	-	-	-	-	-	2	1
59	Tg. Frumos	225	964	179	1	103	40	2	-	6	18	31	14
60	Tg. Podu Iloaiei	220	363	181	-	129	37	-	2	12	22	28	11
61	Tg. Poieni	29	29	29	-	19	1	-	3	3	3	-	-
62	Tg. Zaboloteni	21	21	14	-	13	1	-	-	-	4	7	-
63	Tg. Bivolari (Cornu Negru)	59	59	37	1	36	2	-	-	-	-	18	3
64	Târgușorul de peste apa Nicolinei	57	196	52	2	50	3	1	-	-	3	2	1
65	Iași	6178	13731	5934	784	2022	2281	691	187	997	-	-	-
TOTAL		17087	52838	14151	1437	6049	5153	1460	233	1313	864	1027	472

N.B. În cele mai multe cazuri, distincțiile au fost realizate considerând separat, fiecare individ.

¹ Unele categorii – zarafii, de pildă – sunt incluse și la negustori și la meșteri.

² Cu excepțiile pe care le-am notat, calfele nu sunt menționate separat.

³ La revizuirea din 1846, toți sunt specificați drept negustori. Cei din Herța sunt indicați drept „negustori și meșteri”.

⁴ În suma totală sunt incluse și văduvele.

⁵ Trei sunt „bancheri”.

I. NEGUSTORI

Nr. crt	Ramuri de negoț	Evrei		Pământeni		Supuși străini	
		în țară	în Iași	în țară	în Iași	în țară	în Iași
1	Crâșmari	1898	585	924	108	176	67
2	Rachieri	393	140	60	45	25	6
3	Precupeți	1374	262	796	-	80	25
4	Bacali	142	39	377	73	162	43
5	Bogasieri	35	-	180	-	46	14
6	Hangii și tractirgii	31	-	3	-	14	8
7	Orândari	110	-	3	-	6	-
8	Negustori din picioare	309	-	109	-	53	2
9	Cu mărfuri din afară	4	-	1	-	2	-
10	Posezori de moșii	2	-	11	-	82	2
11	Lipscani	800	590	1	-	30	23
12	Spîțeri	1	-	1	-	31	18
13	Cafegii	2	-	2	-	17	12
14	Cherestegii	13	13	32	12	14	1
15	Zarafi	203	158	-	-	4	1
16	Samsari	10	-	-	-	66	-
17	Boccegii	19	-	-	-	-	-
18	Tutungii	5	-	-	-	26	12
19	Bancheri	3	-	-	-	1	-
20	Cu mărunțișuri	153	-	-	-	1	-
21	Brașoveni	13	-	46	31	24	4
22	Negustori de vite	36	-	-	-	22	-
23	Făinari	162	113	-	-	1	-
24	Ahtarlâc	124	-	-	-	2	-
25	Boroșnici de vite	51	-	-	-	-	-
26	Geambași	36	-	-	-	-	-
27	Telali	115	106	-	-	-	-
28	Morari	34	-	-	-	-	-
29	Merticari	4	-	-	-	-	-
30	Crupari	19	-	-	-	-	-
31	Matrapoji	13	-	-	-	-	-
32	Toptangii	4	-	-	-	-	-
33	Bumbăcari	15	-	-	-	1	-
34	Matasari	1	-	-	-	-	-
35	Păcurari (dohotari)	14	-	-	-	-	-
36	Negustori de pielicele, lână	1	-	-	-	-	-

37	Negustori de oale	1	-	-	-	-	-
38	Otcupcici	11	-	-	-	1	-
39	Cu fabrici de săpun	1	-	-	-	-	-
40	Chitari	-	54	-	10	-	-
41	Pascari	-	23	-	32	-	9
42	Calfe și slugi	-	325	-	763	-	47

II. MEȘTERI

Nr. crt	Denumirea meseriei	Evrei		Pământeni		Supuși străini	
		în țară	în Iași	în țară	în Iași	în țară	în Iași
1	Abageri	-	-	126	13	7	-
2	Cojocari	35	-	628	30	5	1
3	Blănari	7	-	162	22	-	6
4	Croitari	1913	770	266	20	67	33
5	Șlicari	1	-	17	17	-	-
6	Sucmanari	6	-	26	-	-	-
7	Tăbăcari	3	-	248	-	17	-
8	Dubălari	4	-	1	-	-	-
9	Ciobotari ¹	921	379	1013	45	77	27
10	Cismari	4	-	112	17	12	3
11	Dulgheri	-	-	185	-	18	-
12	Chetrari	10	-	241	-	67	-
13	Cărămidari	4	-	129	32	4	2
14	Olari	24	-	127	21	22	1
15	Talpalari	80	-	39	14	2	9
16	Teslari ²	2	-	59	43	19	17
17	Stoleri	655	530	164	-	61	32
18	Pantofari	3	-	12	-	3	-
19	Boiangii	59	29	15	4	5	1
20	Săhăidăcari	16	16	4	4	13	11
21	Butnari	96	62	44	-	6	4
22	Lemnari	1	-	4	-	6	-
23	Harabagii	172	-	34	-	3	-
24	Caretași și căruceri	110	79	2	-	87	20
25	Rotari	11	-	7	-	16	-
26	Frânghieri	1	-	5	-	-	-
27	Curălari	11	-	6	-	5	-
28	Cismari	144	-	1	-	2	-
29	Pălărieri	4	-	1	-	71	-
30	Făclieri	12	-	18	6	7	7
31	Săpunari	3	-	35	6	5	4
32	Formangii	3	-	17	-	1	-
33	Argintari	156	123	22	6	12	6

34	Căldărari	31	-	17	-	1	-
35	Chitari	40	-	111	-	46	-
36	Casapi	175	68	100	26	5	4
37	Bucătari	1	-	6	3	12	2
38	Covrigari și colăcari	6	-	2	-	1	-
39	Mumgii	3	-	4	-	4	-
40	Bărbieri	5	-	96	19	-	4
41	Șapcari	135	103	2	-	-	-
42	Zugravi	3	-	2	-	30	-
43	Cercelari	9	-	14	-	3	-
44	Șufari	9	-	1	-	7	-
45	Mahali	39	-	46	33	31	-
46	Muzicanți	13	-	1	-	4	-
47	Ceasornicari	6	-	-	-	12	-
48	Ciurari	67	-	-	-	29	-
49	Tinichigii	7	-	-	-	29	-
50	Giuvaergii	6	-	-	-	6	-
51	Săpători	1	-	-	-	-	-
52	Sticlari	58	-	-	-	-	-
53	Velniceri	24	-	-	-	-	-
54	Maiștri de velniță	16	-	-	-	3	-
55	Pascari	20	-	-	-	1	-
56	Cepregari	94	60	-	-	-	3
57	Tipografi	1	-	-	-	-	-
58	Legători de cărți	4	-	-	-	2	-
59	Alămari	29	-	-	-	5	-
60	Vătași	1	-	-	-	-	-
61	Feredeieri	12	-	-	-	1	-
62	Cantaragii	14	-	-	-	1	-
63	Suruccii	4	-	-	-	10	-
64	Caingii	6	-	-	-	-	-
65	Zlătari	1	-	-	-	-	-
66	Săpători în piatră	1	-	-	-	2	-
67	Maiștri	4	-	-	-	-	-
68	Covrigari și culbuccii	28	-	-	-	2	-
69	Jimblași	19	-	-	-	-	-
70	Maistru de păr mascor (porc)	28	-	-	-	-	-
71	Iuftari	32	-	-	-	2	-
72	Străchinari	1	-	-	-	-	-
73	Pielari	1	-	-	-	-	-
74	Hortilicari	3	-	-	-	-	-
75	Cavafi	1	-	-	-	1	-
76	Pâslari	1	-	-	-	-	-

77	Morari	1	-	-	-	16	-
78	Vădrari	3	-	-	-	-	-
79	Scorțari	5	-	-	-	-	-
80	Pânzari	4	-	-	-	-	-
81	Berari	5	-	-	-	7	-
82	Posmangii	4	-	-	-	1	-
83	Ochincari	1	-	-	-	-	-
84	Cadari	1	-	-	-	-	-
85	Varari	1	-	-	-	2	-
86	Calfe	-	539	-	1084	-	-

¹ În Iași, apar sub denumirea de „ciobotari moldoveni“, sunt și 24 ciobotari ruși.

² În Iași, figurează „teslari și chețari“.

În primăvara anului 1867, pe fondul agitațiilor politice cu reverberații internaționale, generate de expulzarea evreilor considerați „vagabonzi“, în conformitate cu binecunoscutele circulare ministeriale semnate de Ion C. Brătianu¹, primarul orașului Iași, Teodor Tăutu – fost consilier (până în decembrie 1866) al ex-primarului, devenit ministru al Cultelor, Dimitrie Gusti – a dispus efectuarea unui riguros control asupra tuturor școlilor confesionale israelite existente în raza orașului, precum și verificarea compatibilității acestora cu legislația în vigoare. Cadrul legal invocat, deloc complex, ci suplu și lipsit de echivoc, era reductibil la legea comunală și legea instrucțiunii² din 1864, ambele fiind deci produse ale regimului politic reprezentat de domnitorul Unirii, Alexandru Ioan Cuza. Iar principalului său sfetnic în problematica reformelor structurale, Mihail Kogălniceanu, cel care vedea în școală și armată instituțiile capabile să înlesnească procesul emancipării „graduale“ a evreilor și al integrării lor în societatea românească (în conformitate cu rigorile impuse de obiectivele construcției național-statale), i se datorează și primii pași în prepararea cadrului logic pentru organizarea școlilor publice israelite, ulterior și a școlilor confesionale, în Iași.

Am arătat cu un alt prilej³ că, în 1860, ministrul interimar al Cultelor și Instrucțiunii publice respinsese cererea Epitropiei comunității evreiești ieșene de a fi acceptată limba germană, ca limbă de predare în școlile israelite, cerere considerată potrivnică așezământului școlar în vigoare la acea dată. În numele voitei integrări, dar și al programului politic urmărit („dezvoltarea și întărirea naționalității române“), Kogălniceanu aprecia că „învățământul trebuie să fie românesc“, desigur în școlile israelite publice, obligație ce nu viza și școlile confesionale ce aveau să fie foarte curând deschise, în virtutea principiului toleranței religioase proclamat de Convenția de la Paris (1858).

Față de numărul relativ redus al celor dintâi, inaugurate la Iași în mahalaua Tg. Cucului încă din vara anului 1860, în prezența

ministrului de resort, ovaționat de participanți⁴, numărul școlilor confesionale a sporit considerabil după intrarea în vigoare a legii instrucțiunii, chiar dacă reprezentantul oficialităților locale, numit de primar în persoana inspectorului Mihail Vitlimescu, le găsea în vara anului 1867 incompatibile cu litera și spiritul acelei legi. Autorul anchetei, altminteri minuțioasă și sugestivă în multe privințe, recomanda reorganizarea acelor școli, cu dascăli improvizați până atunci, cărora el le pretindea să aibă „măcar unele din cunoștințele școalelor preparandale“ și să respecte cadrul legal. Raportul său face trimitere și la „modelul“ de reorganizare propus, în spiritul respectului față de lege, dar și la „feluritele circumstanțe“ ce l-au îndemnat să-și amâne comunicarea concluziilor, primul neregăsit în dosar, cele din urmă lăsând loc doar supozițiilor.

O privire de ansamblu asupra documentului reprodus în anexă îngăduie câteva observații de interes mai larg și anume:

a) în cele 150 de lăcașuri de învățământ confesional (multe fiind numite impropriu „școli“), situate în cele cinci „despărțiri“ sau circumscripții ale orașului, învățau 2.918 elevi, din care majoritatea covârșitoare (peste 2.000) o alcătuiau copiii din clasele a I-a și a II-a, 108 fiind de clasa a III-a și doar 50 de clasa a IV-a;

b) în zece din numărul „școlilor“ înregistrate, cu un efectiv total de 466 elevi, se învăța și limba română;

c) doar cinci „școli“, cu un număr total de 489 elevi, aveau programul racordat la cel al școlilor publice din oraș;

d) în privința dascălilor, din numărul total al celor 152 înregistrați, 93 aveau statutul de „supuși locali“, 45 erau „supuși austrieci“, 7 cu supușenie rusească, câte unul – olandeză și prusacă, iar unul era „pământean“.

Desigur, analiștii fenomenului educațional în mediul, timpul și spațiul de referință ale documentului menționat⁵, vor avea prilejul să aprofundeze și să extindă aria observațiilor, doar creionate în rândurile de față, observații care, asociate mărturiilor din 1863 ale consulului britanic la București, John Green⁶, sau ale binecunoscutului filantropist Moses Montefiore, aflat în vara anului 1867 în capitala României⁷, îngăduie autorului să subscrie concluziei lor asupra toleranței religioase din țară.

¹ *Correspondence respecting the persecution of Jews in Moldavia, Presented to both Houses of Parliament by Command of Her Majesty*, London, 1867, Printed by Harrison and Sons; *Discussion sur l'état des Juifs en Roumanie à la Chambre des Lords et à la Chambre des Communes*, Paris, 1867, Impr. Chaix et Cie; <Eugene> Carada. *Les Israelites, le vagabondage et le ministre Bratiano*, Lettre a Monsieur le Rédacteur du „Siccle“, Paris, 1867, Impr. De Servièrè; <Armand> Levi, *L'Occident et la persécution israélite en Roumanie*, Paris, 1870, Impr. Noblet; E. Picot, *La question des israélites roumains du point de vue du droit*, Paris, 1868. s.a.

² Proiectul inițial adoptat în ședința Consiliului de Miniștri din 31 ianuarie 1864 și votat de către Cameră la 16 martie același an, dar nesancționat de domnitor, purta titlul de „lege asupra instrucțiunii publice“. După săvârșirea loviturii de stat din 2 mai 1864, proiectul a fost revizuit de către noua autoritate abilitată. Consiliul de Stat, aducându-i-se numeroase modificări, după care, „legea instrucțiunii“ (necantonată doar la sfera instrucțiunii publice) a fost sancționată de Al. I. Cuza la 24 noiembrie 1864.

Intrată în vigoare la începutul anului școlar 1865/1866, în luna septembrie, legea a direcționat învățământul românesc până la sfârșitul secolului al XIX-lea, constituind unul dintre cele mai durabile acte legislative din istoria modernă a României (cf. Ilie Popescu-Teiușan, *Contribuții la studiul legislației școlare românești. Legea instrucțiunii publice din 1864*, București, 1963, passim; Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, 1966, p. 414).

³ Dumitru Vitcu, *Emanciparea evreilor români în gândirea și practica politică kogălniceniană*, în „Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae“, II, Editura Hasefer, București, 1997, p. 130-131.

⁴ Comitetul central al Uniunii evreilor pământeni, *Cuza Vodă și Mihail Kogălniceanu în chestia evreiască*, București, 1911, p. 44.

⁵ Îndeosebi, Liviu Rotman, *The vocational school in Romania's Jewish Educational system at the turn of the twentieth century*, in „Shvut“, New Series, Tel Aviv University, Diaspora Research Institute, nr. 3 (19), 1996, p. 159-175.

⁶ T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaționale*, București, 1944, p. 436; Lloyd P. Gartner, *Roumania, America, and World Jewry. Consul Peixotto in Bucharest, 1870-1876*, in „American Jewish Historical Quarterly“, LVIII, nr. 1, september 1968, p. 30.

⁷ A se vedea notele lui Moses Montefiore, din 18 iulie și 30 august 1867, în <Foreign Office>, *Correspondence respecting the Condition and Treatment of the Jews in Servia and Roumania, 1867-1876*, London, p. 31-32, 60; Frederick Kellogg, *The Road to Romanian Independence*, Purdue University Press, West Lafayette, 1995, p. 50.

Iași, 19 aprilie 1868

DOMNULE PRIMAR,

În dorința ce aveți a vedea progresul instrucțiunii publice din această urbe, bazându-vă pe art. 87 și 96 din legea comunală, precum și pe art. 37 și 91, cap. II, secția III, paragraful II din legea instrucțiunii publice, prin comunicatul Domniei voastre sub no. 3.862 din 13 mai anul trecut 1867, ați invitat pe subsemnatul de a inspecta toate școalele israelite din această urbe și a observa studiile și aplicarea legii de instrucțiune publică, comunicându-vă rezultatul.

În conformitatea aceluși comunicat, inspectând zisele școale în vara anului aceluiași, le-am găsit cu totul incompatibile cu legile instrucțiunii publice. Prin urmare, pătrunzând acestea, m-am convins că acele școale ca să poată fi tolerate, chiar numai pe bază că sunt religioase, este neapărat ca ele să fie reorganizate; iar învățătorii ce le dirijează, să posede măcar unele din cunoștințele școalelor preparandale. Și toate acestea în spiritul legii de instrucțiune publică.

Așadar, spre acest finit, am și chibzuit un oarecare model pentru o asemenea reorganizare. Felurite circumstanțe însă mă împiedică de a vă comunica, la timpul convenit, rezultatul zisei inspecțiuni precum și acel model. În socotință însă că acum este oportun de a vi le comunica, am onoarea, Domnule Primar, a vă prezenta aici anexat: Lista școalelor, a învățătorilor și a elevilor aflători în fiecare despărțire, în care anume suburbie și stradă, precum și numărul casei în care se află fiecare școală, lămurire despre puseciunea lor și sistemul după care se predă în acele școale, precum și zisul model de reorganizațiune, fiind acesta în modul cel mai posibil după circumstanță.

Totodată, vă rog, Domnule Primar, să binevoiți a prezenta acestea onorabilului Consiliu comunal, spre dezbateră și încuviințare la care să se permită și subsemnatului a lua parte.

Primiți, vă rog, Domnule Primar, încredințarea prea distinsei mele considerațiuni și stimei ce vă conserv.

Mihail Vitlimescu

Arh. St. Iași, Primăria Iași, dos. 65/1866, f. 43-46, 53-54.

LISTA

școalelor israelite din Iași, numele dascălilor, numărul elevilor și al elevelor, de ce anume clase sunt, precum și în care despărțire, stradă, suburbie și casă se află fiecare școală

Nr. crt.	Nr. casei	Despărțirea I-a
1	2	3
<i>Strada Mitropoliei</i>		
1	1742	Zalman Fridman, supus local, are 16 elevi de amândouă secțiunile a clasei II-a. Elevii învață acolo și limba română.
<i>Lângă râpa Privighetoarei</i>		
2	1245	Aron Rabinovici, supus local, are 40 elevi și 10 eleve de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
3	1230	Avran Moise Clainhendler. supus prusac. are 6 elevi de clasa a III-a.
4	1242	Saim Vaisman. supus local. are 4 elevi de clasa a II-a.
<i>Strada Lăpușneanu</i>		
5	685	Nisan Traum. supus austriac, are 32 elevi și 8 eleve de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
6	942	Frenchel Avram, supus austriac, are 3 elevi de clasa a III-a <i>Strada Păcurari (în râpa lui Leizer Tapiceriu)</i>
7	940	Avram sân Volf, supus local, are 8 elevi de secțiunea I-a și a II-a a clasei a II-a.
<i>Sub-urbea Muntenimi de Jos</i>		
8	117	Moișu Laihter, supus local, are 30 elevi de clasa I-a și de secțiunea I-a a clasei a II-a.
9	375	Hilel sân Ghedalia, supus local, are 8 elevi de secția I-a din clasa a II-a.
<i>Strada Păcurari</i>		
10	--	Școala filială, are 50 elevi, unde, pe lângă limba evree. învață și cea română, după programul școalelor publice. Elevii sunt de secțiunea I-a și a II-a din clasa a II-a. Profesorii sunt: Iziel Conu, David Hilcat și Iosif Svarțvald.
11	577	Zalman sân Marcu, supus local, are 10 elevi și 4 elevi de clasa I-a.
<i>Sub-urbea Panorei</i>		
12	739	Strul Erihamovici, supus local, are 6 elevi de secțiunea I-a și a II-a.
13	691	Iancu sân Sloim, supus local, are 8 elevi și 6 eleve de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
<i>Sub-urbea de vale de Panora</i>		
14	643	[Doi dascăli] Osin Iosif Tung, supus austriac, și Aron sân Herș, supus local, au 28 elevi și 6 eleve de clasa I-a și clasa a II-a, unii din elevi învață acolo și românește.

1	2	3
<i>Peste bariera Păcurari</i>		
15	9	Marcu Fridman, supus austriac, are 6 elevi (de clasa a II-a) și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
16	–	Sulom sîn Marcu Dorfman, supus rusec, are 9 elevi (de clasa) a I-a.
17	–	(Tot acolo) Strul sîn Marcu, supus local, are 20 elevi de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
Despărțirea II		
<i>Strada Ipsilanti</i>		
18	285	(Nr. e la fața străzii și școala e în dos) Burch sîn Mihel (chior de un ochi), supus local, are 44 elevi și 6 eleve de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
19	341	Isac Maghelberg, supus austriac, are 10 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
20	318	(Nr. casei e la fața străzii și școala-i în dos) Strul sîn Ițic Jaravnez, supus local, are 20 elevi și 6 eleve de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
<i>Piața Ipsilanti</i>		
21	270	(Nr. casei e în fața străzii și școala e în dos) Moise Ițcu Saler, supus local, are 7 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
21 bis	265	<Nr. casei e în fața străzii și școala-i în dos> Haim Bervaisman, supus local, are 6 elevi de cl. I-a și a II-a
22	–	Școala filială de pe Strada lungă, are 150 elevi de clasa a I-a și de a II-a. unde se învață și românește după programul școlilor publice. Profesori sunt: D. Rozenfeld, Marcu...
<i>Strada Podul lung</i>		
23	1424	<Într-o ogradă> Aron Leib Ițicovici, supus local, are 20 elevi și 5 eleve de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
24	–	<Tot acolo> Haim Fest, supus austriac, are 5 elevi de clasa a III-a.
25	1417	Iancu Ber Varcovici, supus austriac, are 5 elevi de clasa a III-a.
<i>Sub-urbea Broscăriei</i>		
26	1387	Meer Caler, supus austriac, are 5 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
27	1291	Osin Zaidman, supus austriac, are 5 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
28	1653	<Lângă fereceu, într-o sinagogă mică> Moişe sîn Ștrul, supus rusec, are 4 elevi de clasa a III-a.
29	1661	Jonas Lane, supus austriac, are 5 elevi de secțiunea I-a din clasa a III-a.
<i>Strada Podu lung în dos</i>		
30	1299	Iosif Ițic, servitorul sinagogului, supus local, are 7 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.

1	2	3
<i>Strada Iarmarocului</i>		
31	1226	<Pe poartă> Alter Dascal. supus local. are 8 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
<i>Strada Podu lung spre pompieri</i>		
32	820	<Pe poartă> Avram sîn David. supus local. are 20 elevi și 4 eleve de clasa I-a și a II-a.
<i>Târgușorul Nicolina</i>		
33	1058	Ștrul Marcu sîn Iancu. supus local. are 6 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
34	1045	Sindel Chirșner. supus austriac. are 8 elevi de clasa a II-a.
35	1043	<Nr. e în fața străzii și școala e în dos> Ițic Herbt. supus austriac. are 8 elevi de secțiunea I-a din clasa a III-a.
36	1040	Haim Rizel. supus austriac. are 6 elevi de clasa a II-a și de a III-a.
<i>Peste bariera Socolei</i>		
37	1433	Srnil Vecser. supus local. are 10 elevi de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
38	-	Volf Hartman. are 6 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
<i>Despărțirea a III-a</i>		
<i>Strada Dancu</i>		
39	-	Leon Circus. supus local <pension de fete> are 45 eleve externe de 4 clase după programul școlilor publice. Elevele învață acolo 4 limbi: evree, germană, franceză și română
40	-	I. Blumental. supus austriac <pension de fete> are 44 eleve externe de 3 clase, după programul școlilor publice. Elevele învață acolo 3 limbi: evree, germană și română.
41	1032	<Nr. e în fața străzii și școala e în dos> Ițic Leibovici. supus local. are 35 elevi și 15 eleve de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
42	286	(...*) Svartvald. supus austriac. are 34 elevi de clasa I-a și a II-a. <Elevii> învață și limba română.
43	284	Izac Safir. supus local. are 8 elevi de secțiunea I-a din clasa a II-a
44	344	Șloim Leib Peisahovici. supus local <nr. casei e în fața străzii și școala e în dos. în rândul al II-lea>. Are 14 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
45	-	<Tot acolo în ogradă, nr. e pe poartă> Alter Kaț. supus local. are elevi și 10 eleve de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
46	-	<Nr. casei lipsește, ea este lângă vama în fundul ogrăzii> Herșcu Leib Goldstain. supus austriac. are 25 elevi de clasa I-a și de a II-a. unii din elevi învață acolo și românește.

...* document deteriorat

1	2	3
47	670	<Nr. casei e în fața străzii și școala e în dos> Marcu Baraș, supus austriac, are 35 elevi și 12 eleve de clasa I.
48	651	Aizig sânn Nusan Lutvac, pământean, are 6 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
49	-	<Tot acolo în ogradă> Mișel Rainer, supus austriac, are 4 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
<i>Lângă Sinagogul cel Mare din Tg. Cucului</i>		
50	1252	<Școala lui Copel Dulbergher pentru copiii săraci> 2 dascăli, Herș Zilber și Haim sânn Herș, supuși locali, au 40 de elevi din clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
<i>Lângă Sinagogul ciubotarilor</i>		
51	369	<Nr. casei e în fața străzii și școala e în dos> Moise Smil sânn Solomon, pământean, are 12 elevi de clasa a II-a.
<i>Lângă Sinagogul tinerilor croitori</i>		
52	782	Mendel Pesahics, supus local, are 7 elevi de clasa a II-a și de a III-a.
<i>De la vale de casele lui Bașotă</i>		
53	789	Iosif Gălciuc, supus olandez, are 5 elevi de clasa a II-a.
<i>Strada Bașotă</i>		
54	725	<Nr. casei e în fața străzii și școala e în dos> Ștrul Leiner, supus austriac, are 12 elevi de clasa I-a și a II-a.
55	1466	Școala filială are 200 elevi de clasa I-a și a II-a, unde se învață românește, după programul școlilor publice.
<i>Lângă Pompieri, în stradela Strâmbă din Strada de Sus</i>		
56	925	Ițic Ianculovici, supus local, are 15 elevi și 5 eleve de clasa I-a.
57	924	Herș sânn Iancu Grinberg, supus local, are 8 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
58	923	Kahman sânn Iancu, supus local <nr. e pe poartă> are 25 elevi de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
<i>Vizavi de Mangș, strada Golia</i>		
59	-	Avram Gabu, supus austriac, are 8 elevi din clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
<i>Strada... hanul lui Zoia</i>		
60	485	Izac Daicer, supus austriac, are 12 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
61	482	Solomon Horoviț, supus austriac, are 15 elevi de secțiunea I-a și a II-a din clasa a II-a.
62	481	Herș Echel Lutvac, supus austriac, are 8 elevi de secțiunea I-a din clasa a III-a.
63	-	<Tot acolo în ogradă, odaia fără număr> Moişe Vovici, supus local, are 8 elevi de secțiunea I-a din clasa a III-a.

1	2	3
<i>Strada de Sus</i>		
64	1003	<Nr. casei e în fața străzii și școala e în dos> Beriş Hernprain, supus austriac, are 6 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
<i>Strada Universității</i>		
65	524	<Nr. casei e în față, școala e în dos, în rândul de sus> Meer Ehilovici, supus local, are 10 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a. Unii din elevi învață acolo și românește.
66	–	<Tot acolo în dos, alături> Iancu Biru, supus austriac, are 7 elevi de clasa a III-a.
<i>Strada Niciman</i>		
67	534	<Nr. casei în fața străzii și școala e în dos> Hațcal sâ n Ițic, supus local, are 15 elevi și 3 eleve de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
68	538	<Nr. casei în fața străzii și școala în dos> Leib Spighel, supus local, are 22 elevi din clasa I-a și a II-a.
69	539	<Nr. casei în fața străzii și școala în dos> Vigdor sâ n Meer, supus local, are 25 elevi de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
–	–	Școala misionarilor englezi de fete israelite unde au fost 200 eleve este acum cu totul desfuncționată.
70	540	<Nr. casei în fața uliței, școala în dos> Zisu sâ n Chehos, supus local, are 30 elevi și 6 eleve de clasa I-a și de secțiunea I-a de clasa a II-a.
71	557	<Nr. casei în fața străzii și școala în dos> Ițic Spiva, supus rusesc, are 6 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
72	854	Ițic sâ n Buruch Valper, supus local, are 8 elevi de clasa III-a.
73	–	Sulim sâ n Avram, supus local, are 7 elevi de clasa a III-a.
74	534	Ilie sâ n Ițcu, supus local, are 6 elevi de clasa a III-a.
75	506	Adolf Goldman, supus austriac, are 5 elevi de clasa a II-a.
76	1240	Iancu Leib Dascal, supus local <în târgul de sus> are 7 elevi de clasa a III-a.
<i>Strada Sf. Spiridon</i>		
77	576	<Nr. casei e în fața străzii, școala e spre dos, într-o sinagogă mică> Riven Leib sâ n Zeilig, supus local, are 6 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
78	–	Avram Grinvald, supus local <școala e în ograda lui Iosif Croitoru> are 8 elevi de clasa a II-a.
<i>Strada Sărăria lângă chirestegii</i>		
79	35	Ițcu sâ n Moişu Dascăl, supus local, are 7 elevi de clasa II-a.

1	2	3
80	44	Idel sân Simion, supus local, are 26 elevi și 8 eleve de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
81	62	Aron Dir, supus austriac, are 8 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
82	–	Avram Smil Maizel <din Târgu Cucului> supus local, are 3 elevi de clasa a II-a.
Despărțirea a IV-a		
<i>Strada Sf. Vineri</i>		
83	329	Achivu Fridman, supus austriac, are 7 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
<i>Strada Cismăria</i>		
84	131	Iosif Cru, supus local, are 20 elevi de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
85	206	Herș sân Moise dascăl, supus local, are 5 elevi din clasa a II-a și de a III-a.
86	365	Moișe Foghel, supus local, are 10 elevi de clasa a II-a.
87	362	Sain sân Mendel, supus local, are 12 elevi de secțiunea I-a din clasa a II-a.
88	347	Mendel Caner <în dosul cismăriei> supus austriac, are 3 elevi de clasa a III-a.
<i>Strada Barnovschi</i>		
89	808	Alter Jutcovici, supus rusesc, are 8 elevi de clasa a III-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
<i>Podul de lemn</i>		
90	741	Herș Avramovici, supus local, are 9 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
<i>În dosul spitalului israelit</i>		
91	745	Mendel sân Iancu, supus local, are 35 elevi și 4 eleve de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
<i>Strada de Jos <vizavi de poarta lui Daniel></i>		
92	880	Strul sân Iosif, supus local, are 7 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
93	879	Herțel Raizler, supus austriac, are 7 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
94	878	Iosef Novizon, supus austriac, are 12 elevi de secțiunea I-a din clasa a II-a.
95	877	Ghețel sân Nusen Pecenic, supus rusesc, are 5 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
<i>Strada de Jos</i>		
96	987	Zeilig ben (sân) Herș, supus local, are 60 elevi și 15 eleve de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
97	989	Haim Slaifer, supus austriac, are 40 elevi și eleve 12, de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.

1	2	3
98	905	(Fața casei e în Sf. Vineri, școala e în dos) Haim Erdstain, supus austriac, are 4 elevi de clasa a II-a.
<i>Strada Cucu</i>		
99	469	Michel ben (sân) Ițic, supus local, are 50 elevi de clasa a IV-a, pe care îi învață gratis.
100	475	Smil Iosif sân Moişe, supus local, are 32 elevi de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
101	480	Sloim Goldştain, supus austriac, are 7 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
102	559	Ițic ben (sân) Calman, supus local, are 41 elevi și 5 eleve de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
103	535	Sama ben (sân) Haim, supus local, are 29 elevi de clasa I-a și a II-a.
104	596	Iancu ben (sân) Lupu, supus local, are 12 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
105	621	Mihel ben (sân) Avram, supus local, are 25 elevi de clasa a II-a de amândouă secțiunile. Școala e pe socoteala lui Zisu Herman.
106	543	Iancu Aron, supus austriac, are 25 elevi de clasa I-a.
107	493	Manașc Stainberg, supus austriac, are 10 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
108	489	Echel Zaltman, supus rusesc, are 4 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
109	422	Burech ben (sân) Moişe, supus local, are 25 elevi de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
<i>Lângă Podul de lemn</i>		
110	687	Iosif Mincoviter, supus local, are 8 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
111	683	Avram Rocheach, supus local, are 4 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
<i>Țigănimea domnească</i>		
112	1340	Ilie ben (sân) Calman, supus local, are 40 elevi de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
113	626	Herș ben (sân) Ber Glezer, supus local, are 25 elevi și 5 eleve din clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
114	635	Borel Orenştain, supus local, are 30 elevi și 8 eleve de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
<i>Podul Roșu lângă sinagogă</i>		
115	1000	David Lecştain, supus austriac, are 6 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
116	999	Moişe din Podul Iloaiei, supus local, are 10 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
117	990	Cuna ben (sân) Avram Ber Demerer, supus local, are 25 elevi de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.

1	2	3
118	988	Motel (Marcu). supus local, are 6 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
119	1546	Leib ben (sân) Osin, supus local, are 26 elevi și 9 eleve de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
120	1524	Sain ben (sân) Iancu, supus local, are 24 elevi și 6 eleve de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
121	1509	Avram Ițic Daeling, supus austriac, are 30 elevi de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
122	1556	Haim Ițic Grinștain, supus local, are 30 elevi și 5 eleve de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
123	1557	David Dorfman, supus local, are 20 elevi și 6 eleve de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
124	1565	Aba Iosif Vainștock, supus austriac, are 12 elevi de clasa II-a.
125	–	Strul Ber ben (sân) Moișe, supus local, are 8 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
126	–	Marcu Mânăstrâmbă, supus local, are 25 elevi și 3 eleve de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
127	1665	Burech ben (sân) Marcu, supus local, are 25 elevi și 4 eleve de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
128	1504	Smil ben (sân) Leib, supus local, are 25 elevi și 3 eleve de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.
129	1635	Ițic ben (fiu) Sloim, supus local, are 5 elevi de clasa a II-a.
130	1814	Aron Leib, ben Smil, supus local, are 10 elevi de clasa a II-a.
131	1905	Zeilig ben Meier, supus local, are 5 elevi de secțiunea I-a din clasa a III-a.
		<i>În Sinagogul din Broscărie din Podul Roșu</i>
132	2045	Iosif ben Haim, supus local, are 10 elevi de secțiunea I-a din clasa a II-a.
Despărțirea a V-a		
<i>Podul Albinet</i>		
133	136	Lupu ben Ițic, supus local, are 10 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
134	297	Moișe Hațcal, supus local, are 13 elevi de clasa I-a și a II-a.
<i>Podul de piatră</i>		
135	437	<Nr. casei în fața străzii și școala în dos> Mendel Chetrariul ben Iancu, supus local, are 14 elevi de clasa I-a și a II-a.
136	440	Biniuman Iancălovici, supus rusesc, are 45 elevi, dintre care 25 sunt de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a, iar 20 sunt mititei și aduși acolo spre a se deprinde cu școala.
137	450	Leib Rhim, supus austriac, are 40 elevi de clasa I-a.
138	509	Avram ben Ițic, supus local, are 20 elevi de clasa I-a.
<i>Lângă zid</i>		
139	572	Daniel ben Marcu, supus local, are 4 elevi de clasa a III-a.

1	2	3
140	588	Riven ben Marcu, supus local, are 12 elevi de clasa I-a.
<i>Suburbia Nicoriția</i>		
141	1534	Strul Volf, supus local, are 35 elevi de clasa I-a.
<i>Podul de lemn</i>		
142	1320	Herș Riven Parnas, supus austriac, are 12 elevi de clasa a II-a și a III-a.
143	1326	Strul Iosif Jutcovici, supus austriac, are 9 elevi de clasa a II-a și a III-a.
<i>Podul Bucșinescu</i>		
144	1753	Ițic Parnas, supus local, are 20 elevi de clasa I-a.
<i>Lângă marginea Tătărașului</i>		
145	1551	Matis Zand-zberg, supus austriac, are 20 elevi de clasa I-a și a II-a.
<i>În cea parte de margine</i>		
146	1426	Haim Rozenberg, supus local, are 8 elevi de clasa a II-a care învață și românește.
<i>Suburbia căsăpiei</i>		
147	-	Berel Grosman, supus austriac, are 25 elevi de clasa I-a și a II-a.
148	1891	Ehiel Crausbar, supus austriac, are 5 elevi de clasa a II-a și de secțiunea I-a din clasa a III-a.
149	539	Simon ben Meier, supus local, are 12 elevi de clasa I-a și de secțiunea I-a din clasa a II-a.

ss/M. Vitlimescu

KARL EMIL FRANZOS ȘI MIHAI EMINESCU LECTȚIA UNEI POLEMICI „LA DISTANȚĂ“

Andrei CORBEA

În „Curierul de Iași“, ziarul pe care, după cum se știe, l-a redactat aproape singur, Mihai Eminescu publica la 25 august 1876 o scurtă notă, intitulată *Sămânță jidovească din Cernăuți*¹, unde poetul, foarte bine informat asupra noutăților literare germane și austriece, semnala cititorilor apariția volumului de foiletoane al lui Karl Emil Franzos, intitulat *Aus Halb-Asien. Culturbilder aus Galizien, der Bukowina, Südrussland und Rumänien*. Eminescu nu-și propusese să scrie o recenzie a cărții, și cu atât mai puțin criterii estetice sau culturale au concurat la aprecierea asupra acesteia, textul se încadrează, de altfel, în canonul deja faimos al publicisticii politice pe care poetul l-a practicat cu o pasiune ieșită din comun³. După toate aparențele, la data redactării comentariului nici n-avusese încă în mână volumul, ci reacționase deocamdată la informația preluată din ziarul românesc de la Sibiu, „Telegraful român“, ce, la rândul său, se pronunța asupra unui lung articol, împănat cu citate despre noua publicație a lui Franzos, din gazeta sibiană „Siebenbürgisch-Deutsches Tagblatt“⁴. Gazetarii români de acolo interpretaseră interesul ieșit din comun al colegilor sași pentru o carte în care, după părerea lor, imaginea despre poporul român era una neprietenosă, din unghiul tensiunilor naționale din Transilvania, unde politica de maghiarizare a guvernelor budapestane începuse să amenințe și tradiționala autonomie săsească, alternativa unei alianțe cu Partidul Național Român, pe care anumite cercuri ale sașilor o luau tot mai mult în considerație, punea sub semnul întrebării vechea opțiune favorabilă Ungariei a fracțiunii conducătoare săsești, al cărei organ era tocmai ziarul de la Sibiu⁵. Eminescu, el însuși foarte sensibil la nedreptatea pe care compromisul austro-ungar de la 1867 ar fi făcut-o românilor ardeleni, credea la rândul său că o lectură corespunzătoare a cărții lui Franzos nu putea fi întreprinsă decât din perspectiva politicii

habsburgice în Europa răsăriteană și a suspiciunii cronice a Austriei la adresa României și românilor⁶, aceasta cu atât mai mult cu cât în capitolele citate de recenzentul sas recunoaște fragmente întregi din foiletoanele publicate de Franzos după 1874 în „Neue Freie Presse”, organul burgheziei liberale vieneze, apropiat de guvernul chezaro-crăiesc⁷, ziar pe care, la Iași, poetul îl citea cu regularitate.

Însușindu-și opinia celor de la „Telegraful român”, Eminescu nu șovăie câtuși de puțin să numească textele lui Franzos drept „calomnii în contra românilor”, pe care publicul sășesc al lui „Siebenbürgisch-Deutsches Tagblatt” ar fi fost, chipurile, dispus să le „consume” zilnic și cu mult entuziasm. Renunță la o analiză a motivațiilor politice ale unei asemenea presupuse atitudini, în schimb se mulțumește cu observația ironică după care acești cititori ar fi „îndrăgostiți” de stilul lui Franzos, ceea ce, în ultimă instanță, constituia o aluzie cu adresă politică directă. Ținta era, desigur, originea evreiască a lui Franzos, cu toate concluziile pe care mefiența eminesciană la adresa acesteia le putea trage: faptul că tocmai sașii, atât de mândri de vechea lor viță germanică, îl acceptau pe evreul Franzos, părea a-i confirma convingerea că, sub masca misiunii civilizatoare germane în Răsărit, puterea imperială austriacă s-ar fi aliat cu „evreimea”, pentru a-și proteja interesele egoiste, îndreptate împotriva popoarelor „autohtone” din regiune⁸. Schema argumentativă nu putea fi decât una foarte simplistă și consonantă cu cea utilizată în Austria anilor ‘70 de propaganda anti-liberală și naționalistă a forțelor conservatoare și federaliste⁹, pentru care poetul nu și-a ascuns niciodată simpatia. Simpla constatare că Franzos era evreu conducea automat către afirmația că, în consecință, acestuia nu-i putea reuși altceva, dat fiind idiomul decăzut „franco-iudaic”¹⁰ pe care-l utiliza, decât o proză superficială, și că, tot așa cum stăpânirea limbii germane în toate subtilitățile ei i-ar fi fost imposibilă, ar fi fost funciarmente incapabil să înțeleagă esența specificul național al neamurilor est-europene. La toate acestea s-ar mai fi adăugat la Franzos, („ca toți jidanii, cari în literatura germană se deosebesc prin stilul franțuzit și prin espresii mârșave și obraznice”), tentația de a emite, în ciuda presupusei sale ignoranțe, judecăți mai curând negative asupra popoarelor unde evreii nu se bucurau de prea mare simpatie. În timp ce, din acest punct de vedere, germanii, (inclusiv sașii ardeleni), se lăsaseră „corupți”, căci păreau a nu opune rezis-

tență „destructivei“ influențe evreiești, românii constituiseră, după Eminescu, o victimă predilectă a campaniei calomnioase a lui Franzos, și aceasta tocmai din cauza vitezei lor împotriviri vizavi de o asemenea influență.

Deși vehemența anti-evreiască a textului referitor la Halb-Asien a lui Franzos nu este neobișnuită pentru prestația jurnalistică eminesciană, ce speculează printr-o foarte dibace retorică întregul spectru imagistic, curent în asemenea polemici, al imprecățiilor la adresa evreimii răsăritene, precum motivul „murdăriei“ evreiești în aglomerările umane nesănătoase și de aceea periculoase din stettl-urile galițiene și moldovenești („Colomeia, Sadagura, Podul-Iloaiei și alte asemenea locuri în care se prășește jidovimea“), semnale diverse, ca de exemplu aluzia aparent întâmplătoare la vârsta și înfățișarea exterioară a aceluia („... acest tânăr și gros colaborator de la „N. Fr. Presse“ ...“), ba chiar un aer de familiaritate agravantă în tratamentul stilistic al personajului indicând faptul că prozatorul austriac nu constituia pentru poetul român o ființă abstractă. E suficientă o comparație atentă a biografiilor lor pentru a constata că cel puțin un eveniment, important, se pare, pentru ambii, i-a adus pe cei doi autori foarte aproape: s-au întâlnit, poate doar la modul „simbolic“, în 1866, când s-au aflat alături, printre cei șapte elevi ai Gimnaziului din Cernăuți, care, mișcați de moartea profesorului lor Aron Pumnul, au ținut să-și exprime sentimentele în versuri, – apărute într-un volum colectiv, cu titlul *Lăcrimioarele învețăceilor gimnăziaști din Cernăuți la mormântul preaiubitului lor profesoriu Arune Pumnul*, în editura lui Rudolf Eckhardt din Cernăuți¹¹. Asemănarea dintre gândurile versificate ale pe atunci elevului particular „M. Eminoviciu“ și ale colegului său, mai mare cu un an, Karl Emil Franzos, nu trebuie să surprindă, în ciuda biografiilor atât de diferite ale tânărului român, băiat de boiernaș moldovean, care, după multe aventuri, se găsea în acel moment din nou la Cernăuți cu ferma intenție de a-și trece la gimnaziul chezaro-crăiesc examenele îndelung neglijate, și ale fiului răposatului medic din orașelul galițian Czortkow, evreu, ajuns în capitala Bucovinei cu convingerea că trebuie să devină și să rămână premiantul clasei¹². Pentru Eminescu, care locuia în gazdă chiar la Pumnul și îngrijea de biblioteca acestuia¹³, profesorul de română, exilat din Transilvania dominată de maghiari și cunoscut la gimnaziul cernăuțean ca protector

și mentor al tineretului românesc¹⁴, s-a identificat nemijlocit cu ideea națională românească, pe care versurile încă stângace și pline de clișee ale poemului *La moartea lui Aron Pumnul* o lasă de altfel să se întrevadă, în cazul zelului liric al lui Franzos, care i-a dedicat lui Pumnul un poem scris în germană, a contat nu doar datorită premiantului deja cunoscut pentru înclinațiile sale poetice¹⁵ față de amintirea unui dascăl iubit de toți elevii, ci și faptul că destinul celui alungat la Cernăuți semăna cumva cu cel al prietenului său mai mare de la Czortkow, Heinrich Wild, studentul deportat la granița monarhiei din cauza participării sale la revoluția vieneză de la 1848¹⁶. Trecutul furtunos al savantului în slujba națiunii sale l-a impresionat pe tânărul Franzos, fascinat de țelurile nobile ale revoluției, care va și utiliza cu folos, peste ani, cele învățate de la Pumnul despre istoria și literatura românească¹⁷; moartea lui îi va oferi junelui pătruns de atmosfera liberală și tolerantă din punct de vedere național a Cernăuțiului¹⁸ ocazia de a-și exprima deschis simpatia pentru cauza românească în monarhia habsburgică: „Trug er doch hoch stets dieses Volkes Fahnen/ Als es betreten edle, hohe Bahnen/ In Kampf und Krieg/ Wirkt' er doch redlich mit dem Gefechte/ Um sein Besteh'n, um seine Menschenrechte/ Zum schönen Sieg“. O diferență semnificativă între cei doi foști elevi ai lui Pumnul se va releva însă din chiar aceste versuri: Franzos, angajat, firește, în slujba ideii naționale germane¹⁹, își construiește vizavi de amintirea lui Pumnul ipostaza stilistică a observatorului „dinafară“ prin chiar punerea în scenă a discursului liric ca dialog distanțat între poet și „suita“ conaționalilor profesorului, tratată la persoana a doua plural: „Und solche Liebe wird nicht untergehen!/ Bis eines neuen Tages Lüfte wehen,/ Der Nebel reißt,/ Wird Euch voran als Flammensäule tragen,/ Wird fördernd hin an's schöne Ziel Euch tragen/ Sein hoher Geist!“ Eminescu, în schimb, se exprimă la persoana întâia plural: „Metalica vibrândă a clopotelor jale/ Vuiește în cadență și sună întristat;/ Căci, ah! geniul mare al deșteptării tale/ Păși, se duse-acuma pe-a nemuririi cale/ Și-n urmă-i ne-a lăsat!“²⁰.

Această deosebire, pe atunci nu foarte perceptibilă, a marcat, credem, din capul locului, relația virtuală dintre cei doi liceeni cernăuțeni, celebri mai târziu. Nici Eminescu și nici Franzos n-au lăsat să se înțeleagă că s-ar fi „cunoscut“ vreodată, deși se poate presupune că au știut, cel puțin, unul de celălalt: cel dintâi era oricum renumit prin

performanțele sale școlare în întregul gimnaziu, cel de-al doilea trecea, cel puțin în primii săi ani de școală, drept foarte dotat la materia istorie, fiind lăudat și ajutat de profesorul său Ernst Rudolf Neubauer²¹, de care și Franzos era apropiat²². Pe de altă parte, efectele barierelor lingvistice și confesionale se făceau simțite destul de acut între elevi, chiar dacă nu la modul dramatic; biografia lui Eminescu îi amintesc și pe camarazii ne-români ai tânărului²³, în timp ce în amintirile lui Franzos fii de localnici, destinați de părinți profesiei de preoți, apar mereu în ipostaza marginalilor neîndemânatici, înceți la minte, cu mare dificultate tolerați de profesori²⁴. Tabloul gimnaziului cernăuțean, ca instituție situată deasupra conflictelor naționale, a fost îndelung cultivat de Franzos, ca argument în a descrie atmosfera pașnică din „oaza de cultură” ridicată de civilizația germană în Bucovina, în contrast cu Galiția dominată de aristocrația poloneză²⁵, dar tot el, în schița *Martin der Rubel*²⁶, va reveni cu afirmația cum că în înfruntarea dintre „lumină și întuneric, lumina culturii germane și întunericul meschinei îngâm-fări a micilor naționalități, ... lupta pentru instituție” s-ar fi dezlănțuit deja după 1860, fapt care a mutat „gâlceava națională” în fiecare sală de clasă: „rutenii și românii s-au plasat, dușmănoși, unii împotriva celorlalți, iar nemții, uluiți de ce vedeau s-au constituit, finalmente, într-o a treia partidă”. Nu întâmplător s-a înregistrat într-o asemenea atmosferă un prim incident, în urma căruia a fost inițiată urmărirea penală împotriva unui român pe motive politice²⁷, caz al cărui erou a fost nimeni altul decât Vasile Burlă, viitor amic al lui Eminescu și junimist, care a chemat populația să boicoteze pe candidații neromâni la alegerile pentru prima Dietă a Bucovinei autonome, care, după dânsul, i-ar fi reprezentat doar pe „ucigașii, hoții și escrocii” alogeni²⁸. Se poate presupune, desigur, că în Bucovina la început de „eră constituțională”²⁹ nu atât rutenii, cât polonezii, care nu prea voiau să recunoască desprinderea provinciei de Galiția, eventual armenii catolici, asimilați îndeobște acestora din urmă, deținători de poziții economice importante în comerț și agricultură³⁰, dar mai curând și chiar în primul rând „germanofonii”, ca autentici reprezentanți ai Puterii străine și, prin evreii cămătari și cărciumari, ca exploatare ai țaranului român, se potriveau cu precădere clișeului pus în circulație destul de devreme de inteligența naționalistă românească.

Evoluția ulterioară a biografiilor lui Eminescu și Franzos

va documenta din plin această despărțire timpurie, oricum greu evitabilă, dintre ei: în timp ce primul își va defini identitatea românească în chip defensiv și concomitent ofensiv în opoziția față de „asuprirea“ conaționalilor săi de către „străini“ înafară și în interiorul statului român, atitudine în care un rol important l-a jucat frustrarea vizavi de politica externă și internă a Austro-Ungariei, în general nefavorabilă românilor³¹, cel de-al doilea și-a dezvoltat o conștiință „germană“ nu mai puțin în atitudinea confruntativă față de autoritățile austriece, cărora le reproșa, în spiritul nemulțumirii cercurilor pangermane, crescute pe terenul vechiului liberalism național³², tocmai renunțarea la idealurile naționale germane și concesiile politice și culturale făcute maghiarilor și slavilor monarhiei după înfrângerea în războiul cu Prusia și excluderea din Federația Germană, încununată cu consfințirea constituțională a „multinaționalismului“ Imperiului Habsburgic, unde elementul german nu mai avea a pretinde o poziție predominantă. Nu doar la Viena și Graz, unde Franzos s-a înscris în asociația studentească „Teutonia“, transformată un deceniu mai târziu într-un pod al agitației antievreiești, ci și în Bucovina, unde a revenit inițial în fiecare vacanță, el s-a alăturat acțiunilor și inițiativelor cu coloratură național-germană³³, cărora li se poate subsuma nu în ultimul rând efortul de a edita o antologie literară bucovineană de limbă germană, publicată cu titlul *Buchenblätter*³⁴, menită a dovedi că „Germania“ este tot atât de mare „pe cât se întinde în lume sonul limbii germane“³⁵. Evreul „luminat“ care era Franzos credea cu tărie că înlăturarea, după 1867, a tuturor piedicilor legislative în calea emancipării coreligionarilor săi ar fi fost în măsură, dincolo de prejudecățile confesionale de ambele părți³⁶, să consacre definitiv simbioza germano-evreiască, pentru a sădi ulterior spiritul liberal al epocii și în deocamdată necivilizatului Orient al Europei. Totul pledează pentru a susține că faimoasa teză a lui Franzos, conform căreia doar Bucovina, față de provinciile și statele înconjurătoare, ar fi depășit păcatele „semi-asiatice“³⁷ datorită modului în care limba germană și poziția privilegiată a germanilor (inclusiv a evreilor asimilați) în raport cu „naționalitățile“ locale au concurat la a-și fructifica influența culturală, s-a coagulat tocmai în această perioadă: „Aici limba germană a fost asociată cu educația și umanismul, și nu cu asuprirea“³⁸.

E cert că Eminescu l-ar fi contrazis, ca student la Viena și

membru al unor organizații naționaliste românești din capitala monarhiei, el a susținut mereu unificarea teritoriilor locuite de români în Austro-Ungaria și o atitudine mai curajoasă față de guvernele de la Viena și Budapesta³⁹, contând și pe sprijinul statului român, motiv pentru care sugera ca principele Carol să fie proclamat membru fondator al Societății studențești „România Jună” din Viena. Accentele sale agresive la adresa dominației străine în teritoriile locuite de români se potriveau perfect în cadrele discursului ideologic antiliberal, federalist și conservator, cel care se înverșuna încă a pune sub semnul întrebării bazele compromisului constituțional din 1867, cu tot cu pașii pe care îi prefigura acesta în direcția progresului economic și social, (dar și a riscurilor de genul marelui crah financiar din 1873), aranjament contestat în numele legitimității privilegiilor naționale în provincii, în contrapondere la cosmopolitismul metropolitan și centralist și partizanii săi principali (marea burghezie liberală, cu precădere evreiască)⁴⁰; la tumura anti-evreiască pe care o va lua respectiva campanie politică își vor da concursul atât noile generații de naționaliști din provincii, cât și foștii amici naționaliști ai lui Franzos din tabăra germană, ambele fracțiuni pronunțându-se împotriva capitalului evreiesc ca fiind un factor deznaționalizant⁴¹. Conflictele din rândurile grupurilor de studenți români din Viena, în care și Eminescu a fost amestecat, au luat naștere tocmai din incompatibilitatea radicalismului național al ardelenilor, înrudit cu xenofobia liberalilor „fracționiști” ieșeni⁴², cu curentul mai moderat al celor apropiați de criticismul „cosmopolit” al Junimii⁴³, viitorul gazetar Eminescu va prelua idei și motive din ambele surse. Deocamdată însă, o revedere a celor doi colegi de odinioară de la gimnaziul din Cernăuți ar fi fost odată mai mult posibilă în peisajul peștriț al micilor localuri vieneze, loc obișnuit de întâlnire a tinerilor naționaliști din toate provinciile monarhiei⁴⁴. Franzos istorisește în deja amintita schiță *Martin der Rubel* despre asemenea întruniri ale Societății Academice de Lectură, unde studenții români, deși grupați în două cercuri deosebite în loialitatea față de monarhie, apăreau regulat, pentru a putea discuta și polemiza⁴⁵. Mirarea sa retrospectivă, cum că în ciuda acestei agitații pasionate, de care s-a lăsat el însuși sedus, cei din generația sa au mai găsit timp pentru seminarii și examene⁴⁶, devine în altă parte judecată disprețuitoare la adresa studenților români din străinătate: „tineretul român trimis să studieze în Germania sau Franța,

poate fi întâlnit peste tot, cu excepția sălilor de curs⁴⁷. Promițătoarea carieră a lui Franzos, devenit colaborator al unor importante publicații și, astfel, participant la „formarea“ opiniei publice în Austria, șansă de care Eminescu, cu năzuințele sale academice ratate, a luat cunoștință cu siguranță, a adâncit și în plan psihologic prăpastia dintre primul, aflat în centrul Puterii, sfătuitor o vreme a însuși arhiducelui Rudolf, moștenitorul tronului, și celălalt, nevoit să se reîntoarcă în provincia „semi-asiatică“, și, în virtutea obligațiilor sale profesionale ca ziarist, să urmărească de la distanță „gloria“ fostului coleg cernăuțean.

Se poate de aceea presupune, chiar și în lipsa unor probe indubitabile, că Eminescu, foarte dur în notița mai sus amintită la adresa foiletoanelor lui Franzos din „Neue Freie Presse“, i-a citit textele și ca pe elemente dintr-o polemică vizându-l direct. Imaginea nimicitoare a bietului licean cernăuțean Aristide Lewczuk, zis și „leneșoiul“, fiu al judeului satului românesc Marmornița, care ținea să-l facă preot în ciuda neputinței sale de a învăța, imagine pe care a nemurit-o schița *Der lateinische Kanonier* din 1873⁴⁸, îl va fi afectat, probabil, personal pe Eminescu, marcat de amintirea nereușitelor sale școlare; lectura altor texte ale lui Franzos cu referire la români și România, unele retipărite apoi în *Halb-Asien*, (*Gouvernanten und Gespielen*⁴⁹, *Iancu der Richter*⁵⁰, *Dorfleben in Rumänien*⁵¹ și cele trei corespondențe entuziaste pentru „Neue Freie Presse“ de la sărbătorirea la Cernăuți, în 1875, a veacului de stăpânire austriacă în Bucovina⁵²) au putut conta nu mai puțin ca o provocare a sentimentelor sale „naționale“, căci critica necruțătoare la adresa imoralității claselor stăpânitoare sau a primitivismului țăranilor, însoțită de laudele neprecupețite la adresa meritelor Austriei și a culturii germane în „civilizarea“ Bucovinei „răpite“ Moldovei nu sunau patriotului român Eminescu decât ca o umilire intenționată a țării sale de către aroganta opinie publică vieneză, în serviciul unei mari puteri, în esența ei „dușmană“ românilor⁵³. Nu este deloc întâmplător faptul că, în 1877, când la Cernăuți se desfășura ancheta în cazul studenților români amestecați în propaganda naționalistă a societății „Arboroasa“⁵⁴, Eminescu face o sofisticată legătură între stăruința „elementului evreiesc“ din Bucovina de a serba o sută de ani de la anexarea ei de către Austria, presiunile Austro-Ungariei asupra României în timpul tratativelor pentru încheierea Convenției comerciale și interesul, la care s-ar

fi asociat Franzos, numit direct, „de a ne arăta lumii ca semibarbari“⁵⁵. Se știe că, pe de altă parte, Eminescu nu s-a amestecat decât sporadic în dezbaterile provocată în România de condițiile controversate ale Convenției comerciale, pe care guvernul conservator al lui Lascăr Catargiu a încheiat-o cu Austro-Ungaria la 10 iunie 1875, în speranța unei apropieri politice de monarhia habsburgică⁵⁶, deși convingerile sale dădeau mai curând dreptate avertismentelor opoziției național-liberale, cum că înlăturarea taxelor vamale în fața mărfurilor austriece constituia o lovitură mortală dată industriei autohtone, decât prietenilor săi junimiști, dintre care Maiorescu va ocupa și un post ministerial în respectiva echipă, sprijinitori ai acordului și în general ai bunelor relații cu Austro-Ungaria. I-ar fi plăcut, poate să participe și la contra-manifestarea organizată în octombrie 1875 la Iași, spre a comemora „raptul“ Bucovinei⁵⁷, – față de al cărei „mizerabil venin“ și a „revărsării de murdărie“, cu care „domnii români“ și-ar fi dorit să „păteze“ serbările de la Cernăuți⁵⁸, Franzos a reacționat vehement, muștrându-i totodată și pe naționaliștii români din Bucovina ce le-au boicotat la rândul lor⁵⁹, – dar și de data aceasta l-a împiedicat confiscarea manifestării de către adversarii săi politici și chiar personali⁶⁰, manifestare unde, pomindu-se de la exemplul Bucovinei, provincie chipurile supusă unui proces de deznaționalizare instrumentat de evrei sub protecție austriacă, s-a continuat campania împotriva Convenției și a privilegiilor acordate prin ea supușilor austrieci în majoritate evrei⁶¹. Eminescu și-a însușit însă pe deplin argumentația anti-evreiască a unui politician liberal precum Mihail Kogălniceanu, atunci când, în cunoscuta sa „prelecțiune“ publică din 16 martie 1876, (la care a participat și consulul austriac la Iași), denunța „alianța“ dintre Austria și evreimea „cosmopolită“ și „egoistă“, prin care monarhia chezarocrăiască ar fi ținut să-și exercite influența, economiceste paralizantă, asupra românilor⁶². Purtată pe acest teren, discuția putea în fine scăpa de sub controlul politic al amicilor săi moderați; în mai multe luări de poziție publicistice din anul 1876 dă frâu liber resentimentelor acumulate împotriva așa zisei „simbioze“ între interesele habsburgice și cele evreiești de la atacuri repetate la adresa Universității germane din Cernăuți⁶³ până la patetice izbucniri de mânie („Și ce au făcut [austriecei] în țară? Mlaștina de scurgere a tuturor elementelor sale corupte, loc de adunătură a celor ce nu mai puteau trăi într-alte părți,

Vavilonul babiloniceii împărății... Și asta, în jargonul gazetelor vieneze, se numește a duce *civilizația în Orient*. Oameni a căror unică știință stă în vânzarea cu cumpănă strâmbă și înșelăciune au fost chemați să civilizeze cea mai frumoasă parte a Moldovei!“⁶⁴, viziunile edulcorat-optimiste ale lui Franzos sunt demontate și contrazise una după alta. Demascarea sa ca evreu oriental, vorbitor de jargon, ce s-ar da drept german („D. Carl Emil Franzos, recte Franzois“)⁶⁵, afirmație menită prin excelență să-l necăjească pe un adversar al ghetto-ului ca Franzos, ține de același scenariu retoric.

La întrebarea justificată dacă Franzos a înregistrat vreodată aceste ieșiri pline de resentiment ale lui Eminescu, ca și ale altora, la adresa sa, un eventual răspuns îl dă comentariul său din introducerea la volumul *Halb-Asien* în legătură cu criticile deja apărute în presa românească pe marginea „icoanelor de cultură“, publicate ca foiletoane în ziarele austriece: „Deoarece multe mi s-au înfățișat în România ca stând sub semnul Semi-Asiei, presa acestei țări a salutat apariția schițelor mele cu un adevărat urlet de indignare“⁶⁶; aceeași idee apare și într-un foileton din 1878, intitulat *Rumänische Sprichwörter*⁶⁷. „Acestea sunt fapte, pe care nici fanaticile urlete de indignare ale gazetelor românești, nici halucinațiile lirice ale poeților patrioți nu le pot acoperi“. Atacul împotriva evreității sale într-un moment în care și la Viena se conturau primele semne ale unei noi campanii politice antievreiești pare a-l ignora aici cu calm, căci, departe de a fi o surpriză, el nu făcea decât să-i confirme convingerea că antiiudaismul era bine înrădăcinat în mentalul colectiv al românilor – vezi și notița din jurnalul său din 1868, unde se poate citi sintagma „*rumänische Judentodtschlagenkunst*“ (arta românească de a-i snopi în bătaie pe evrei)⁶⁸. Pe de altă parte, va schimba scrisori politicoase cu Titu Maiorescu, pe care se pare că l-a cunoscut personal la București, pe vremea ministeriatului acestuia în guvernul Lascăr Catargiu; l-a amintit și chiar citat în câteva texte ale volumului *Halb-Asien*, în pasaje nu prea favorabile românilor⁶⁹, fapt care nu-l împiedica însă pe Maiorescu să-i declare că, deși „s-ar mai putea spune una-alta despre ale dumneavoastră *Culturbilder aus Rumänien*, eu le găsesc corecte în partea lor esențială“⁷⁰. Prietenul și protectorul lui Eminescu părea mulțumit să constate că Franzos i-a utilizat copios judecățile din *Critice*, (minus cele despre Eminescu, „pedepsit“ astfel prin deplină

ocultare!), în articolul său despre *Rumänische Poeten*¹, unde, într-un bilanț nu lipsit de sagacitate asupra liricii românești, acesta l-a prezentat publicului german drept autoritatea supremă a criticii literare românești. De aceea și-a și făcut curaj să-l roage pe Franzos să recenzeze volumașul *Rumänischen Skizzen* de Mite Kremnitz, nu înainte de a-i da însă a înțelege că el și prietenii săi politici resping „în chip absolut, deși cu o prudență firească“, o alianță între România și Rusia, aspru criticată de „Neue Freie Presse“, deci dezagreabilă Austro-Ungariei². Despre Eminescu, cel ignorat cu desăvârșire de Franzos, nici dânsul nu pomenește vreun cuvânt!

¹ Vezi „Curierul de Iași”, nr. 94 din 25 august 1876, p. 3. Textul este reluat în Mihai Eminescu: *Opere*, vol. IX, coord. de Petru Creția, București 1980, p. 190.

² Cartea a apărut la editura Duncker & Humblot, Leipzig. Despre apariția ei vezi și amintirile lui Franzos în *Mein Erstlingswerk: „Die Juden von Barnow”*, în volumul îngrijit de el însuși sub titlul *Die Geschichte des Erstlingswerks*, Leipzig 1894, p. 213-240.

³ Vezi Mihai Eminescu: *Opera politică*, vol. I-II, ed. I. Crețu, București 1941.

⁴ Recenzia apare în trei numere: 806 (din 22 august 1876), 811 (din 29 august 1876), 812 (din 30 august 1876).

⁵ Harald Roth: *Kleine Geschichte Siebenbürgens*, Köln/Wien/Weimar 1996, p. 110, 114.

⁶ Vezi Uta Bindreiter: *Die diplomatischen und wirtschaftlichen Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und Rumänien in den Jahren 1875-1888*, Wien/Köln/Graz 1976; Eminescu însuși se pronunță asupra chestiunii în prelecțiunea sa publică din 1 august 1876 despre *Influența austriacă asupra românilor din Principate*, publicat în „Convorbiri literare”, nr. 5/1876, p. 165-175, reluat în *Opere*, vol. IX (nota 1), p. 163-173.

⁷ Doris Unwirt: *Das Feuilleton der „Neuen Freien Presse”*, Diss Wien 1959, S. 93.

⁸ Vezi textul lui Eminescu [*La anul 1774*], apărut în „Curierul de Iași”, nr. 106 din 30 septembrie 1877, p. 3, reprodus în *Opere*, vol. IX, (nota 1), p. 429-431.

⁹ Vezi, printre altele, cartea fundamentală a lui Robert A. Kann: *Die Geschichte des Habsburgerreiches 1526-1918*, Wien/Köln 1990, p. 314-323, 395-406.

¹⁰ Eminescu face aluzie la chiar numele „francez” al lui Franzos. De altfel, argumentul „franțuzismului” în spirit și limbă a apărut de foarte timpuriu în atacurile la adresa unor autori germani de origine evreiască, precum, de pildă, Ludwig Börne și Heinrich Heine, acuzați în acest sens de un Wolfgang Menzel în a sa *Die deutsche Literatur*, Stuttgart 1828.

¹¹ Apărut la Cernăuți în 1866; textele au fost reluate de Ion G. Sbiera:

Aron Pumnul. *Voci asupra vieții și însemnătății lui*, Cernăuți, 1889.

¹² *Mein Erstlingwerk* (nota 2), p. 229.

¹³ Călinescu: *Viața lui Mihai Eminescu*, București 1964 (ed. a IV-a).

¹⁴ Vezi Sbera (nota 11).

¹⁵ Jong Dae Lim: *Das Leben und Werk Karl Emil Franzos*, Diss Wien 1981, p. 41-42.

¹⁶ *Mein Erstlingswerk* (nota 2), p. 224. Personajul este reluat în romanul *Der Pojaz*, Stuttgart 1905.

¹⁷ Friedrich Tabak: *Rumänien und die Rumänen im Werk von Karl Emil Franzos*, în „*Neue Literatur*“, Nr. 9/1978, p. 21-28. Franzos îl invocă de altfel copios pe Pumnul în foiletonul *Rumänische Poeten*, apărut pentru prima oară în „*Die Gegenwart*“, nr. 27-29/1877 și reluat de Franzos în *Von Don zur Donau*, vol. I-II, Leipzig 1878.

¹⁸ *Mein Erstlingswerk* (nota 2) p. 229.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Mihai Eminescu: *Poezii*, ediție de D. Irimia, Iași 1997, p. 241.

²¹ Alfred Klug: *Ernst Rudolf Neubauer*, Cernăuți 1931.

²² Franzos s-a aflat în relații apropiate cu Neubauer și după absolvirea gimnaziului, fapt atestat și de scrisorile lui Neubauer păstrate în arhiva Franzos de la Wiener Stadt und Landesbibliothek. I s-a reproșat ulterior lui Franzos că în texte târzii (mai ales în *Erinnerungen an Mommsen*, publicat în „*Neue Freie Presse*“, Nr. 14095 din 22 noiembrie 1903) s-a pronunțat disprețuitor la adresa lui Neubauer, vezi Klug (nota 21).

²³ G. Călinescu (nota 13).

²⁴ Vezi, de pildă, *Der lateinische Kanonier*, apărut pentru prima oară în „*Die Presse*“, Nr. 243 din 3 septembrie 1873, sau în *Friedele. Moralische Geschichten*, apărut pentru prima oară în „*Deutsche Dichtung*“, Nr. XXXII/1902, p. 156-159, 181-184.

²⁵ *Mein Erstlingswerk* (nota 2); vezi și cele trei foiletoane dedicate aniversării alipirii Bucovinei de către Austria: *Zwischen Dniestr und Bistrizza*, apărut pentru prima oară în „*Neue Freie Presse*“, nr. 3843 din 8 mai 1875, *Von Wien nach Czernowitz*, apărut pentru prima oară în „*Neue Freie Presse*“, nr. 3989 din 2 octombrie 1875, și *Ein Kulturfest*, publicat sub alt titlu în „*Fremden-Blatt*“, nr. 276, 277 din 5 și 6 octombrie 1875, texte reluate în *Halb-Asien*.

²⁶ Apărut pentru prima oară în „*Neue Freie Presse*“, nr. 4722, 4723, 4728, 4730 din 8, 19, 24, 26 octombrie 1877, reluat în *Von Don zur Donau* (nota 17).

²⁷ Erich Prokopowitsch: *Die Rumänische Nationalbewegung in der Bukovina und der Dako-Romanismus*, Graz/Köln 1965, p. 112.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Vezi Emanuel Turczyński: *Geschichte der Bukovina in der Neuzeit*, Wiesbaden, 1993.

³⁰ Vezi observația lui Franzos în schița *Thodika*, din *Don zur Donau* (nota 26), p. 193: „Armenii sunt foarte urâți în Moldova, aproape la fel de urâți ca și evreii“.

³¹ D. Vatamaniuc: *Eminescu și Bucovina*, „Analele Bucovinei” nr.1/1995.

³² *Mein Erstlingswerk* (nota 2); vezi și Jong Dae Lim (nota 15).

³³ Participă, de exemplu, la serbarea de la Cernăuți, într-o întrunire cu coloratură pangermană, a jubileului lui Alexander von Humboldt, în 1869, după ce cu doi ani mai devreme se străduise să organizeze el însuși o alta, dedicată poetului Ferdinand Freiligrath; devine și membru al unei „Gesellschaft zur Förderung wissenschaftlicher Bildung in der Bukowina”, animată de scopuri de aceeași natură, vezi Jong Dae Lim (nota 15, p. 55-56). Comentatori ai operei lui Franzos au privit cu distanță critică angajamentul său „național-german”, coroborat cu ostilitatea arătată constant tradițiilor religioase și comunitare ale iudaismului oriental; vezi Egon Schwarz, Russel Berman; *Karl Emil Franzos - Der Pojaz*, în Horst Denkler (Hrsg.): *Romane und Erzählungen des bürgerlichen Realismus*, Stuttgart 1980; Mark H. Gelber: *Ethnic Pluralism and Germanization in the Works of Karl Emil Franzos*, în „The German Quaterly”, nr. 3/1983, p. 376-385. Fred Sommer: *German Nationalism and the European Works of Karl Emil Franzos*, Stuttgart 1984; Carl Steiner: *Karl Emil Franzos 1848-1904. Emancipator ans Assimilationist*, Bern 1990.

³⁴ Apărută la Cernăuți, în 1870, editată și tipărită de Buchowiecki & Comp. Era a doua antologie cu acest titlu, după cea îngrijită de Wilhelm Capillieri, Cernăuți 1864.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ El însuși, deși conștient că o convertire i-ar fi folosit în carieră, a ales să rămână evreu; de altfel, de această decizie se leagă și faimoasa sa criză sentimentală, provocată de refuzul iubitei de a se căsători cu dânsul din această pricină, fapt care îi va furniza tema primei sale schițe literare: *David der Bocher*, apărută în „Buchenblätter”, p. 25-40, și reluată sub titlul *Das Christusbild* în „Westermanns Monasthefte”, nr. 28/1870, p. 627-639; vezi și *Mein Erstlingswerk* (nota 2), p. 225.

³⁷ Vezi, printre altele, celebrul toast al lui Franzos la amintitul jubileu Humboldt, cf. Jong Dec Lim (nota 15), p. 609 f.

³⁸ Vezi articolul lui Franzos *Deutsches Lied im Osten* din „Der Mährische Correspondent”, nr. 102 din 5 Mai 1869.

³⁹ G. Călinescu (nota 13), p. 164; punctul culminant al acestor activități ale lui Eminescu l-a constituit Serbarea de la mormântul lui Ștefan cel Mare de la Mănăstirea Putna, din 1871.

⁴⁰ Ernst Bruckmüller: *Sozialgeschichte Österreichs*, Wien-München 1985.

⁴¹ P.G.J. Pulzer: *Die Entstehung des politischen Antisemitismus in Deutschland und Österreich 1867-1914*, Gütersloh 1966; Steven Beller: *Wien und die Juden*, Wien-Köln-Weimar 1993.

⁴² William Oldson: *A providential Anti-Semitism Nationalism and Politiy in Nineteenth-Century Romania*, Philadelphia 1991.

⁴³ Cf. G. Călinescu (nota 13), p. 172 f.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 173.

⁴⁵ Vezi *Martin der Rubel* (nota 26), în volumul I din *Von Don zur*

Donau la p. 58-65 și G. Călinescu (nota 13), p. 172; Eminescu se încadra mai curând în grupul bucovinenilor, tratați de ardeleni cosmopoliți, pentru că treceau drept amici ai Junimii ieșene.

⁴⁶ *Martin der Rubel* (nota 26), p. 65.

⁴⁷ Karl Emil Franzos: *Rumänische Sprichwörter*, apărut pentru prima oară în „*Neue Freie Presse*“, nr. 4576, 4581, 4592 din 24, 29 mai și 9 iunie 1877, reluat în *Von Don zur Donau* (nota 26), vol. II, aici p. 298.

⁴⁸ Vezi nota 24.

⁴⁹ Apărut pentru prima oară în „*Neues Wiener Tagblatt*“, nr. 296, 297, 298 din 28, 29, 30 octombrie 1874.

⁵⁰ Apărut pentru prima oară în „*Fremden-Blatt*“, în nr. 76 din 17 martie 1875.

⁵¹ Apărut în „*Fremden-Blatt*“, nr. 147 și 150, la 29 mai și 1 iunie 1875, nereluat în *Halb-Asien*.

⁵² Vezi nota 25.

⁵³ Bindreiter (nota 6).

⁵⁴ Vezi Prokopowitsch (nota 27), p. 113 f.

⁵⁵ *Arboroasa*, în „*Timpul*“, nr. 255 din 11 noiembrie 1877, text reluat în *Opere*, vol. X, coord. de Dimitrie Vatamaniuc. București 1989, p. 3-5.

⁵⁶ Într-un articol din „*Curierul de Iași*“, nr. 81 din 23 iulie 1876, reluat în *Opere*, vol. IX (nota 1), p. 158 f., Eminescu avea aprecieri mai curând pozitive la adresa Convenției comerciale cu Austro-Ungaria, socotind că ea echilibrează principiile protecționismului și a liberului schimb, bunăvoință contrazisă de tonul prelecțiunii despre „influența austriacă“ (nota 6).

⁵⁷ Turczynski (nota 29), p. 165. Călinescu (nota 13), p. 206.

⁵⁸ *Ein Kulturfest in Halb-Asien* (nota 2), vol. II, p. 188.

⁵⁹ *Zwischen Dniestr* în *ibid.*, p. 119 f.

⁶⁰ În centrul întrunirii s-a aflat recent emigrantul din Bucovina D. Petrino, care, în urma intrigilor locale, l-a înlocuit pe Eminescu de la direcția Bibliotecii Centrale, apud Călinescu (nota 13), p. 206 f. Un an mai târziu, va participa și comenta în „*Curierul de Iași*“, nr. 108 din 3 octombrie 1876, – reluat în *Opere* IX (nota 1), p. 217 ff. – solemnitatea la care s-a dezvelit bustul principelui moldovean Grigore Ghica, cel care s-a opus anexării Bucovinei de către Austria.

⁶¹ Vezi intervențiile deputaților liberali Manolache Epureanu, I.C.Brătianu și mai cu seamă Mihail Kogălniceanu în dezbaterile din Camera deputaților în iulie 1875 asupra Convenției comerciale cu Austro-Ungaria: cel din urmă susține chiar că, sub pretextul libertății comerțului, s-ar favoriza „colonizarea“ României cu evrei galițieni, după modelul Bucovinei (apud Bindreiter, nota 6).

⁶² Vezi nota 6.

⁶³ Vezi nota intitulată *Numiri la Universitatea din Cernăuți*, în „*Curierul de Iași*“, nr. 81, din 23 iulie 1876 – reluată în *Opere*, vol. IX (nota 1), p. 160, din a cărei ironie la adresa calității primilor profesori universitari cernăuțeni pare a se fi inspirat chiar Franzos, în deja amintitul articol de senectute *Erinnerungen an Mommsen* (nota 22).

⁶⁴ [La anul 1774], (nota 8), p. 430.

⁶⁵ Sămânță (nota 1), p. 190.

⁶⁶ *Einleitung in Halb-Asien* (nota 2), p. XXII.; desigur că aceste observații anticipează și reacția lui Eminescu, ulterioară lor.

⁶⁷ Vezi nota 47, p. 208.

⁶⁸ Cităm din manuscrisul intitulat *Tagebuch*, aflat în arhiva Franzos de la Wiener Stadtund Landesbibliothek, însemnarea din 5 septembrie 1868, continuată cu ciorna articolului *Bukowiner Poeten*. Franzos se referă cu siguranță la ecourile, foarte negative în Austro-Ungaria, ale unor excese antievreiești din localități din România, excese justificate de guvernele liberale din acea vreme.

⁶⁹ În foiletonul *Rumänische Frauen* din volumul al II-lea din *Halb-Asien*, prelucrare a unui text mai vechi, apărut în „*Tagespost*” din Graz, din 10, 15 și 16 ianuarie 1869, cu titlul *Rumänische Frau*, Franzos amintește de o discuție cu Maiorescu pe marginea școlarizării țăranilor români, p. 201 f.

⁷⁰ Titu Maiorescu: *Jurnal*, vol. IX, p. 285; scrisoarea către Franzos din 6 octombrie 1877.

⁷¹ Vezi nota 17; un motiv în plus de iritare pentru Eminescu va fi fost menționarea aici a „poctului” D. Petriș (I), p. 292.

⁷² Maiorescu (nota 68), p. 287, în scrisoarea din 12 ianuarie 1878.

VIZITA DR. HAIM WEIZMANN LA IAȘI (8-10 DECEMBRIE 1927)

Silviu SANIE

Comunitate cu un trecut multiseclar, importantă prin număr, cu un prestigiu amplificat în timp de oameni cu diferite poziții sociale și profesii, de la erudiți slujitori de cult, savanți, scriitori, fruntași ai mișcării sioniste și activiști ai luptei pentru democrație la comercianți și iscusiti meșteșugari, o colectivitate care deținea, în ansamblu, o poziție de excepție în viața economică a capitalei moldave, obștea evreiască ieșeană nu putea să lipsească de pe itinerariul localităților vizitate în România de dr. Haim Weizmann^x.

Rememorarea, încercarea de reconstituire a desfășurării acestei vizite și relevarea însemnătății ei au avut între motivațiile suplimentare primirea unor documente inedite în legătură cu acest eveniment¹. După șapte decenii de la acel decembrie 1927 martorii vizitei sunt rarissimi².

Dacă mărturia epistolară și fotografiile primite amplifică numărul informațiilor utile întregirii imaginii omului H. Weizmann, pentru cunoașterea marilor probleme ale evreimii la rezolvarea cărora se angajase, a soluțiilor propuse și a stadiului transpunerii în viață a unor importante planuri trebuie să apelăm și la alte surse, între cele amintite în acest cadru un loc principal îl ocupă ziarele vremii.

Dar cine era și ce reprezenta în anul 1927 Profesorul Haim Weizmann a cărui prezență dorită era considerată un privilegiu pentru mari comunități care au avut prilejul să fie gazdă a multor personalități a lumii evreiești?

Drumul în viață a lui Haim Weizmann³ a început la 27 noiembrie 1874 în satul Motol lângă Pinsk în granițele Rusiei. Din anul 1892 H.W. a urmat studiile superioare în Germania la Darmstadt și Berlin. A pregătit doctoratul în chimie la Universitatea din Fribourg – Elveția și din anul 1901 a devenit asistent la Universitatea din Geneva.

Încă din perioada berlineză sunt consemnate legăturile cu mișcarea sionistă alături de N. Syrkin, L. Motzkin și S. Levin. În anul 1896 este cunoscută viziunea revoluționară a lui Th. Herzl despre statul național evreiesc, viziune care câștigă și aderența sioniștilor ruși.

Întreaga sa viață s-a împărțit între pasiunea sionistă și vocația științifică. A devenit în scurtă vreme o figură proeminentă a mișcării sioniste. Frațiunea democratică din care făcea parte milita pentru instituții sociale și dezvoltarea culturală și educațională în Eretz Israel, pentru a stimula construirea statului.

În anul 1903 când a fost propusă Uganda ca viitoare țară a evreilor, acceptată de Th. Herzl ca punct de așteptare „Nachstasyl“ – în drum spre Sion, sioniștii ruși au declarat că ei nu puteau fi de acord cu sionism fără Sion.

În anul 1904 se stabilește în Anglia și la Manchester University se va desfășura cariera sa universitară și în cercetare. În anul 1907 a fost ales în conducerea mișcării sioniste mondiale. În anul 1918 H.W. a condus delegația sionistă la Conferința de Pace de la Versailles unde principalul obiectiv a fost influențarea conducătorilor statelor victorioase pentru ratificarea internațională a Declarației Balfour. Prin ratificarea de către Comunitatea națiunilor visul sionist devenea parte integrantă a legilor internaționale, speranțele deveneau tangibile.

În același timp H.W. atrăgea atenția că „... un stat nu poate fi creat prin decret, ci numai prin forțele poporului și în cursul generațiilor. Nu e un dar ci poporul evreu va zidi Palestina, care va deveni o realitate“⁴ Credea în puterea moșavurilor în faptul că emigrările vor adăuga sat lângă sat și oraș lângă oraș pentru a se ajunge la o țară puternică.

Privind omul și evaluându-i răspunsurile, un ziarist nota următoarele după o conferință de presă despre cel care avea autoritatea morală a conducătorului unui popor în plină renaștere națională: „Nu emoționează dar captivează, e comunicativ. Vorbește calm, colorat oarecum bonom... Respiră multă autoritate... Un savant cu judecata unui șef... un diplomat maleabil... Om de voință și acțiune“⁵.

Faptul că unul din posibilele idealuri ale omenirii, acela ca fiecare individ să-și poată desăvârși aptitudinile oriunde s-ar găsi fără constrângeri de nici o natură se înscria și la acea dată în șirul utopiilor,

oamenii erau dornici să cunoască situația din Palestina, țară a cărei reclădire era privită ca o soluție mântuitoare.

Apare astfel normal ca problema centrală din cuprinsul expunerilor oaspetelui, frecventă și în întrebările ziariștilor să fie cea a Palestinei, a posibilității ei de absorbție a emigranților.

Dr. H. Weizmann a făcut mai multe prezentări ample și exacte a situației Palestinei cu prilejul conferințelor de presă de la București și Iași și la Congresul sioniștilor din România din 5 decembrie 1927⁶. El a arătat că refacerea Palestinei este o operă care interesează întregul popor evreu iar Agenția Evreiască luptă să atragă pe toți evreii la opera de reclădire a țării strămoșești fie că sunt sau nu sioniști. Pentru a asigura baza financiară el menționa că este absolut necesar ajutorul evreilor din America cel puțin într-o proporție de 30%⁷. Pentru proiectele în curs de desfășurare ar fi fost, după opinia sa, suficient ajutorul a zece mari bogătași evrei. Acțiunea de refacere era apreciată pe cât de interesantă pe atât de grea dar, că ea poate fi dusă la bun sfârșit mai repede decât cred unii. Dr. Weizmann preciza că criza economică a afectat și Palestina. Fără lucru se aflau la acea dată 7.000 de emigranți veniți în țară pe cont propriu și fără patronajul executivei sioniste. Înfăptuirea proiectelor care vizau noi plantații de portocali, construirea portului Haifa, electrificarea țării etc., pentru care era necesar un împrumut de 1 milion lire, ar duce și la rezolvarea locurilor de muncă pentru cei 7.000 șomeri⁸.

Opera de colonizare ar putea fi reluată în parte după înființarea, de către Agenția Evreiască, a unui Institut special de colonizare și adunarea unui capital strâns de la evreii din Europa dar mai ales la cei din America. În privința curentului de emigrare cel mai mare procent îl dădea în acea vreme Polonia, pe locul secund aflându-se România succedată de statele occidentale.

Colonizarea elementelor evreiești în U.R.S.S., Dr. Weizmann o aprecia ca pozitivă privită umanitar dar în neconcordanță cu idealurile naționale evreiești⁹.

Haim Weizmann a prezentat sistemul de instrucție la toate gradele și dificultățile financiare din anul 1927, atât pentru școli cât și pentru Universitatea ebraică. Universitatea încă nu elibera diplome „...ea așteaptă a-și face un nume și a-și crea o individualitate și numai după aceea va intra în rândurile instituțiilor similare dispensatoare de

diplome și titluri“.

În Palestina erau 800.000 evrei și 1.200.000 arabi și dr. Weizmann menționează că au existat unele fricțiuni dar în 1927 cele două etnii trăiesc în armonie, faptul că opera de colonizare a țării s-a răsfrânt pozitiv și asupra situației economice a arabilor. În Palestina nu este armată ci numai poliție. Dr. H. Weizmann aprecia că trebuie scurtată epoca de tranziție pentru a deschide cât mai repede porțile pentru evreii din Rusia, Polonia și România¹⁰.

Vizita dr. H. Weizmann avea loc într-o perioadă de mare complexitate în viața țării și nu mai puțin în cea a populației evreiești.

Lupta îndelungată a evreimii române pentru dobândirea drepturilor civile a avut unele momente în care obiectivul părea a fi apropiat, doleanțele legitime realizabile (1848, 1859, 1864, 1878) pentru a se îndepărta din nou și pentru multă vreme¹¹. Participarea la Războiul de Întregire Națională, importanta jertfă de sânge, drepturile minorităților incluse în Tratatul de la Versailles, acceptate cu dificultate și în această fază târzie au fost consfințite în Constituția României din anul 1923.

Acțiunile antisemite, erau dirijate sau se aflau sub influența mișcării cuziste. În contextul marilor probleme social-economice post-belice care urmau a fi rezolvate aplicarea prevederilor Constituției în problema naturalizării întâmpina rezistență. Anul 1927 este cel al unor însemnate tulburări studențești, a luptei pentru aplicarea principiului cuzist „*numerus clausus*“¹², pentru limitarea admiterii evreilor în universități, anul în care a apărut cartea lui Octavian Goga, *Mustul care fierbe*, în care ia ființă „Legiunea Arhanghelului Mihai“, an în care sunt semnalate numeroase maltratări fizice a unor evrei¹³.

Numărul evreilor din România era de 756.930 cu o răspândire diferențiată în provinciile țării. Organizarea comunitară, noua structură juridico-politică a evreimii române, senatori și deputați, efortul de integrare în noua patrie a evreimii din provinciile realipite Basarabia, Bucovina, Transilvania vădesc un alt stadiu în situația generală a evreilor din România.

Guvernul încearcă să stăvilească acțiunile mișcărilor antisemite între altele și pentru că democratizarea vieții ar fi fost succedată de investiții străine, strict necesare dezvoltării¹⁴.

Sosit pe 2 decembrie 1927 dr. H. Weizmann a fost primit

la Înalta Regență, de ministrul Afacerilor Externe Nicolae Titulescu și ministrul de Interne I.G. Duca. Ultimul avea să participe și la Congresul mișcării sioniste din România unde a rostit și o apreciată conferință.

Conducerea României a manifestat înțelegere și simpatie pentru „căminul național evreiesc“ care începea să capete contur iar reprezentantul acestui stat în formare s-a bucurat de o bună primire¹⁵. Ziarele democratice au relevat personalitatea oaspetelui și la conferințele de presă jurnaliștii au primit răspunsuri clare la întrebările despre: mișcarea sionistă, relațiile cu arabii, poziția Angliei, situația economică a evreilor din Palestina, unele aspecte social-culturale etc.

Detășată din ansamblul filmului vizitat în România, secvența ieșeană păstrează principalele obiective constitutive ale unui astfel de periplu, la care, grație ziarelor vremii, prin ilustrarea fiecărui moment al prezenței la Iași a Prof. H. Weizmann, cunoaștem culoarea locală și personalitățile evreiești ale Iașului acelor ani.

Sosit la Iași în ziua de 8 decembrie 1927 H. Weizmann a fost așteptat în Gara Iași de o mare mulțime de oameni din toate clasele societății israelite și întâmpinat de trei personalități reprezentative ale evreimii ieșene: Moritz Wachtel, Ilie Mendelsohn și Iacob Schoenberg care-l cunoșteau personal pe oaspete din cursul unei vizite în Palestina. În sala de recepție a gării Cuvântul de salut în limba germană a fost rostit de M. Wachtel, director general al Băncii Moldova și asistența a intonat imnul sionist *Haticva*¹⁶.

După un scurt răgaz la locuința familiei Schoenberg în Păcurari, unde fusese găzduit, H. Weizmann a vizitat secțiile fermei haluțiene din cartierul Păcurari. Tinerii haluțimi i-au făcut o primire entuziastă. În aceeași zi H.W. a primit ziaristii în saloanele Schoenberg¹⁷. Expunerea sa și răspunsurile date ziaristilor au cuprins micile și marile probleme ale reclădirii Palestinei, de la contribuțiile evreimii europene și americane, la relațiile cu arabii și atitudinea guvernului englez.

H. Weizmann s-a arătat mulțumit, încântat de rezultatele audiențelor la membrii guvernului, elogiindu-l îndeosebi pe ministrul I.G. Duca. A menționat însă: „De altfel nu am cerut nimic, nu cerem nimic; dar am avut impresia că guvernul român privește mișcarea noastră cu simpatie“.

Manifestarea cea mai însemnată prin amploare și semnificații a fost mitingul din sala cinematografului „Sidoli” convocat de organizația sionistă din Iași¹⁸. Organizatorii nu omit să amintească sprijinul autorităților în frunte cu prefectul Eduard Lăzărescu¹⁹.

La manifestarea prezidată de M. Wachtel au luat cuvântul fruntași ai obștii și mișcării sioniste locale: Fred Șaraga, Isac Nacht, dr. Brezis, Moses Duff și rabin dr. Thenen. Vorbitorii au salutat pe prof. Weizmann „animatorul idealului tuturor evreilor” și au evocat suferințele și speranțele milenare ale poporului evreu.

Prof. H. Weizmann, primit cu ovații, cu „ponderațiunea omului de stat și cu conștiința omului de convingere” a făcut o expunere de politică generală, a vorbit despre situația din Palestina, a relevat rolul mișcării sioniste și a îndemnat evreii să-și dea obolul pentru reînvierea patriei lor²⁰. În finalul cuvântării sale a adus elogii ministrului de interne I.G. Duca „pentru spiritul domniei sale civilizată și înțelegător”.

Itinerariul ieșean al Prof. H. Weizmann a mai cuprins: Clubul Sionist, unde a fost salutat de Ilie Mendelsohn și dr. H. Solomovici; Asociația sportivă „Macabi”, unde l-au întâmpinat ing. Calmanovici, dr. Weisberg²¹; „Asociația culturală a femeilor evreice”, unde a fost salutat de d-na. Schoenberg²². La sfârșitul vizitei a avut loc un banchet la care au luat parte 200 persoane²³.

Rememorarea vizitei a fost un prilej de trecere în revistă a câtorva din instituțiile și personalitățile comunității ieșene. Sunt nume care timp de decenii apar între principalii industriași și bancheri precum Moritz Wachtel, Ilie Mendelsohn etc., dar și ca filantropi, ca fruntași ai vieții comunitare. La fel și medici care continuă tradiția unui Karpel Lippe de „medic al săracilor” de astăzi în lupta pentru o asistență sanitară mai bine organizată prin spitalele și dispensarele existente; intelectuali dar și comercianți de mare cultură, talentați oratori care mențineau moralul unei populații care trecea adeseori prin grele momente economice și nu rareori prin adversități în orașul care era și leagănul cuzismului.

H. Weizmann a părăsit Iașul încântat și impresionat după ce a cunoscut doar câteva din instituțiile comunitare ale evreilor ieșeni din anul 1927. A fost o vizită care a adus speranțe și clarificări într-un moment în care aplicarea prevederilor Constituției din 1923 încă mai

întâmpina opoziții, se făceau simțite primele efecte ale crizei economice iar întoarcerea cu fața spre țară a provinciilor realipite la trupul patriei se desfășura cu dificultate.

^x Transcrierea corectă a prenumelui în românește ar fi *Haim*. Francezii ortografiază *Haim*. De menționat însă că varianta *Chaim* sau abrevierea *Ch.* este utilizată de dr. Weizmann atât în scrierile engleze cât și în cele germane.

¹ Scrisoarea de la dr. H. Weizmann și cele trei fotografii incluse în *Anexa* acestui articol ne-au fost puse la dispoziție de Profesorul David Ussischkin de la Universitatea Tel Aviv, Israel, urmaș al familiilor Ussischkin – Schoenberg care au dat Iașului interbelic personalități care s-au ilustrat în domeniul finanțelor, arhitecturii, matematicii, muzicii, acțiunilor comunitare precum și în mișcarea sionistă. Mulțumim Profesorului D. Ussinschkin și pe această cale.

² Singura persoană care ne-a relatat unele momente ale vizitei a fost regretatul Profesor de Educație Fizică și fost antrenor de gimnastică la „Macabi” Iași. Iancu Solomon. Profesorul Solomon a declarat că a fost body-guard pe timpul sejurului ieșean al Dr. Haim Weizmann.

³ Samuel Aaron Miller, s.v. *Chaim Weizmann*, în *Encyclopedia Judaica*, vol. 16, Ierusalim, 1978, p. 423-432.

⁴ *Ibidem*, p. 430.

⁵ G. Schäfer, în *Curierul israelit*, 4 decembrie 1927.

⁶ *Adevărul*, 6 decembrie 1927, p. 2; *Opinia*, 6 decembrie 1927, p. 3.

⁷ Dan, în *Opinia*, 8 decembrie 1927.

⁸ *Lumea*, 9 decembrie 1927, p. 2.

⁹ G. Schäfer, în *Curierul israelit*, 4 decembrie 1927.

¹⁰ *Opinia*, 6 decembrie 1927, p. 3.

¹¹ C. Iancu, *L'émancipation des Juifs de Roumanie (1913-1919)*, Montpellier, 1992; Idem, *Evreii din România (1866-1919) De la excludere la emancipare*, București, 1996. Ed. Hasefer.

¹² *Curierul israelit*, 22 mai 1927, p. 1; Articolele *Tulburările antisemite și Noi excese antisemite*, în *Curierul israelit*, 5 iunie 1927, p. 2 și 3. *Curierul israelit* din 11 decembrie 1927 descrie profanările unor sinagogi și devastările unor magazine la Oradea Mare, tulburările antisemite care s-au produs cu prilejul Congresului studențesc de la Oradea Mare. Menționăm interpelările din Cameră a deputaților Prof. Romulus Boilă și dr. W. Filderman. Guvernul, ca și organele locale, au comunicat că vor lua măsuri împotriva celor care au săvârșit fapte și a acelor care nu le-au împiedicat.

Președintele Uniunii Evreilor Români, secțiunea Iași, Moritz Wachtel,

a primit adresa no. 25979 din 14 decembrie 1927 din partea Prefecturii Județului Iași cu următorul conținut: „În conformitate cu însărcinarea ce am primit, am onoare a vă ruga să binevoiiți a arăta populației evreiești din oraș, regretul guvernului pentru neorânduiețile care au provocat stricăciuni la sinagoga din cartierul Păcurari. Vă rugăm totodată a da în numele nostru asigurarea că s-au luat măsurile de nevoie pentru ca asemenea fapte să nu se mai poată repeta” – C. Mariniciu.

În același timp au fost și acțiuni care îndemnau la normalitate. Profesorul Nicolae Iorga, președintele *Ligii culturale a tuturor românilor* declara la adunarea generală a membrilor ei: „Prefer pe politehnicienii care construiesc poduri și șosele, altora care sparg geamuri pe scama visteriei statului. Acel <must care fierbe>, despre care se vorbește, să devie o forță activă și să lucreze cu cât mai folos”. Pentru neimplicarea bisericii „preoții trebuie să propage pacea între oameni și nu trebuie să sfințească steagurile antisemite” s-au pronunțat între alții și istoricul I. Nistor (Cf. *Curierul israelit*, 29 mai 1927).

¹⁵ *Curierul israelit*, 11 decembrie 1927; Th. Arnon, *The Economic Background of Antisemitism in Romania between the World Wars: C. Z. Codreanu and the Jewish Trade, 1918-1940*, în *Shvut*, „Studies in Russian and East European Jewish History and Culture”. N.S., 1-2 (17-18), 1995, p. 296-331; L. Volovici, *Ideologia naționalistă și „problema evreiască” în România anilor ‘30*. București 1995, p. 45-46; Z. Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, București, 1996, p. 392-395.

¹⁶ Cf. *Curierului israelit*, 11 decembrie 1927. Politicieni de diferite orientări politice, chiar cei nesituați la extreme în rezolvarea „problemei evreiești” aveau în vedere și o emigrare parțială. Asupra acestei chestiuni vom reveni cu alt prilej.

¹⁷ Am putut constata – declara dr. H. Weizmann – o măgulitoare bunăvoință din partea guvernului României. Oameni de stat ai României mi-au arătat o simpatie care ne obligă la recunoștință. Profesori universitari de talia domnilor Dissescu, Rădulescu-Motru, Minovici, Gerotta și alții și-au exprimat dorința de a vizita Palestina. Vom avea o deosebită onoare și o specială plăcere de a-i saluta pe Pământul făgăduinței și al îngăduinței față de toate popoarele și acel evreu”. Cf. *Lumea*, 9 decembrie 1927, p. 2.

¹⁸ *Opinia*, 8 decembrie 1927, p. 4.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Lumea*, 9 decembrie 1927; *Opinia*, 9 decembrie 1927, p. 2.

²¹ *Lumca*, 9 decembrie 1927.

²² Em. Serghie, în *Lumea*, 9 decembrie 1927, p. 2. „Întâlnirea a fost lipsită de solemnitate, simplă și degajată. D. Weizmann nu are obsesia unui mesianism epocal; imaginația sa nu-i învăpăiată de frenezia profetică a iluminiștilor inițiați. ... dr. Weizmann nu apelează la cuvinte pentru a denatura judecata cumpănită, recrutând prozelii fanatici, intoleranți și divini în nebunia lor deplasată. Dr. Weizmann a pornit pe o treabă: reaclădirea Palestinei”. Pare că se raportează după o muncă făcută și pentru una care o va începe. Între timp, ca întâmplător, dă sumar, simplu și dezinteresat, orice soi de relații. Atâta tot. Nici o preocupare metafizică.

nici o incursiune în sociologie“.

²¹ *Opinia*, 10 decembrie 1927.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

Plecarea dr.-ului prof. Weizmann. Banchetul de despărțire, în Lumea, duminică 14 dec. 1927, p. 2.

După două zile de ședere în localitate, dr. Weizmann a plecat vineri dimineața la Chișinău.

La banchetul de despărțire dat în onoarea oaspetelui de către organizația sionistă din Iași, profesorul a avut ocazia de a trata „părintește“ problema refacerii Palestinei.

Mulțumind în primul loc celor în drept care cu o deosebită grijă au căutat a-i ușura misiunea în localitate – a precizat importanța mondială și europeană a colonizării palestinienilor.

Evreii – a spus dl. Weizmann – sunt chemați să dea un examen în fața lumii. Trebuie să dovedească atât prietenilor cât și dușmanilor, că sunt în stare a face și altceva decât cazuistică, decât profetii și exces de dialectică, cu întortochieri și înconjur de gândire.

Că pot gândi simplu și tot atât de simplu să lucreze. Că pot fi oameni fără prea mari sarcini și prea mari misiuni. Oameni ca toți ceilalți, oameni cu sapa în mână, în admirație față de o vacă bine îngrijită și legată cu flonc roș de coarne, ca s-o ferească de deochi.

Toată lumea – a spus dr. Weizmann – a făcut credit evreilor, dându-le posibilitatea să refacă, să construiască o țară. Muncă grea, muncă istovitoare, muncă rodnică însă și cu spor.

Evreii sunt socotiți ca „Luftmenschen“ și ca fiii ai ghetoului pipernicit și mizer; trebuie să redevină oamenii pământului și să-și dovedească rudenția lor veche cu regii și profetii Iudeiei – ai căror strănepoți vrednici se arată coloniștii din Palestina.

Cuvântarea părintească și plină de răspundere a omului de stat și științe, convins de importanța operei pe care o conduce – a fost ascultată cu mult interes de public.

Liebe Freunde, Ich muss um Verzeihung bitten, dass ich erst jetzt an die schreibe um mich bei Ihnen allen Aufsherzlichste für die warme und liebe Gastfreundschaft und es war doch viel mehr als Gastfreundschaft zubedanken. Gerade vor einer Woche hier angekommen fandiche eine umheimliche Menge von Arbeit und Sorgen. Auch Herr Sacher kam aus Palästina und brachte seinen

Ich hatte kaum Zeit Atem zu schöpfen. Morgen gehtes wieder nach Paris und von dort hoffe ich auf einige Tage nach der Schweiz gehen zu können. Sie machen schon sicher Ihre Vorbereitungen für die Reise nach Palästina. Dort ist es schwer aber von der Ferne sind die Dinge für mich wenigstens noch schwerer.

Soll ich Ihnen allen in Worten nochmals für all das Schöne und Liebe danken. Das könnte ich kann richtig thun, aber ich weiss dass Sie nicht von mir banale Dankesworte erwarten.

Ich grüsse Sie alle aufs herzlichste, wünsche Ihnen liebe Frau Schönberg und Ihnen liebe Frau Ussischkin Glück auf Ihrer Reise. Sie werden bessere Tage weit sich bringen.

In inniger Dankbarkeit,

Ihr treuer Ch. Weizmann

Dragi prieteni, Eu trebuie să vă cer scuze pentru că abia acum vă scriu mulțumindu-vă cu toată afecțiunea pentru calda și amabila ospitalitate și a fost totuși mai mult decât ospitalitate. Sosit aici tocmai de o săptămână am găsit o neobișnuită mulțime de lucruri și de griji. Domnul Sacher a sosit de asemeni din Palestina și a adus „bocceaua lui cu necazuri“ (în original în idiș).

Eu abia am timp să respir. Măine plec din nou la Paris și de acolo sper să pot merge pentru câteva zile în Elveția. Voi faceți deja, cu siguranță, pregătirile pentru călătoria în Palestina. Acolo este mai greu dar de la distanță lucrurile sunt cel puțin pentru mine cu nimic mai puțin grele.

Eu trebuie să vă mulțumesc încă o dată în cuvinte frumoase și amabile pentru tot. Aceasta poate fi cu adevărat esențialul însă știu

că Dv. nu așteptați de la mine vorbe banale de mulțumire.

Eu vă salut pe Dv. toți din inimă, urez scumpei doamne Schönberg și scumpei doamne Ussischkin noroc în călătoria lor. Să trăiți în continuare zile mai bune.

Mulțumiri cordiale,
al Dv. devotat Ch. Weizmann

LISTA ILUSTRĂȚIEI

Pl. I Profesorul Haim Weizmann.

Zum freundlichen Andenken an die schönen Tage in Ihren gastfreundlichen Hause zu Dankbarkeit.

Jassy, 8 dec./27 Ch. Weizmann

Cu prietenească amintire a frumoaselor zile în ospitaliera dumneavoastră casă, cu recunoștință.

Iași, 8 dec./27 Ch. Weizmann

Pl. II Iași, 8 decembrie 1927. Întâmpinarea Prof. Weizmann în gara Iași.

Pl. III Iași, 9 decembrie 1927. Profesorul H. Weizmann în mijlocul familiei Schoenberg – Ussischkin. În picioare, al II-lea din stânga Isaac Schoenberg (matematician), Elisa Ussischkin (mama prof. D. Ussischkin), Hary Schoenberg (arhitect), Irma Schoenberg (pianistă).

Pl. IV Plicul cu scrisoarea adresată familiei Schoenberg.

Pl. V Textul scrisorii adresate familiei Schoenberg.

Der lieben Familie Schönberg

Zum freundlichen Andenken an die schönen Tage in Ihrem
gastfreundlichen Hause in Dankbarkeit

Jany Dec. 127.

Ch. Weizmann

Liebe Freunde, Ich muß, um Vergebung bitten, daß ich
erst jetzt an die schreiben muß nicht bei Ihnen allein
aufs herzlichste für die warmen und liebe Gastfreund-
schaft — und es, was doch erst mehr als Gastfreund-
schaft zu bedanken. Gerade vor einer Woche hier
angekommen fand ich eine unheimliche Menge
von Arbeit und Sorgen. Auch der liebe Mann
aus Palästina und brachte ^{vielleicht} (17/20).

Ich hatte kaum Zeit Atem zu schöpfen. Morgen
fahre wieder nach Paris und von dort hoffe
ich auf etwaige Tage nach der Rückweg sehen zu
können. Sie machen schon sicher Ihre Vorbereitung
für die Reise nach Palästina. Doch sehe es schwer
aber von der Ferne sind die Dinge für mich
wenigstens noch schwerer.

Soll ich Ihnen allen in Worten nochmals für all das
Schöne und Liebe danken. Was könnte ich kaum
richtig thun, aber ich weiß daß Sie nicht
von mir banale Dankesparole erwarten.
Ich spreche Sie alle aufs herzlichste, wünsche
Ihnen l. Frau Schönders und Ihnen l. Frau
Weischkin Glück auf Ihrer Reise. Sie
werden baldere Tage mit sich bringen.

In unserer Dankbarkeit

Ihr treuer Ch. Weizmann

Mr J. Schoenberg

Jassy

Pacurari 31

(Roumania)

Post 4325.

Oakwood,
16. Addison Crescent,
London W. 14.

Dec. 24th/27.

REGIMUL CULTULUI MOZAIC DUPĂ MAREA UNIRE (CU PRIVIRE SPECIALĂ ASUPRA LEGII PENTRU REGIMUL GENERAL AL CULTELOR, APRILIE 1928)

Ion AGRIGOROAIEI

Integrarea statului național unitar român s-a realizat în 1918 prin adunări cu caracter plebiscitar. Documentele adoptate la Chișinău, Cernăuți și Alba-Iulia au exprimat poziția de ansamblu a națiunii române în epocă, consemnând Unirea, acestea au precizat și sensul dezvoltării democratice a societății românești. Actele de unire au fost străine de orice șovinism, românii făcând dovada unei remarcabile maturități politice¹.

La 30 decembrie 1918 și 22 mai 1919 au fost publicate decrete legi care recunoșteau egalitatea în drepturi a tuturor cetățenilor, indiferent de neam, limbă și religie². Lupta evreilor pentru emancipare „a fost încununată de succes *acum* (s.n.s., I.A.), deoarece finalitatea ei a coincis cu existența acestor condiții. În cadrul noii României au triumfat principiile democratice în sensul înfăptuirii cărora a evoluat societatea românească, mai cu seamă după 1878³. S-au acordat votul universal, drepturile cetățenești, s-a înfăptuit o profundă reformă agrară, s-a instituit un nou regim politic statuat prin Constituția din martie 1923. „Este mai firesc, credem, ca finalitatea luptei evreilor să fie apreciată în această perspectivă, decât în aceea care o considera drept un rezultat exclusiv al intervenției din afară [...]. Democrația a putut deveni, în noile condiții, o realitate politică, deoarece societatea evoluase în sensul instituirii sale, fuseseră pregătite condițiile – cele esențiale, cel puțin – pentru aplicarea sa în practica politică⁴”.

Față de situația din vechea Românie, locul și rolul minorităților a crescut; dincolo de unele asperități, la realizările epocii și-au adus contribuția specifică, cantitativă și calitativă, populația românească și minoritățile, ținând seama de anumite particularități tradiționale, de viață economică, culturală, psihică etc. A fost un proces complex, de înțelegere și acceptare, mai rapidă sau mai lentă, totală

sau parțială, a noii realități. Poziții extremiste nu au lipsit, dar au avut un ecou limitat asupra politicii statului român din perioada interbelică. „Descătușând energiile, Unirea din 1918 a încercat – uneori în condiții dificile, de unde nu și puține eșecuri – o solidarizare a generațiilor, provinciilor, finalităților. Dar poate că particularitatea cea mai interesantă a epocii o constituie afirmarea în același spațiu de cultură și creație, alături de români și nu o dată printr-o afinitate stilistică izvorâtă din exprimarea uneia și aceleiași realități (cu luminile și umbrele ei) a naționalităților conlocuitoare“⁵.

În mai multe articole (5, 7, 8, 133 ș.a.), Constituția din martie 1923 consfințește drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor în cadrul statului național, unitar și indivizibil. Art. 8 prevedea: „Toți românii, fără deosebire etnică, de limbă sau religie, sunt egali înaintea legii și datori a contribui fără deosebire la dările și sarcinile publice“, iar art. 133 se referea la încetățenirea evreilor, ratificând decretul legi din 1918 și 1919 referitoare la această chestiune. „Dincolo de anumite greutăți și tensiuni, anii 1918-1925 (până la adoptarea reformei administrative – n.n.s., I.A.), au marcat o etapă importantă pe calea integrării minorităților naționale în cadrul statului național unitar român. S-au creat structuri politice și culturale, s-au schimbat idei și s-au căutat soluții, multe dintre ele pozitive. La nivelul masei de cetățeni s-a statornicit o colaborare benefică, atât pentru națiunea majoritară, cât și pentru minoritățile naționale. În fond, evoluția României de după 1918 a fost rodul activității tuturor cetățenilor, atât a celor de etnie română, cât și a celor aparținând minorităților naționale“⁶.

Una din problemele în jurul căreia s-au purtat discuții, uneori aprinse, ajungându-se la o soluție pozitivă, chiar dacă nu a mulțumit pe toată lumea, a fost aceea a regimului cultelor din România întregită.

În conformitate cu datele Recensământului general al populației de la sfârșitul anului 1930, structura populației după *neam* se prezenta astfel: Din totalul de 18.057.028 locuitori, 12.981.324 (71,9%) erau români, 1.425.507 (7,9%) unguri, 745.429 (4,1%) germani, 728.115 (4,0%) evrei, 582.115 (3,2%) ruteni, ucraineni, 409.150 (2,3%) ruși, 262.115 (1,5%) țigani, 154.772 (0,9%) turci, 105.750 (0,6%) găgăuzi, 51.842 (0,3%) cehi, slovaci, 51.062 (0,3%) sârbi,

croaiți, sloveni, 48.130 (0,3%) polonezi, după care urmau, cu procente mai mici, greci, tătari, armeni, albanezi, huțani și alte neamuri⁷.

Harta cultelor era mai complexă decât cea etnică, înfățișându-se astfel, la aceeași dată: ortodoxă – 13.108.277 (72,6%), greco-catolică 1.427.391 (7,9%), romano-catolică – 1.234.151 (6,8%), mozaică – 756.930 (4,2%), reformato-calvină 710.706 (3,9%), evanghelică-luterană – 398.759 (2,2%), mahomedană 185.486 (1%), unitariană 69.257 (0,4%), baptistă 60.562 (0,3%), lipoveană 57.288 (0,3%) și sub 0,1% adventistă – 16.102, armeano-gregoriană 10.005, armeano-catolică 1.440, alte religii și secte 7.434, liberi cugetători 6.604, nedeclarată 6.686⁸.

Existența unor deosebiri între categoriile de neam și cele de religie se explică printr-o serie de factori istorici, cu consecințe specifice la nivelul unei provincii, al unei întregi etnii și chiar în interiorul aceleași etnii. La aceștia s-au adăugat motive subiective, ca de pildă poziția adoptată de unii locuitori în momentul efectuării recensământului. Nu ne-am propus aici să întreprindem o analiză a cultelor din România interbelică. După câteva precizări referitoare la regimul cultelor stabilit prin legea din 1928, dorim să atragem atenția asupra unor chestiuni semnificative aduse în dezbaterile parlamentare de reprezentanții populației evreiești pe marginea proiectului amintitei legi, a atitudinii adoptate de aceștia.

Articolul 22 din Constituția din martie 1923 prevedea, între altele: „Libertatea conștiinței este absolută. Statul garantează tuturor cultelor o deopotrivă libertate de protecțiune, întrucât exercițiul lor nu aduce atingere ordinii publice, bunelor moravuri și legilor de organizare a statului”⁹.

Imediat după 1918, aproape toate cultele își puneau problema organizării lor la nivelul întregii țări; trebuia a se ține seama de tradițiile existente și, totodată, de necesitatea consolidării statului național unitar. A fost o operă dificilă care a cerut timp. În mai 1925 a fost adoptată legea de organizare și statutul Bisericii Ortodoxe Române¹⁰, iar în mai 1927 s-a încheiat Concordatul cu Vaticanul, dar acesta n-a fost ratificat decât doi ani mai târziu¹¹, și pentru că trebuia mai întâi adoptată legea generală a cultelor. Principala lege care a fixat un sistem bine articulat și care s-a menținut (cu mici modificări) până în anul 1948, a fost *Legea pentru regimul general al cultelor* din aprilie

Recunoscându-se însemnătatea deosebită a cultelor pentru viața publică a României și necesitatea consolidării statului, s-a urmărit a se stabili situația de drept a cultelor, raporturile dintre stat și culte, relațiile dintre culte etc. În *Expunerea de motive*, ministrul Cultelor și Artelor, Al. Lapedatu, explica necesitatea legii și prin înlocuirea regimurilor diferite moștenite în provinciile eliberate și în Vechiul Regat, cu un sistem unitar: „Această caleidoscopică variație de regimuri nu mai poate fi menținută pentru că este incompatibilă cu caracterul unitar al statului, care trebuie să fie condus și administrat după legi unitare, aceleași pretutindeni și pentru toți”¹³.

Se consemna că statul și biserica se găseau în raporturi de strânsă și permanentă colaborare, urmărind realizarea aceluiași scop etic, prin legea lui *juridică* și, respectiv, legea ei *morală*. În ce privește legătura între stat și culte, legiuitorul a preferat sistemul prevalenței statului față de biserică, numit și sistemul autonomiei bisericești, urmărind a satisface „atât pretențiunile juste ale *Bisericii*, cât și drepturile normale ce decurg din suveranitatea *Statului*”¹⁴. Autonomia acordată cultelor trebuia să fie exercitată în cadrul statului, „căci o jurisdicție bisericească în afară sau din afară de frontierele politice ar atinge suveranitatea națională, care trebuie să rămână deplină, ea singură fiind generatoare de drepturi pe teritoriul său”. Era admisă o singură excepție, pentru cultul catolic, al cărui șef spiritual își are sediul în străinătate; în acest caz, relațiile urmau a fi stabilite printr-un acord special, supus aprobării corpurilor legiuitoare¹⁵, fapt care s-a realizat prin Concordatul cu Vaticanul din 1929.

În conformitate cu prevederile constituționale, art. 1 stipula: „Statul garantează tuturor cultelor o deopotrivă libertate și protecțiune, întrucât exercițiul lor nu atinge ordinea publică, bunele moravuri și legile sale de organizare”. Trebuiau evitate „orice acte care ar putea aduce vreo jignire celorlalte culte sau ar constitui demonstrațiuni împotriva lor” (art. 2).

Culte erau clasificate în *culte istorice*, *culte noi* și *asociații religioase*, recunoașterea ultimelor două fiind supusă unor condiții speciale¹⁶. Conform art. 21, următoarele culte erau considerate culte istorice: cultul ortodox, cultul român greco-catolic (unit), cultul catolic (de rit latin, grec-rutean și armean), cultul reformat (calvin), cultul

evanghelic-luteran, cultul unitarian, cultul armeano-gregorian, cultul mozaic (cu diferitele sale rituri), cultul mahomedan. Cu excepția celui romano-catolic, cultele erau autocefale; această neatârnamare se întemeia pe principiile lor fundamentale, dogmatice și canonice. Legea intervenea pentru a împiedica anumite legături cu autorități din afară. Al. Lapedatu constata că, și după 1918, „avem în țară episcopi care exercită jurisdicția bisericească și în alte state și avem cetățeni care depind de episcopi din străinătate [...]. Situațiunea aceasta nu este compatibilă cu suveranitatea și interesele superioare ale statului. Teritoriul eparhiilor din România trebuie să se termine acolo unde se termină hotarele țării, iar cetățenii români nu pot fi supuși jurisdicției, nici chiar bisericești, a arhieriei cetățeni străini, care își au reședința pe teritoriul altor state”¹⁷.

Nu biserica în *întregime* (așa cum prevăzuse legea din mai 1925) avea personalitate juridică, nu cultul în general, ci *organizațiile cultelor* deveneau persoane juridice. Membrii clerului, ai organelor de conducere și funcționarii respectivi trebuiau să fie cetățeni români care se bucurau de toate drepturile civile și politice și care nu fuseseră condamnați pentru crime contra bunelor moravuri și contra siguranței statului (art. 10). În mod excepțional, ministerul putea admite și cetățeni străini, pentru un timp limitat.

Articolele 22-24 conțineau condițiile necesare pentru cultele noi și asociațiile religioase în vederea recunoașterii lor legale, iar art. 25 preciza că „statul are asupra tuturor cultelor dreptul de supraveghere și control, care se va exercita prin Ministerul Cultelor”. Șefii cultelor, aleși sau numiți în conformitate cu statutele lor de organizare, nu vor fi recunoscuți decât după aprobarea Regelui, dată în baza recomandării Ministerului și după depunerea jurământului de fidelitate către Suveran și de supunere față de Constituția și legile țării. Cultele nu puteau să-și înființeze forme organizatorice peste cele existente și nu puteau schimba titulatura, întinderea și sediul lor, decât după aprobarea guvernului, dată prin lege specială. Cheltuielile pentru întreținerea cultelor se vor acoperi în primul rând din mijloace proprii; statul putea acorda ajutoare, în raport cu numărul credincioșilor, cu situația materială a cultului respectiv și cu nevoile sale reale (art. 29-34).

Cultele puteau înființa și conduce institute speciale pentru

pregătirea clerului lor. Studiul istoriei, al limbii și literaturii române și al Constituției țării – obligatorii în aceste institute – se vor preda „conform unui program stabilit de autoritatea bisericească competentă în acord cu Ministerul Cultelor și acel al Instrucțiunii, așa fel ca să nu împiedice pregătirea teologică specială și să fie compatibil cu caracterul religios-moral al acestor institute“ (art. 15). Se prevedea dreptul cultelor de „a face instrucție religioasă elevilor de credința lor din școlile publice și particulare“, precum și dreptul de „a săvârși prin preoții lor, în armată, în spitale civile și militare, orfeline, școli corecționale și penitenciare, pentru credincioșii lor, servicii religioase de orice natură, cu observarea legilor sau regulamentelor instituțiilor respective“ (art. 16).

Legea, în ansamblul ei, conținea și prevederi ce vizau în mod deosebit anumite culte¹⁸, în deplină conformitate cu principiile incluse în Constituție și în alte legi adoptate între timp¹⁹. În demersul nostru, ne îndreptăm atenția spre *cultul mozaic*, inclus – așa cum s-a precizat – în categoria *cultelor istorice* din țara noastră.

Din datele deja prezentate, rezultă că evreii constituiau a treia minoritate din România, dacă avem în vedere criteriul etnic. Dacă recurgem la religie, locuitorii mozaici (756.930) depășeau, numeric, pe locuitorii de origine germană (745.429). Conform aceluiași recensământ din 1930, repartitia pe provincii a populației de cult mozaic era următoarea: Oltenia – 3.523 (0,2% din populația provinciei), Muntenia – 94.216 (2,3%), Dobrogea – 4.031 (0,5%), Moldova – 162.268 (6,7%), Basarabia – 206.958 (7,2%), Bucovina – 93.101 (10,9%), Transilvania – 81.503 (2,5%), Banat – 14.043 (1,5%), Crișana-Maramureș – 97.287 (7,0%)²⁰.

Dacă media pe țară a locuitorilor de religie *mozaică* era de 4,2%, media acestora care trăiau în *mediul urban* era mult mai ridicat, 14,2% (numeric, 520.004 locuitori), procent repartizat astfel pe provincii. Oltenia – 1,7, Muntenia – 8,4, Dobrogea – 1,9, Moldova – 23,9, Basarabia – 26,8, Bucovina – 30,2, Transilvania – 8,9, Banat – 7,2, Crișana-Maramureș – 19,3²¹. Dintre orașele mai mari, amintim aici: București cu 639.040 locuitori din care 76.480 mozaici, Chișinău cu 114.896 și, respectiv, 41.405, Cernăuți – 112.427 și 42.932, Iași – 102.872 și 35.465, Cluj – 100.844 și 13.504, Galați – 100.611 și 19.915²². Tabloul este mai complex și poate fi discutat mai pe larg; ne

rezumăm aici la observația că această pondere și structură a avut anumite consecințe și asupra organizării cultului respectiv.

Spre deosebire de alte culte, cel mozaic nu avea o autoritate cultică centrală, care să înglobeze *in sine* pe toți evreii din România. El era organizat pe comunități, autonome față de celelalte, cu diferite rituri: spaniol (sephardim), ortodox (askenazim) și reformat²³. Evreii din noile provincii prezentau anumite particularități culturale și de altă natură, în legătură și cu fostele stăpâniri străine. Evreii din vechiul Regat aveau încă din 1909 o organizare proprie, Uniunea Evreilor Pământeni, care a adoptat o tactică de colaborare cu partidele românești, în primul rând cu cele de guvernământ, pentru a obține satisfacerea dezideratelor specifice. În preajma adoptării Constituției, Uniunea Evreilor Pământeni s-a transformat în Uniunea Evreilor din România (februarie 1923), având în frunte pe dr. Willy Filderman. Organul de presă al U.E.P. era „Curierul israelit“. În 1924 s-a creat Uniunea Sionistă din România, sub conducerea lui Adolf Bernhard, care a organizat acțiuni specifice misiunii mișcării respective²⁴. În 1928 s-a constituit, la București, Uniunea comunităților evreiești din vechiul regat. Evreii aveau un șef rabin, care îi reprezenta în Senat. Pentru cei peste 756.000 credincioși existau, la mijlocul deceniului al IV-lea, 922 sinagogi și case de rugăciuni și 731 de rabini. Pe lângă alte școli, în 1927 s-a înființat la București un seminar teologic ieșovit²⁵.

În martie-aprilie 1928 proiectul de lege privind regimul general al cultelor depus de guvernul liberal prin ministrul său de la Culte și Arte, Al. Lapedatu, a stârnit vii dezbateri, confruntări în Senat și Adunarea Deputaților. Între participanți s-au înscris și reprezentanții populației evreiești, ai cultului mozaic, în cele două Camere. În ședința Senatului din 23 martie 1928, rabinul dr. I. Niemirover mulțumea ministrului Al. Lapedatu pentru faptul că proiectul pune în aplicare principiile garantate de Constituție fiecărui cult recunoscut²⁶. „Libertatea cultelor garantată prin Constituție este fundamentul regimului nou al cultelor. Această libertate trebuie păzită și de aceea trebuie pedepsită orice împiedicare a exercițiului cultelor [...]. Libertatea cultelor trebuie și îngădită în anumite direcțiuni, și bine s-a zis că nici o prescripție religioasă a unui cult nu poate servi ca un pretext pentru neîndeplinirea datoriilor față de stat. Pe de altă parte, însă, și statul este obligat să respecte, pe cât posibil pentru a nu suferi

ordinea statului, prescripțiunile religioase și rituale ale fiecărui cult". I. Niemirover cerea „respectarea credinței și conștiinței unor părinți evlavioși care nu pot permite ca și copiii lor să scrie în zi de sâmbătă”. mai ales că aceasta „nu constituie o atingere bunului mers al statului”. Rabinul își exprima recunoștința pentru prevederile referitoare la Seminarul rabinic sau școalele rabinice, care vor fi create și vor folosi atât religiei mozaice, cât și statului român. „Avem nevoie și de un seminar care să pregătească profesorii de religie și de limbă ebraică, fiindcă limba ebraică este sufletul religiunii noastre”.

Senatorul Niemirover formula și unele obiecțiuni: „Punctul culminant care ne face imposibil ca să fim acum imediat pentru această lege privește organizarea noastră, organizarea comunităților”. El arăta că această situație complicată a determinat guvernul să introducă două articole, 56 și 57”, „care au în vedere și situațiunea specială a cultului mozaic”. Vorbitorul înfățișa un tablou care necesită a fi reprodus aici:

„Situațiunea cultului mozaic este următoarea: în Vechiul Regat din motive istorice, ca să nu vorbesc mult despre acest punct, comunitățile nu au putut fi organizate, nu au fost recunoscute și abia în ultimul timp a început un proces al organizării și s-a format și o uniune a comunităților.

În celelalte provincii organizația diferă după legile statelor cărora au aparținut până acum. Cultul mozaic formează o unitate, dar sunt totuși multe nuanțe; în Vechiul Regat avem ritul spaniol, care și-a păstrat independența față de ritul celor mulți, față de ritul occidental căruia aparțin aproape toți evreii cu diferite nuanțe religioase culturale.

În Ardeal sunt comunitățile așa zise ortodoxe neologe și statu quo. Acum dacă trebuie să ne organizăm – și tendința acestei legi este ca să organizăm – este și în interesul statului și în interesul nostru propriu. Există însă pericolul semnalat de excelența sa, d. ministru Lapedatu, prin cuvântul <pulverizarea> cultului mozaic.

Dacă nu se vor lua măsuri ca să se fixeze dinainte că în fiecare localitate poate exista numai o singură comunitate, se înțelege că drepturile comunităților spaniole din Vechiul Regat și ale comunităților ortodoxe separatiste din Ardeal nu vor fi atinse cu nimic. Dacă nu se vor lua aceste măsuri de organizare, ca să se formeze o singură comunitate în fiecare localitate, există pericolul pulverizării cultului

nostru prin formarea de secte, grupuri și grupuri, și consecințele vor fi neplăcute, nu numai pentru noi, dar și pentru statul român. De aceea, noi rugăm ca prevederea comunității unitare să fie introdusă în această lege, care ține seama de situațiunea noastră și în această privință [...]. Mai cu seamă reprezentanții Bucovinei cer acest articol de prevedere, fiindcă ei, care au de sute de ani o comunitate unică, nu vor ca prin această lege, care are o tendință atât de bună și frumoasă, să fie sfărâmată unitatea comunității lor“.

În încheierea intervenției sale, rabinul dr. I. Niemirover declara: „Ca reprezentant al cultului mozaic, care are în această țară un trecut secular, mă simt obligat de a saluta tendința acestui proiect, exprimată în introducerea [Expunerea de motive] a d-lui ministru și în referatul [raportul] d-lui Gârboviceanu: tendința de a aduce armonie și pace tuturor confesiunilor“²⁸.

Ely Berkowitz, președintele Uniunii comunităților evreiești din Vechiul Regat, sublinia necesitatea legii și satisfacția de a avea posibilitatea să-și spună cuvântul asupra legii care va sta la baza dezvoltării viitoare a cultelor în genere și a cultului mozaic în special. „În chiar alegerea mea în Comitetul delegaților pentru această lege se oglindește tendința aplicării stricte a principiului de egalitate a cultelor stabilită de Constituție“²⁹.

Legea trebuie să înlăture haosul din viața unor culte, să introducă norme unitare în organizarea fiecărui cult la nivelul întregii țări; pornind de la această menire, Berkowitz considera ca imprecisă formularea art. 55 din proiectul de lege: „Ministerul Cultelor va stabili și decreta, în termen de 6 luni de la promulgarea legii, normele după care cultele care nu au o organizațiune ierarhică – mozaic și musulman – urmează să procedeze pentru întocmirea statutului lor de organizare“. Faptul că în Transilvania există comunități neologe și ortodoxe nu trebuie să schimbe situația în cea mai mare parte a țării. În Vechiul Regat, comunitățile spaniole „sunt constituite pe baza unei diferențe de origine geografică. Numărul lor este însă atât de mic, încât unitatea cultului mozaic în Vechiul Regat, unde există vreo trei comunități spaniole, n-a fost niciodată atinsă. În Bucovina n-a existat niciodată decât o singură comunitate în fiecare localitate, iar Basarabia n-a cunoscut niciodată diferite rituri ale cultului mozaic“. Senatorul propunea ca, „respectându-se existența comunităților ortodoxe din Transilvania și a

comunităților spaniole din Vechiul Regat, cărora legea să le acorde egală îndreptățire și ocrotire, să se consacre situația de fapt a comunității unitare evreiești în țară“. Argumentul toleranței care s-a invocat în sprijinul art. 55 „nu poate rezista unei cercetări serioase, fiindcă a încuraja anarhia pe tărâmul cultelor nu înseamnă și nu poate însemna toleranță, tot așa cum nu poate însemna pe nici un tărâm“. Dacă se vor putea face într-un oraș mai multe comunități, „riscăm – aprecia Berkowitz – ca sub pretextul unei pretinse concepțiuni religioase, grupuri de aderenți ale cultului mozaic să se constituie în comunități aparte. Vom putea astfel avea în orașele cu populație evreiască mai mare comunități după diversele concepțiuni politice și sociale ale evreilor, chiar și după partidele politice din care fac parte, aducând astfel comunitatea evreiască în haos, de pe urma căruia ar suferi în primul rând politica generală a statului român“³⁰.

Și senatorul Horia Carp aprecia că „legea e bună și bine-venită, și dacă d. ministru al Cultelor va accepta cele câteva modificări propuse spre a face dintr-însa o lege de bună armonie și înțelegere pentru interesele administrative și organizatorii ale tuturor cultelor, am convingerea că această lege va însemna un moment de progres și, în viitor, de însemnătate istorică pentru ideea de consolidare care se urmărește printr-o apropiere frățească între toți cei sortiți să sălășluiască, de ani înainte și pentru totdeauna, pe tot întinsul plaiurilor reunite care s-au întregit până la Tisa și până la Nistru, pentru a da România-Mare“³¹. De fapt, intervenția senatorului Horia Carp se constituie într-un răspuns la atacurile împotriva populației evreiești, formulate într-o ședință anterioară de episcopul de Roman, Lucian Tuteanu³².

În ședința din 29 martie s-au purtat discuții pe marginea unor articole din proiect, inclusiv a celor referitoare la cultul mozaic. Raportorul, P. Gârboviceanu, preciza între altele: „D-lor senatori, pentru mozaici am introdus în proiect un articol nou, 56, cerut de situația de fapt. E vorba aci despre reprezentantul cultului mozaic în Senat, care va fi tot d. Dr. Niemirover, până la întocmirea și aprobarea statutului de organizare a acestui cult. Și în redacția art. 54, devenit 57, s-a admis o modificare esențială, în ceea ce privește instituțiile întreținute de cultul mozaic“. Față de cererile dr. Niemirover și Berkowitz (o singură comunitate religioasă într-o localitate și toate

comunitățile să fie organizate într-o singură uniune cu un consiliu superior), raportorul afirma că asemenea chestiuni nu se pot rezolva prin lege, ci numai prin statutul de organizare ce va fi adoptat de înșiși adepții cultului mozaic din întreaga țară. Dorința de a se înființa un seminar pentru formarea rabinilor – aprecia Gârboviceanu – „se realizează prin acest proiect de lege, fiindcă e justificată. Rabinii trebuie să fie cetățeni români și să se formeze într-un institut, în care studiul limbii române, istoria, geografia și Constituția să se învețe în limba țării. Să nu se mai întâmple ca până acum, că cei mai mulți rabi ni erau cetățeni străini și nu cunoșteau limba țării”³³.

La anumite obiecțiuni formulate de senatorul G. Bogdan-Duică, a răspuns ministrul Cultelor și Artelor, în ședința din 31 martie 1928. Al. Lapedatu preciza că „Ministerul va decreta numai normele după care se va proceda la organizarea cultului mozaic. Și de ce aceasta? Pentru că cultul acesta este încă neorganizat, nu are ierarhie, nu are șefi la cuvântul cărora reprezentanții cultului mozaic să se poată întruni ca să întocmească statutul său de organizare. În această situație el a făcut apel la stat – care are interes ca cultul mozaic să fie cât mai bine organizat – ca, în lipsa unei autorități proprii, Ministerul Cultelor să decreteze normele după care cultele acestea fără ierarhie – mozaic și musulman – urmează a-și stabili statutul lor de organizare. D. Bogdan-Duică cere mai mult decât atât D-sa cere să elaborăm noi statutul acesta în timp de 6 luni de zile de la formularea legii. Aceasta ar însemna însă suprimarea principiului libertății pe care o acordăm cultelor, de a se organiza însăși potrivit sistemului lor de organizare”³⁴.

La propunerea ministrului de resort și a raportorului, s-au introdus aliniate și amendamente referitoare la organizarea cultului mozaic în teritoriu și la reprezentarea acestuia în Senat. (Reproducem, în anexă, articolele din lege care se referă în mod special la cultul mozaic, în forma adoptată de cele două Camere și apoi promulgată).

În aceeași ședință, proiectul legii a fost adoptat de Senat, cu 140 bile albe și 8 bile negre. Vintilă I.C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri și ministru de Finanțe, a mulțumit senatorilor „nu numai pentru largă participare [...] la discuția acestei legi, dar și asupra votului final pe care l-ați dat, și care cred că este un pas înainte pentru liniștita dezvoltare și pentru formarea educațiunii sufletești a poporului acesta”. Legea, „făcută într-un spirit larg, corespunzând cu

firea [...] îngăduitoare și liberală a poporului românesc [...], va fi o cheazășie pentru traiul liniștit și pașnic al diferiților cetățeni în țara noastră³⁵.

În Adunarea Deputaților, deputatul Benno Straucher sublinia importanța sarcinii asumate de guvernul liberal, de a reglementa „pe cale legală și această materie foarte importantă, spre a obține armonie și înțelegere bună, pe de o parte, între stat și națiunile și confesiunile domiciliate astăzi pe teritoriul României Mari – și pe de altă parte, între popoarele și confesiunile însăși. De aceea, salutăm și noi evreii cu convingere și sinceritate această lege³⁶. El remarca consolidarea României Mari înfăptuită de guvernele Partidului Național Liberal, prin reforma agrară, reforma administrativă, progresele economice și culturale și prin „opera cea mai mare și monumentală a guvernului Ion Brătianu și a Partidului Național-Liberal“, care a fost Constituția din 1923. S-a înfăptuit „emanciparea anumitelor părți ale populației, care până atunci au fost lipsite de drepturi politice și cetățenești, recunoașterea egalității în drept pentru toți cetățenii țării, mai cu seamă emanciparea constituțională a evreilor, care a devenit un simț de înaltă morală și de dreptate, precum și de prevedere politică a neamului românesc³⁷”.

În mod deosebit, Benno Straucher a insistat asupra problemelor ivite în școlile primare și secundare, pentru ca elevii evrei să nu fie siliți a scrie în zilele de sâmbătă și sărbătorile evreiești, încălcând astfel porunca lor religioasă. De asemenea, Straucher cerea „a se lua măsuri cuvenite pentru ca să existe în fiecare localitate numai o singură comunitate – în caz contrar, ar fi periculos ca să se formeze secte“. Cu privire la învățământul religiei mozaice, deputatul cerea ca „până la funcționarea institutelor de învățământ teologic și până la înființarea școlilor speciale pentru învățătorii evrei, comunitățile israelite – ca autorități superioare, religioase – și rabinii aflați în funcție la aceste comunități, care sunt calificați și recunoscuți de stat, să fie singurii îndreptățiți pentru examinarea, calificarea și numirea învățătorilor de religie mozaică³⁸. Benno Straucher acorda o atenție specială întemeierii „în interiorul țării, de școli publice pentru educația învățătorilor de religie mozaică, a rabinilor evreiești, a pastorilor sufletești, militari și a celorlalți funcționari ceruți de religia mozaică“. Statul e dator a sprijini întemeierea și înzestrarea acestor școli; „numai prin rabini,

învățători și funcționari religioși, care s-au instruit în țară, se pot mări sentimentele patriotice, impunându-le tinerimii și populației evreiești“. El propunea ca în cadrul Ministerelor Cultelor și Instrucțiunii Publice să fie numiți „referenți specialiști pentru fiecare confesiune“, care să se ocupe cu probleme specifice ale exercitării cultului respectiv și ale instrucțiunii școlare³⁹.

Benno Straucher își exprima speranța că aceste deziderate vor găsi un ecou binevoitor la onoratul guvern și declara că votează legea, „care e menită să aducă armonie și pace între confesiunile și popoarele țării noastre“⁴⁰.

Chestiunile aduse aici în discuție – fără a cuprinde întreaga problematică – probează spiritul care a stat la baza stabilirii regimului general al cultelor în România întregită. În conformitate cu principiile Constituției din martie 1923, legea din aprilie 1928 a stabilit cadrul juridic democratic exercitării cultelor din țara noastră. Poziția adoptată de senatorii și deputații care reprezentau într-un fel sau altul cultul mozaic – dincolo de unele confruntări în parlament și în afara lui – confirmă aceste aprecieri.

Cum s-au rezolvat problemele ridicate cu prilejul adoptării legii din aprilie 1928 și, în general, cum s-au aplicat prevederile ei, aceasta poate constitui obiectul unei dezbateri speciale.

Dispozițiunile finale ale Legii pentru regimul general al cultelor; articolele 54, 55 și 56 conțin prevederi referitoare la cultul mozaic.

Dispozițiuni finale

Art. 51 – Toate cultele sunt datoare a-și pune în concordanță statutele lor de organizare cu dispozițiunile legii de față, în termen de un an de la publicarea regulamentului ei de aplicare, înaintându-le Ministerului Cultelor spre aprobare și confirmare prin decret regal, dat în baza unui jurnal al Consiliului de Miniștri.

Aprobarea are de scop a constata că în statute nu sunt dispozițiuni contrare legii.

Modificările ulterioare în statutele de organizare se vor face cu aceeași procedură.

Art. 52 – Situația juridică a bunurilor bisericesti, aflate dincolo de frontierele Statului român și cari aparțin cultelor din țară, precum și a bunurilor din țară cari aparțin cultelor din afară, va fi determinată prin convențiuni speciale.

Art. 53 – Drepturile recunoscute comunității baptiste prin jurnalul Consiliului de Miniștri No. 2.680 din 21 noemvrie 1927 se mențin.

Statutul comunității baptiste, aprobat prin acest jurnal, va fi pus de acord cu dispozițiunile legii de față și înaintat Ministerului Cultelor pentru o nouă aprobare.

Art. 54 – Ministerul Cultelor va stabili și decreta, în termen de șase luni de la promulgarea legii, normele după cari cultele cari nu au organizațiune ierarhică – mozaic și musulman – urmează să procedeze pentru întocmirea statutului lor de organizare.

Organizarea cultului mozaic se va face astfel ca aderenții

acestui cult dintr-o localitate să constituie o singură comunitate, menținându-se cu organizația lor deosebită comunitățile spaniole din Vechiul Regat și cele ortodoxe din Transilvania.

Art. 55 – Până la întocmirea și aprobarea statutului de organizare al cultului mozaic și până la alegerea unui reprezentant religios, conform acestui statut, reprezentantul cultului mozaic în Senat va fi tot reprezentantul religios al Uniunii Comunităților evreești din Vechiul Regat.

Art. 56 – Toate bunurile, mobile sau imobile, afectate unei instituțiuni întreținute de cultul mozaic, aflate astăzi pe numele unei persoane fizice sau societăți particulare, trec de drept și fără îndeplinirea nici unei formalități în stăpânirea comunității mozaice respective, din ziua constituirii acesteia ca persoană juridică.

Mutațiunile acestea de proprietate sunt scutite de orice taxe.

Tribunalul situațiunii locului va constata dacă dispozițiunile cerute de lege sunt îndeplinite. Aceasta la cererea președintelui comunității respective.

Dispozițiunile cuprinse în acest articol se referă și la bunurile mobile și imobile afectate parohiilor reformate (calvine) și evanghelice-luterane de pe teritoriul Vechiului Regat, cu excepția celor puse sub sechestru în timpul războiului (1916-1918).

Art. 57 – Dispozițiunile din această lege privesc și biserica ortodoxă întrucât nu sunt contrare legii speciale de organizare a acestei Biserici.

Art. 58 – Un regulament întocmit de Ministerul Cultelor va dezvolta și lămuri în amănunt principiile și dispozițiunile acestei legi.

Art. 59 – Toate legile, statutele, regulamentele, ordonanțele și dispozițiunile de orice natură în vigoare înainte de promulgarea legii de față, ori contrare ei, sunt și rămân abrogate.

Această lege s-a votat de Senat în ședința de la 31 martie anul 1928 și s-a adoptat cu majoritate de una sută patruzeci voturi, contra opt.

Președinte, Const. I. Nicolaescu
(L.S.S.)

Secretar,
Al. M. Alimănescu

Această lege s-a votat de Adunarea deputaților în ședința de la 6 aprilie anul 1928 și s-a adoptat cu majoritate de una sută douăzeci și șase voturi, contra patru.

Președinte, N.N. SAVEANU

(L.S.A.D.)

Secretar,
Gh. Gârda

Promulgăm această lege și ordonăm ca ea să fie investită cu sigiliul Statului și publicată în Monitorul Oficial.

Dat în București, la 12 aprilie 1928.

În numele Maiestății Sale Regelui Mihai I:

NICOLAE, Principe al României.

MIRON, Patriarhul României.

GHEORGHE BUZDUGAN

(L.S.St.)

Ministrul Cultelor și Artelor,
Al. Lapedatu

Ministrul Justiției,
Ad-interim C.Argetoianu

¹ Încă din timpul războiului, oameni politici de seamă, precum Ion C. Brătianu, Take Ionescu, N. Iorga ș.a., au subliniat necesitatea reformelor democratice din perspectiva realizării imediate a idealului național. Semnificative sunt precizările făcute de fostul atașat comercial la Petrograd, George Moroianu, stabilit în mai 1918 la Londra. La cererea lui Allan Leeper, secretar al primului ministru Lloyd George, G. Moroianu a întocmit un amplu material pe care l-a predat solicitantului, în septembrie 1918. După ce se referă la eforturile și jertfele deosebite făcute de poporul român în anii războiului, memoriul precizează: „Este cazul de a mai aminti aici că, pe lângă largile reforme democratice în favoarea clasei țărănești (sufragiu universal, egal, direct și secret, precum și împărțire de pământ, prin lege specială de expropriere, celor lipsiți), noi înțelegem să dăm tuturor locuitorilor viitorului stat român, tuturor minorităților de origine străină, care vor trăi între hotarele României Mari, posibilitatea de a trăi și de a se dezvolta în deplină libertate și egalitate în drepturi [...]. Toți românii conștienți însă de viitorul lor aprobă soluția largă și completă a acestei spinoase chestiuni conform cu declarațiile categorice făcute în Parlamentul român în iunie 1917 de către fostul prim-ministru, d-l Ion I.C. Brătianu și de către fostul vice-președinte al Consiliului de Miniștri, d-l Take Ionescu”; G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană*, în *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul 1918-1928*, vol. III, București, 1929, p. 1.447-1.453; Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaiei, *Cum s-a înfăptuit România modernă*, Editura Universității „Al.I. Cuza” Iași, 1993, p. 299 și urm.

² Carol Iancu, *Evreii din România (1866-1919). De la excludere la emancipare*, București, 1996, p. 368-369.

³ Gh. Platon, *Pentru o metodologie a analizei „problemei evreiești” în secolul al XIX-lea*, în „Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae”, II, București, 1997, p. 40.

⁴ *Ibidem*; vezi și punctul de vedere al lui Carol Iancu, *op. cit.*, p. 313.

⁵ Mircea Zăciu, *Ca o imensă scenă, Transilvania...*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 29.

⁶ Ioan Scurtu, *Studiu introductiv la ampla culegere de documente (783 pagini) Minoritățile naționale din România 1918-1925* (colectiv coordonat de Ioan Scurtu și Liviu Boar), București, 1995, p. 14.

⁷ *Recensământul general al populației din 29 decembrie 1930*, vol. IX,

București, 1940, p. 376-377.

⁸ *Ibidem*, p. 440-441.

⁹ *Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*, Editura Humanitas, București, 1990, p. 615.

¹⁰ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 97, 6 mai 1925, p. 4993-4997 și respectiv, p. 4998-5015; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 3, București, 1981, p. 395-396

¹¹ *Legea pentru ratificarea Concordatului*, în „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 126, 12 iunie 1929, p. 4.478 și urm.

¹² Proiectul de lege a fost votat în Senat la 31 martie 1928, cu 140 voturi pentru și opt contra, iar în Adunarea Deputaților, la 6 aprilie 1928, cu 126 voturi pentru și patru contra. Vezi *Legea pentru regimul general al cultelor*, dată la București, la 12 aprilie 1928 și publicată în „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 89, 22 aprilie 1928, p. 3.607-3.613; vezi și Ion Argrigoroaiei, *Regimul cultelor în România întregită*, în *Armata și Biserica* (coordonator Ilie Manole), București, 1996, p. 73-79; idem, *Organizarea cultelor în România întregită*, în „Arhivele Moldovei”, 1-11, 1994-1995, Iași, 1996, p. 141-150.

¹³ *Dezbaterile parlamentare. Adunarea Deputaților, ședința din 4 aprilie 1928*, în „Monitorul Oficial”, partea a III-a, nr. 94, 21 iunie 1928, p. 3.049 și urm.

¹⁴ *Ibidem*, p. 3.032.

¹⁵ *Ibidem*, p. 3.033.

¹⁶ Vezi și I. Argrigoroaiei, *Organizarea cultelor...*, p. 143-144.

¹⁷ *Dezbaterile parlamentare. Adunarea Deputaților, ședința din 4 aprilie 1928...*, p. 3.051.

¹⁸ *Legea pentru regimul general al cultelor*, în „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 89, 22 aprilie 1928, p. 3.607-3.613.

¹⁹ Vezi Mircea Păcurariu, *op. cit., passim*; vol. *Armata și Biserica* (coordonator Ilie Manole), București, 1996, *passim*; I. Argrigoroaiei, *Organizarea cultelor în România întregită...*, p. 145-150; Olimp Căciulă, *Culte în România*, în *Enciclopedia României*, vol. I, p. 421-433; Ștefan Ciobanu, *Basarabia. Populația, istoria, cultura*, București-Chișinău, 1992, p. 83-85; P. Scurtu, D. Almaș, Ar. Grosu, I. Pavclesc, Gh.I. Ioniță, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1944*, București, 1944, p. 225-229.

²⁰ *Recensământul general...*, p. 440-441.

²¹ *Ibidem*, p. 479.

²² *Ibidem*, p. 458-459.

²³ O. Căciulă, *op. cit.*, p. 431.

²⁴ I. Scurtu, *Studiu introductiv...*, p. 10.

²⁵ O. Căciulă, *op. cit.*, p. 432.

²⁶ *Dezbaterile Senatului, ședința din 21 martie 1928*, în „Monitorul Oficial”, partea a III-a, nr. 46, 1 mai 1928, p. 1.086.

²⁷ În legea adoptată s-a modificat atât numerotarea articolelor cât și conținutul unora, așa cum fusese formulat în proiect. Trei articole (54, 55 și 56)

conțin prevederi speciale pentru cultul mozaic (vezi Anexa la prezentul articol).

²⁸ *Dezbaterile Senatului*, ședința din 21 martie 1928... p. 1.087.

²⁹ *Ibidem*, ședința din 23 martie 1928. în „Monitorul Oficial”. partea a III-a. nr. 48. 4 mai 1928, p. 1.149.

³⁰ *Ibidem*, p. 1.150.

³¹ *Ibidem*, ședința din 26 martie 1928. în „Monitorul Oficial”. partea a III-a. nr. 49. 5 mai 1928, p. 1.191.

³² *Ibidem*, p. 1.191-1.196; vezi intervenția lui Lucian Triteanu (*ibidem*). ședința din 23 martie 1928. în „Monitorul Oficial”. partea a III-a. nr. 48. 4 mai 1928. p. 1.139-1.147.

³³ *Ibidem*, ședința din 29 martie 1928. în „Monitorul Oficial”. partea a III-a. nr. 53. 1 iulie 1928. p. 1.203.

³⁴ *Ibidem*, ședința din 31 martie 1928. în „Monitorul Oficial”. partea a III-a. nr. 55. 6 iulie 1928, p. 1.365.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, ședința din 5 aprilie 1928. în „Monitorul Oficial”. partea a III-a. nr. 96. 23 iunie 1928. p. 3.124.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, p. 3.126.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 3.127.

DREPTUL LA CONVERTIRE ȘI STATUTUL EVREILOR CONVERTIȚI ÎN PERIOADA REGIMULUI ANTONESCIAN

Lya BENJAMIN

Problematika convertirii și statutul juridic al evreilor convertiți la creștinism în anii 1940-1944 se cere abordată în strânsă legătură cu politica antisemit-rasială promovată de regimul antonescian pentru purificarea etnică a societății românești.

Evreii, au fost lipsiți, printre altele, în această etapă, de dreptul la convertire. Criteriile de recunoaștere a identității creștine pentru evreii botezați la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, precum și statutul lor juridic, au fost reglementate prin prevederi legislative discriminatorii. În consecință, un domeniu legat de dreptul individului la libertatea de conștiință a intrat, astfel, în sfera politicii de stat.

În noul context al regimului totalitar, de tip naționalist, s-au desființat structurile democratice instituite de-a lungul timpului în societatea românească. Interesele politice și economice ale noului regim au fost susținute și printr-o ideologie antisemită cu evidente conotații rasiale: sintagmele, *sânge evreiesc* sau *sânge românesc* intră în mod curent în limbajul politico-juridic al timpului.

Potrivit concepției antisemitismului rasial există o legătură directă între trăsăturile intelectuale și morale ale evreilor și patrimoniul lor genetic-biologic; evreul infectat organic de învățătura iudaică, era posedat chipurile de o natură demonică imuabilă, de sorginte genetică, care se transmitea din generație în generație și nu avea șansa să se schimbe prin convertire la creștinism. În atari condiții, în viziunea teoreticienilor antisemitismului rasial *sângele românesc* trebuia ferit de orice infiltrație a *sângelui evreiesc*.

Așadar, dacă antisemitismul religios susținea că evreii nu pot trăi printre creștini decât convertindu-se la creștinism, antisemitismul rasial susținea că evreii n-au dreptul să trăiască printre

creștini sau n-au dreptul să trăiască în general.

Atari concepții au fost vehiculate încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: în Germania de filozoful K.E. Dühring¹; în România de Vasile Conta și de alți gânditori, printre ei însuși B.P. Hasdeu².

Totuși, convertirea nu a fost interzisă în România, pentru evrei, înainte de anul 1941.

Unii evrei au sperat, chiar, să obțină prin convertire un așa-zis pașaport de intrare în societatea românească. Experiența istorică a infirmat, însă, speranțe de acest fel. Dacă în România medievală evreii convertiți au beneficiat de privilegii, de scutiri fiscale și legi ocrotitoare³, în România modernă ei nu s-au putut debarasa de stigmatul lor iudaic⁴. Cu toate acestea, procentul convertiților, conform recensământului de „sânge evreiesc”, din mai 1942, a fost relativ ridicat.

Din cei 292.149 de evrei, câți se aflau între hotarele României de atunci s-au înregistrat 4.631 de convertiți; din această cifră globală, în ciuda interdicțiilor existente, 1.311 convertiri au avut loc între 9 august 1940 și 20 mai 1942⁵.

Apartenența evreilor *nemizaici* la diferite culte se prezenta după cum urmează: 1.743 creștini ortodocși; 613 greco-catolici; 1.546 romano-catolici; 360 reformați; 231 luterani; 138 alte confesiuni⁶.

Sociologia procesului de convertire la evrei trebuie să fie obiectul unor cercetări speciale. Cauzele pentru care unii evrei s-au decis să se dezică de apartenența lor iudaică au fost multiple. În epoca noului val de prigoană dezlănțuit în anii dintre cele două războaie mondiale și culminat în holocaustul din timpul celui de al II-lea război mondial, cauza principală a convertirii a fost, desigur, lupta pentru supraviețuire. Dar decizia de a interzice convertirea, nu doar, în România ci în toate țările aflate în sfera de influență a Germaniei hitleriste i-a lipsit pe evrei și de această posibilitate, de a găsi o cale, spre supraviețuire.

Legiferarea interdicției pentru evrei de a se converti la creștinism

La 18 martie 1941, guvernul antonescian, a promulgat Decretul-Lege nr. 711 privitor la modificarea art. 44 din Legea pentru

regimul general al cultelor. În articolul unic al Legii se preciza: la finele art. 44 din Legea pentru regimul general al cultelor, din 22 aprilie 1928, se adaugă următorul aliniat: „*ni beneficiază de dispozițiunile cuprinse în acest articol persoanele aparținând cultului mozaic*”.

Menționăm că art. 44 din Legea cultelor din 28 aprilie 1928 dădea dreptul celor care au împlinit vârsta de 18 ani să poată trece de la un cult la altul, observând formele stabilite în Lege. De acest drept nu puteau beneficia doar cei care sufereau de boli care împiedicau libera voință.

Expunerea de motive la noul articol de lege promulgat la 18 martie 1941 a fost prezentată de generalul Radu R. Rosetti, pe atunci ministrul instrucției, educației, cultelor și artelor.

În viziunea generalului Radu R. Rosetti scopul modificării art. 44 din Legea cultelor: era zădărnicierea oricărei încercări evreiești de a-și ascunde originea etnică, care la evrei se confundă cu credința lor mozaică, împiedicarea infiltrației evreiești în comunitatea națională românească, ocrotirea ființei etnice a neamului românesc de amestecul cu sângele evreiesc⁸.

Noul Decret-Lege întocmit din ordinul conducătorului statului din *interese superioare de stat* a fost apreciat ca o măsură care vine să completeze și să desăvârșească dispozițiunile legale menite să apere societatea românească de infiltrațiile evreiești făcute prin încetățeniri, schimbări de nume și schimbare de credință. S-a considerat că marile interese naționale cer să se fixeze „*odată pentru totdeauna situația minorității etnice evreiești, prea numeroasă pentru posibilitatea de trai și dezvoltare a poporului român*”⁹.

În respectivele comentarii se recunoștea că libertatea de conștiință a evreilor suferă îngrădiri evidente, dar ele se justificau prin noul program al întocmirilor naționale¹⁰.

Decretul-Lege nr. 711 din 18 martie 1941 s-a înscris în programul general al naționalismului integral anunțat de conducătorul statului din momentul preluării puterii; decretul purta amprenta concepției antisemit-rasiale a mareșalului, care îi gratula pe evrei cu epitețe împrumutate din parazitologie și zoologie, declarându-i în același timp, dușmani mai vătămători, „*decât dușmanii externi*”¹¹.

Dincolo de natura ideologică a problemei se afla și un

interes economico-social de a expropria cât mai multe bunuri evreiești. Există, deci, un interes economic, direct, pentru împiedicarea evreilor de a-și ascunde evreitatea.

Reacția bisericilor creștine față de modificarea legii cultelor a fost diferențiată. Patriarhia ortodoxă într-un memoriu din 2 martie 1942 informa primul ministru că deși prin noile prevederi legislative „s-a văzut împiedicată în acțiunea ei mântuitoare, a respectat în totul legea și nu a mai botezat pe evrei”¹².

Biserica romano-catolică neimplicată în viața politică a statului a refuzat să se supună Decretului Lege din 18 martie 1941 și a dezlănțuit o adevărată bătălie diplomatică pentru a-și impune dreptul la continuarea trecerii la catolicism a acelor evrei care și-au exprimat dorința în acest sens.

Nunțiul apostolic cu sediul la București a intervenit prin nenumărate memorii la Ministerul Afacerilor Străine, demonstrând că noul articol de lege este contrar atât literei cât și spiritului Concordatului încheiat în 1927 între Biserica Catolică și guvernul român. În virtutea acestei înțelegeri Biserica Catolică beneficia de libertatea de a sprijini trecerea la catolicism a tuturor solicitanților. Concesii formale ale guvernului român față de cerințele bisericii catolice au intervenit în momentul când regimul antonescian, pierzându-și încrederea în victoria Reichului în război, și-a schimbat tactica în domeniul politicii externe și față de aceea a soluționării „problemei evreiești” în România.

În anii 1941-1942 – când încă se spera în marea victorie a Reichului, guvernul a respins, nedisimulat, intervențiile Nunțiului Apostolic. Este concludentă în acest sens hotărârea ședinței Consiliului Superior Juridic al Statului din 11 iulie 1941, convocat special cu scopul de a aviza dispozițiile art. 44 din Legea Cultelor, astfel cum au fost modificate prin Decretul Lege nr. 711/1941. Consiliul a subliniat că noul articol de lege urmează a se aplica în întregime atât evreilor de religie mozaică cât și cultelor creștine ori necreștine. În acest context s-a precizat că rațiunea de a fi a Statului Român îi dă dreptul suveran ca în limita hotarelor sale să restrângă anumite libertăți unei categorii de locuitori de alt sânge și credință. Pornind de la aceste constatări, Consiliul Superior a conchis că „interdicția pentru evrei de a părăsi religia mozaică este aplicabilă, deopotrivă, tuturor cultelor istorice,

*inclusiv bisericii catolice din România*¹³.

În ciuda restricțiilor, procesul de convertire la catolicism a continuat. Din unele rapoarte ale Nunțului Apostolic din București către superiorii săi rezultă că în toamna și iarna anului 1941 a fost o adevărată avalanșe spre biserica catolică a evreilor, care sperau că își vor salva, astfel, viața. *„În fața unor pericole foarte grave se arată într-un raport al Nunțului Apostolic - căroră evreii în general s-au văzut expuși, sub coșmarul unui viitor fără speranță de salvare, putând să fie în orice moment trimiși în lagăre de concentrare, în regiuni îndepărtate s-au adresat în mare număr ca să fie botezați*¹⁴.

De altfel, din documentele vremii rezultă că nici biserica greco-catolică nu a refuzat convertirea evreilor la creștinism.

Nesupunerea bisericii catolice față de legile țării a provocat reacții categorice din partea autorităților antonesciene

La 30 aprilie 1942 a avut loc o întrunire a reprezentanților autorizați ai Ministerelor: Justiției, Culturii Naționale și Cultelor și Afacerilor Interne. S-au propus măsuri speciale pentru împiedicarea acțiunii de convertire a evreilor la catolicism și la celelalte culte. Subliniindu-se că trecerea evreilor la alt cult este nu numai o problemă de ordin confesional ci mai ales o problemă de stat, ce trebuie soluționată așa cum o pretind interesele Neamului și Țării, s-a reafirmat hotărârea inadmisibilității convertirii evreilor la catolicism sau la oricare alt cult istoric. Consfătuirea a luat decizia că cei care vor încălca această interdicție trebuie sancționați atât disciplinar cât și penal.

În adresa Subsecretariatului de Stat al Cultelor și Artelor prin care s-a informat Președenția Consiliului de Miniștri, Cabinetul Militar Biroul 2, cu privire la respectiva întrunire s-a menționat că propunerile adoptate de participanți *„au fost însușite în totul și de către dl. profesor Ion Petrovici, titularul acestui departament*¹⁵.

Pe această adresă conducătorul statului a pus un ordin în rezoluție care indica, însă, o poziție ambiguă și de aparent compromis față de acțiunea de convertire a Bisericii Catolice. Cerând să se comunice avizul Consiliului Juridic al Statului, aceluia care încurajează pe evrei la actele de *„șmecherie evreiască și unjurească*” conducătorul statului preciza: *„represalii nu se vor aplica, din considerații politice, în contra aceluia care convertesc ci în contra convertiților; evreii trecuți la religia reformată sau unitară maghiară să fie imediat trimiși pe*

*Bug cu familiile lor; acei catolicizati vor fi lasati inca pe loc, pentru motivul de oportunitate politica; daca catolicizarea se continua vom trece la represalii si in contra acestora. Dar cred ca lectia va servi tuturor. Sa se aduca la cunoastinta Ministerului de Interne si al Culturii*¹⁶.

Deportarea în Transnistria a evreilor convertiți după apariția Legii din 1941, a început în primăvara anului 1942. În Consiliul de Miniștri pentru Ordine Internă din 16 aprilie 1942, generalul C.Z. Vasiliu, subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor Interne, raporta: „*S-au mai internat 32 de jidani care au fost botezați. I-am trimis pe Bug*”¹⁷.

Printr-o adresă a Cabinetului Militar – Biroul 2 din cadrul Consiliului de Miniștri, trimisă Ministerului de Interne la 27 mai 1942 se comunica în următorii termeni dispoziția mareșalului de deportare în Transnistria a evreilor botezați: „*Domnul mareșal fiind informat că un preot reformat a botezat în cursul unui an 39 evrei în religia reformată, a ordonat ca evreii botezați să fie trimiși pe Bug imediat, să facă misionarism în Transnistria*”¹⁸.

Poziția de aparentă concesivitate care se cerea a fi adoptată față de acțiunea de convertire a Bisericii Catolice a constituit obiectul unei dezbateri speciale în cadrul ședinței Consiliului de Miniștri din 4 februarie 1943. Discuțiile reflectă felul în care problema evreiască intra în calculele de politică externă, a regimului.

Interesele de natură diplomatică ale guvernului față de Vatican au determinat crearea unui statut de favoare pentru Biserica Catolică în problema convertirii evreilor. Cuvântul profesorului Mihai Antonescu, în Consiliul de Miniștri din 4 februarie 1943, este semnificativ în acest sens. Adresându-se profesorului I. Petrovici, atunci Ministrul Cultelor, profesorul Mihai Antonescu își argumenta astfel poziția: „*Dumneavoastră înțelegeți foarte bine poziția diplomatică actuală și cunoașteți care este rolul pe care îl are Sfântul Scaun în împrejurările de război, adaug la aceasta că și motive de ordin românesc special îmi poruncesc să menajez biserica de la Roma: întâi pentru că ungurii fac mare caz de catolicismul lor ca să ne arate că, spre deosebire de români, ei sunt închinați bisericii occidentale, pe când noi suntem slujitorii bizantini ai unor formule bisericesti perimate și încăpățânați, refractari față de ideea de universalism a bisericii*

creștine... De fapt, acum putem foarte bine să facem ca prin legile noastre să nu fie nici un fel de raport direct în această perioadă între starea religioasă a celor convertiți și exercițiul drepturilor civile și politice¹⁹.

Concluziile Consiliului de Miniștri din 4 februarie 1943 urmăreau să salveze aparențele față de Biserica Romano-Catolică, ceea ce nu însemna, însă, o ocrotire a intereselor evreilor trecuți la catolicism. În acest sens este concludentă indicația conducătorului statului transmisă Consiliului de Ordine Internă din 12 februarie 1943: „Să se dea dispozițiuni autorităților să le facă diferite șicane (să-i cheme la poliție pentru diferite cercetări, să le ceară diferite acte etc.) pentru a-i înspăimânta și pentru a forța astfel restul evreilor să nu mai treacă la catolicism²⁰.

Correspondența purtată de demnitarii români cu Nunțiul Apostolic pe tema convertirilor, cât și ordinele transmise autorităților locale după Consiliul de Miniștri din 4 februarie 1943, pun în evidență natura ambiguă a hotărârilor adoptate în respectivul Consiliu. La 13 februarie 1943 profesorul I. Petrovici îl încunoștința pe Monseniorul A. Cassulo, că în conformitate cu hotărârea Consiliului de Miniștri din 4 februarie 1943 se recunoaște Bisericii Romano-Catolice dreptul de a boteza evreii, fără însă „ca această schimbare a religiei să aibă vreun efect asupra stării civile a botezatului²¹.

Precizarea că trecerea la catolicism *nu schimbă starea civilă a evreilor convertiți* însemna, de fapt, nerecunoașterea de către autoritățile de stat a valabilității convertirii. Conform legilor în vigoare, oficiul stării civile trebuia să legalizeze actul convertirii. În virtutea ordinelor existente și a hotărârilor Consiliului de Miniștri din februarie 1943, autoritățile erau oprite să facă această legalizare. Astfel, în actele lor personale, evreii botezați în religia creștină rămâneau în continuare evrei: în actul de naștere a unui copil născut într-o familie botezată se trecea că el aparține de cultul mozaic, deși în realitate a fost botezat în religia creștină, doi catolici de origine evrei, trecuți la catolicism în anul 1941, deși la căsătorie se declarau de confesiune catolică, în actul de căsătorie au fost trecuți ca fiind mozaici ș.a.

Din punctul de vedere al situației evreilor devenea deci clar că trecerea lor, în ultimul moment, la creștinism nu avea să-i

salveze de prigoana antisemită.

Această politică duplicitară în care s-au implicat autoritățile antonesciene, inclusiv Departamentul Cultelor, condus de prof. I. Petrovici, a fost sesizată de Nunciul Apostolic, care într-un memoriu adresat guvernului la 28 martie 1943, scoțând în evidență haosul juridic creat în legătură cu legalizarea trecerii evreilor la catolicism arăta: „*Refuzul de a se înregistra la oficiile de stare civilă schimbările de cult ale evreilor este complet nejustificat și nu poate fi decât o consecință, fie a nerecunoașterii caracterului legal al convertirii, fie greșitei interpretări a legii și a dispozițiilor ministeriale*”²².

În ciuda memoriilor de protest trimise de Nunciul Apostolic către guvernul român, decizia regimului de a nu schimba starea civilă a evreilor botezați în religia creștină după 1941 a rămas de neclintit²³. Am putea conchide pe marginea acestei cazuistici că ambiția politică a protagoniștilor regimului antonescian de purificare etnică și de românizare a societății a fost mai puternică decât interesele lor diplomatice cu Vaticanul.

Statutul juridic al evreilor convertiți

Legislația antievreiască promulgată între anii 1938-1944 a avut prevederi speciale referitoare la situația evreilor convertiți. Statutul lor legal a fost stabilit în funcție de data la care s-au convertit ei sau părinții lor. Evreii convertiți, ca și întreaga populație evreiască din România, n-au mai beneficiat de drepturi constituționale elementare: datorile și drepturile lor au fost reglementate de o legislație specială cu prevederi restrictive și de natură rasială.

Prima mențiune cu o conotație discriminatorie la adresa evreilor convertiți a apărut în martie 1938 în Regulamentul de aplicare a Decretului-Lege privind revizuirea cetățeniei la evrei. În acest act normativ, legiuitorul preciza că intră sub incidența legii de revizuire a cetățeniei cei care la: *18 noiembrie (1 decembrie) 1918 erau de cult mozaic, chiar dacă ulterior au schimbat religionea*²⁴.

Noi reglementări, care precizau statutul evreilor botezați în religia creștină sunt elaborate în Decretul Lege nr. 2.650 din 8 august 1940, privitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România.

Conform acestui Decret-Lege, care a transformat populația evreiască din România în cetățeni de categoria a II-a, erau socotiți

evrei, printre alții, și creștinii născuți din părinți de religie mozaică nebotezați, creștinii născuți din mamă creștină și tată de religie mozaică. Legea prevedea totodată că trecerea la creștinism a celor de religie mozaică, după aplicarea Decretului, nu schimbă calitatea de evreu.

Așadar, legea din 8 august 1940 nu preconiza nici o exceptare de sub rigorile legislației antievreiești pentru evreii botezați în religia creștină la naștere, dacă părinții nu au fost creștinați în prealabil; nici pentru cazul când mama era de religie creștină. Conform expunerii de motive pe marginea acestui Decret-Lege prezentată de profesorul I.V. Gruia, pe atunci Ministrul justiției în guvernul Gigurtu prin această discriminare se urmărea: *„Bararea drumului de infiltrare în granițele Comunității naționale a acelor care, la naștere au căpătat binecuvântarea religiei creștine, dacă părinții lor, de religie mozaică nu au fost mai înainte botezați, socotind acest act de încredințare a copilului, religiei creștine, ca un act de oportunitate din punct de vedere politic pe care ascendenta implacabilă nu a putut-o șterge; aceasta chiar dacă mama aceluia creștin este de religie creștină, iar tatăl de religie mozaică socotind în acest caz rezistența religioasă a tatălui ca un semn al destinului celui născut”*²⁵.

Din argumentația profesorului I.V. Gruia rezultă aceeași preocupare de a feri societatea românească de *infiltrația iudaică*, chiar și de *infiltrația* acelor evrei care au încercat să se dezică de evreitatea lor. Statutul evreilor adoptat de guvernul Gigurtu și sub autoritatea regelui Carol al II-lea la 8 august 1940 a readus astfel la apartenență evreiască importante categorii de cetățeni români care nu mai aveau nici o legătură cu această comunitate.

Prevederile Statutului Juridic al evreilor din România publicat la 9 august 1940 au rămas valabile și în anii regimului antonescian; totuși, aproape fiecare lege antievreiască promulgată de guvernele de sub conducerea mareșalului Antonescu, conținea precizări speciale privind modul în care respectiva lege îi viza pe evreii creștinați. Așa, spre pildă, evreii botezați la naștere în religia creștină și chiar cu descendență din părinți convertiți la creștinism au căzut sub incidența legii de expropriere a proprietăților rurale evreiești²⁶. Ei nu puteau fi cadre didactice în școli sau universități, nici elevi sau studenți, cu excepția celor botezați în religia creștină până la vârsta de 2 ani având

tată evreu creștinat și mama creștină de origine etnică neevreiască²⁷. Copiii cu astfel de situații familiale aveau dreptul să urmeze în școlile particulare și confesionale creștine. Calitatea de apartenență la biserica creștină, dacă tatăl nu a fost creștinat înainte de nașterea copilului, nu s-a luat în considerare nici în Decretul-Lege privind românizarea personalului din întreprinderi²⁸. Creștinii născuți din părinți de religie mozaică, nebotezați și creștinii născuți din mamă creștină și tată de religie mozaică, conform Decretului Lege din 4 dec. 1940, relativ la statutul militar al evreilor, au fost excluși din rândurile armatei române²⁹. În schimb în Decretul-Lege pentru trecerea proprietății imobiliare urbane evreiești în patrimoniul statului se stabilea că evreii sau evreicele botezate în religia creștină de cel puțin 20 de ani, dacă erau căsătoriți cu români sau cu românce de cel puțin 10 ani și dacă din căsătorie s-au născut copii care au fost botezați creștini, precum și evreii care au fost botezați creștini de cel puțin 30 de ani își pot păstra proprietățile imobiliare³⁰. În același timp Decretul-Lege de interzicerea pentru evrei de a folosi postul de radio-recepție avea prevederi identice pentru evreii convertiți la creștinism ca și pentru evreii aparținători la cultul mozaic³¹ ș.a.

Ce-i drept, în aprilie 1942 a apărut un Decret-Lege pentru suspendarea aplicării unor legi la anumite categorii de evrei, incluzându-se și pe „acei cetățeni români care având sânge evreiesc, au unul din părinți de altă origine decât aceea evreiască, sunt creștini și au trecut la creștinism înainte de 9 august 1940. Ei au recăpătat dreptul de a avea aparate de radio-recepție, erau scutiți de a contribui la constituirea de stocuri de îmbrăcăminte în interesul social, iar formularele pe care trebuiau să le completeze pentru recensământul locuitorilor având sânge evreiesc le depuneau la autoritățile civile de stat și nu la Centrala Evreilor³². Dar, revenirile respective nu au determinat schimbări de fond în statutul general de cetățean de categoria a II-a nici în cazul evreilor convertiți.

Consecințele acestei legislații asupra vieții cotidiene a unor indivizi sau familii întregi rezultă printre altele și din sutele de memorii înaintate autorităților de stat în care victimele au prezentat situațiile lor create în urma aplicării respectivelor legi, cerând clemență și revizuirei.

Iată câteva exemple din aceste memorii selectate la întâm-

plare.

La 28 septembrie 1940 a fost înregistrată la Președinția Consiliului de Miniștri memoriul artistului cunoscut sub pseudonimul D' Ayol. Botezat în religia creștină în 1908, participant la războiul din anii 1916-1919, rănit de două ori, decorat pentru acte de bravură, autorul unor cântece patriotice care se cântau în toată țara, căsătorit cu o creștină ortodoxă, a fost descoperit, deodată, că are origine etnică evreiască și cf. Decretului-Lege din 21 sept. 1940 privind personalul evreiesc de la teatrele particulare este concediat, recomandându-i-se să se angajeze la teatrul evreiesc. În această situație autorul memoriului conchide: *„Având de 31 de ani profesiunea de artist în teatre particulare, mă văd astăzi îndepărtat de pe scenă ca evreu. Ori, eu fiind creștin din 1908 nu am nici un rost în teatrul evreiesc“*.

Cere să i se revizuiască actele și să i se acorde autorizația convenită pentru a putea profesa arta în care a îmbătrânit.

Memoriul a fost repartizat Ministerului Cultelor. Nu are nici o rezoluție³³.

La 9 noiembrie 1940 Aronson Arnold din Brașov, i se adresează Ministerului de Justiție, cerându-i, pe baza actelor anexate, să fie considerat creștin și nu evreu întrucât în anul 1917 a trecut la religia evanghelică, întrerupând, de la data respectivă, orice legătură cu comunitatea evreiască, îngrijindu-se, în același timp, să dea și copiilor săi o educație creștină. Din ordinul Ministrului pe memoriu este pusă rezoluția: *„La dosar, existând dispoziții legale pentru acest caz“*³⁴ (adică dl. Aronson conform legislației române este considerat evreu).

Cu data de 14 dec. 1940 Comisia Legislativă a Ministerului de Justiție prezintă cazul avocatului Ion G. Lucaci concediat din serviciu la 3 septembrie 1940 fiind socotit evreu. În referat se arată, însă, că dl. Lucaci a fost greșit încadrat în această categorie căci are tată creștin ortodox și a fost botezat în religia creștină în 1916. Potrivit Decretului-Lege din 8 august 1940, se arată în referat, cei trecuți la religia creștină sunt socotiți evrei numai dacă tatăl este de religie mozaică, nebotezat³⁵.

La 17 februarie 1941 a fost înregistrat la președinția Consiliului de Miniștri memoriul medicului J.A. Levi adresat conducătorului statului. Autorul memoriului cerea să se dea posibilitatea copiilor săi să nu fie socotiți printre evrei ci să fie dați comunității

naționale ca buni români. Atât mama care i-a născut, se arată în memoriu, cât și cei care i-au crescut, sunt creștini, iar copiii au fost botezați de la nașterea lor în religia creștin-ortodoxă. Memoriul a fost transmis Ministrului de Justiție care a pus următoarea rezoluție: „Nu se poate da curs cererii...”³⁶. O cerere pentru rezolvarea unei situații similare a fost înaintată și de Alice Cojan din București de origine etnică română și de religie creștin-ortodoxă. Cere ca fiul ei rezultat din căsătoria cu un evreu (decedat la data înaintării cererii) să fie considerat creștin. În răspuns se repetă formula: „Copilul legitim născut din tată evreu nebotezat și mamă româncă, rămâne tot evreu, chiar dacă copilul a fost botezat și crescut în religia mamei”³⁷.

Un renumit avocat din Iași, Mihail G. Valerian, înainta un memoriu documentat privind istoricul botezului în Țările Române.

Prezentându-și situația ca om botezat de 44 de ani, căsătorit cu o româncă, naturalizat de 43 de ani, statul acordându-i toate drepturile politice de 43 de ani, Valerian conchide că „trebuie să fie acceptat în comunitatea românească, în care s-a confundat cu voința și dragostea de țară”³⁸. Cazul avocatului Valerian, bine cunoscut de fapt, de Mihai Antonescu a fost discutat într-o ședință a Consiliului de Miniștri din 2 septembrie 1941³⁹. Împreună cu alți evrei, M.G. Valerian a fost asimilat cu românii conform unui decret lege din 31 iulie 1943⁴⁰.

Plut. Major Moraschi Carol din Bacău născut din mamă de religie mozaică nebotezată și tată de origine etnică română, el botezat în ritul creștin ortodox, a fost declarat evreu fiind copil născut din flori. Se adresează cu un memoriu mareșalului Antonescu cu rugămintea de a fi salvat din *nenorocirea care s-a abătut pe capul lui* să i se recunoască originea etnică românească: „*Vă rog să credeți domnule Mareșal, își încheie petiția, militarul român îmi este cu neputință să suport situația de a fi socotit evreu. Toate rudele mele sunt ofițeri, subofițeri și luptă pe front. Alții lucrează în diferite instituții de stat. Numai cu singurul am fost aruncat într-o nație de oameni cu care nu am avut niciodată nimic, nu le cunosc limba și obiceiurile*”. Memoriul a fost clasat la dosar și lăsat fără răspuns⁴¹.

Florin Iuliu se adresa cu un memoriu Ministerului de Justiție în mai 1942 arătând că, la naștere, a fost botezat creștin în religie romano-catolică. Mama lui a fost de origine etnică germană, tatăl evreu s-a botezat în religie creștină în anul 1896. Conform

majorității legilor antievreiești este considerat creștin, cu excepția Decretului Lege nr. 3.825 din 16 noiembrie 1940 cu privire la românizarea personalului din întreprinderile particulare. Această lege nu lua în considerare convertirea la creștinism nici a persoanei în cauză, nici a părinților lui. Astfel, în virtutea acestei legi, a fost concediat dintr-o întreprindere unde a lucrat timp de 20 de ani. Cererea a rămas nesoluționată¹².

Margareta Drăgușan, domiciliată în București, în memoriul ei adresat Ministerului de Justiție, arată că deși născută din părinți trecuți la creștinism și deși a trecut și ea la creștinism în anul 1935, totuși, primarul sectorului I al Municipiului București nu vrea să officieze căsătoria ei cu un creștin ortodox căci ea este socotită evreică, iar căsniciile mixte sunt interzise. Petiționara este sfătuită să se adreseze primarului din sectorul I al Capitalei¹³.

Avocatul C. Diamant din Iași i se adresa mareșalului, în octombrie 1941. El arăta, printre altele, că în zilele pogromului din 29 iunie – 6 iulie 1941 i-a fost percheziționată casa, iar el a fost ridicat și dus la Chestură.

„Pe drum spre Chestură se împușcau oamenii ca iepurii“, scria avocatul Diamant. Ce-i drept, șefii de la Chestură când l-au văzut, l-au trimis acasă. C. Diamant cerea să se aducă modificări legii privind „avocații evrei“, să i se restituie aparatul de radio¹⁴. Memoriul a rămas nesoluționat.

Un memoriu din 22 octombrie 1942 arată situația familiei Arapu. Mircea și Constantin Arapu coborători ai unei familii boierești a cărei obârșie se ridică în preajma anilor 1560-1570 s-au căsătorit amândoi cu evreice. Soțiile s-au botezat în religia creștină. Din căsătoria lui Mircea Arapu au rezultat doi copii. Autorii memoriilor arată situația gravă în care a ajuns familia lor căci toate Decretele-Legi antievreiești loveau implicit în onoarea și duritatea românilor a căror soții erau socotite de origine etnică evreiască, chiar dacă ele au fost creștinate.

Dar umilințele ating cote maxime căci nici copiii nu sunt scutiți de respectivele umilințe. De aceea petiționarii cereau „să se ție seamă de acei care s-au confundat în familia românească și în spiritualitatea creștină și să se revină la drepturile ancestrale consfințite prin toate legislațiunile, că soția urmează naționalitatea soțului, iar copiii

*sunt de naționalitatea tatălui lor*⁴⁵. Cazul a rămas nesoluționat.

Petiționara Maria Florescu, de origine etnică română și de religie creștin-ortodoxă, cerea, în martie 1944, ca băiatul ei botezat în religia creștină rezultat din căsnicia ei cu un evreu (de care a divorțat) să fie totuși recunoscut ca român creștin, căci altfel nu-și poate câștiga existența și nu are cum să întrețină o mamă neajutorată. Pe respectivul memoriu s-a pus următoarea rezoluție: „Se vor restitui actele petiționarei cu arătarea că potrivit dispozițiilor Decretului-Lege din 9 august 1940 privitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România copilul este socotit evreu”⁴⁵.

Desigur semnificația exemplelor citate pălește în lumina cazurilor paroxistice din trenurile morții de la Iași, de la Auschwitz sau din Transnistria. Unii pot considera că, în lumina acestor tragedii, întreaga cazuistică prezentată în articolul de față este atât de derizorie încât n-are nici o relevanță istorică. Și, totuși, politica față de evreii convertiți la creștinism rămâne încă o dovadă a desființării drepturilor omului; a statutului umilitor creat evreilor în contextul unui stat naționalist totalitar.

Tot atâtea aspecte ale tensiunilor dintre națiunea dominantă și minoritatea evreiască care nu pot fi ignorate de cercetarea istorică.

Istoricul, adept al unei gândiri europeniste moderne, are obligația morală de a dezvălui toate încălcările principiilor democratice de-a lungul timpurilor; are obligația de a avertiza că astfel de încălcări în situații limită ajung la forme paroxistice, de felul etnocidului și genocidului.

Căci, istoricul oricât ar încerca, *sine ira et studio* să contextualizeze fenomenele unei epoci – în care războiul, totalitarismul, deriva socială ș.a., zdruncinau „valorile umane” –, el nu are dreptul să păstreze tăcere sau, mai rău, să justifice, starea de involuție intervenită la un moment dat în diacronia politică și socială a unei țări.

Regimul antonescian a întrerupt, firul tradițional al evoluției democratice a României, dezvăluindu-și esența profund anti-democratică și prin politica promovată față de evreii convertiți și de problema convertirii.

¹ Vezi: Karl Eugen Dühring, *Die Judenfrage als Rassen – Sitten und Kulturfrage*. Karlsruhe und Leipzig: H. Reuther, 1881. A fost de fapt unul din fondatorii antisemitismului rasial.

² Vezi: Vasile Conta, *Cine sunt jidanii? Primejdia jidovească*. Discurs la Cameră în 1879 cu prilejul dezbaterilor în legătură cu acordarea cetățeniei evreilor. București, 1879; B.P. Hașdeu, *Studii asupra judaismului* – București, 1865.

³ Mihai-Răzvan Ungureanu, *O statistică a convertiților la ortodoxie*, în „Revista de istorie socială”, I. Iași, 1996, p. 238.

⁴ Caz tipic, T. Vianu, care în anii regimului antonescian, a fost eliminat din rândul cadrelor didactice universitare. S-a revenit asupra deciziei.

⁵ Vezi datele recensământului locuitorilor având sânge evreiesc în: *Breviarul statistic al populației evreiești* editat în 1943 de Centrala Evreilor din România.

Vezi și în Lya Benyamin (ed.), *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, Editura Hasefer, București, 1996, pag. 97 (în cont. Probl. cvr.).

⁶ Doc. cit.

⁷ Publicat în „Monitorul Oficial”, P. I nr. 68 din 21 martie 1941, p. 141. Vezi și Lya Benyamin (ed.), *Legislația antievreiască*, București, Editura Hasefer pag. 120-121 (în cont. L.A.).

⁸ Textul era formulat în următorii termeni: „Ființa etnică a neamului nostru trebuie ferită de amestecul cu sânge evreiesc. Evreii au astăzi posibilitatea ascunderii originii lor etnice, prin trecerea de la cultul mozaic la religiunile noastre naționale. Spre a împiedica aceste infiltrațiuni în comunitatea noastră națională este necesară modificarea textului art. 44 din legea pentru regimul general al cultelor, în sensul că evreii de religie mozaică nu pot trece la nici un alt cult. Pentru motivele expuse, avem onoarea a vă ruga să binevoiți a vă însuși alăturatul proiect de Decret-Lege, menit să remedieze această situație. Primiți, vă rugăm, D-le General, asigurarea înaltei noastre considerațiuni”

1941, martie 7.

Ministrul instrucției, educației, cultelor și artelor
general Radu Rosetti

(L.A. pag. 120)

⁹ Procesul verbal al ședinței Comitetului Superior Juridic al Statului. Arhiva Națională Istorică Centrală (în cont.A.N.). Fd. Ministerul Justiției. Direcția judiciară (în cont M.J.D.J.) dosar 116/1942. Publicat în: Probl. evr. doc. 100 p. 271.

¹⁰ Loc. Cit.

¹¹ Din interviul acordat de mareșalul Antonescu scriitorului Al.Brătescu-Voinești, „Porunca Vremii”, 5 martie 1943. Publicat în *Problema evreiască*. doc. 160, p. 501.

¹² Copie de pe adresa semnată de Nicodim arhiepiscop și mitropolit (A.N.Fd.M.J.D.J.) dosar 116/1942, fila 38.

¹³ Vezi *Probl. evr.*, doc. 100, p. 271-272.

¹⁴ Ion Dumitru Snagov, *România în Diplomația Vaticanului 1939-1944*. Editura Garamond, București 1991, p. 153.

¹⁵ Procesul verbal al întrunirii (A.N.Fd. Președenția Consiliului de Miniștri (în cont PCM) dos. 179/1942, f.176-177, vezi și *Problema evreiască*, nota la doc. 100, p. 273.

¹⁶ A.N.Fd.PCM dos. 179/1942. filele 174-175. Publicat în *Problema evreiască* notă la doc. 132, pag. 394.

¹⁷ A.N.Fd. PCM Cabinet dos. 483/1942. Publicat în *Problema evreiască* p. 393, doc. 132.

¹⁸ A.N.Fd.PCM dos. 179/1942, fila 175. Publicat în *Problema evreiască* nota la doc. 132, pag. 394.

¹⁹ A.N.Fd.PCM Cabinet. dos. 353/1943. Publicat în *Problema evreiască* doc. 154, pag. 482.

²⁰ A.N.Fd. PCM Cabinet dos. 359/Vol. II-1943. Publicat în *Problema evreiască* pag. 492.

²¹ A.N.Fd. Ministerul de Interne Direcția Administrației de Stat (în cont. M.I. DA St) dos. 24/1943, fila 7.

²² A.N.Fd. MIDA St. dos. 24/1943 filele 11-18.

²³ Vezi în acest sens, Ordinul circular al Ministerului de Interne către primăriei din 28 oct. 1943 în care se transmite indicația că evreii pot trece la catolicism dar starea lor civilă nu se schimbă. A.N. MIDAST, dos. 24/1943, fila 1.

²⁴ Regulamentul privitor la revizuirea cetățeniei – publicat în „Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 56 din 9 martie 1938, p. 1311-1312. Vezi și *L.A.* nota la doc. 1, pag. 32.

²⁵ L.A. doc. 3, pag. 41.

²⁶ Decretul-Lege nr. 3347 din 4 octombrie 1940 pentru trecerea proprietăților rurale evreiești în patrimoniul statului. În *L.A.* doc. 12, pag. 65-66.

²⁷ Decret-Lege nr. 3438 din 11 octombrie 1940 pentru reglementarea situației evreilor în învățământ. În *L.A.* doc. 14, pag. 70.

²⁸ Decretul Lege nr. 3825 din 12 noiembrie 1940, pentru românizarea personalului din întreprinderi. În *L.A.* doc. 16, pag. 77.

²⁹ Decretul-Lege nr. 3984 din 4 decembrie 1940 relativ la statutul militar al evreilor. În *L.A.* doc. 25, pag. 97.

³⁰ Decretul Lege nr. 842 din 27 martie 1941 pentru trecerea propri-

cătărilor urbane evreiești în patrimoniul Statului. În *L.A.* doc. 35, pag. 127.

³¹ Decretul Lege nr. 1253 din 6 mai 1941, privind interzicerea folosirii de către evrei a aparatelor de radio recepție. În *L.A.* doc. 40, pag. 148.

³² Decretul Lege nr. 1257 din 30 aprilie 1942, pentru suspendarea aplicării unor legi privitoare la anumite categorii de evrei. În *L.A.* doc. 65, pag. 207.

³³ A.N.Fd. Ministerul Cultelor și Artelor, dos. 34/1940, vol. I, f. 209.

³⁴ A.N.Fd.M.J.D.J. dos. 104/1940, vol. II, fila 143.

³⁵ A.N.Fd.PCM dos. 524/1940-1942, f. 3.

³⁶ A.N.Fd. PCM dos. 373/1941, fil. 159.

³⁷ A.N.Fd.M.J.D.J. dos. 116/1942, filele 242-245.

³⁸ Publicat în *Problema evreiască*, pag. 287-288 nota la doc. 104.

³⁹ Discuția în legătură cu situația unor personalități care s-au creștinat cu decenii în urmă și s-au căsătorit cu descendente din mari familii boierești s-a purtat în următorii termeni: „Dl. prof. Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului: Aș vrea să discut un caz pe care l-a relevat ieri un fost coleg de barou. Avocatul Valerian, care este creștin de 44 de ani, care s-a căsătorit acum 44 de ani cu fiica unui preot român, care, într-o comună din Județul Constanța, unde are o proprietate rurală, a făcut o biserică, care n-a avut niciodată legături cu evreii și care totdeauna a avut legături cu creștinii și a lucrat chiar în tinerețe ca secretar al unora din marii avocați creștini a venit la mine și mi-a atras atenția că a rămas pe drumuri la 72 de ani, că nu-și poate exercita profesia, pentru că niciodată n-a avut clientelă evreiască, fiind creștin, că în același timp nu poate să-și păstreze proprietatea, pentru că el cf. legislației în vigoare a rămas evreu, deși este creștinat de 44 de ani, a ajuns ca preotul din sat să intervină pentru el. Mi-a semnalat în același timp că în aceeași situație se găsește fostul profesor Alexandru Cerban, de la Facultatea de Drept din București, de asemenea de 44 de ani creștinat, căsătorit cu o româncă dintr-una din cele mai vechi familii românești...

Dl. C. Stoicescu, ministrul justiției: Din familia Mărdărescu.

Dl. prof. Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului: ...în care erau la un moment dat 3 generali cumnați cu profesorul Cerban.

Acest om care 30 de ani a fost profesor la Facultatea de Drept din București, cu însumi i-ani fost elev la un moment dat, care are copii, care și-au făcut toată datoria, se găsește în aceeași situație: este considerat evreu, deși este căsătorit cu o româncă ortodoxă și dintr-o veche familie românească, iar printr-o serie de acuziții succesive este considerat că a infectat întreaga lui proprietate de calitatea sa de evreu și face ca, după atâta vreme, să i se pună în primejdie situația de români a copiilor lui și însuși dreptul de proprietate, după o viață întreagă de muncă.

Cred, domnilor, cu toată rigiditatea pe care am aplicat-o reformelor noastre, că sunt cazuri...

Dl. general Radu Rosetti, ministrul culturii naționale: D. D. profesor Oteteleşaru îmi atrage atenția că mai este un caz, al profesorului Beleş.

Dl. prof. Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului: ...când, în interesul respectării unor mari principii de omenie și din respect pentru muncă, trebuie să creem totuși posibilitatea ca Consiliul de Miniștri – și numai în cazuri

excepționale – să poată constata situațiile speciale, mai ales pornind de la aceste date: oameni care de 40 de ani au fost creștinați și au intrat în familii românești. Profesorul Cerban are copii, care toți au fost crescuți în spirit creștin ortodox. Nimeni nu mai știe cine ar fi putut să se gândească că consilierul de la Curtea de Apel Cerban a avut părinte evreu.

Dl. C. Stoicescu, ministrul justiției: Și este sub anchetă, pentru că n-a făcut la timp declarația că are aparat de radio. E dat în judecată. Legea privitoare la declararea aparatelor de radio este foarte aspră. Dacă ai avut un bunic evreu, ești considerat evreu și trebuie să faci declarație.

Dl. prof. Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului: Domnilor, în ceea ce mă privește, eu am răspunderea unei singure legi, aceea referitoare la exproprierea bunurilor urbane evreiești, unde am creat o serie de excepții, care mi s-au părut potrivite. Cu toată dorința de a scutura societatea românească de infiltrarea primejdioasă și abuzivă a evreilor în proprietățile noastre, am considerat că trebuiesc făcute oarecare excepții pe ideea datoriei îndeplinite față de țară, pentru cei care au făcut fapte de arme – foarte puțini, de altfel – pentru cei care au făcut servicii excepționale.

De asemenea, în legea pe care am făcut-o eu, am lăsat posibilitatea ca Consiliul de Miniștri să poată, în cazuri cu totul excepționale, să acorde dispense de la regimul de aplicare a legii. Cum și în aplicarea celorlalte legi pot să fie unele cazuri cu totul excepționale și pentru ca, fără să micșorăm cu ceva rigiditatea acestor legi de expropriere, pe care le menținem în întregime, trebuie, totuși, să avem omenia de a înțelege anumite situații cu totul nedrepte, limitând, într-un mod extrem de rigid, posibilitatea pentru invocarea acestor excepțiuni.

De aceea, cred că, ar fi potrivit ca dl. ministru de justiție, împreună cu dl. ministru general Zwiedeneck să studieze posibilitatea extinderii paragrafului din legea exproprierii bunurilor urbane, art. 6 – privitor la dreptul Consiliului de Miniștri de a acorda, prin Jurnal Special, excepțiunea și să limiteze foarte rigid aceste cazuri, pentru ca să nu pară că facem o revizuire asupra principiilor, dar nici să nu avem capacitatea de a rezolva demn și omenește cazurile nedrepte, care ne-ar fi supuse. Prin urmare, într-o viitoare ședință să discutăm posibilitatea adoptării unor asemenea texte". (*Problema evreiască*, pag. 220-281).

⁴⁰ În *L.A.*, pag. 243, notă la doc. 77.

⁴¹ A.N.Fd.M.J.Dj. dos. 116/1942, f. 189 (f. și V).

⁴² A.N.Fd.M.J.Dj. dos. 116/1942, f. 300 (f. și V).

⁴³ A.N.M.J.Dj. dos. 104, VO. II/1940 filele 323-324 (F. și V).

⁴⁴ A.N.Fd. PCM. dos. 505/1940-1943 filele 28-29 (F. și V).

⁴⁵ A.N.Fd. M.J.Dj. dos. 102/1944, fila 34.

⁴⁶ A.N.Fd. M.J.Dj. dos. 102/1944, fila 40.

CÂTEVA INSTITUȚII FILANTROPICE EVREIEȘTI IEȘENE

Rodica ANGHEL

Atestată documentar în Moldova încă din secolul al XV¹-lea populația evreiască din această parte a țării își organizează cele din-tâi instituții comunitare de abia în secolul al XVII-lea, când „bresla jidovilor“ din capitala Moldovei își va alege staroști, rabin și își va construi o sinagogă² și chiar un azil pentru cei sărmani și suferinzi (*hecdeș*).

Secolul următor cunoaște o creștere considerabilă a numărului de evrei stabiliți în Moldova, urmare a binecunoscutului exod galițian³ și o consolidare a „breslei“ care își are statutul ei propriu, alcătuit din o serie de hrisoave date la mâna staroștilor.

La începutul secolului al XIX-lea se află consemnate un însemnat număr de corporații evreiești în orașul Iași („căciularii“ și „ciubotarii“ evrei erau constituiți în asociații deosebite înainte de finele secolului al XVIII-lea⁴) datorită dezvoltării economice și demografice a orașului, însoțită și de o extindere teritorială, când satele din imediata apropiere (Broșteni, Nicolina, Tătărași devin mahalalele sale).

Mențiunile documentare privitoare la evrei îi găsec așezați în oraș, pe locuri „cu bezmăn“ de la biserici, chiar și de la Mitropolie⁵, unii din ei fiind meșteri prețuiți, ca acel „Dănilă jidovul“, argintar, care lucrase în 1586, probabil, și policandrele chioșcului domnesc de la Copou⁶.

Primul recensământ oficial fiscal efectuat pe întreaga Moldovă, în anul 1803 (așa numita „Condică a liuzilor“) semnalează la Iași, 664 capi de familie, jidovi pământeni și 198 sudiți (57 aparținând protecției ruse și 141 celei austriece)⁷, Menționăm că populația orașului era la acea dată de aproximativ 4.000 capi de familie⁸. Catagrafia orașului Iași din anul 1820, care nu e scutită de lipsuri și

omisiuni, indică un total de 20.830 locuitori⁹, din care 440 capi de familie evrei sudiți și 660 evrei pământeni.

Cu excepția unui mic număr de evrei avuți (cămătari, negustori de țesături, cârciumari) care ocupau încă din secolul al XVIII-lea Ulița Mare a târgului, masele evreiești citadine trăiau îngrămădite în cartierele sărace, formate din case și maghernițe, dintre cele mai insalubre, alături de populația pauperă românească.

Impresiile dr. Neigebaur din călătoria făcută în Moldova, în anul 1844 oferă o imagine sugestivă asupra orașului Iași și a situației populației evreiești din acea perioadă: „...și mai ales mortalitatea cea mai izbitoare la evreii din Iași; cauza – marea lor sărăcie în care trăiesc și insalubritatea celei mai mari părți din locuință. Sărăcimea evreiască locuiește, în parte, pe lângă mlaștinile de lângă râul Bahlui și, parte atât de grămădiți, că trăiesc cinci până la șase familii într-o singură cameră”¹⁰.

Starea sanitară și igienică mai mult decât necorespunzătoare a orașului, lipsa aproape completă a măsurilor profilactice favorizau, mai ales în cartierele marginase, adevărate focare de infecții, răspândire a epidemiilor și molimelor. Într-un raport înaintat de medicul despărțirii a V-a, Comitetului sanitar al Moldovei, la 16 mai 1860 se menționa: „...privind rezultatul mortalității târgului, unde sunt așezați doctori, pare a fi mai nici o deosebire între mortalitatea ocoalelor (satelor n.n.). Însă aceasta nu provine de aiure, decât de la împrejurarea că în târg trăiesc încă împotriva dispozițiilor sanitare, israeliți îngrămădiți și înnădușiți în casele lor în destulă mizerii și necurătenie”¹¹.

Epidemia de holeră ce a bătuit în vara anului 1866, de exemplu a determinat autoritățile să scoată în afara orașului și un însemnat număr de israeliți săraci și să-i cazeze într-un număr redus de gaște (șuri n.n.).

Față de această situație Epitropia spitalului și Comunității religioase israelite, printr-o adresă (nr. 233/18 iulie 1866) semnată de H.M. Daniel, S.L. Schwartz și L. Marcus, epitropi¹², înaintată Primăriei orașului Iași solicită a se găsi noi posibilități de adăpostire a celor bolnavi „deoarece cele 680 familii cazate în 24 gaște, deci mai mult de 28 familii într-o gașcă sunt mai îngrămădiți decât în locuințele de unde s-au scos”. Din aceeași perioadă „tabelele privind muvimentul epi-

demiei holerei în urbea Iași, în decursul lunii iulie 1866” atestă numărul crescut al israeliților atinși de boală; din totalul de 1.816 bolnavi, 970 erau israeliți, 756 ortodocși, 47 catolici, 13 luterani, 25 lipoveni și 5 armeni¹³.

Molima frigurilor care cuprinde orașul în anul 1868 determină pe dr. Christodulo, medicul șef al orașului să menționeze într-un raport către Primărie: „în cursul acestei epidemii s-a observat că numărul cel mai mare de îmbolnăviri este compus din copii și femei. Regiuni – suburbiile acele joase, mlăștinoase, rău expuse inundațiilor, precum Broscăria mare, Broscăria mică, Sărata, parte din Podu Roș, aceste observațiuni, relative la regiuni, se aplică, naturalmente, și la locuințele nesalubre, adesea joase, umede, lipsite de lumina soarelui”¹⁴. Evident este vorba de cartiere în care trăia populația pauperă.

Față de cei nevoiași a existat un sprijin material și moral permanent din partea unei elite bogate, dispuse a-și ajuta coreligionarul aflat în suferință și sărăcie, concretizat și prin crearea și susținerea de instituții și societăți filantropice.

Una din cele mai vechi și importante instituții de acest gen o reprezintă *spitalul israelit* din Iași, punctul central în jurul căruia s-a desfășurat și încheiat viața întregii comunități, a cărei existență datează încă din secolul al XVIII-lea.

La început sub forma unui azil, așezat până în anul 1842 în case închiriate, spitalul își construiește o clădire proprie, pe locul cumpărat în anul 1841, de la boierul Mihalache Cantacuzino „în capătul uliței de Jos, despre Tătărași”¹⁵, din fonduri adunate prin diferite donații. De altfel, spitalul se va întreține de-a lungul timpului, în mare parte, din venitul imobilelor și a fondurilor testate de diferite persoane și în mai mică măsură din venitul taxelor instituite pe carnea „cușer”, și pe tăierea rituală a vitelor și a păsărilor.

O dare de seamă asupra situației financiare a spitalului, pentru perioada 15 ianuarie 1863 – 11 ianuarie 1864¹⁶, întocmită de epitropul și casierul spitalului, Moisa Herș Cahane, relevă că veniturile instituției erau la începutul anului 1864 de 184.380,60 lei, din care 60.087 lei, reprezentau „donația d-lui Lotringer”.

În mod cert, parte din „notabilii israeliți din Iași” (așa cum se autointitulează într-un raport înaintat primarului orașului, la 26 iunie 1868¹⁷ și din care menționăm pe Mihel-Daniel – fiul, L.

Kahane, I. Neuschotz, Jacques Kaufman, Mayer Weisengrün, G. Diamand, Iosef Vecsler, Simha Orenștein) contribuiau cu donații consistente la creșterea veniturilor spitalului.

Acestora li se adaugă alte numeroase persoane cu posibilități materiale, dintre care vom menționa pe Rebecca Wasserman, rentieră, cu reședința în Viena, str. Schottenring 17, care donează prin testament suma de 6.000 lei¹⁸, la 16 ianuarie 1883 și pe Sendla Goldștein, văduvă, care oferă Spitalului din Iași o casă și 3.000 lei în numerar, cu obligația ca din veniturile casei să se dea la săraci câte 100 de lei pe fiecare an, prin testamentul din 19 ianuarie 1888¹⁹.

Epitropia aceluiași spital este autorizată prin Decretul Regal, nr. 3.407 din 22 iulie 1895 să primească legatele lăsate de defunctul Iacob Neuschotz, prin testamentul mistic din 2 august 1888, constând în 30.000 de lei în efecte publice, ca și suma de 20.000 lei lăsate de defunctul Bercu Liebling, prin testamentul autentificat de Tribunalul Iași, sub nr. 241/1882²⁰.

Decretul Regal nr. 4.978 din 22 decembrie 1895 autoriza Epitropia să primească legatul de 10.000 lei, lăsat de defunctul Marcu Weis, prin testamentul olograf din anul 1884, legalizat la Tribunalul Iași, s. I-a, sub nr. 10.244/1895 și donația de 15.000 lei în efecte urbane Iași, 5%, făcută de defunctul David Lotringher, patronul firmei „W. Lotringher & Comp.” din Viena, prin bancherul Neuschotz din Iași²¹.

Prin Jurnalul Consiliului de Miniștri, nr. 17 din 13 august 1896, Epitropia Spitalului primește donația făcută de Iulius și Moritz Vechsler, Ana Cabiglio și Rosa Vechsler, fii și nepoți ai defunctului Iacob Vechsler, constând dintr-o casă „cu locul ei”, în str. Ghica Vodă nr. 38, al cărui venit „să se afecteze la căutarea bolnavilor evrei din orașul Iași”²².

Capitalul de care dispunea Epitropia Spitalului, în anul 1897, era de 243.100 lei, conform dării de seamă anuale²³, fondul inalienabil crescuse față de anul anterior cu 29.500 lei, dările voluntare cu 1.644,60 lei, veniturile cupoanelor cu 311,50 lei și chiriile caselor cu 226,70 lei. În cursul anului 1897, în cura Spitalului fuseseră 1.261 bolnavi, iar în tratamentul ambulatoriu 11.214 bolnavi. În cadrul aceleiași dări de seamă se consideră ca, „o sacră datorie a se reaminti pierderea cea mare suferită de spital prin decesul mult regretatului

Leon Daniel, care încă în anul 1861, în baza Decretului Domnesc nr.296 a fost numit epitrop al spitalului și a contribuit din răspuțeri, într-un șir întreg de ani la mărirea și prosperitatea instituției²⁴.

Anul următor, prin Decretul Regal nr. 1.546/30 aprilie 1898, Epitropia Spitalului era autorizată să primească „mai multe legate și donații²⁵”.

În perioada 1 aprilie 1902 – 31 martie 1903 venitul Spitalului era de 64.341,10 lei iar limitele bugetului nu fuseseră depășite și datorită ofrandelor voluntare „extraordinare”, în sumă de 10.027 lei și a venitului net al balului dat sub patronajul Paulinei Gelber, de 4.109 lei, ca și a donațiilor făcute de Isac Iosefsohn (6.000 lei), Benjamin Stain (6.000 lei) și de alții²⁶.

În anul 1903 cele mai importante legate și donații sunt provenite de la Iacob D. Neuschotz și L. Mina Rosenberg, născută de Neuschotz, în sumă de 40.000 lei, Fanny D. Neuschotz – 9.600 lei, L. Meyerhoffer – 26.880 lei, Iosef Vechsler – 22.000 lei, Anselmn Vechsler – 15.600 lei, Sofia Daniel – 11.400 lei, Marie Daniel – 5.000 lei, David Lothringher – 17.500 lei, Fabias Byk – 10.000 lei, Bercu Liebling – 20.000 lei²⁷. În tabelul cu „dările voluntare” figurează Moritz Gelber „cu ocazia căsătoriei fiicei sale cu dr. Blumenfeld – 300 lei, dr. Blumenfeld – 300 lei, prințul Dim. M. Sturdza 200 lei, Simon Șaraga – 150 lei ș.a.²⁸. Lista caselor cuprinde donații făcute de Iacob Vechsler, Ita Daniel, Rebecca Vechsler, S. Goldstein ș.a.²⁹. Se fac și oferte în mărfuri și obiecte: 100 kg griș oferit de frații Diamand, 500 kg cocs de la Isidor Margulies, iar ing. Iacob Finkelstein înzestreză spitalul cu 12 cărje și alte lucruri³⁰. Cotizații importante plăteau Daniel I. Ch., Daniel A.E., Moritz Gelber, Lewin Carolina, S. Reischer și alții³¹.

Darea de seamă pe anul 1902-1903 oferă prilejul de a aduce mulțumiri dr. Ernest Juvara, care preluase conducerea secției chirurgicale în mod gratuit, înzestrând cu cheltuielile sale, sala de operații și care lucrase „cu cea mai mare abnegație și zel³²”. Vor fi menționați și dr. N. Ochs, Ph. Braustein, Ph. Blumenfeld, care oferiseră câte 400 lei anual spitalului, timp de trei ani cât a durat criza „resimțită și de această instituție³³”. (Menționăm că în această perioadă salariul unui profesor universitar era de 140 lei/lună)³⁴.

Pentru perioada 1 aprilie 1903 – 31 martie 1904 venitul

spitalului era de 63.666,20 lei, remarcându-se fondul inalienabil de 10.000 lei, în scrisuri funciare urbane Iași de 5%, lăsat prin testament de S. Reischer, mort la Viena („un om care a conlucrat cu zel și abnegație la dezvoltarea și propășirea acestei instituții“) și fondurile inalienabile de 5-6.000 lei, prin decesele lui Jacob Schor și Moses Diamant. Tot acum Carolina Lewin, cunoscută pentru faptele sale caritabile, donează spitalului casele sale din Strada de Jos nr. 13-15³⁵.

Deși i se recunoștea din vechime calitatea de persoană juridică și morală, spitalul va căpăta un „statut“ de abia din anul 1904, în urma votului Adunării generale din 15 februarie, statut aprobat definitiv la 21 mai 1913, prin Decretul Regal nr. 4.175 (*Monitorul Oficial* nr. 18/5 iunie 1913).

Cu prilejul trimeriei unui proiect de statute (care vor suferi modificări) Ministerului de Interne (Serv. sanitar), la 3 martie 1903, se face un nătoarea remarcă în legătură cu spitalul: „fiindcă spitalul israelit e o instituțiune de utilitate publică, care deservește populațiunii israelite sărace, căruia nu-i stă la dispoziție alt spital, neasigurarea existenței sale ar putea să pericliteze și starea sanitară a orașului Iași“³⁶.

Este cunoscut faptul că spitalul a acordat nu o dată, în cursul existenței sale asistență medicală gratuită și persoanelor care nu erau de religie mozaică³⁷.

Dintr-un raport înaintat Primăriei orașului Iași de către președintele Epitropiei spitalului, Moritz Gelber, din 31 ianuarie 1906³⁸ reiese că „averea spitalului și fondurile inalienabile sunt în valoare de mai multe sute mii de lei“, iar „spitalul are în permanență peste 110 paturi și bolnavi internați, acordă consultații și medicamente gratuite bolnavilor ambulanți, unui nr. de peste 25.000 anual, fiind recunoscut ca o instituție de binefacere de mare importanță pentru oraș“³⁹.

În mod cert deci, întreținerea și funcționarea spitalului a fost posibilă datorită generozității celor care au făcut marile donații, dar se cuvin a fi menționați și cei care, chiar cu posibilități financiare reduse au înțeles rostul și menirea filantropică a instituției, oferind din puținul lor, sprijin material. De la Tinca Sigal, de „profesiune liberă“ din Iași care în 1875 dona 30 galbeni spitalului („15 galbeni pentru îmbrăcămintea morților și 15 galbeni pentru „lenjerie“)⁴⁰, de la Ghidai sân Iancu, măcelar, care în anul 1879 lăsa prin testament 40 galbeni⁴¹ spitalului și până la marile donații menționate deja, aria de cuprindere

a acestor ajutoare vorbește de la sine despre spiritul filantropic care a animat o mare parte a populației israelite.

Veniturile spitalului vor spori în timp, așa se face că pe exercițiul financiar 1916-1917 acestea sunt de 117.939 lei¹² iar pentru anul 1920-1923 de 830.000 lei¹³. Donațiile sunt consistente; bancherul S.O. Groswald, în anii 1917-1932 oferă 2 imobile situate în str. Ștefan cel Mare nr. 32¹⁴ și b-dul Brătianu¹⁵ iar Șmil Schwartz, un imobil în str. Apeduc nr. 34, în valoare de 40.000 lei¹⁶. La naționalizarea din anul 1949 averea spitalului se compunea din 62 imobile, 135 locuințe și 5 terenuri virane.

*

* *

În același domeniu al asistenței sociale trebuie reliefată activitatea unei instituții caritabile, cu un profil special – „*Maternitatea israelită*“, patronată la înființare, în anul 1878 de către „Prima societate a femeilor israelite din Iași pentru ajutorarea lehzurilor sărace“

Maternitatea își construiește imobil propriu, pe un teren donat de spitalul israelit, în str. Elena Doamna nr. 45, în anul 1912-1913, când așezământul se declară oficial înființat¹⁷.

Veniturile vor proveni din cotizații și taxe de înscriere în societate, din ofrande și donații voluntare, legate mobiliare și imobiliare, subvenții de la particulari și instituții publice.

Menționăm din numeroasele acte filantropice doar câteva: la 29 mai 1895 „Societatea pentru ajutorarea lehzurilor sărace“ solicita de la Primăria municipiului Iași aprobare pentru o reprezentație teatrală la grădina „Pomul verde“, „în vederea strângerii de fonduri necesare maternității, în înzestrarea ei cu rufărie“¹⁸. Isac Eișie Garfunkel, agricultor, domiciliat în Iași, donează pe lângă 5.000 de lei spitalului israelit și suma de 1.000 de lei pentru maternitate, în anul 1904¹⁹.

Herș Braunstein, comerciant din Iași, lasă prin testamentul său din 20 ian. 1910, în afară de cei 6.000 lei pentru spitalul israelit, suma de 1.000 lei spitalului „Caritatea“, 3.000 de lei Azilului de bătrâni, 1.000 lei societății „Fraterna-Păcurari“, 1.000 lei sinagogii croitorilor din Tg. Cucului, 1.000 lei școlilor israelito-române și 1.000 lei „Societății femeilor israelite“ pentru maternitate²⁰.

Averea instituției era în anul 1937 de 30.000lei. corpul medical se compunea din 1 medic primar, 1 medic secundar, 1 medic interne și 2 moașe, iar comitetul de conducere al societății era alcătuit din 15 membri, având ca președintă pe Clara Gheltzer și vicepreședinte pe Olga Weinstein și Bertha Jurist⁵¹.

*

* *

O altă instituție spitalicească remarcată printr-o activitate filantropică deosebită este spitalul de copii „Dr. L. Ghelerter“.

Cu autorizația nr. 5.403 din 28 martie 1915⁵² „Prima societate Fraterna israelită“ fondată în Iași, suburbia Păcurari, la 15 aprilie 1875 obținea aprobarea de a „construi din nou un pavilion spitalicesc pentru boli necontagioase de copii“, în curtea proprietății sale, din str. Ghica Vodă nr. 39. Lucrarea începută și condusă de arhitectul diplomat H. Clejan „și cu sfatul tehnico-sanitar al dr. medicul primar al Ambulatorului“⁵³, va fi terminată din cauza războiului, de abia în 1924.

Societatea „Fraterna“ israelită care încă de la înființare își propunea ca scop esențial „procurarea mijloacelor pentru vindecarea membrilor săi bolnavi“⁵⁴, menționa într-o adresă din 16 mai 1915 către Primăria ieșeană că „spitalul de copii va primi spre curarisire copii fără deosebire de nație și religie, în mod cu totul gratuit iar fondurile din care se va întreține spitalul vor fi adunate din subscripție publică, primindu-se sume oricât de mici. Instituția are destinația de a sluji copiilor suferinzi ai claselor sărace, fiind considerată un așezământ obștesc“⁵⁵.

Construit pe terenuri cumpărate de societate în anul 1899 și 1909⁵⁶, spitalul își va ridica o nouă clădire, a cărei piatră de temelie va fi pusă la 24 octombrie 1937⁵⁷.

De-a lungul timpului, în afară de ofertele făcute de Societățile „Fraterna“ israelită, vor dona, special pentru spital, Paulina Gelber suma de 5.000 lei în anul 1915, cu mențiunea „pentru aranjamentul interior“⁵⁸, soții Sofia și Șmil Waldman, un imobil în Iași, str. C. Negri nr. 24, în anul 1929⁵⁹, soții Rebecca și Jaques Calmanovici, o porțiune din imobilul situat în Iași, str. Cuza Vodă nr. 17⁶⁰, în anul 1939, și mulți alții.

Cu subvenția anuală asigurată de Comunitate și cu sprijini-

nul Joint Distribution Committee⁶¹, și a unor cadre medicale de excepție, spitalul a desfășurat până la naționalizare, în anul 1949, o operă filantropică de mari proporții, reprezentativă pentru o instituție de bine obștesc.

*

* *

Una din cele mai cunoscute instituții filantropice a fost „Casa de orfani – Iacob și Fani Neuschotz“, înființată de Iacob Neuschotz, așa cum mărturisea în petiția către Domn, din 28 nov. 1867, „în urma hotărârii de a veni după putința mea, în ajutorul omenirii în suferințe și în special al coreligionarilor mei, în care copii de religie mozaică să poată afla adăpost, sprijin și mijloace pentru a se dezvăli în privința morală și materială“⁶².

Prin Decretul Regal nr. 1.084 din 2 iulie 1868 se aproba donația bancherului Neuschotz, constând din casa din Strada de Jos nr. 179, cu dependențele sale interioare și exterioare și suma de 128.000 lei, echivalentul a 4.000 galbeni în obligațiuni rurale române, împreună cu cupoanele lor de procente.

Prin statute (art. 5), „Casa de orfani Neuschotz“ își propunea să-și procure toate cele necesare pentru întreținerea a 10 copii orfani israeliți, de sex bărbătesc, până la „săvârșirea învățaturii primare“ și a le da o creștere religioasă, morală și spirituală. După aceea ei vor fi „așezați pe lângă persoane private, după aplecarea și capacitatea fiecăruia, pentru învățarea unei meserii sau a unui negoț“.

Se mai specifica în statute (art. 11) obligativitatea de a se trimite, alternativ la Școala Comercială din Viena „doi copii sărmani evrei și un copil sărman creștin, născuți în Moldova“. Ca membri ai curatorului „Casei de orfani“, Iacob Neuschotz numea la 28 iulie/9 august 1868 pe David Lothringer, dr. E. Fränkel, dr. J. Landzberg și pe M.S. Goldbaum, „cunoscuți pentru râvna lăudabilă ce o arată pururea pentru orice acțiune pioasă“.

Inaugurată la 24 sept. 1868, a șaptea zi a serbării corturilor, după ritul israelit. Casa de orfani va primi la 2 august 1888, prin testamentul autentificat la Tribunalul Iași, s. III-a sub nr. 1908/1888, din partea întemeietorului ei, o nouă sumă de bani, în valoare de 100.000 lei, în scrisuri funciare rurale 5%. Prin același testament Iacob Neuschotz își roagă soția⁶³ să susțină operele sale de caritate, „mai ales

institutul pentru orfani, pentru a dobândi o înflorire și mai mare, așa precum am avut satisfacția de a vedea roade prețioase produse de acest institut“.

În anul 1915 Adelaide Neuschotz donează Orfelinatului suma de 8.000 lei, în anul 1921 se depune suma de 28.700 lei, din partea Nataliei D. Simsensohn, iar în ianuarie 1924 S.O. Groswald depune suma de 41.000 lei⁶¹.

Un raport întocmit de adjunctul primarului orașului Iași, la 24 august 1895⁶⁵, în urma unor reclamații, înfățișează starea în care se găsea orfelinatul situat de data aceasta, în strada Arcu⁶⁶: „două camere de dormit, o clasă, o cancelarie, o odaie pentru stat la masă și o bucătărie, toate curate, dormitoarele cu crivate având toate cele necesare, asemenea bine îngrijite, în fine, totul arată o supraveghere de aproape“.

Recunoscându-i-se meritele de mare filantrop, atașamentul pentru țară, regele Carol I vizitează Casa de orfani, la 12 iunie 1883⁶⁷ iar la sărbătorirea în anul 1908 a 40 de ani de existență, Casa Regală transmite „Înaltele sale mulțumiri și urări pentru propășirea acestei instituțiuni de binefaceri“⁶⁸.

De-a lungul timpului, peste 300 de copii au fost crescuți și au primit educație, în acest institut, al cărui fondator, Iacob Neuschotz a sprijinit puternic Comunitatea, susținând toate instituțiile, inclusiv spitalul israelit, căruia i-a făcut consistente donații.

*

* *

Soarta copiilor rămași orfani în urma războiului din anii 1916-1918 a îngrijorat societatea românească. Alături de Regina Maria, doamne din înalta societate înființează orfelinate pentru adăpostirea, îngrijirea și educarea acestora.

După ce în urma inițiativei luate de Moritz Wachtel și David Hertenberg de a se aduna orfanii israeliți, mai întâi în câteva încăperi ale spitalului israelit și apoi în imobilul din curtea școlii „Steaua“, în anul 1925, un comitet condus de doamnele Otilia Braunstein și Sophie Blumenfeld cumpără clădirea din strada Mârzescu nr. 24, unde vor instala „Orfelinatul evreiesc“.

Actul constitutiv⁶⁹ al Societății care va patrona Orfelinatul menționează în ceea ce privește scopul acestuia următoarele: „îngri-

jirea, adăpostirea, întreținerea, educația fizică, morală și religioasă și procurarea unei existențe orfanilor“.

După terminarea învățământului primar obligatoriu, Societatea își propunea să facă selecționarea copiilor după aptitudini, pentru diferite ateliere profesionale și de meserii anexate Orfelinatului, iar pentru cei dotați se avea în vedere trimiterea lor mai departe la școli, vizând cariere comerciale sau intelectuale.

Conform articolului 6 din Statute⁷⁰, din venitul atelierelor profesionale, 50% vor fi repartizați pentru fondul Orfelinatului, iar restul la un fond special, din care urma să se cumpere „unelte“ necesare fiecărui copil, care va părăsi Orfelinatul sau pentru o sumă de bani, fixată ca ajutor.

Pe lângă orfanii de război instituția a avut în întreținere și copii orfani din alte motive sau copii cu părinți bolnavi și infirmi⁷¹.

Președintele Orfelinatului a fost pentru primii trei ani, Betty Wachtel, iar ca vicepreședinte figurau doamnele Otilia Braunstein și Eufrosine Blechman, cunoscute pentru operele lor caritabile.

Pentru Orfelinat vor depune consistente sume de bani Moritz și Betty Wachtel⁷², Societatea I.O.V. (câte 3.500 lei anual fiecărui orfan) și societatea „Joint Distribution Comittée“⁷³.

La inițiativa unui grup de doamne din înalta societate, Fanny de Neuschotz, Emma Lothringer, Sara Bych, Sofia Daniel, Ana Reischer ș.a., în anul 1867 Asociația de binefacere „Reuniunea femeilor israelite“ înființează o școală primară, căreia mai târziu i se va adăuga, în anul 1925, un curs practic suplimentar.

Scopul societății era la început „întreținerea unei școli de fete israelite, de lucru manual și de învățământul limbii ebraice“⁷⁴. Deși încă de la înființare școala primise o donație de 1.500 galbeni, din partea doamnei Fanny Neuschotz, pentru cumpărarea unui imobil propriu, acesta va fi achiziționat mult mai târziu, în strada Lozonschi, nr. 11.

Așa cum se prevedea în Statute (art. 26) fondurile societății proveneau din cotizațiile lunare, taxele de înscriere și donațiile benevole. Și, în adevăr, acestea nu sunt puține. Paulina Gelber donează în anul 1920 suma de 5.000 lei⁷⁵, Betty Wachtel oferă 1.000 lei, H. Kahane și Fr. Fischer câte 2.000 lei. În anul 1922 familia Salmon din

New-York donează 5.000 lei, clubul „Concordia“ suma de 1.500 lei, Societatea Union din America, 10.000 lei, S.O. Groswald, 15.000 lei, d-na. Weintraub Columb, 12.000 lei, suma totală fiind de 59.750 lei⁷⁷.

În lista „efectelor“ ce compun fondul inalienabil al societății se găsesc înscrise numele donatorilor Fanny Neuschotz, Carolina Lewin, Jacques Lewin, Pauline și M. Gelber, S. Daniel. Mayerhoffer, Mina Rosenberg, Sara Bych, Betty Wachtel, Jetty Ochs ș.a.⁷⁷.

În anul 1923-1924 se primesc donații de la „Union of roumain Jews“, prin doamna Pekelman, în sumă de 10.000 lei, de la familia Getzler suma de 5.000 lei, din partea soților Grosswald, de „Hanuka“, 1.000 lei, de la J. Agathstein, „la nașterea nepotului“, 1.000 lei, de la Clubul „Concordia“, Banca „Dacia“, Societatea S.L.E.C. Banca „Uniunea Română“ câte 2.000 lei⁷⁸.

Cu prilejul sărbătoririi jubileului de 70 de ani, în darea de seamă, care se prezintă, se evidențiază că „instituția școlarizase câte 300 eleve anual, îndrumate spre practică, spre o independență a femeii, chiar în păturile modeste ale populației“⁷⁹. Telegramele primite cu acest prilej de la „Jewish Colonisation Association“ din Paris, „Jewish National Fund“, în care se elogiază „munca depusă în folosul păturii sărace, creând elemente utile și productive în mijlocul masei evreiești“ demonstrează importanța și valoarea instituției, rolul ei puternic bine-făcător.

De altfel, în scrisoarea trimisă la aceeași sărbătorire, de Ella Wachtel se urează „respectabililor donatori“, mulțumiri că au cheltuit la propășirea școlii, rugând „ca pe viitor să nu se lase așezământul să cadă, căci ar fi păcat, ca după o muncă de 70 de ani să se prăbușească o instituție culturală și folositoare omenirii“⁸⁰.

Un imobil și terenul înconjurător, situat în strada Sf. Constantin nr. 5 din Iași, donația soților Frima și Iacob Lehrer, s-a constituit în anul 1890 în Azil de bătrâni, din inițiativa „Societății meseriașilor“. Azilul își propunea să ofere sprijin și adăpost bătrânului nevolnic, care muncise o viață și se găsea în imposibilitate de a-și vedea asigurat traiul zilnic.

Încă de la înființare s-au depus eforturi pentru menținerea și continuitatea unui asemenea așezământ, numeroase fiind acțiunile menite să-i asigure existența.

Într-o cerere înaintată Primăriei orașului Iași la 27 iulie 1895 de către L. Aronovici, președintele „Societății meseriașilor“ și membru în comitetul de conducere al Azilului, acesta solicita scutirea de taxe pentru o reprezentație în grădina „Pomul verde“ organizată cu scopul de a „se înființa încă un număr de paturi la Azilul de bătrâni“⁸¹. G.D. Argent, „canțonetist, artist francez“ la 29 septembrie, același an, 1895 se adresa Primăriei ieșene pentru a obține autorizație în vederea unui concert în sala Teatrului Pastia, „în folosul Azilului de bătrâni“⁸². La 19 octombrie 1895 „Societatea de ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi – Albina“ împreună cu „Societatea funcționarilor comerciali“ cer autorizație pentru „o serată în scop filantropic, ajutor de boală, și moarte și pentru bătrânii din Azil“⁸³.

Sumele de bani adunate în urma lansării listelor de subscripții și a donațiilor oferă posibilitatea construirii unei noi clădiri pentru Azil. La 1 februarie 1906 L. Aronovici, președintele societății „Azilul de bătrâni“ solicită de la Primăria Iași autorizația de construcție pentru „a adăposti cei 25 bătrâni invalizi și lipsiți de mijloace, care fără această instituție ar rătăci pe stradă“⁸⁴. Cu autorizația nr. 99.900 din 28 iunie 1906 se aprobă Societății să ridice o nouă clădire pentru Azil.

Căpătând în anul 1905 personalitate juridică instituția poate primi oficial donații, care nu întârzie să apară. Pe lângă marii donatori cunoscuți menționăm și alte persoane, cum ar fi Isak Storfer, proprietar din strada Păcurari nr. 12, care prin testament lasă Azilului suma de 3.000 lei („un pat va purta numele său“)⁸⁵, în anul 1909, sau B.L. Laufer, care în anul 1910 donează suma de 1.000 lei⁸⁶.

Distrus de un incendiu, Azilul va funcționa într-o nouă clădire a cărei construcție începe în anul 1929, în urma demersurilor făcute de comitetul de conducere, al cărui președinte era Filip Schiller și de întreaga obște evreiască⁸⁷.

Îngrijirea medicală a fost îndeplinită de cunoscuții medici Steuerman, K. Lippe, Ghelerter⁸⁸, care au înțeles pe deplin cerințele unei asemenea instituții.

Înființate din inițiativa unor persoane, care au dorit să-și ajute „aproapele“ aflat în suferință și greutăți, desfășurându-și activitățile pe perioade îndelungate de timp, societățile și instituțiile filantropice israelite ieșene și-au îndeplinit rolul pentru care au fost

create, făcând posibilă viețuirea și chiar supraviețuirea unei minorități, care nu o dată a avut de înfruntat vitregiile timpurilor.

Emblematic ni se pare un fragment din testamentul Adelaidei Neuschotz, către fiica sa, Rose Benedicta: „privește fără frică în viitor, îți doresc ca cel mai frumos noroc să-ți fie hărăzit acel de a lucra pentru binele semenilor tăi, în sensul gândului părinților tăi, care binecuvântează“.

¹ Cu privire la istoricul comunităților evreiești din Moldova selectăm câteva titluri de lucrări: N. Iorga, *Istoria evreilor în țările noastre*, București, 1913; N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, Vălenii-de-Munte, 1915; dr. M. Halevy, *Comunitățile evreilor din Iași și București*, 1931; Carol Iancu, *Evreii din România (1866-1919)*, București, 1996.

² Identificată de D. Bădărău și I. Caproșu în lucrarea *Iașii vechilor zidiri*, Iași, 1974, f. 413 cu „școala jidovilor” de lângă Curclari, despre care vorbește D. Cantemir la 1691.

³ N. Iorga, *Istoria evreilor în țările noastre*, f. 20 și următ.

⁴ N. Iorga, *Studii și documente*, t. VI, f. 226.

⁵ Idem, I-II, f. 124.

⁶ Idem, IV, f. 186.

⁷ Th. Codrescu, *Uricarul*, vol. VIII, f. 368.

⁸ *Ibidem*, f. 359.

⁹ Arh. Naț. Iași, fond „Visteria Moldovei”, Tr. 166, op. 191, dos. 21; Gh. Platon, *Populația orașului Iași*, în revista „Carpica”, 1972.

¹⁰ Dr. J.F. Neigebauer, „Bessreibung der der Moldau und Valachee” în volumul Scarlat Callimachi și S. Cris. Cristian, *Călători și scriitori străini despre evreii din Principatele Românești*, Iași, 1935, f. 117.

¹¹ Arh. Naț. Iași, fond *Comitetul sanitar*, dos. 74/1860, f. 16.

¹² Arh. Naț. Iași, fond *Primăria orașului Iași*, dos. 103/1866, f. 266.

¹³ *Ibidem*, f. 427.

¹⁴ *Ibidem*, dos. 83/1868, f. 92.

¹⁵ Arh. Naț. Iași, fond *Eforia Iași*, dos. 23/1839, f. 16.

¹⁶ Idem, dos. 24/1862, f. 37.

¹⁷ Arh. Naț. Iași, fond *Primăria orașului Iași*, dos. 165/1867, f. 32.

¹⁸ Arh. Naț. Iași, *Colecția „Documente”*, P. 167/1.

¹⁹ Idem, fond *Creditul Urban Iași*, dos. 382, f. 16.

²⁰ Idem, fond *Primăria orașului Iași*, dos. 199/1895, f. 65.

²¹ *Ibidem*, f. 96.

²² *Ibidem*, f. 99.

²³ Idem, dos. 378/1897, f. 38.

²⁴ *Ibidem*, f. 62.

²⁵ *Ibidem*, f. 118.

²⁶ *Idem.* dos. 279/1903, f. 44.

²⁷ *Ibidem*, f. 65.

²⁸ *Ibidem*, f. 70.

²⁹ *Ibidem*, f. 78.

³⁰ *Ibidem*, f. 80.

³¹ *Ibidem*, f. 84.

³² *Ibidem*, f. 86.

³³ *Ibidem*, f. 90.

³⁴ Arh. Naț. Iași, fond *Universitatea A.I. Cuza* (Rectorat), dos. 658, f.

19-20.

³⁵ Arh. Naț. Iași, fond *Primăria orașului Iași*, dos. 279/1903, f. 98.

³⁶ *Ibidem*, f. 102.

³⁷ Sunt remarcabile telegramele de mulțumire trimise de Primăria orașului Iași medicilor spitalului, pentru intervenția acestora în salvarea victimelor unui accident de tramvai („văzând graba care ați pus-o a da prețiosul dv. ajutor numeroaselor victime ale catastrofei de tramvai din 8 sept. 1905, viile noastre mulțumiri”), dos. 279/1903, f. 116.

³⁸ Moritz Gelber oferea suma de 30.000 lei la 14 sept. 1907 spitalului, în scopuri de binefacere menționând: „dacă din cauză de vânzare sau reducere de exploatare a fabricii de piele (proprietatea sa n.n.) lucrătorii sau altfel de angajații ar rămâne fără existență, acestora, după anii de serviciu, starea familiilor și nevoilor, fără deosebire dacă sunt evrei sau creștini să li se dea drept despăgubire o leașă de la 4 până la 12 săptămâni” (Arh. St. Iași, *Colecția Documente*, P. 922/17).

³⁹ Arh. Naț. Iași, fond *Primăria orașului Iași*, dos. 279/1903, f. 111.

⁴⁰ Arh. Naț. Iași, fond *Tribunalul Iași*, s. III-a, act autentic nr.

341/1875

⁴¹ *Idem.* act autentic nr. 438/1879.

⁴² *Idem.* fond *Primăria orașului Iași*, dos. 179/1916, f. 20.

⁴³ *Idem.* dos. 179/1922, f. 16.

⁴⁴ *Idem.* fond *Tribunalul Iași*, s. III-a, act autentic nr. 1.534/1917.

⁴⁵ *Ibidem.* act autentic 2.879/1932.

⁴⁶ *Ibidem.* act autentic 1.520/1931.

⁴⁷ Arh. Naț. Iași, fond *Trib. Iași*, s. III-a, act autentic nr. 1.412/1913.

⁴⁸ *Idem.* fond *Primăria oraș Iași*, dos. 41/1895, f. 104.

⁴⁹ *Idem.* *Colecția Documente*, P. 168/63.

⁵⁰ *Ibidem*, P. 167/1, vezi anexa 1.

⁵¹ Arh. Naț. Iași, fond *Tribunalul Iași*, s. III-a, dos. 197/1948, f. 2.

⁵² Arh. Naț. Iași, fond *Primăria orașului Iași*, (dos. imobile), nr.

471/39, f. 2.

⁵³ Ambulatoriul fusese inaugurat la 20 nov. 1911 (cf. dos. 11/1911, f. 61, fond *Primăria orașului Iași*).

⁵⁴ Vezi Statutele societății – Arh. Naț. Iași, fond *Primăria orașului Iași*, dos. 96/1872.

⁵⁵ *Idem.* dos. 471/39, f. 9.

⁵⁶ Arh. Naț. Iași, fond *Trib. Iași, s. III-a*, act autentic nr. 3.103/1899 și I.311/1909.

⁵⁷ Beno Wachtel, *Evreii ieșeni în documente și fapte*, Iași, 1939, f. 111.

⁵⁸ Arh. Naț. Iași, *Colecția „Documente”*, P. 169/49.

⁵⁹ Arh. Naț. Iași, fond *Serviciul sanitar al jud. Iași*, dos. 57/1949, f. 2.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 7.

⁶¹ Beno Wachtel, *op. cit.*, f. 109.

⁶² Arh. Naț. Iași, fond *Primăria orașului Iași*, dos. 199/1895, f. 34.

⁶³ Adelaide Neuschotz, a doua soție; prima soție, Fani Neuschotz decedase în anul 1871 (n.n.).

⁶⁴ Arh. Naț. Iași, fond *Primăria orașului Iași*, dos. 199/1895, f. 16.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 30.

⁶⁶ În anul 1872, după arderea imobilului din Strada de Jos, s-a obținut de la Societatea de Asigurare o despăgubire care împreună cu suma rezultată din vânzarea obligațiilor rurale (3.600 galbeni) s-a cumpărat imobilul din str. Academiei (Arcu) nr. 3-5, conf. act autentic încheiat la Trib. Iași, s. III-a, nr.2 din 13.06.1872, case care aparținuseră lui Iancu Cantacuzino.

⁶⁷ *Monitorul Oficial*, nr. 55/1883.

⁶⁸ Beno Wachtel, *Op. cit.*, f. 122.

⁶⁹ Arh. Naț. Iași, fond *Tribunalul Iași*, secția a III-a, dos. 150/1948, f.2.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 4.

⁷¹ *Ibidem*, f. 7.

⁷² Arh. Naț. Iași, fond *Primăria orașului Iași*, dos. 251/1930, f. 11.

⁷³ Beno Wachtel, *Op. cit.*, f. 115.

⁷⁴ Arh. Naț. Iași, fond *Tribunalul Iași*, secția a III-a, dos. 149/1948, f.23.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 24.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 26.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 14.

⁷⁸ *Ibidem*, f. 19.

⁷⁹ Arh. Naț. Iași, fond *Primăria orașului Iași*, dos. 40 bis/1937, f. 26.

⁸⁰ *Ibidem*, f. 27.

⁸¹ Arh. Naț. Iași, fond *Primăria orașului Iași*, dos. 41/1895, f. 147.

⁸² *Ibidem*, f. 199.

⁸³ *Ibidem*, f. 232.

⁸⁴ Arh. Naț. Iași, fond *Primăria orașului Iași*, (dosare imobile), dos. 453/5 f. 2.

⁸⁵ Idem, colecția „Documente”, P. 922/24.

⁸⁶ Idem, fond Tribunalul Iași, secția I-a, dos. 13/1911, f. 4.

⁸⁷ Beno Wachtel, *Op. cit.*, f.129.

AZILUL DE BĂTRÂNI

DIN

— IAȘI —

STRADA SFT. CONSTANTIN 5

(FONDAT DE MESERIAȘI ÎN 1890)

PERSOANĂ JURIDICĂ

40

No. 301.

Iași, 4 Septembrie 1929

R. 5.9.929

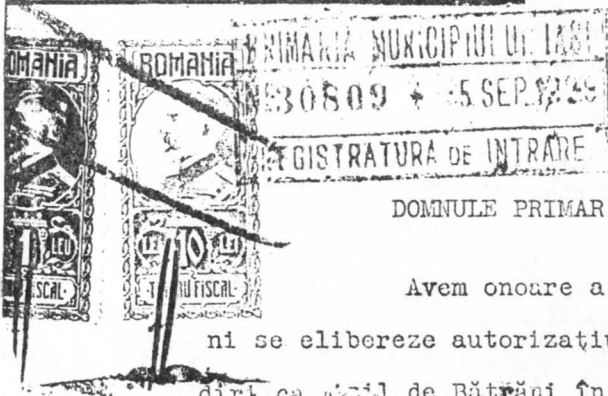
Serv. Arhitecturii va
refera

H. Stein

W 53
5-10-29

מושב זקנים ביאסי

DOMNULE PRIMAR,

Avem onoare a vă ruga să binevoiți a dispune
ni se elibereze autorizațiunea pentru construirea unei clă-
diri ca Azil de Bătrâni în stradela Sf. Constantin No.5 conf
alăturatelor planșuri în dublu exemplar.

În considerațiune că este vorba de o institu-
țiune de asistență socială din orașul nostru, vă rugăm Domnul
Primar să binevoiți a aproba ca să fim scutiți de plata ori
cărora taxe către Municipiul, pentru aceasta autorizațiune.

Exprimându-vă anticipativ mulțumiri în numele
comitetului, vă rugăm a primi distinsa noastră stima.-

Președinte
Felix Schiller

Secretar
[Signature]

D-Sale

Domnului Primar al Municipiului

I A S I

Principatele-Unite-Române.

Inșii, in 18to Iulie 186to

DE PITROPIEA OSPITALULUI

și A
Comunității Religioase Israelitice
DIN JASSY.

Nr. 233-

A. Bays

1.19 Iulie
Scrisoarea așezmii ordinului
rilei facându-se cunoscut în Jassy
D. Gust
Domnule Primar

Scopul strămutării israelitelor celor sarce
a fost dintr-o parte să se asigure că în caz de război, fost negreșit
peste o mare distanță și din partea celor războinici să se poată
de stricte și dându-se mare atenție, bunăsoție, pe lângă
și mare parte de îngrijire și îngrijire de epidemie de
le de împănare și lăndu. Domnului rezultatul sau
dege de foarte favorabilă în din 180 familie se se
afli cu un număr de 1000 de persoane, și care număr
aproape 1800 suflete sau un fel de holera sau de
holera și dintr-o parte și în timpul numai un
singur număr de morți. Căsa sau rezultat să fie
favorabilă și pentru sfârșit că să se formeze
morții de ori de ocazie care s-au putut produce, putând
sanității lor și a proximității principalele este gramadă
peste măsură și mai multor familii dintr-o și așezare pe
ce, unde să se ocupe și mai gravă de de o altă
fel de unde sau sau

Deoarece convingându-se că găsesc și găsesc de ja
peste măsura un număr de 180 familie
în 24 zile de viață mai mult de 28 familie într-o
găsea, pe lângă Domnule Primar să lăncească

Domnule Sale

Domnului Primar Municip. Jassy

Dintre frunțașii iudaismului român două au fost personalitățile proeminente, în prima jumătate a secolului nostru, A.L. Zissu și W. Filderman. Diferiți prin caracter, ideologie și temperament cei doi au slujit populația evreiască din România cu devotament și au rămas în fruntea ei și în vremuri de restriște.

A.L.Zissu a fost caracterizat de către un observator american, Hal Lehrman de la „Commenatry“ New York ca: „unul din cei mai mari jurnaliști din Balcani... un sionist fanatic, care a cerut statut deplin de minoritate națională, pentru cei 350.000 de evrei supraviețuitori, ce așteptau ziua cea mare a emigrației“⁴¹.

Despre dr. W. Filderman același observator nota: „Filderman, care a salvat de la anihilarea fascistă mai mulți evrei, poate mai mult decât oricare alt evreu în Europa, a luptat pentru drepturile evreilor, ca cetățeni români“⁴².

A.L. Zissu, în fruntea Partidului evreiesc și a organizației sioniste și W. Filderman, în fruntea Uniunii Evreilor Români și a Federației Comunităților Evreiești din România, erau considerați rivali, deși amândoi au luptat pentru binele conaționalilor lor. Această rivalitate nu a încetat nici după cel de al doilea război mondial, când politica așa-zis personală, devenise o noțiune perimată. Ea i-a situat pe amândoi la polii opuși ai axei, în jurul căreia se desfășurau evenimentele pe ulița evreiască din România.

Conform unei aprecieri simpliste care domnea în opinia evreimii române oglindită și în presa vremii, A.L. Zissu era catalogat ca sionist și W. Filderman ca antisionist, caracterizare pe cât de răspândită pe atât de eronată. În fapt, ambii s-au dedicat unei activități care viza același țel, dar se desfășura pe tărâmurii diferite. Dacă adăugăm diferențele de caracter și de temperament putem înțelege ce a condus

la caracterizarea simplistă pe care o regăsim până și la biografia lor³.

O cercetare a documentelor aflate în arhive diverse înfirmă – fără echivoc – „antisionismul” lui Filderman. O serie de documente – toate datate din perioada interbelică, adică din perioada dezvoltării lente a căminului național evreiesc, ce se înfiripa în Palestina, ne dovedesc poziția lui față de năzuințele naționale ale evreilor. Nimic nu oglindește mai bine poziția lui Filderman, față de țara evreiască și față de întâmplările legate de refacerea ei, decât documentele. Spre deosebire de multe alte arhive, arhiva ACMEOR adună alături de documente oficiale și circulare – tip, afișe, invitații, bilete de intrare la diferite manifestații, anunțuri și uneori grație acestor piese marginale pot fi înțelese mai bine evenimente și acțiuni majore. Exemplificăm prin câteva asemenea documente.

Hasochnut Hajehudit – Jewish Agency sau în traducere românească Agenția Evreiască, a fost forul central al mișcării sioniste din Eretz Israel. Conducerea Sochnut-ului era pentru populația evreiască din Palestina, un guvern evreiesc în devenire cu portofoliile și răspunderile adecvate. În componența inițială a tuturor departamentelor Agenției evreiești s-a avut în vedere o reprezentare proporțională a partidelor sioniste.

Pentru a întări poziția Agenției evreiești – mai ales față de puterea mandatară, dar și față de diaspora evreiască, s-a hotărât lărgirea agenției evreiești prin cooptarea de conducători evrei nesioniști, pe bază paritară. Agenția evreiască Lărgită așa cum se numea noul for constituit a avut filiale în mai toate țările, inclusiv România.

Nevoile statului iudeu în devenire erau mari și pentru finanțarea lor s-au înființat două fonduri. Unul popular – Keren kayemet l'Israel – fondul național evreiesc, care aduna bănuți din popor, devenind astfel nu numai un instrument financiar, ci o cale de identificare a maselor evreiești cu opera de colonizare a Palestinei, căci din banii adunați se cumpărau pământuri și se plantau păduri. Al doilea, Keren Hayesod – fondul de bază, sau cum se chema atunci în România, fondul de reclădire al căminului național evreiesc în Palestina, se adresa celor avuți cărora li se cerea un sprijin consistent.

Prezint în acest cadru un apel al lui Keren Hayesod din care citez: „o singură țară din lume, este gata să primească pe acești dezrădăcinați și să le ofere nu numai o viață creatoare, bogată în stră-

duinți și plină de cinste, în sate și orașe, dar să le și dea un cămin, un adevărat cămin – e Palestina“. Pe acest apel găsim semnătura dr-ului W. Filderman de astă dată în calitatea lui de președinte al Uniunii evreilor români⁴, acea uniune calificată de unii eronat ca asimilistă.

Dintr-un alt apel interesant menționăm: „Palestina nu mai este astăzi o chestiune de partid, ea aparține întregului iudaism, constituind astfel un important factor regulator al emigrației evreiești și o alinare a mizeriei maselor evreiești, pentru care în caz de refugiu, nu mai există alt loc pentru salvarea vieții și a avutului lor decât Eretz Israel“. Apelul se încheia prin cuvintele: „nu trebuie să rămânem pasivi față de reclădirea căminului național evreiesc, care se edifică pentru noi și copiii noștri. Cu toții trebuie să sprijinim Keren Hayesodul, fondul central al reclădirii Palestinei“. Apelul este semnat de reprezentanții a patru foruri și anume: membrii nesioniști ai Consiliului Jewish Agency; membrii comitetului central Keren Hayesod; delegații la Congresul al XIX-lea sionist; și membrii sioniști ai consiliului Jewish Agency.

Printre membrii nesioniști, care au semnat acest apel atât de sionist, s-au numărat printre alții, în fapt chiar în fruntea lor, șef-rabinul dr. I. Niemirower – care era atât de nesionist, încât a fost ales ca președinte al organizației sioniste din România și dr. W. Filderman⁵.

Clădirea căminului național evreiesc în Palestina a întâmpinat opoziția cercurilor naționaliste arabe, care trăiau în majoritatea lor în afara Palestinei și erau inspirați de curentul pan-arab, mândru ca diversiune de puterea mandatară.

Apărarea vieților omenești și a așezărilor abia înfiripate necesitau fonduri deosebite. Yșuvul a purces la alcătuirea unei instituții denumită „Mifal bitzaron uvitachon“ – adică „Acțiunea pentru consolidarea și securitatea Ișuvului palestinian“. Acțiunea s-a desfășurat și în România, unde s-a constituit un comitet special.

Anexez acestui text adresa trimisă celor care au fost solicitați să-și aducă obolul și citez un paragraf din cuprinsul ei: „Dacă arabii au găsit milioane pentru distrugere și vandalisme, poporul evreu va ști să le găsească pentru consolidare și securitate“.

Adresa este semnată de patru personalități, printre care dr. W. Filderman, de astă dată în calitate de membru al Comitetului pentru Bitzaron uvitachon⁶. În arhiva sionistă centrală din Ierusalim printre

miile de pagini asupra sionismului din România sunt numeroase documente inclusiv o bogată corespondență a dr. W. Filderman cu forurile Yșuvului⁷.

Un alt mic document care poartă semnătura dr-ului W. Filderman este o invitație la un banchet organizat la 1 decembrie 1936 în onoarea dr. Nahum Goldman, pe atunci membru în Executiva sionistă mondială și reprezentant al Agenției evreiești pe lângă Liga Națiunilor⁸, aflat în vizită în România.

Atitudinea dr-ului Filderman de simpatie și susținere față de Eretz-Israel-Palestina s-a dovedit constantă. De aceea nu este deloc de mirare că atunci când a fost nevoit să se salveze trecând ilegal granița, odată ajuns la Paris, a devenit purtătorul de cuvânt al celor rămași în primejdie în România. El a intervenit neobosit pentru alocarea fondurilor necesare organizării taberelor de vară ale mișcărilor sioniste de tineret. A plecat la New York unde a intervenit la toate forurile posibile pentru o alia de salvare⁹.

Evreii în România erau considerați – arbitrar – a fi aparținut la una din două tabere: tabăra sionistă – națională a cărei figură centrală era A.L. Zissu și tabăra opusă denumită fildermanistă.

Dr. W. Filderman a fost apărătorul, avocatul evreilor din România, cel ce nu a precupețit eforturi pentru tot ce era evreiesc, inclusiv pentru alia spre Eretz-Israel, chiar dacă vederile lui nu erau identice cu cele ale sioniștilor activi. De aceea pentru eternizarea numelui lui W. Filderman a fost plantată o pădure în munții Ierusalimului denumită „pădurea Filderman“.

W. Filderman este îngropat departe de țara în care s-a născut și departe de țara poporului său pentru care a luptat o viață întreagă, dar spiritul său sălășluiește în munții Iudeei¹⁰.

NOTE

¹ Hal Lehrman, *Equality with Reservation*, în *Commentary*, New York, martie 1946, p. 29.

² *Ibidem*.

³ S. Schafferman, *Dr. W. Filderman – 50 de ani în istoria evreilor din România* (versiunea ebraică în traducerea lui S. Avni), Ierusalim.

⁴ Arhiva Comitetului pentru activitate culturală, Tel Aviv: *Înfrățirea*, Tel Aviv, anul I, nr. 1, iulie-august 1987, p. 30; Facsimilul A.

⁵ Arhiva A.C.M.E.O.R.; facsimilul B.

⁶ Arhiva A.C.M.E.O.R., facsimilul C.

⁷ Arhiva sionistă centrală din Ierusalim. Îndeosebi dosarele cu indicativul Z.

⁸ Arhiva A.C.M.E.O.R.; *Înfrățirea*, p. 27; facsimilul D.

⁹ Colecția „Viitorul nostru – notre avenir”, Paris.

¹⁰ *Dr. W. Filderman*, broșură editată cu ocazia plantării pădurii.

IMPERATIVUL:

COLABORAREA INTREGII EVREIMI LA REFACEREA CELOR
DISTRUSE IN EREȚ ISRAEL ȘI CONSOLIDAREA INFAPTUIRILOR

GREVA
ȘI
TEROAREA
AU
INCETAT
IN
EREȚ
ISRAEL

בצרון ובטחון
CONSOLIDARE *și* SECURITATE

מפעל בצרון ובטחון
Acțiunea pentru consolidarea și securitatea Țuvului palestinian

București, data poștei

STIMATE DOMN,

Cei 450.000 evrei din Palestina, reprezentând avantgarda poporului evreu, au apărat eroinic timp de 6 luni pozițiile ridicate și cucerite cu atâta trudă. Dar opera lor trebuie consolidată și desvoltată.

Dacă arabii au găsit milioane pentru distrugere și vandalisme, poporul evreu va știe să le găsească pentru consolidare și securitate.

Vă rugăm să supuneți conștiinței dv. de om și de evreu, dacă trebuie sau nu să vă încolonați în rândurile acelor care înțeleg semnificația istorică a clipei și datoria lor cea mare!

Comunicați vă rugăm prin alăturatul formular cu ce sumă înțelegeți să participați la această excepțională operă evreească de salvare a viitorului nostru.

COMITETUL PENTRU BIZARON UYITACHON

J. Niemcewicz

Dr. J. Niemcewicz

A. Bernhardt

Ad. Bernhardt

Dr. W. Filderman

Dr. W. Filderman

Lazăr Margalies

Lazăr Margalies

ובטחון

1 ÎNTĂRIREA POZIȚIILOR EVREEȘTI ÎN AGRICULTURĂ.

2 MENȚINEREA FORȚELOR DEFENSIVE ALE COLONIZĂRILOR.

3 EDIFICII STRATEGICE ÎN COLONII CA CENTRE DE APĂRARE.

4 ȘOSELE DE BETON, STRATEGICE PRIN REGIUNI CURAT EVREEȘTI.

APĂRAREA POLITICĂ: ÎN FAȚA COMISIUNII REGALE DE ANCHETĂ, VOIAJE, STUDII, STATISTICI, PROPAGANDĂ ZIARISTICĂ ÎN PALESTINA ȘI ANGLIA, ETC., ETC.

5

בצרון

UN NOU CÂMP DE ACTIVITATE EVREEASCĂ: MUNCA MARINĂ. **6**

ASIGURAREA PARTICIPAȚIUNII EVREEȘTI LA LUCRĂRILE DE STAT. **7**

O PROBLEMĂ SANITARĂ: ÎN LOC DE BARĂCI DE LEMN, CLĂDIRI DE PIATRĂ PENTRU LUCRĂTORII SEZONIERI ÎN COLONII. **8**

CUCERIREA DREPTULUI DE A NE RESTAURA PATRIA ISTORICĂ. AMENAJAREA RAPIDĂ A PRIMULUI PORT EVREESC LA TEL-AVIV. **9**

PORȚI DESCHISE PENTRU ÎNTOARCEREA EVREEASCĂ: SENSUL ATOT-CUPRINZĂTOR AL LUPTEI EVREEȘTI. **10**

CONSOLIDARE și SECURITATE

Către Evreii din România

Incoltro ?

Sule de mii de evrei, oprimați economiceste, obișduiți politicește, sunt dați pradă pribegiei. Pretutindeni se lovesc de porți ferecate și ziduri de nepătruns.

O singură țară din lume este gata să primească pe acești desrădăcinați și să le ofere nu numai o viață creatoare, bogată în străduinți și plină de cinste în saie și orașe, dar să le și dea un cămin, un adevărat cămin: — e Palestina!

Puterea de absorbire a țării este mare: în cele zece luni din urmă au imigrat 34.000 de inși, și lipsă de lucru nu este.

Valul de imigrare crește. Numărul imigranților în anul viitor va fi de cel puțin 50.000.

De vor merge lucrurile astfel și mai departe, în 6—7 ani evreii vor deveni majoritatea în Eretz Israel. Să ne pătrundem bine, evrei, de ce înseamnă aceasta!

Keren Hayessod cere pentru anul ce vine un milion lire sterline, aproape de două ori mai mult decât în anul trecut. Trebuie deci ca și evreii din România să-și majoreze contribuțiile din anul trecut.

Evrei din România, o jertfă *grea*, dar *plină de cinste* vă cerem. O veți aduce!

Comitetul Central Keren Hayessod din România

Președinte,

Dr. Ad. Stern

Elly Berkovitz

Președintele Uniunii Comunităților Evrești din
vechiul Regat, Președintele Comunității Evreilor
din București

Dr. I. Niemirower

Șef-Rabin, Marele Președinte al Lojilor Ordinului
„B'nei Brith"

Dr. W. Filderman

Președintele Uniunii Evreilor Români.

Dr. Isidor Bauberger

Președintele Lojei „Noua Fraternitate"

Marcel Goldman

Președintele Lojei „Lumina"

Dr. L. Mayersohn

Din partea Asociației titraților Evrei „Unirea"

Comitetul Central al Organizației Sioniste din România

Președinte,

Adolf Bernhardt

Selma Margueritte Margulies

Prezidenta Asociației Culturale a Femeilor Evree

Dr. S. I. Stern

În numele Cenaclului „Renașterea"

I. Rothenberg

Președintele Asociației Studenților Universitari

Sioniști „Hasmonaea"

Comitetul local Keren Hayessod:

Lupu Abramovici, M. Athias, Roza Axelrad, Ozias Avram, Bertica Alcalay, Ad. Bernhard, ing. A. Bălan, Paul Blumenfeld, Noel Bring, Silvia Bischoff, Geo Bischoff, M. Buius, d-șoara Buius, A. Breslika, Beker, domnișoara Beker, d-ra Beinhaker, Laura Blum, Paula Brikmann, Max Bereșteanu, Rudy Bischoff, Coca Bischoff, Ing. L. Bischoff, Binder, Bărlădeanu, d-na Efraim, A. Edelștein, Isac Eiscovici, d-na Focșăneanu, dr. Theodor Fischer-Galați, Iulius Frenkel, Louis Fruchter, Gustav Fruchtman, d-șoara Farchy, Ad. Goldstein, Marie Goldstein, Ing. Gottlieb, B. Galanter, A. Gătan, L. H. Geldman, Isac Gorner, G. Grauer, S. Gruenberg, Isac Gruenberg, Pauline Haimovici, Irma Heskia, M. B. Haspel, Menahem Heskia, Moise Heskia, dr. C. Iwainer, dr. C. Iancu, Marcu Iosopp, Iosef Illes, Emil Kamerling, Rosalie Klang, Osias Klein, Friedrich Loeb, https://biblioteca.digital.ro/

vici. Ester Lewin, Lindenberg, d-na Lustgarten, L. M. Landes, Leon Lazarovici, D. Lewin, I. Lisker, Mundy Leon, dr. Lazarovici, Selma Margueritte Margulies, Lazăr Margulies, av. L. Mirzachi, dr. L. Mayersohn, Bella Manolovici, Marcel Manolovici, Ing. Manolovici, I. Mendelovici, David Muntz, dr. I. Niemirower, Oberlander, Pauline Popper, Ing. Pascalovici, Rașela Rubin, I. Rudberg, Ign. Roller, Rogan Rosenzweig, Sigmund Rosenthal, Gertrude Salter, dr. Mauricu Singer, dr. R. Ștein, Marie Singher, d-na Schoenberg, dr. S. Singher, Ing. Itio Siegler, I. Schulimsohn, Nathan Schapira, B. Schoeff, D. Steinberg, N. Schwartz, S. Vintrop, M. Weintranb, St. Wieder, Iosef P. Wexler, Ing. M. Wechsler, av. M. Weissmann, Maria Wolf, Weisberg, M. Zentler, I. Zwiebel, d-na dr. Zuessman.

COMITETUL JEWISH AGENCY DIN ROMÂNIA

București 26 Noembrie 1936.

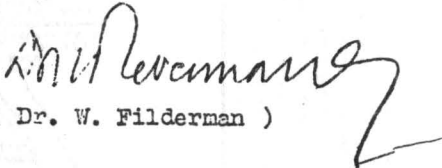
Stimate domn,

În zilele de 1 și 2 Decembrie a.c. vom avea în mijlocul nostru pe dl. dr. Nahum GOLDMAN, membru în Executiva Sionistă Mondială și reprezentantul Agenției Evreiești pe lângă Liga Națiunilor.

Comitetul Jewish Agency organizează în onoarea distinsului oaspete un banchet, Marti 1 Decembrie a.c., la ora 9 seara, în saloanele Cercului Cultural Sefard din Calea Călărașilor 22, la care avem plăcerea a vă invita.

Cu distinse salutări

COMITETUL JEWISH AGENCY DIN ROMANIA

(Dr. W. Filderman)

Deoarece trebuie să știm din timp câte persoane vor participa, vă rugăm să binevoiti a comunica de urgență la biroul Keren Hayessod, Bd. Domniței 48, telefon 3/62-03, dacă doriți să participați.

Stimate domn,

Cu puțină vreme în urmă, deabia înainte de războiu, Palestina era încă o provincie turcească părăsită și aproape cu desăvârșire închisă imigrației evreiești, iar ideea unui cămin evreesc era doar o viziune profetică. Azi însă când 54 de state au recunoscut drepturile istorice ale poporului evreu asupra Palestinei și au încredințat Angliei mandatul de a ajuta pe evrei la reclădirea căminului lor în Palestina, când o imigrație de 50–60.000 evrei anual a devenit ceva normal, reclădirea Palestinei este de acum o realitate.

350.000 evrei imigrați în Palestina dela războiu încoace, din cari 110.000 numai în ultimii 2 ani, cea mai mare parte dintre ei având ca ocupație agricultura și alte lucrări economice productive, este o înfăptuire ce vorbește dela sine. În epoca postbelică au intrat în Palestina mai mulți evrei decât în toate țările de imigrație din lume la un loc.

Catastrofa suferită de evreii germani este cea mai plastică exemplificare în această privință. Din 24.452 evrei cari au părăsit Germania în 1934, 17.671 au imigrat în Palestina, adică 72.3%. Până la finele anului 1936 numărul evreilor germani, imigrați în Palestina va fi de 27.000. Situația evreilor germani ar fi fost și mai tragică, dacă n'ar fi fost această mică țărișoară Palestina, care a salvat de urgia hitleristă, atâția oameni și atâtea capitaluri. Este indiscutabil că Palestina n'ar fi putut absorbi un număr așa de mare de evrei, dacă mișcarea sionistă n'ar fi cheltuit acolo atâta energie în anii precedenți și mai ales dacă nu s'ar fi investit atâtea capitaluri de către Keren Hayessod, capitaluri cari au dezvoltat țara și au mărit puterea ei de absorbție, singurul factor determinant al imigrației.

Palestina nu mai este azi o chestiune de partid, ea aparține întregului judaism, constituind astfel un important factor regulator al imigrației evreiești și o alinare a mizeriei masselor evreiești, pentru cari în caz de refugiu nu mai există alt loc pentru salvarea vieții și avutului lor decât Eretz-Israel.

În afară de faptul că oferă un răspuns necesităților materiale ale ma-

sselor evreești, Palestina a devenit deacum și un centru al creației spirituale originale evreești, un centru al sufletului evreesc tot atât de asuprit.

Acest lucru nu trebuie să-l uităm nici o clipă, mai ales în aceste zile. Nu trebuie să ne mulțumim cu simple declarații de simpatie pentru Palestina. Trebuie să pășim la fapte concrete, făcându-ne datoria pentru opera de reclădire a țării noastre strămoșești.

Nu trebuie să rămănem pasivi față de reclădirea Căminului național evreesc care se edifică pentru noi și copiii noștri.

Cu toții trebuie să sprijinim Keren-Hayessodul, fondul central al reclădirii Palestinei.

**Membrii nesioniști ai
Cons. Jewish Agency**

Șef-Rabin Dr. I. Niemirower
Dr. W. Filderman
Sigmund Birman
Dr. Iosef Cohen
J. L. Almuly
Av. Napoleon B. Arié
Horia Carp
Iosif Cornea
Lazăr Eckstein
Av. Ferry Froimescu
Dr. H. Solomovici-Iași
I. L. Sternbach
Jean Steuerman-Galați
Dr. B. Tauber-Botoșani
Micu S. Zentler

**Membrii Comitetu-
lui Central K. H.**

Ad. Bernhardt
Robert Bischoff
Ing. L. Filderman
Dr. Cornel Iancu
Ing. J. Manolovici
Selma M. Margulies
Dr. A. Mibashan
Av. Kiva Ornstein
Av. Aureliu Weiss
Av. Mișu Weissman

**Deleg. la Congre-
sul 19-lea Sionist**

Dr. S. Baruch
Dr. S. Entzer
M. Leiba
Av. I. Lerner
Ph. Rosenstein
Dr. S. Singer

**Membrii sioniști ai
Cons. Jewish Agency**

Dr. J. Beider
Dr. M. Cotic
Nathan Eidingher
Av. S. Franck
M. Kolker
D. Nussbaum
Dr. S. Zalman

Dr. M. Helfman

Trimis special al Centralei K. H. din Ierusalim

EVREII ȘI PROBLEMELE ROMÂNIEI „DEMOCRAT-POPULARE“, 1944-1948

Gheorghe ONIȘORU

Evenimentele epocii de „democrație-populară“, moment decisiv pentru spațiul est-european căzut sub dominația Moscovei, aduc o problemă vastă și complexă. Atractivă pentru istoric, perioada necesită o abordare detașată și obiectivă tocmai datorită prezenței unui mare număr de chestiuni delicate și controversate încă. În această categorie se înscrie, fără îndoială, și locul și rolul jucat de populația evreiască din România, subiect asupra căruia specialiștii stăruie tot mai adesea în ultimul timp.

Studiul nostru dorește să contribuie, trebuie să subliniem faptul din start, la demontarea anumitor clișee care tind să se perpetueze, denaturând fapte, evenimente și atitudini. Astfel, există tendința – și pe această temă s-a scris și s-a insistat mult – de a atribui toate neîmplinirile și dramele societății românești asupra etnicilor evrei, aruncându-se asupra lor vina exclusivă de a fi implantat comunismul în România. Evident, prezența Anei Pauker la vârful conducerii Partidului Comunist și a multor evrei în structurile noii puteri este o realitate ce nu poate fi negată. Însă, aceasta nu este totul, pentru că se uită nuanțe și accente importante. Prezenta analiză a izvorât din dorința de a pune în aplicare vechiul dicton latin *audiatur et altera pars*. Pentru că, deși notorii pentru specialiști, pozițiile anticomuniste ale unor lideri ai comunității evreiești sau chiar ale unor întregi segmente ale sale, de regulă cele mai instruite – deci, mai responsabile – sau legate de activitățile economice, sunt trecute uneori sub tăcere.

Demersul nostru a fost stimulat atât de realizările istoriografiei pe această temă, cât și de rezultatele proprii la care am ajuns în urma cercetărilor de arhivă. De altfel, nu suntem nici pe departe o voce singulară în acest sens și vom apela doar la o trimitere, semnificativă, credem noi, aparținând unui specialist în problema sionistă:

„Este adevărat, numeroși evrei au îmbrățișat ideile comunismului și s-au raliat perfectării, aplicării și generalizării procedeelelor nefaste ale acestei ideologii aberante. Nu se poate concepe negarea unei asemenea realități. Dar oare avem dreptul să invocăm, să supralicităm sau să absolutizăm influența lor în viața socială, politică și economică românească înaintea de orice încercare de a fi deslușit cât de cât, chiar și într-un mod extrem de sumar, o istorie adevărată a anticomunismului evreiesc?”⁴¹

Pe aceleași coordonate, Nicoleta Franck, bazându-se și pe experiența personală, aprecia cu temei că:

„Printre evreii care au cooperat în 1944 la înstrăinarea României nu se numără nici unul din cei care au luptat și au riscat totul ca să-i apere sub regimul lui Antonescu. Nici marele rabin Alexandru Șafran, nici dr. Wilhem Filderman. În schimb, tot felul de foști slujbași ai Centralei Evreiești se declară ca „luptători comuniști în clandestinitate“. Neavând alții, Moscova îi acceptă. Stalin se va putea bizui pe acești israeliți ruși de orice tradiție iudaică”⁴².

Dincolo de aceste sublinieri necesare, credem că în multe cazuri s-a procedat chiar la eludarea cu bună știință a unor elemente care ar putea contribui la judecarea echilibrată și exactă a rolului jucat de comunitatea evreiască în anii când Stalin impunea comunismul în România. Astfel, după 1945, ca un fenomen general pentru Europa de Est, s-a constatat scăderea ponderii minorităților naționale și în primul rând reducerea numărului evreilor³. Cifrele sunt concludente pentru România, unde s-a ajuns de la circa 385.000 evrei în 1945, la 256.000 în 1949, 175.000 în 1955 și doar 40.000 în 1982⁴, principala cauză constituind-o emigrarea în Israel. Tot datele statistice, așa cum le-au păstrat arhivele sovietice, reliefează că la 1 iunie 1947 componența națională a Partidului Comunist Român cuprindea 79,59% români, 12,35% maghiari, 4,16% evrei, restul de 3,9 procente aparținând altor minorități⁵. În fine, ca un detaliu nu lipsit de importanță, ar fi observația că fiica Anei Pauker, Tatiana Brătescu, era de religie ortodoxă

Poziția diferită adoptată de segmentele populației evreiești în anii 1944-1948 nu era o noutate. Apelând la un singur exemplu, vom arăta că în 1920 – deci într-o perioadă de avânt al stângii în toată Europa cauzat de victoria bolșevicilor în Rusia – într-o notă informativă din 7 august se observa că, la Chișinău, fuseseră arestați 15 evrei

care împărțiseră manifeste printre țăranii și militarii basarabeni⁶. La scurt timp însă, în urma celebrului atentat de la Senat, Epitropia Sinagogii Mari din București telegrafia autorităților, condamnând în termeni duri și clari atentatul și, implicit, extremismul de stânga:

„La ruga de Sabat, enoriașii Sinagogii Mari din Capitală indignați în contra odiosului atentat comis în incinta Maturului corp al Senatului și dureros atinși de suferințele la care este supus domnul general Constantin Coandă, Președintele Senatului și alți domni senatori, au îndreptat astăzi rugile lor către atât de puternicul Dumnezeu ca să le trimită o grabnică însănătoșire și să redea scumpei noastre Patrii pe valoroșii ei fii, care au fost loviți mișelește pe câmpul de onoare al luptei pentru constituirea și pentru readucerea Patriei la liniște și ordine. Trăiască România Mare și cei care luptă pentru binele ei”⁷.

Analizând anii care au urmat celui de-al doilea război mondial, orice ecuație trebuie să aibă în vedere tragedia Holocaustului⁸ care i-a lovit pe evrei, ca și marile nenorociri care au dus la sfârtecarea României Mari și la un lung și dureros război, urmat de ocupația sovietică. De asemenea, nu trebuie neglijat faptul că în România anilor 1941-1944 evreii au fost tratați mai uman ca în Ungaria și Germania, supuși fiind totuși unei legislații discriminatorii. Poate așa se explică și apelul făcut de Mihai Antonescu, în noaptea de 22-23 august 1944, la dr. W. Filderman și Avram Leiba Zissu, pentru a trimite mesaje în Occident în fața prăbușirii frontului⁹.

Momentul 23 august 1944 a fost, așadar, perceput de evreii din România ca sfârșitul unui coșmar. De acum ei puteau să se manifeste în deplină libertate în plan economic și politic. De altfel, chiar în primele zile de după căderea lui Antonescu, Partidul Evreiesc din România condus de A.L. Zissu a lăsat un manifest în sprijinul guvernului Sănătescu¹⁰. Mai mult, evreii din România încercau acum să vină în sprijinul fraților lor din Germania și Ungaria. De exemplu, la 16 octombrie 1944, în urma unei întrevederi cu Ernest Marton (fost deputat în Parlamentul român), Joseph Klarman telegrafia din București pentru Jewish Agency New York și Jewish Telegraphic Agency Londra, propunerea lui Marton de schimbare a evreilor care mai supraviețuiseră în Germania cu germanii din România¹¹. Era o posibilă soluție pentru salvarea a peste 45.000 de evrei.

Pe de altă parte, s-a putut repede constata că armatele so-

vietice care îi îndepărtaseră pe germani aveau destule lipsuri. La 29 septembrie 1944, Serviciul de Informații comunica Președinției Consiliului de Miniștri că „în rândurile evreilor bogați din țară se observă o vie îngrijorare din cauza precipitării evenimentelor. Unii dintre aceștia au început să-și vândă bunurile imobile și mobile, sub pretextul de strămutarea domiciliului în diferite orașe, în realitate însă își procură așa noi valori pentru a putea eventual emigra în special în Anglia și Statele Unite”¹². În același document era consemnată și dorința evreilor de origine maghiară care se botezaseră la bisericile reformate și romano-catolice, sub presiune, evident, de a reveni la vechile stări de lucruri. Ei l-au înștiințat pe Ernest Marton, comisarul special pentru problemele evreiești de pe lângă Înalțul Comandament al Ardealului, să transmită forurilor evreiești conducătoare de la București că „înțeleg să se reîntoarcă la religia mozaică, socotind creștinarea numai ca un mijloc trecător care i-a salvat de la exterminarea horthystă”¹³.

În buletinul de informații înaintat Președinției Consiliului de Miniștri la 5 octombrie 1944 era consemnată o vie activitate în rândurile tineretului sionist. Într-o ședință a lui din 29 septembrie s-a hotărât ca „haluțimii să presteze o muncă pregătitoare, înainte de a fi trimiși în Palestina”. Pentru acest deziderat s-a decis să fie arendată o fermă lângă București pentru aspectele agricole, negociindu-se și cu fabrici de țesături, metalurgice, de încălțăminte, ca să primească tineretul sionist pentru a învăța meșteșuguri. În obiectiv mai erau electrotehnica, radioul și tâmplăria¹⁴.

Nemulțumirile cercurilor evreiești proveneau și dintr-o încetineală a repunerii lor în toate drepturile. În buletinul informativ din 13 octombrie al Serviciului Centralizării Informațiilor de pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri, capitolul *Chestiuni minoritare* era deschis chiar cu acest subiect:

„În cercurile evreiești există o profundă nemulțumire, deoarece deși au trecut circa șase săptămâni de la intrarea regimului democrat, totuși *nici până în prezent nu s-a legiferat repunerea evreilor în toate drepturile.*

Aceleași cercuri susțin că întârzierea apariției decretelor se datorește faptului că *posturile de conducere mai sunt încă deținute de legionari și elemente devotate regimului Antonescu, care sabotează*

actul de la 23 august a c¹⁵. Menționăm, de asemenea, că într-un tabel sinoptic asupra situației zilnice din București, din 25 noiembrie 1944, era consemnată existența unei puternice agitații printre evreii loviți de rechizițiile de case efectuate de Armata Roșie în prag de iarnă¹⁶.

Așadar, pentru atât de agitatul an 1944, emoțiile n-au lipsit nici pentru români, nici pentru evrei. Totuși, se cuvine menționată situația mult mai dificilă din Ardeal, acolo unde administrația horthystă a acționat dur în problema evreiască, fapt ce a avut importante repercusiuni și asupra raporturilor dintre evrei și maghiari. Acestea au devenit extrem de tensionate în vara anului 1944. Biroul IV Siguranță al Direcției Generale a Poliției surprindea în nota 2.274/30 mai 1944 faptul că printre evrei circula informația că în Ungaria fuseseră încărcăți în vagoane circa cinci mii de conaționali și expediați într-o direcție necunoscută. Știrea a produs panică, existând temerea că scena s-ar putea repeta și în România¹⁷. În aceste condiții, la 6 iunie, Direcția Generală a Poliției intra în posesia următoarei informații:

„... Măsurile luate contra evreilor din Ungaria și Ardealul de Nord au provocat în rândurile evreilor de la Turda o vie îngrijorare. Evreii din localitate, care până acum se găseau în strânsă legătură sufletească cu populația maghiară, și-au schimbat atitudinea și într-o ședință ținută secret în comunitatea evreiască din orașul Turda, conducătorii comunității ar fi luat hotărârea ca pe viitor evreii din acel oraș să nu mai vorbească limba maghiară, ca un semn de protest față de regimul barbar ce li s-a aplicat evreilor din Ungaria...¹⁸”

Situația evreilor din Ungaria îi determina pe aceștia să încerce să-și salveze ce le mai rămăseseră din valorile agonisite de o viață, transmitându-le coreligionarilor din România. S-a născut astfel chiar un mic trafic de frontieră, țărani români facilitând schimbul de plicuri, pachete sau alte comisioane. Drept urmare, directorul Siguranței și Ordinei Publice, generalul Constantin Tobescu, cerea subordonaților prin ordinul circular nr. 39.294/18 iunie 1944 să urmărească evoluția situației¹⁹.

Din păcate, în condițiile înfrângerilor suferite pe front de armata horthystă, maghiarii nu au găsit resurse pentru a înfrunta realitatea altfel decât răzbuându-se pe români și evrei. Astfel, întâmplările din comuna Cămăraș, din luna septembrie 1944, au făcut obiectul unei anchete imediat după ce trupele româno-sovietice au reocupat zona.

Într-un dosar semnat de comandantul Legiunii de Jandarmi Cluj, căpitanul Emil Pușcaș și delegatul Federației Comunităților Evreiești, avocatul dr. Matatias Carp se regăsesc imagini realmente de coșmar:

„În legătură cu executarea celor 126 evrei în comuna Cămăraș, la punctul numit Suscut de către jandarmeria maghiară, la data de 16/17 septembrie 1944:

... Reprezentanții obștei evreiești din Sărmaș ne-au declarat că la 8 septembrie 1944, în timpul ocupării vremelnice a comunei Cămăraș de către trupele maghiare, întreaga populație evreiască din comună, numărând în acea zi 126 de suflete, a fost ridicată din case și de pe stradă de către jandarmii maghiari însoțiți de sătenii unguri din comună iar mai târziu cu opt zile acești evrei au fost uciși pe dealul Suscut, cadavrele lor fiind azvârlite în cele două gropi...

Majoritatea cadavrelor -- intrate de mult în descompunere -- prezentau urme de pătrundere a proiectilelor, stabilindu-se astfel în genere uciderea tuturor prin arme de foc.

Foarte multe cadavre -- în special cele din groapa a doua unde s-au aflat mai mult femei și copii -- prezentau urme de violență din cele mai sălbatice, având craniile zdrobite și chiar fărâmate de pe urma loviturilor puternice provocate de corpuri tari sau ascuțite (paturi de armă, târnăcoape, lopeți etc.); multe corpuri erau străpunse sau chiar sfâșiate de arme albe; altele aveau oasele membrilor superioare sau inferioare fracturate.

Cadavrele au fost aruncate de-a valma, unele peste altele, găsimdu-se totuși corpuri îmbrățișate (soț îmbrățișându-și soția, tată strângând la piept copilașul).

S-a constatat la unele cadavre -- în special la copii -- lipsa orificiilor de pătrundere a proiectilelor, ceea ce lasă presupunerea că, nefiind atinși de loviturile armelor, au fost îngropați de vii.

Cadavrele au fost găsite complet dezbrăcate și descălțate. Numai la câțiva copii au fost găsite ghetuțele și ciorapii în picioare. În ambele gropi s-au găsit tuburi de mitralieră și numeroase tuburi de pistol, calibru 9 mm.

Din cercetările făcute de noi, rezultă următoarele: Localitatea Sărmaș a fost ocupată de trupele maghiare în ziua de 5 septembrie 1944. După două zile a sosit o trupă de jandarmi de tăria unei companii, comandată la început de locotenentul Balasz, iar mai târziu

de căpitanul Lancel Laszlo... Această trupă provenea din Școala de jandarmi Zalău

În ziua ocupării comunei de trupele maghiare s-au constituit gărzile naționale maghiare aproape din toți locuitorii maghiari de la vârsta de 5 ani în sus, sub comanda lui Szekely Iosif, căruia i-a succedat a doua zi Szekely Marton.

Chiar din primele zile populația maghiară a început jefuirea populației românești și evreiești din Sărmaș, ajungându-se la asasinat.

În același timp o consfătuire a adunat în casele farmacistului ungar Iuliu Varga pe magnații unguri din împrejurimi care, într-un cadru solemn, au hotărât exterminarea evreilor din Sărmaș.

În ziua de 8 septembrie 1944, după ce evreii din localitate au fost obligați să însemne locuințele lor cu câte o stea galbenă, au înființat echipe mixte, formate din jandarmi maghiari și săteni unguri, membri ai gărzii naționale, care au ridicat pe toți evreii din localitate în număr de 126.

Internati în lagărul înființat în șura și șopronul casei picherului Pop Ioan, cei 126 evrei au fost chinuți în mod sălbatec timp de opt zile. Au fost bătuti, puși la corvezi grele și munci de batjocură, iar unele din femei și fete au fost necinstite.

În timp ce evreii erau închiși în lagăr, primarul ungar Szalky Alex și ajutorul de primar Cziraky Iosef, au împărțit locuințele evreilor între localnicii unguri, lăsându-i pe aceștia să jefuiască întregul avut. Aproape întreaga populație maghiară a comunei a luat parte la acest jaf.

În ziua de 16 septembrie 1944, 20 bărbați evrei au fost ridicați din lagăr și duși la punctul Suscut, unde au fost obligați să sape două gropi. După câteva ceasuri, toți evreii din Sărmaș, în număr de 126, au fost ridicați din lagăr și transportați de asemenea pe dealul Suscut. În noaptea de 16/17 septembrie 1944, între orele 2 și 6 dimineața, acești evrei au fost măcelăriți și aruncați în două gropi...⁴²⁰.

Revenind la nivelul întregii țări, subliniem faptul că și anul 1945 a fost unul agitat. Între două arestări, e drept de scurtă durată, prima dată între 12-14 ianuarie din ordinul lui Teohari Georgescu²¹, cealaltă spre sfârșitul lui august când a fost eliberat la intervenția reprezentantului american în Comisia Aliată (Sovietică) de Control,

Cortland van R. Schuyler²², președintele Uniunii Evreilor Pământeni, dr. Wilhem Filderman își exprima adeziunea la un important act istoric. La 15 martie, într-o telegramă adresată regelui Mihai, Filderman îl încredința pe suveranul român de bucuria „întregii populații evreiești“ față de revenirea nordului Transilvaniei sub administrație românească, luând parte „cu însuflețire la biruința dreptății românești“.

Necazurile dr. Filderman proveneau din poziția lui intransigentă față de abuzurile comuniștilor, aflați în plină ascensiune. El era, în egală măsură, preocupat și îndurerat de cele mai diverse drame care-i loveau pe coreligionarii săi căci, de exemplu, la 19 martie, o oarecare Veronica Mühle din Timișoara se plângea că soțul ei, deși evreu, fusese ridicat de șase săptămâni (cu prilejul deportării sașilor) și trimis în Uniunea Sovietică²¹.

În multe zone, cum ar fi cazul județului Vâlcea, așa cum susținea șeful Siguranței locale, evreii se integraseră perfect, ocupându-se de casele și afacerile lor²⁵. Ei erau atenți la disputele în care erau implicați liderii lor, dintre care dr. Wilhem Filderman se bucura de mare autoritate, astfel că tentativele de denigrare a lui generau neliniște²⁶. Pe aceleași coordonate se înscriau aprecierile cuprinse în raportul înaintat de Inspectoratul Regional de Poliție Tg. Mureș, la 31 iulie 1945, Direcției Generale a Poliției, despre evreii, subliniindu-se că ei încercau să se încadreze „în viața de toate zilele“ după revenirea din deportare. Dincolo de greutățile ridicate de cazarea celor care se reîntorseseră în ultimul timp, precum și pentru plasarea lor pentru a-și putea câștiga mijloacele de existență, în raport se sublinia că evreii dădeau „dovadă de o loialitate perfectă față de guvern și Țara Românească“²⁷. În schimb, Inspectoratul Regional de Poliție Cluj semnală – în darea de seamă asupra stării de spirit pe intervalul 15-31 iulie 1945 – existența unor dificultăți legate de depășirea dramei războiului, conjugată cu chestiuni de ordin moral:

„Evreii

Cei puțini care s-au reîntors din deportare sunt în stare lamentabilă. Familiile lor ucise și arse în crematoriu la Maidanek și în alte părți, bunurile lor furate și jefuiți, iar în locuința lor stau cei din Ardealul de Nord care sunt vinovați de tragedia lor.

Acum, când pot pleca în Palestina, afară de câțiva care încă

tot mai au speranțe că se va reîntoarce vreun membru din familiile lor, vor să plece acolo, spunând că nu pot ca să trăiască aici unde au pierdut ce aveau mai scump – familia. Unde ucigașii, după părerea lor toți ungurii sunt vinovați, de crimele acestea contra evreilor, și care se plimbă pe stradă, umblând în hainele furate de la evrei sau țin ascunse hainele furate de la deportați. Evreii deportați sunt lipsiți de orice sprijin din partea guvernului, comitetele evreiești sunt sărace, nu pot ca să dea nici un ajutor, iar aceștia sunt veniți din depărtări sau fără nici un sprijin. Săraci, fără haine și fără surse de trai și singura lor speranță este emigrarea în Palestina²⁸.

Evident, una din problemele care-i preocupau pe evrei era legată de poziția Marilor Puteri față de situația Palestinei și de posibilitățile de emigrare aici²⁹. Până în acel moment, după cum sublinia Inspectoratul Regional de Poliție Craiova la 1 septembrie 1945, ei erau mulțumiți că au fost abrogate legile rasiale și că puteau să-și vadă de ocupațiile zilnice. Întrucât pe raza Inspectoratului majoritatea erau comercianți și liber-profesioniști, ei reușeau să câștige „destul de frumos”. În plan politic, ei nu făceau dificultăți guvernului Groza, excepție făcând cei mai înstăriți, care nu vedeau cu ochi buni o apropiere prea mare de Uniunea Sovietică³⁰.

Viața politică a României a fost dominată în 1946, desigur, de alegerile parlamentare. Lupta electorală a fost crâncenă, marcând o ruptură clară în rândurile opțiunilor populației, linia de demarcație fiind sesizabilă și în cazul minorității evreiești. Pe de o parte, s-a remarcat Comitetul Democratic Evreiesc, care a făcut jocul Blocului Partidelor Democratice, folosind în acest scop cele mai diverse metode. Între acestea s-aunumărat și atacurile la adresa membrilor propriei etnii. De exemplu, în ianuarie 1946, Comitetul Democratic Evreiesc din Rădăuți se mândrea cu demascarea publică a 36 de evrei, considerați provocatori³¹. La fel s-a procedat și la Botoșani și Dorohoi, dar pe ansamblu, regionala Moldova a Partidului Comunist era nemulțumită de rezultatele Comitetului, taxând activitatea sa din ianuarie 1946 drept „inexistentă”³². Mult mai importantă pentru comuniști era îndepărtarea dr. Wilhelm Filderman din fruntea Uniunii Evreilor Români cu prilejul congresului general din 27-28 ianuarie 1946. Presa de stânga îl ataca pe Filderman pentru că se manifestase împotriva puterii instalate la 6 martie 1945 și, mai ales, a metodelor ei

de acțiune³³.

Chestiunea evreiască a fost din plin uzitată în preajma alegerilor, quasi-unanimitatea informațiilor documentare subliniind faptul că antisemitismul a fost una din temele majore ale campaniei electorale³⁴. În mediul rural s-a ajuns la colportarea unor zvonuri care mergeau până la faptul că însuși Petru Groza ar fi fost evreu, numele lui adevărat fiind Pincu Grossman³⁵. În fapt, grupările evreiești de stânga au deținut doar trei locuri pe lista Blocului Partidelor Democratice³⁶, în final fiind trimiși în Adunarea deputaților doi deputați, cel de-al treilea candidat, B.Rohrlich căzând la Botoșani³⁷.

Mai puțin s-a scris însă despre evreii care au manifestat clar împotriva alianței dominate de comuniști. Trecând de exemplele lui Alexandru Șafran și Wilhem Filderman, ne vom opri la doar două cazuri păstrate în arhivele perioadei. Primul se referă la un oarecare Codreanu, cofetar la Fabrica Anghelescu din București, arestat la 26 iulie 1946, la orele 23, pentru că în timp ce vindea „Dreptatea“ s-a pronunțat ireverențios la adresa ministrului justiției, comunistul Lucrețiu Pătrășcanu³⁸. Celălalt are în vedere pe Iancu Grünspan, din șoseaua Pantelimon nr. 107. Într-o notă informativă a Circumscripției de poliție nr. 19 București, din 14 octombrie 1946, era semnalat cazul acestui patron de atelier mecanic și tinichigerie care era cunoscut ca propagandist manist printre coreligionarii săi. Polițiștii îl considerau agent provocator și agitator pentru că susținea că, „deși este evreu, militează pentru Maniu că înainte de toate e român și își iubește Țara“, motiv pentru care s-a decis supravegherea lui, Iancu Grünspan bucurându-se de „influență în mase“³⁹.

Bineînțeles, lupta electorală a fost importantă, dar existau și alte surse de neliniște pentru populația României. Una dintre ele era discursul lui Churchill de la Fulton care a creat sentimentul că un război al anglo-americanilor împotriva Uniunii Sovietice era iminent. Pentru evrei, exista teama că în acest caz s-ar putea declanșa noi tulburări antisemite⁴⁰. Alte nemulțumiri erau generate de situația conflictuală de la frontiera româno-maghiară într-un moment în care, la Paris, Conferința de pace urma să dea verdictul final și în această direcție. Inspectoratul General al Jandarmeriei relatează în nota informativă 34.200/16 iunie 1946 că la linia de demarcație dintre România și Ungaria se semnalau cazuri de agresiune ale maghiarilor contra

evreilor. Astfel, între 25-28 mai în orașelul Kun Madros, din partea maghiară, au fost agresați 20-25 de evrei care au „îndrăznit“ să depună defavorabil la procesul șefului organizației locale subordonată lui Szalasi. Apoi, între 31 mai și 2 iunie, în localitatea de frontieră Mako, maghiarii a dat foc sinagogii chiar în timpul serviciului divin; 20-25 persoane au fost carbonizate, alte 30-40 fiind rănite. Un rol au deținut și călugării de la mănăstirea piriștilor din Mako care au instigat populația împotriva evreilor. Astfel de atacuri au mai fost semnalate și în zilele de 5 și 6 iunie la Batanya, mai mulți evrei căzând victime actelor de barbarism.⁴¹

O reacție distinctă aveau o mare parte din evreii care se repatriau din U.R.S.S. În sinteza informativă asupra stării de spirit de pe raza Inspectoratului Regional de Poliție Moldova de Nord din Iași, pentru săptămânile 15-31 martie 1946, se remarcă faptul că această categorie etnică lansa „zvonuri tendențioase“ la adresa Uniunii Sovietice, în timp ce ceilalți evrei erau preocupați de problema emigrării în Palestina⁴². De asemenea, Chestura de poliție Constanța semnală (în darea de seamă pe luna mai 1946) dorința evreilor repatriați de a emigra în Palestina. În plan politic se observa că, dacă în primele luni după 23 august 1944, evreii se orientaseră spre partidele de stânga, în ultimul timp ei îi abandonaseră pe comuniști, sprijinind grupările filo-apusene⁴³. În luna iulie, aceeași Chestură constata că evreii repatriați din Uniunea Sovietică erau antidemocrați pentru că nu admiteau distrugerea capitalismului, motiv pentru care se aflau sub stricta supraveghere a Siguranței⁴⁴. Oricum, evoluția situației din Palestina se afla în centrul preocupărilor evreilor români⁴⁵.

Față de situația din Uniunea Sovietică, mulți evrei considerau că în România starea lor s-ar putea ameliora, existând șanse suplimentare de a porni spre Palestina, acolo unde aveau, în sfârșit, posibilitatea de a-și construi propriul stat. De aceea, ambasada română de la Moscova era asaltată cu cereri de repatriere. Semnalăm în această direcție un document diplomatic edificator. Este vorba despre o adresă a ambasadorului Iorgu Iordan către ministrul de externe Gheorghe Tătărescu, din 11 iulie 1946:

„Domnule Vice Președinte,

Referindu-mă la adresa Domniei Voastre nr. 20.032/252 din 29 mai a.c., am onoare a vă aduce la cunoștință următoarele:

Acest oficiu diplomatic este zilnic solicitat fie personal, fie prin scrisori, în zeci de cazuri de interesați cu domiciliul în diferite părți ale U.R.S.S. și în special în Basarabia, care doresc să se repatrieze în România.

Marea majoritate o formează evreii originari din Vechiul Regat și Transilvania, care, toți declară că s-au refugiat în Basarabia, cu ocazia persecuțiilor din 1940 și chiar înainte de această dată. Față de aceia care au prezentat acte eliberate de autoritățile noastre locale și transmise lor în ultimul timp prin intermediul rudelor din țară, am dispus să li se libereze Certificatele de repatriere precum și un act de garanție, cerut de autoritățile sovietice, din care să reiasă că Ambasada garantează că vor fi reprimiți în cetățenie română de îndată ce vor fi în România.

De asemenea, am dispus să se libereze Certificate de repatriere și solicitanților personal cunoscuți de mine ca fiind născuți în țară și cetățeni români, în cazurile când îmi prezintă buletinul populației sovietice unde sunt trecuți ca cetățeni români sau fără naționalitate.

Am procedat astfel dat fiind situația grea materială în care se găsesc aici, cei de mai sus, precum și faptul că orice întârziere ar agrava în mod serios situația, pe când în țară rudele lor le promit o viață mai bună.

Aci, alăturat, înaintez tablou de cei cărora le-am eliberat până acum astfel de certificate.

Primiți, vă rog, Domnule Vice-Președinte, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

ss/ Iorgu Iordan¹⁰

Pentru evrei, cu timpul, mai ales în 1947-1948, problema emigrării în Palestina a devenit una esențială. De aici, au rezultat incidente între Comitetul Democratic Evreiesc – care, sub influența comuniștilor, se opunea plecării – și mișcarea sionistă, care încerca să ajute un număr cât mai mare de israeliți să ajungă în Palestina. De multe ori, regionalele Partidului Comunist se plâneau că organizațiile sioniste duceau o activitate intensă și cauzau numeroase dificultăți¹⁷. Astfel, în luna iunie 1947, existau circa 150.000 de evrei români înscriși pentru emigrare în Palestina, cifră dublă față de sfârșitul anului 1944¹⁸, iar tendința era în creștere. În sinteza contrainformativă a Serviciului de

Informații al Armatei, pe iunie 1947, la capitolul *evrei*, erau menționate două chestiuni: organizarea de mitinguri de protest de către organizațiile sioniste față de politica britanică cu privire la Palestina și intensificarea curentului de emigrare în Palestina⁴⁹.

În vara și toamna anului 1947, evoluțiile politice din România nu erau deloc încurajatoare... Valurile de arestări și desființarea Partidului Național Țărănesc, reforma monetară și alte fenomene de acest tip, care pregăteau instaurarea puterii comuniste depline⁵⁰, produceau un sentiment de neliniște pentru toată populația. Este un motiv în plus de a aprecia la adevărata valoare gestul șef-rabinului Alexandru Șafran, care a refuzat să se înroleze în lunga listă a celor care s-au grăbit sau au fost obligați să-l condamne pe Iuliu Maniu și pe ceilalți lideri național-țărăniști drept „fasciști și trădători”⁵¹. Pentru evrei, acest complex de evenimente, la care s-a adăugat înființarea statului lor independent, a contribuit la sporirea cererilor de emigrare. Sinteza informativă săptămânală a Direcției Generale a Siguranței Statului din 19-26 octombrie atrăgea atenția asupra faptului că măsurile de ordin economic și creșterea fiscalității erau elemente adiacente care conduceau la dezvoltarea curentului migrator spre Palestina. El era foarte puternic, conform documentului citat, în regiunile Constanța, Galați, Iași și Suceava. În portul Constanța așteptau două vapoare sub pavilion panamez, pentru a duce în Palestina circa 3.000 de evrei. Ca o nuanță era menționat faptul că „evreii înstăriți” din județul Bihor doreau să emigreze în zona de ocupație americană din Germania⁵².

Dincolo de a fi o formalitate, plecarea se transforma într-o veritabilă aventură, indiferent de direcția aleasă. Într-o sinteză informativă asupra situației din țară pe luna iulie 1947 găsim detalii importante în acest sens:

„Evrei.

Plecările clandestine spre granița de vest ale evreilor, în special din Moldova, au luat extindere în ultima săptămână și se poate spune că în curând se va ajunge la proporții îngrijorătoare.

În comentariile ce se fac printre evrei, rezultă că această tendință de emigrare ar fi determinată de lipsa mijloacelor de existență din România și, mai ales, de știrile primite de la evreii plecați anterior și ajunși în Palestina, care descriu viața din acea țară în culori roze.

La aceasta se poate adăuga și propaganda făcută de organizațiile sioniste revizioniste, cât și de organizațiile care se ocupă de trecerile clandestine peste frontieră, care prezintă trecerea drept un lucru foarte ușor.

Greutatea pentru orice emigrant este de a ajunge la Viena, unde organizația Joint le asigură cazarea în bune condițiuni, înlesnindu-le apoi trecerea în Italia.

Tot la Viena, primesc un certificat prin care fac dovada că sunt persoane dispersate, beneficiind astfel de concursul autorităților americane, engleze sau franceze.

La Oradea, pentru a se descongiona orașul de numeroșii evrei veniți în ultimul timp pentru a încerca trecerea frauduloasă a frontierei în Ungaria, s-a executat, în ziua de 23 iulie a.c., o razie generală, cu care ocazie au fost reținuți un număr de peste 300 evrei care sub escortă au fost îndrumați la domiciliile lor.

Paralel cu acțiunea autorităților, organizația sionistă *Aguda* din Oradea, a ținut o întrunire în ziua de 21 iulie a.c, în cadrul căreia au luat cuvântul mai mulți conducători ai organizațiilor democratice evreiești, arătând celor care vor să plece clandestin pericolele la care se expun și totodată greșeala ce o fac părăsind țara⁵³.

Abdicarea forțată a regelui Mihai a reprezentat sfârșitul unei epoci. Și pentru evreii care s-au opus forțelor de stânga era timpul reglării de conturi. La fel ca dr. Wilhem Filderman care a reușit să părăsească clandestin țara, la 22 decembrie 1947 și șef-rabinul Alexandru Șafran era expulzat din România⁵⁴. Îndepărtarea monarhiei n-a fost bine primită, de altfel, nici de către organizațiile sioniste care intuiau faptul că și ele vor avea dificultăți tot mai mari⁵⁵. În schimb, Comitetul Democratic Evreiesc făcea eforturi de a contrabalansa situația. La 15 februarie 1948, Inspectoratul de Siguranță al Capitalei era informat că C.D.E. a dezavuat public activitatea organizațiilor sioniste, catalogate de dreapta, și acuzate că duc o „politică fascistă”. Cu toate că eforturile Comitetului Democratic Evreiesc continuau și urmau să fie organizate întruniri extraordinare, colectarea de ajutoare pentru Palestina se bucura de mare succes⁵⁶. În aceste condiții, comuniștii au renunțat la „diplomație” și au trecut la acțiuni de forță. În noiembrie 1948, Uniunea Evreilor din România a fost dizolvată⁵⁷, iar, cu începere din 1949, liderii sioniști vor face obiectul a numeroase anchete, pro-

cese și condamnări.

Intervalul cuprins între cotelitura de la 23 august 1944 și instaurarea comunismului este unul care a marcat profund societatea românească. Comunitatea evreiască din România nu putea face excepție. Studiul nostru a ținut să pună în lumină și alte aspecte, date și fenomene care, fără a fi necunoscute specialiștilor, confirmă ipoteza de lucru la care am apelat, aceea că axioma potrivit căreia evreii ar fi principalii vinovați pentru aducerea comunismului în România nu se verifică. Evident, paginile de față reprezintă doar încheieri parțiale într-o problemă asupra căreia arhivele mai pot contribui încă la reliefaarea realităților unei epoci.

¹ Mihai Pelin. *Sioniștii sub anchetă*, A.L. Zissu. *Declarații, confruntări, interogatorii. 10 mai 1951-1 martie 1952*, București, 1993, p. 12.

² Nicoleta Franck. *O înfrângere în victorie. Cum a devenit România, din Regat. Republică Populară (1944-1947)*, București, 1992, p. 134.

³ Stephan M. Horak (ed.). *Eastern European National Minorities 1919-1940. A Handbook*, Littleton, 1985, p. 13-14.

⁴ *Ibidem*, p. 193.

⁵ Gheorghe Buzatu. *Români în arhivele Kremlinului*, București, 1996, p. 159.

⁶ Arhivele Naționale București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 70/1920, f. 10.

⁷ *Ibidem*, dosar 83/1920, f. 64.

⁸ Din acest unghi, șef rabinul Moses Rosen avea dreptate notând în memorii că evreii s-au bucurat la intrarea trupelor sovietice. Moses Rosen. *Primejdii, încercări, miracole*, Hasefer, 1990, p. 59.

⁹ Subsecretarul de stat Ovidiu Vlădescu din ultimul cabinet Antonescu confirmă versiunea cu prilejul anchetării sale, mai exact într-o declarație din 1 octombrie 1953, M. Pelin, *Op. cit.*, p. 104-105.

¹⁰ „Curentul nou”, 1 septembrie 1944.

¹¹ Arhivele Naționale București, fond Ministerul Propagandei Naționale, presă externă, dosar 1.269, f. 31.

¹² Arhiva Serviciului Român de Informații, FD, dosar 4.034, f. 10.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, f. 18.

¹⁵ *Ibidem*, f. 31-38.

¹⁶ Arhivele Naționale București, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 28/1944, f. 216. Informația menționată vine să confirme percepția diferită asupra venirii sovieticilor în rândurile evreilor care exista încă din primăvara lui 1944. Iată, de exemplu, un extras dintr-o notă asupra stării de spirit a populației la 1 aprilie: „Evreii din Galați, cei mai săraci, își manifestă în mod ironic satisfacția văzând familiile funcționarilor și ale celor înstăriți evacuându-se cu bagajele ce pot.

Evreii bogați, din contra, sunt foarte îngrijorați și doresc să se evacueze”, *Ibidem*, dosar 51/1944, f. 44.

¹⁷ Arhivele Naționale Municipiul București, fond Prefectura Poliției Capitalei, dosar 458/1943-1944, f. 33.

¹⁸ Arhivele Naționale București, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 42/1944, f. 89 (nota S nr. 8.312).

¹⁹ Arhivele Naționale Municipiul București, fond Inspectoratul de Jandarmi București, dosar 139/1944, f. 32.

²⁰ Arhivele Naționale Municipiul București, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 109/1944, f. 1-6. În urma unei astfel de experiențe traumatizante, venită pe fondul răzoiului, nu mai este de mirare apelul la răzbuirea evreilor uciși în Banat și Ardeal, ca în cazul manifestului semnat de dr. Aureliu Weiss și semnalat în nota informativă nr. 749/9 noiembrie 1944 a Inspectoratului General al Jandarmeriei (*Ibidem*, dosar 100/1944, f. 254-255). Despre tragedia de la Cămăraș, vezi și articolul *Génocide jusqu'au dernier moment* în volumul publicat la București, în 1984 de Federația Comunităților Eveiești din România, *Remember. 40 années depuis le massacre des juifs de la Transylvanie du Nord sous l'occupation horthyste*.

²¹ C.V.R. Schuyler, *Misiune dificilă. Jurnal (28 ianuarie 1945-20 septembrie 1946)*, București, 1997, nota 157.

²² *Ibidem*, p. 184-185 și 188.

²³ Arhivele Naționale București, fond Casa Regală Mihai, dosar 30/1945, f. 157.

²⁴ *Idem*, fond Ministerul de Interne, Direcția Administrației de Stat, dosar 24/1944, f. 200.

²⁵ „Nu caută să se răzbuie pe nimeni și nu părăs pe nimeni”, conform aprecierii șefului siguranței Vâlcea, N. Filip, Arhiva Serviciului Român de Informații, FD, dosar 145, f. 137.

²⁶ În Buletinul de informații al Serviciului Centralizării Informațiilor de pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri din 16 aprilie 1945, la punctul 7 era atinsă „problema Filderman”:

„În rândurile populației evreiești, măsurile luate împotriva ziarelor *Curentul israelit* și *Mântuirea*, precum și campania începută contra domnului dr. Filderman a produs o mare agitație.

Sunt chiar unele informațiuni după care domnul dr. Filderman ar urma să fie declarat „criminal de război”. Aceasta, în urma declarațiilor domnului Willman, făcute anchetatorilor săi de la Tribunalul Poporului... În rândurile populației evreiești, toate aceste chestiuni sunt discutate, arătându-se că domnul Willman este hotărât să compromită iremediabil pe domnul dr. Filderman”. *Ibidem*, dosar 4.037, f. 30-31.

²⁷ *Ibidem*, dosar 4.207, f. 49.

²⁸ *Ibidem*, f. 15.

²⁹ Vezi, de exemplu, Sinteza informativă a Inspectoratului Regional de Poliție București, Serviciul Siguranței pentru intervalul 1-15 august, capitolul *Minorități naționale, evrei*. *Ibidem*, f. 186. Vezi și darea de seamă a Inspectoratului Regional de Poliție Galați. *Ibidem*, dosar 4.208, f. 40.

³⁰ *Ibidem*, f. 18. Aceleași constatări erau reținute și în darea de seamă asupra intervalului 1-15 septembrie 1945. *Ibidem*, f. 232.

³¹ Arhivele Naționale Iași, fond Comitetul Regional de Partid Moldova, dosar 1/1946, f. 58.

³² *Ibidem*, f. 56.

³³ „Dreptatea Nouă”, 1 februarie 1946.

³⁴ Ea a prins mai ales în Moldova. Vezi, de exemplu, raportul regionalci P.C.R. Suceava pe luna aprilie 1946 (Arhivele Naționale Iași, *loc.cit.*, dosar 1.579, f. 227) raportul de activitate pe luna noiembrie al organizației județene Botoșani a P.C.R. (*Ibidem*, dosar 1/1946, f. 136), raportul regionalci Suceava a P.C.R. pe luna noiembrie 1946 (*Ibidem*, dosar 1.579, f. 313).

³⁵ *Ibidem*, f. 314.

³⁶ „Semnalul”, 12 octombrie 1946.

³⁷ *Idem*, 26 noiembrie 1946.

³⁸ Arhivele Naționale București, fond Hațeganu Emil, dosar 75, f. 24.

³⁹ Arhivele Naționale Municipiul București, fond Prefectura Poliției Capitalei, dosar 512/1946, f. 9.

⁴⁰ Arhiva Serviciului Român de Informații, FG, dosar 4.041, f. 154.

⁴¹ Arhivele Naționale București, fond Inspectoratul General al Jandarmcriei, dosar 70/1946, f. 168.

⁴² Arhiva Serviciului Român de Informații, FD, dosar 4.041, f. 97-98.

⁴³ *Ibidem*, dosar 4.043, f. 213-214.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 223.

⁴⁵ *Ibidem*, dosar 4.042, f. 120.

⁴⁶ *Idem*, FP, dosar 40.001, vol. 7, f. 903.

⁴⁷ De exemplu, vezi raportul regionalci Banat a P.C.R., pe luna ianuarie 1947, Arhivele Naționale Timișoara, fond Comitetul Regional P.C.R., Banat, dosar 1/1947, f. 14.

⁴⁸ Gluță Ionescu, *Comunismul în România*, București, 1994, p. 216.

⁴⁹ Arhiva Serviciului Român de Informații, FD, dosar 4.277, f. 338.

⁵⁰ Vezi un tablou de ansamblu al epocii în Gheorghe Onișoru, *Aliante și confruntări între partidele politice din România, 1944-1947*, București, 1996, p. 189-278.

⁵¹ Alexandru Șafran, *Un tăciune smuls flăcărilor. Comunitatea evreiască din România, 1939-1947. Memorii*, Hasefer, 1996, p. 248-250.

⁵² Arhiva Serviciului Român de Informații, FD, dosar 4.276, f. 604.

⁵³ *Ibidem*, dosar 4.277, f. 160-161.

⁵⁴ Al. Șafran, *Op. cit.*, p. 267.

⁵⁵ Vezi nota siguranței județului Vaslui din ianuarie 1948: „Organizațiile sioniste cu ocazia schimbării formei de guvernământ a Republicii Populare au adoptat o atitudine din care se desprinde o neparticipare la această schimbare, care în urma verificărilor făcute s-a stabilit că a fost cauzată de părerea generală a membrilor acestor organizații în sensul că în noua formă de Stat, organizațiile sioniste vor fi desființate”. Arhivele Naționale Iași, fond Comitetul Regional

de Partid Moldova, dosar 10/1947, f. 70.

⁵⁶ Arhiva Serviciului Român de Informații, FD, dosar 4.039, f. 117.

⁵⁷ Ghiță Ionescu, *Op. cit.*, p. 216.

UN HRISOV DOMNESC DIN ANUL 1820 PRIVITOR LA OBLIGAȚIILE FISCALE ALE BRESLEI EVREILOR DIN ORAȘUL DOROHOI

Ioan MURARIU

Despre organizarea fiscală în Moldova de până la începutul secolului al XIX-lea s-a scris destul de mult. Totuși, în arhive se mai păstrează multe documente, nefolosite încă de istoricii care cercetează această problemă. De exemplu, în Arhivele Naționale din Bacău există un hrisov care datează din luna septembrie 1820, adică din timpul lui Mihail Grigore Șuțu, ultimul domn fanariot din Țara Moldovei.

Acest hrisov a fost redactat la cererea breslei evreilor din orașul Dorohoi, fiind o confirmare a unor hrisoave mai vechi. Conține obligațiile fiscale, precum și privilegiile acestei bresle, după cum urmează:

1. Birul anual al întregii bresle către Vistierie era de 2.200 lei și se achita în patru sferturi, astfel: câte 550 lei birul pe un sfert, plus *rășura*, câte 15 parale la leu. Facem precizarea că pe vremea aceea suma de 2.200 lei reprezenta valoarea a 63 chile de grâu de Galați (adică 19,4 tone), sau a 2.200 vedre de vin (33.000 litri), sau a 55 cai, sau a 33 boi, sau a 200 porci².

2. La fiecare sfert, breasla evreiască achita Vistieriei încă 300 de lei (peste cei 550), cu *rășura* cuvenită, „pentru iratul Casii Răsurilor”.

3. Pentru mărfurile aduse sau scoase din Moldova, negustorii evrei din această breaslă achitau o vamă de 3% din valoarea mărfii „ca și alții”.

4. Totodată, mai erau obligați la achitarea goștinei, deseatinei și vădrăritului, însă numai dacă aveau „bucati di aceste felii”.

5. După plata birului către Vistierie, evreii erau scutiți de orice alte dări, precum cele pe case, dughene, rachierii, căsăpii și velnițe. Nu erau impuși nici la darea numită *agiutorință*, nici la cai de

mênzil, nici la zaherele.

6. Birul pe fiecare sfert urma a fi adunat de ceaușul breslei, nu de ispravnici sau zapcii.

7. Eventualele neînțelegeri privitoare la bir urmau a fi rezolvate de marele vistiernic, iar altele mai mici și de altă natură, de ispravnicii ținutului Dorohoi.

Acest hrisov domnesc poate oferi cercetătorului și alte informații interesante. De aceea îl publicăm mai jos, în întregime.

NOTE

¹ Arhivele Naționale Bacău, *Colecția Documente*, P. V/163.

² Vezi Ioan Murariu, *Prețurile cu care se vindeau unele mărfuri în Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, în „Carpica”. Muzeul județean de istorie și artă Bacău, 1975, p. 123 și urm.

ANEXĂ

„CU MILA LUI DUMNEZĂU, IO MIHAIL GRIGORIU ȘUȚUL VOIEVOD, DOMN ȚĂRII MOLDOVII

Să faci știre cu acest hrisov al domniei mele pentru breasla jâdovască din târgul Dorohoiului, cari prin jaloba ci au dat domniei mele au făcut arătare că au avut așazare prin hrisoavi domnești ca să plătească în bani suma hotărâtă pe un anu, iar cu alti osăbite dări și havalele să nu fie supărați, rugându-să ca asămine să li să hotărască soma așazării în bani și să să întărească prin hrisovul domniei mele. După cari jalobă ci ne-au dat, făcându-să cercetare și încredințându-ne domnia me din hrisoavele ce ne-au arătat, după cum asupra tuturor ci sânt supt oblăduirea noastră, privim cu milă și sântem râvnitori a-i apăra de cele piste dreptate și piste putință dări, și în bună statornicie a-i păzi, socotind că, ca niști oameni ci sânt de un neam ce nici stare, nici deprindere nu-i înlesnește a da la multe și deosebite dări și havalele, precum alți lăcuitori ai țării, și că să cadă să aibă o deosăbire, nu le-am trecut cu vedere rugăminte ce, milostivindu-ne asupra lor, iată, prin acest hrisov al domniei mele întărim și hotărâm așazare de bir ci au să dei într-un anu, după stare și putere lor, adică toată breasla jâdovască din târgul Dorohoiului să de doi mii doi sute lei într-un anu banii Visteriei, care bani îi vor plăti în patru ciferturi cîti de trei luni însă la fiiștican cifert cinci sute cincizăci lei banii Visteriei și, osăbit, răsura obicinuită câte cincisprizăci parale la leu. Deosăbit, fiindcă pentru întregime birului, cari cu sfatul de obștie, la anul 1818, prin obșteasca anaforă s-au legiuit ca, după cum toți lăcuitorii pământeni birnici și toati treptile, asămine și jâdovii hrisovoliți să prindă și ei o împărțășire cuviincioasă după stare lor pentru iratul Casii Răsunlor, după aceeași dar hotărâre, precum s-au urmat și pără acum, vor da și de acum înainte câte trei sute lei sporiu la un cifert de trei luni, piste soma arătată mai sus a Visteriei, având și banii aceștie rásurile obicinuite, câte cincisprezăci parale de leu, și atăt sporiul arătat, împreună și cu rásurile, să vor da la Casa Rásurilor. Și fiindcă în soma aceasta să

cuprinde și toți celelalte dări și havalele ce sânt piste anu, ori în bani, ori în natură, hotărâm că altă cu nimică să nu fie supărați cât de puțin, nici de capitile lor, nici de dughene ci vor ave cu orice feliu de marfă, nici pe casă, nici de rachierie, nici de căsăpie, nimică să nu de. Pe tot vinul cușăr ci vor ave și vor vinde la crășme și la casăle lor, iarăși hotărâm ca să nu să supire pentru banii agiutorinții cât de puțin. Câti o căldărușă ci vor ave prin casă di făcut rachiu de vin și de prifăcut, iarăși să nu fie supărați. Cum și de banii Menzilului, banii cheltuelilor a Visteriei, cheltuelile târgului, zahirele, cai de menzil, ei di toți aceste dări și havalele să fie apărați, și cât de puțin să nu să supire. Ce numai vama domnească pi marfa ci vor aduce dintr-alte țări, sau vor scoati di aice din țară și o vor duce-o piste hotar, să plătească, după ponturile Vămii și hotărâre de Obștie, câti trei lei la suta de lei, ca și alții. Goștină, deseatină și vădrărit, având bucati di aceste feliiuri, vor plăti după ponturi și după cum plătesc și alții. La strângere banilor acestor ci sânt așazați să de pi anu, să nu să amestice dumnealor ispravnicii ținutului, sau alți zapcii, ce breasla, după cislă ci-ș vor face între dânșii, prin ceaușul lor să-i strângă, și pe tot cifertul să-i de la samișul ținutului, de la care va lua sinet de samă, nefăcând întârziere, sau arătări de neputință, ori de rămășiță, ce pe tot cifertul fără sminteală să de banii, ca în vreme cuviincioasă să să aducă la Visterie. Cotăritul cămărășesc să aibă a da ca pre un venit ci este a boeriei (?) dumisale, după rânduiala ce s-au păzit și până acum. Iar pentru pricinile câti să vor întâmpla între dânșii, aceli ci vor fi pentru bir să vor cerceta de către dumnealui vel vistiernic, și să vor îndrepta. Iar alti pricini, afară de ale birului ci vor ave între dânșii, să vor căota de către dumnealor ispravnicii ținutului și să vor puni la cale, precum s-au urmat și până acum. Drept aceea, după mila ci am făcut domnia me cu această breaslă, li s-au dat acest al nostruu domnesc hrisov, ca să fie știut chipul așazării birului lor, și de către nimine mai multă supărare să nu aibă. Pentru care poroncim domnia me și dumneavoastră, ispravnici de ținutul Dorohoiului, cum și altor zapcii, de cătră nimine să nu să urmezi împotriva hotărârii hrisovului acestue al domniei mele. Poftim dar domnie me și pi alți frați luminați domni, carii din pronie dumnezeiască vor fi orânduți în urma noastră domni și oblăduitori aceștii țări, ca să nu strici această așazare și milă ci am făcut cu breasla

jâdovască din târgul Dorohoiului, ca pre un lucru ci este fără păgubire Visteriei, și spre a lor statornicie, ci mai vârtos să întărească, pentru domniilor sali vecinică pomenire. Scrisu-s-au hrisovul acesta la Scaonul domniei mele în orașul Eșii, întru cea dintâi domnie a noastră la Moldavie, la anul al doile.

Anul 1820 septembrie*

GLOSAR

Ajutorință = dare introdusă în Moldova în anul 1760 de către domnul Teodor Callimachi. Se percepea de două ori pe an, numindu-se *ajutorință de iarnă* și *ajutorință de vară*.

Breaslă = asociație de meșteșugari sau negustori.

Cislă = repartizare proporțională a dărilor făcute de obște, în raport cu averea fiecăruia; cotă-parte de bir.

Deseatină = dare de 10% din unele produse agricole; dijmă, zeciuală.

Goștină (gorștină) = dare pe oi și porci.

Ispravnic = conducătorul unui ținut moldovenesc.

Menzil = Poștă (stația și tot ce aparținea de serviciul poștal).

Pară = a 40-a parte dintr-un leu vechi.

Răsură = adaos la bir, din care erau plătiți slujbașii Statului.

Sinet = act; document.

Vădrărit = dare pe vii (vin).

Zapciu = perceptorul dărilor de la contribuabili.

* Omisiune în privința zilei în care a fost emis hrisovul.

DOUA MĂRTURII DESPRE PREZENȚA LA IAȘI A LUI NAHUM SOKOLOW

O mare personalitate a sionismului mondial, Nahum Sokolow, a fost de două ori în anii 1912 și 1925 oaspete al țării noastre și a orașului Iași.

O prezentare amplă a celor două vizite de mare însemnătate în viața evreimii române va forma obiectul unui articol în numărul viitor al revistei. Am lăsat în sumarul volumului SAHIR, III, vizita Dr. Haim Weizmann, cel care a avut meritele și șansa de a fi primul președinte al Statului Israel aflat în prezent la a 50-a aniversare. Cele două materiale înfățișate ne-au fost puse la dispoziție tot de Profesorul David Ussischkin de la Universitatea Tel Aviv.

Șeiva Sanie

Ich bin stolz darauf, die Familie Schönberg in Jassy zu meinen besten und geschätztesten Freunden zählen zu dürfen. Schon von 12 Jahren hatte ich das Glück und den Vorzug, die Bekanntschaft der wunderbaren Judin, Frau Schönberg, ihres lieben Gemahls und deren schönen und begabten Kinder zu machen und ihrem Hause zu verkehren.

Jetzt, nach 12 Jahren, weilte ich wieder – der wandernde Apostel der Auferstehung – während meines Besuches in Rumänie in dieser Stadt. Ich war froh, diese treffliche jüdische Musterfamilie wohlbehalten und von einem echtjüdischen und zionistischem Idealismus umstrahlt wiederzufinden und diemal genoss ich mit meines Tochter Celine in ihrem Hause, in dem wie einige Tage wohnten, eine Gastfreundschaft, die es uns vergessen machte, dass wir Gäste sind. Wir waren so gut aufgehoben und von einer so warmen Liebe und grossen Aufmerksamkeit umgeben, dass ich mich kaum erinnern kann, wo und wann wir uns so häuslich und angenehm fühlten. Möge Gott diese ausgezeichnete jüdische Familie in

umgetrübten Glück lange, lange Jahre erhalten und möge unser Bund der Freundschaft als euriger Bund unserer Familien bestehen!

Nahum Sokolow

Dr. Celine Sokolow

Jassy 15 Januar 1925

Sunt mândru să pot socoti printre cei mai buni și mai prețioși prieteni familia Schönberg din Iași. Încă în urmă cu 12 ani am avut fericirea și privilegiul să fac cunoștință cu minunata evreică, doamna Schönberg, iubitul ei soț și cu frumoșii și înzestrații copii și să mă întorc la casa lor.

Acum, după 12 ani, stau din nou ca apostol nomad al învierii să continui vizita mea în România în acest oraș. Eu am fost bucuros să regăsesc acest model excelent de familie evreiască bine conservat și de o autentică evreitate și aureolată de idealism sionist și de data aceasta sunt însoțit de fiica mea Celine în casa Dv., în care câteva zile am locuit, o ospitalitate care ne-a făcut să uităm că suntem musafiri. Noi am fost atât de bine îngrijiți și înconjurați de o atât de caldă afecțiune și de o mare atenție încât cu greu pot să-mi amintesc un loc unde și când ne-am simțit noi atât de familiar și plăcut. Doresc ca Dumnezeu să susțină această admirabilă familie evreiască în fericire îndelungată, ani mulți și doresc ca legătura noastră de prietenie să se mențină ca o uniune a familiilor noastre.

Nahum Sokolow

Dr. Celine Sokolow

Iași 15 ianuarie 1925

H. Schönberg: 1912. März.

Nahum Sokolow schițat de arhitectul Hary Schönberg

Ich bin stolz darauf, die Familie Schönberg in Jassy zu meinen besten und geschätztesten Freunden zählen zu dürfen. Schon vor 12 Jahren hatte ich das Glück und den Vorzug, die Bekanntschaft der wunderbaren Jüdin, Frau Schönberg, ihres lieben Gemahls und deren schönen und begabten Kinder zu machen und ihrem Hause zu verkehren. Jetzt, nach 12 Jahren, wollte ich wieder - der wandernde Apostel der Auferstehung - während meines Besüches in Rumänien in dieser Stadt. Ich war froh, diese treffliche jüdische Künstlerfamilie wohlbehalten und von einem echtjüdischen und zionistischem Realismus umstrahlt wiederzufinden und diesmal genoss ich mit meiner Tochter Celina in ihrem Hause, in dem wir einige Tage wohnten, eine Gastfreundschaft, die es uns vergessen machte, dass wir Gäste sind. Wir waren so gut aufgenommen und von einer so warmen Liebe und grossen Aufmerksamkeit umgeben, dass ich mich kaum erinnern kann, wo und wann wir uns so häuslich und angenehm fühlten. Möge Gott diese ausgezeichnete jüdische Familie in ungestörtem Glück lange, lange Jahre erhalten und möge unser Band der Freundschaft als ewiges Band unserer Familien bestehen.

Nahum Sokolow

(Signature)

Jassy 15 Januar 1925

Scrisoarea lui Nahum Sokolow către familia Schönberg

DOCUMENTE DESPRE SITUAȚIA EVREILOR IEȘENI ÎN ANUL 1941

L. EȘANU

Problema situației evreilor din România în anii 1940-1944 este temeinic cercetată mai ales în noile condiții create după decembrie 1989. Deși au apărut până acum un număr de volume care concentrează o parte a problematicii la care ne referim, datorate documentării sistematice inițiate și realizate de Centrul pentru studierea istoriei evreilor din România de pe lângă Federația Comunităților Evreiești, sarcina aceasta va mai trebui să preocupe încă mult timp, pe cercetători.

Politica regimului dictatorial al lui Ion Antonescu nu a copiat întru totul modelul nazist și nu a dus la exterminarea totală a populației evreiești. Ion Antonescu a recurs la deportări, lagăre de muncă, alte măsuri represive, care au avut ca rezultat final distrugerea fizică a peste 150.000 de evrei.

Se impune a se releva faptul că circa 350.000 de evrei au rămas în viață, că numeroși români au contribuit la salvarea unei părți a populației evreiești, inclusiv din teritoriile ocupate de hortiștii maghiari după dictatul de la Viena din 30 august 1940.

În sensul celor menționate, prezentăm, în continuare, o serie de documente inedite provenite din fondurile existente în Arhiva națională a României, Direcția județeană Iași. Acestea relevă fațete concludente ale măsurilor draconice, de tip fascist, luate de autoritățile antonesciene împotriva populației evreiești în anul 1941 și represuniile la care aceasta a fost supusă.

Primul dintre materialele pe care le aducem în atenția cititorilor este și cel mai cutremurător¹. Având mențiunea „strict secret“, el a fost destinat ministrului Sănătății, la 9-10 zile după consumarea tragediei pogromului de la Iași și a trenurilor morții puse în mișcare în iunie-iulie 1941².

Prin dezvăluirile pe care le face asupra condițiilor inimaginabile la care au fost supuși evreii închiși în vagoane și a locului unde au fost îngropate cadavrele, acest document reprezintă un puternic act de acuzare la adresa regimului antonescian.

Celelalte materiale prezentate se referă la o serie de măsuri represive îndreptate împotriva evreilor în acel cumplit an 1941: luarea de ostateci, interdicția oricăror deplasări, internarea în lagăre, despărțirea membrilor aceleiași familii și altele³.

Sesizăm, de asemenea, și eforturile pe care le făcea Comunitatea evreilor, prin cereri adresate autorităților, de a ameliora situația celor aflați în teribile nevoi, în inumane condiții de viață.

NOTE

¹ Remarcăm că într-o perioadă de aproximativ două decenii, dar în special după decembrie 1989, au mai apărut informații zguduitoare asemănătoare, dar din alte surse arhivistice românești. Avem în vedere următoarele două lucrări ce au văzut lumina tiparului în anii 1978 și 1997: a) A. Karețchi, M. Covaci – *Zile însânge-rate la Iași*, Editura Politică, București, 1978; b) recent apărutele volume *Perioada unei mari restriști 1940-1942* (volumul III partea I-a și a II-a), din ciclul *Evreii din România între anii 1940-1944*, Editura Hasefer, București, 1997, documentele nr. 160, 163, filele 229, 230, 234, 235. Aceste documente provin din Fondul Prefecturii județului Iași.

² Ministrului Sănătății i s-au expus măsurile sanitare luate pentru ca putrefacția cadavrelor după coborârea lor din trenurile morții să nu provoace în plină vară posibile epidemii.

³ În pertinentul studiu recent publicat, profesorul Gheorghe Platon menționează: „Contextul deosebit în care s-a născut antisemitismul în țările din Est (în Rusia, Polonia și România) deschis întreținut de Stat a conferit fenomenului o virulență extremă.

Domniei Sale Domnului
 MINISTRU AL SĂNĂTĂȚII
 CABINETUL DOMNULUI MINISTRU
 BUCUREȘTI

Avem onoare a raporta că ne simțim obligați a Vă face cunoscut următoarele:

După rebeliunea din Iași a evreilor și după executarea a unui număr din ei de armata germană și română, au fost strânși unii din evreii suspecti și trimiși în lagăre, cu căile ferate.

În vagoane au fost efectiv îngrămădiți în număr mare și purtați cu ușile închise mai multe zile; așa încât un număr din ei, de foame și sete, asfixiați, au murit. Au fost debarcați în unele gări sau pe câmp cei morți, cari au fost îngropați apoi de organele administrative și polițienești locale.

Astfel, la Podul Iloaei au fost înmormântați circa 1.200, la Tg. Frumos 700, la Săbăoani/jud. Roman/ 200, la Jugani, jud. Roman 327, în orașul Roman 38. Ce s-a întâmplat mai departe cu ei, în drum spre Mărășești nu știm.

Lotul înmormântat la Jugani a fost înmormântat lângă conducta de apă a orașului Iași, la 7-8 m lângă conductă, care nu e de metal, ci de beton. Societatea apelor a sesizat despre aceasta atât Primăria orașului și Prefectura județului Iași, cât și serviciul sanitar al Municipiului și Institutul de Igienă Iași, precum și Prefectura de Roman și Armata. Sesizați de aceasta, am plecat în cercetare, Dl. Profesor Bălțeanu și cu mine, în 7 iulie 1941. Am constatat la fața locului că lucrul este adevărat.

Prin dispoziția Prefectului jud. Roman și a D-lui General Medic Dr. Pârvulescu, Comandantul Serv. Sanitar al Armatei a 4-a, se luase deja dispoziția ca acești evrei să fie exumați și înhumați la o distanță de circa 400 m de la conductă. Am discutat chestiunea cu Dl. General și am convenit ca groapa în care fuseseră înmormântați să fie, după golire, arsă cu paie și să se dezinfecteze cu var nestins.

De asemenea, ca și în groapa nouă să se puie var și cre-

olină.

Astăzi, 8 iulie, am vizitat din nou terenul, unde am aflat prezent pe Dl. Subprefect al jud. Roman, pe medicul primar al jud. Roman și un căpitan de jandarmi; exhumarea fiind în execuție. Cadavrele deși erau deja în putrefacție, totuși terenul lutos încă nu a fost îmbibat de lichidele scurse din cadavre. Am dispus ca să se execute riguros arderea și dezinfectarea, după ce se va fi ras și strâns și pământul în fundul gropii.

Exhumarea a fost aflată necesară și de Dl. Profesor Bălteanu, dat fiind că conducta de beton ar fi putut fi permeabilă pentru produsele de putrefacție ale cadavrelor, cari s-ar fi strecurat prin pământ până la conductă.

Înmormântarea s-a făcut în locul amintit de organele jandarmerești fără încunoștiințarea medicului sanitar sau a altor organe competente.

**INSPECTOR GENERAL SANITAR
ȘI DE OCROTIRE,
Dr. P. Nistor**

Arhivele naționale Iași
Fond Inspectoratul Sanitar Iași
Dosar 63/1941, fila 45

II
Nr. 26589
1941, Septembrie 18
Cercul de Recrutare Baia
Biroul I
Către
Comandamentul 4 Teritorial
Stat Major Iași

Am onoare a raporta:

La data de 10.VIII.1941, Cercul de recrutare, potrivit ordinului Comand. 4 Teritorial nr. 50.319/1941, a primit de la Prefectura Județului Baia, situația evreilor din Județul Baia, astfel: În orașele Fălticeni și Pașcani, evrei aflați în diferite lagăre și la domiciliu, în următoarea situație:

I. O parte din evreii arestați din ordinul Armatei a III-a în lagăre, clasați în două categorii, comuniști și ostateci;

II. O altă parte din evrei, între 18-60 ani, arestați din ordinul Ministerului de Interne.

Aceasta ultimă categorie, potrivit Instrucțiunilor Ministerului Afacerilor Interne, urma să stea în lagăr numai noaptea. Prefectura i-a ținut însă arestați în permanență, atât noaptea cât și ziua.

După arestările tuturor din orașe, Prefectura Județului Baia și Polițiile respective a dispus punerea în libertate a unora din evrei în interesul comerțului și al economiei naționale, în orașul Fălticeni, în număr de 285, iar în Pașcani, în număr de 74.

Mai făcându-se o ultimă triere, tot de Prefectură și Siguranță, s-a dispus eliberarea la domiciliu a ostatecilor care fac parte din lumea comercială și industrială și înlocuindu-i cu alții care au mai strânse legături cu lumea evreiască.

De asemenea, conform ordinelor superioare, au fost lăsați liberi la domiciliu rabinii și Președinții și membrii comunităților evrești, aceasta și în vederea propagandei pentru înscriere la împrumutul reîntregirii.

– Până astăzi ne-au sosit pe teritoriu evreii din Comuna Lespezi, din lagărele Tg. Jiu și Caracal, în număr de 210, cu dispoziți-

uni de a fi plasați în orașul Fălticeni, așa că numărul evreilor aflați la domiciliu s-a mai mărit și cu acești evrei. În urma trimiterii de către Cerc la munci de interes obștesc a tuturor evreilor valizi între 18-50 ani din lagăre și de la domiciliu, situația în lagăre se prezintă astfel:

1. Câte un lagăr în Fălticeni și Pașcani, cu evrei periculoși siguranței statului;

2. Câte un lagăr în ambele orașe, cu evrei ostateci, evrei cu legături mai strânse în lumea evreiască și în special cu tineretul;

3. Câte un lagăr în mai multe clădiri, restul evreilor între 18-60 ani, ce au mai rămas sub stare de arest și care nu mai sunt alții decât reformatii din armată, scutiții sau improprii serviciului militar și cei clasați de comisiunea prevăzută de art. 15 din Regulamentul asupra decretului-lege relativ la statutul militar al evreilor ca fiind improprii de muncă sau scutiți pe timp limitat.

Clădirile în care sunt internați această a treia categorie sunt sinagogile evreiești, clădiri fără posibilitate de amenajare pentru timp de iarnă și timp rece, fiind fără sobe etc. Cum evreii care au fost trimiși din lagărele Tg. Jiu și Caracal, ca și o parte din legionari, au fost trimiși în orașul Fălticeni pentru plasare în oraș, credem că acest al treilea lagăr care nu mai este ocupat decât de evrei infirmi nici nu poate fi amenajat.

Cu onoare vă rog să binevoiți a aprecia și a ne ordona dacă Cercul mai este obligat a-l menține și mai departe așa cum l-a primit de la Prefectura Județului, întrucât evreii din acest lagăr mai mult sau mai puțin au fost considerați de Prefectură și Siguranță că n-ar fi din cei ce prezintă un mare pericol pentru siguranță, sau îl poate desființa, rămânând sub stare de arest numai primele două categorii de evrei – comuniști și ostateci – care, fiind în număr mai mic, pot fi ușor ținuți internați.

Comandantul Cer. Recr. Baia
Lt. Colonel, I. Blănaru

Ibidem, Fond Tribunalul Militar Iași, Dosar 9/1941, filele 98, 99.

III

Nr. 1907

Ziua 24, luna Octombrie, 1941
PREFECTURA JUDEȚULUI IAȘI
CABINETUL PREFECTULUI
Ds. No. 9/Cab.

DOMNIEI SALE
DOMNULUI GENERAL COMANDANT
AL GARNIZOANEI IAȘI

Confidențial

Urmare la adresa noastră No. 1.873 din 23.X.a.c.;

Avem onoare a vă comunica mai jos, în copie, ordinele telegrafice cifrate No. 20.369 și 20.370 din 22 octombrie a.c., ale Ministerului Afacerilor Interne, cuprinzând dispozițiuni cu privire la ostatecii evrei, rugându-vă să binevoiiți a lua cunoștință și dispune convenitele măsuri.

PREFECTUL JUDEȚULUI IAȘI,

Colonel I. Adam

Copie No. 20.369/941

Urmare la ordinul No. 19.935/941, cei 20-30 evrei ostateci, cari se iau lunar prin rotație, vor fi ținuți numai în capitala județului respectiv.

MINISTRUL AFACERILOR INTERNE
GENERAL DE DIVIZIE /ss/ D.I. Popescu

Copie No. 20.370/941

Luați măsuri ca numărul ostatecilor dintre evrei să nu fie mai mare ca 20-30 persoane, care vor fi schimbate lunar, prin alternanță.

Ostatecii vor fi ținuți numai în capitala județului.

Acest ordin s-a mai dat cu 40.19935 din 16 octombrie a.c.

p. SECRETAR GENERAL M.AF. INTERNE,

Maior /ss/ Plesnilă

pentru conf.

L. Dimitriu

Ibidem, fila 365

TABLOU

De evrei din orașul Iași, cari urmează a fi propuși pentru internare în lagăre ca ostateci

1	Pascal Smil Leib	fotograf	Str.Socola 29	suspect de activitate comunistă
2	Polak Fișel	comerciant	Str. Păcurari 75	idem
3	Grimberg Sami	elev	Str.Aron Vodă 5	idem
4	Iosub Herșcu	fără profesie	Str. Apeduc 2	Idem
5	Bergher Zeilig Artur		Str. Sărărie 191	Idem
6	Damscher Max	comerciant	Str. Banu 4	Idem
7	Damscher Jak	comerciant	Str. Trei Erarchi 9	Idem
8	Damscher Rubin	doctor	Str. Ghica Vodă 32	Idem
9	Bercovici Moise	tipograf	Str. Vântu 27	Idem
10	Leibovici Leon	tipograf	str. Smârdan 54	Idem
11	Moscovici Moise	tipograf	str. Tătărași 54	Idem
12	Schwartz Jak	inginer	str. Lăpușneanu 32	Idem
13	Caraș Herșcu	comerciant	str. Smârdan 13	Idem
14	Bercovici David	croitor	str. Socola 1/151	Idem
15	David Saia	funcționar	str. La Pantelimon 13	Idem
16	Aighel Smil	tâmplar	str. Crucei 102	Idem
17	Flis Bercu Riven	tâmplar	str. Arapului 75	Idem
18	Feldman Marcu	vânzător ziare	str. Dr. Tauzic	Idem
19	Ianculovici Zaharia	contabil	str. Palat 84	suspect
20	Moise Iancu Vinaur	comerciant	str. Trei Erarchi 12	Idem
21	Roitman Olga-Iodita	lucrătoare	str. Pânzăriței 10	Idem
22	Felix Nisen	tâmplar	str. Stefan cel Mare 21	Idem
23	Hepstein Apfin	sticlă	str. Crucei 19	Idem
24	Matei Marcus	prof.liberă	str.Fund. Lipitoarei 4	Idem
25	Michel Mens	tâmplar	str. Ipsilante 11	Idem
26	Berghof Leizer	funcț.comerc	str.Ștefan cel Mare 44	Idem
27	Brauchfeld Vili	țesător	str.Cuza-Vodă 15	Idem

28	I. Aronovici	distilerie	str. Palat	Idem
29	Avram Smilovici	brânzar	str. Nicolina vis-a-vis de piață	Idem
30	Laifer	atelier de lenjerie	str. Palat vis-a-vis de Mititelu	Idem
31	Ionel Bacalu		str. Nemțească 2	Idem
32	dr. Blumenfeld	farmacist	str. Banu 6	Idem
33	Marcu Marcovici		str. Cuza Vodă (sub Camera de Comerț) "La Canar"	Idem
34	Sapira Moise		str. I. C. Brătianu 127	Idem
35	Feldman - fiul	" La pisică"	str. C. Negri colț cu C. Păun	Idem

Ibidem, fila 105

TABEL

De evreii ostateci din raza Municipiului Iași

1	Brutaru Maier	dentist	str. Cizmăriei no. 9
2	Herscu Ichil	comerciant	str. Humpel Maiorescu 9
3	Glickman Beno	elev	str. Cuza Vodă 47
4	Egher Iosif	funcționar comercial	str. Bădărău 13
5	Ziscovici Lazăr	funcționar comercial	str. Trei Erarhi 8
6	Wolfzohn Ozias	profesiune liberă	str. Socola no. 90
7	Timpler Meer	zidar	str. Lupeni no. 8
8	Lupu Burăh	muncitor	str. Ornescu no. 8
9	Marcovici Herș Strul	comerciant	str. C. A. Rrosetti 7
10	Hascalovici Buium	funcționar comercial	str. Cucu 46
11	Buga Hună	chelnăr	str. Gospodar 15
12	Pincu Strul	lucrător	str. Mihnea 12
13	Moses Nută Moise	funcționar comercial	str. I. C. Brătianu 26
14	Avram Lehrer	muncitor	str. Păcurari 105
15	Grimberg Naftuli Marcu	muncitor	str. Ștefan cel Mare no. 10
16	Leon Maier	lucrător	str. Crucci no. 48
17	Urnă Ghidale	lucrător	str. Sf. Andrei no. 37
18	Haim Iancu	funcționar particular	str. Socola no. 7
19	Segal Ichil	funcționar particular	stradela Nicoriță 21
20	Lindemberg Marcu	funcționar particular	str. Panduri no. 13
21	Rozner Smil Beer	funcționar particular	str. Tufescu 3
22	Dascălu Moise	funcționar particular	str. Tătărași 54
23	Libling Noes Neuman	hotelier	bul. Ferdinand no. 25
24	Fridirich Martin	muncitor	str. Xenopol no. 3

Ibidem, fila 120

TABEL

De evreii suspecti din orașul Iași cari urmează a fi internați în lagăre

1	Crăcăoanu Aron		str. Sf. Lazăr 61
2	dr. Pincu Held		str. Cucu 47
3	Pascaru Ițic		str. Cucu 47
4	Schfarman M.		str. A Panu 49
5	Lupu Faibiș		str. A. Panu 50
6	Calmanovici Karol		str. Păcurari 99
7	Volfzor Clara	casnică	str. Tătărași 43
8	Spaier Faiver	vânzător	str. Tătărași 38
9	Leon Grinberg	comerciant	str. A Panu 65
10	A.M. Naftuli	depozitar chereștea	str. Sf. Lazăr 84
11	Oișie Marcus	băcan	str. Socola 157
12	Ițic Cogan	funcționar comercial	str. C. Negri 29
13	Feritz Marcu	funcționar comercial	str. Socola 53
14	Ițic David	băcan	str. Socola 55
15	Simon Beer Taube	cofetar	str. C.A. Rosetti 2
16	Don Lupu	brutar	str. Elena Doamna 6
17	Mira Clinger	fără profesie	str. Elena Doamna 5
18	Morghenstein Iuju	depozit coloniale	str. Ghica Vodă 11
19	Samoilă Rașcla	casnică	str. A. Panu 50
20	Kratenștein Hilda	casnică	str. Sf. Lazăr 22
21	Goldenberg Eti	casnică	str. C.A. Rosetti 5
22	Rebeca Aizic	casnică	str. Conductelor 1
23	Lupu Rifca zisă Riva		str. Cismăriei 11
24	d-na Blumenfeld	avocată	str. Victor Place 17
25	Zilberman Maer	comerciant	str. Palat 34
26	Alter David	legător cărți	str. Socola 84
27	Kaner Iancu	comerciant	str. Sf. Andrei 34
28	Marcovici Moritz	comerciant	str. Humber Maiorescu 12
29	Mauriciu Sfartz	comerciant	str. Mărzescu 9
30	dr. Moise Levi	medic	str. Cuza Vodă 3
31	Sfartz Strul	contabil	str. Sărăriei 132
32	Herșcovici Herman		str. Brătianu 75
33	Iosub Burăh		str. Hotin 17
34	Herșcu Segal		str. Conductelor 3
35	dr. Mătăsaru M.		str. Lozonschi 12
36	Neuman Polak	farmacist	str. Lăpușneanu 26
37	Braunștein Felix	avocat	str. Săulescu 1
38	Vurenbrand Iacob	agricultor	str. Zugravi 20
39	Leizer David	cafenea	Bulev. Ferdinand 16
40	Oizer Iosub	proprietar	str. Săulescu 9

41	Moise Moise	medic	str. Zugravi 2
42	Solomon Leberer	farmacist	str. Lozonschi 28
43	Beniaminovici Mendel	medic	str. Palat 95
44	Grosman Izu	inginer	str. Lozonschi 29
45	Mendel Petraru	brutar	str. Brudea 7
46	Ițic Herșcu	croitor	str. Apclor 15
47	Herșcovici Herșcu	comerciant	str. V. Lupu 95
48	Tucherman Iancu	țesător	Bulev. Brătianu 69
49	Rozentrage River	croitor	str. Măcărescu 12
50	Zeilig Glicman	funcționar comercial	str. Tătărași 49

Ibidem, filele 101,102

RECENZII

EVREII ÎN VIAȚA SPIRITUALĂ A MOLDOVEI. PAGINI DE ISTORIE ȘI CONTEMPORANEITATE. Chișinău, LIGA, 1997, 196 p. În limba rusă

Sava PANZARU

Culegerea a văzut lumina tiparului sub egida Institutului minorităților naționale al Academiei de științe a Republicii Moldova și a Obștimii culturii evreiești din Moldova cu sprijinul financiar al Federației mondiale a evreilor basarabeni și „Beit Bassarabia“ (Israel). Baza ediției au constituit-o materialele conferinței științifice din luna mai 1995 (Chișinău).

Înainte chiar de a fi deschisă cartea, profilul ei de probleme investigate devine, pentru opinia științifică de la noi, destul de clară datorită copertei executate ingenios și prezentând o impresionantă galerie de personalități evreiești din Moldova, adică o parte componentă a vieții noastre culturale și spirituale fără de care nu poate fi conceput trecutul nu prea îndepărtat al Basarabiei. Aici vedem savanți cu renume, poeți și prozatori, critici și istorici literari, compozitori și interpreți, sculptori și artiști plastici, medici și bibliotecari etc. Te-i mira de s-ar găsi cineva din generația mai în vârstă care să nu-i fi cunoscut pe G. Bersucher, D. Garafeld, S. Goligorschi, L. Deleanu, L. Dubinovschi, Ș. Cogan, S. Lobel, R. Portnoi, Z. Tcaci, G. Strahilevici și încă mulți alți oameni iluștri de cultură numiți, din obișnuință, evrei moldoveni care și-au lăsat amprenta trainică în viața culturală a moldovenilor și în memoria contemporanilor. Și n-ar fi o forțare prea mare a lucrurilor spunând că portretele de pe ultima copertă a cărții îi sugerează cititorului direcțiile principale de cercetare a problemei abordate.

Dintre cele cincisprezece articole incluse în culegere nemijlocit la temă răspund următoarele: Ihil Șroibman, *Cugetări despre literatura evreiască basarabeană*; Efim Levit, *Scriitori evrei de limbă română în literatura moldovenească postbelică*; Moisei Lemster, *Moldova în creația scriitorilor evrei originari din Basarabia*;

Sava Pânzaru, cercetător literar de vocație (Cuvânt despre Efim Levit); Zinovii Stolear, *Rolul evreilor în viața muzicală a Moldovei*; Matus Livșiț, *Evreii în cultura artistică a Moldovei din sec. XX*; Iosif Izbeștschi, *Pe tărâmul învățământului*; Șara Șpitalnic, *Munca nobilă a bibliotecarului*. Al doilea grup de materiale depășesc limitele propuse de problema formulată în titlul cărții și se încadrează mai curând într-o viitoare monografie tot colectivă *Evreii și Moldova*. Materialele din acest grup sunt semnate de Semen Șoihet (*Contribuția noastră la construcția de orașe în Moldova*), Alexandr Grinberg (*Dezvoltând știința medicală*), Ana Batmanova (*Biblioteca „Ițic Mangher” – centru de cultură evreiască*), Paulina Borocina (*Adaptarea social-psiho-logică a tineretului evreiesc în Moldova contemporană*), Irina Tabac (*Particularitățile stabilirii cu traiul a evreilor în Basarabia și în partea stângă a Nistrului în sec. XIX – începutul sec. XX*), Brighita Covarscaia (*Școala evreiască din Chișinău*).

Nu putem afirma că toate articolele prezintă prin sine o contribuție la fel de înaltă la studierea temei (în unele cazuri materialul este tratat doar în formă și la nivel de punere a problemei), dar luate împreună ele pun în circulație o imensă bogăție de informație științifică preponderent inedită, deoarece până mai deunăzi despre elaborarea și publicarea unei astfel de cărți nu putea fi nici vorbă nu numai la noi în republică...

O trăsătură de incontestabilă valoare a ediției constă în faptul că absolut în toate articolele domină primatul faptelor concrete și nu emoțiile autorului. Altfel fiind spus, autorii au depășit cu succes pericolul real de apreciere subiectivă (ceea ce ar putea echivala cu supraaprecierea) de către cercetătorii evrei a contribuției aduse de către conaționali într-un domeniu sau altul al vieții spirituale din Moldova. Adică pentru plată moldovenilor nu li se cere răsplată. E o calitate care, deosebește cartea în discuție de alte ediții realizate în cadrul institutului academic nominalizat mai înainte.

Tonul constructiv și de bunăvoință îl dă chiar autorul primului articol din carte *Renașterea culturii naționale evreiești ca factor al democratizării vieții spirituale din Moldova* semnat de prof. I. Copanschi, conducătorul Sectorului de studiere a istoriei și culturii evreilor din Moldova al Institutului minorităților naționale al A.Ș.M.

Procesul de renaștere națională a evreilor din Republica

Moldova, proces condiționat în mod direct de renașterea băștinașilor începută în 1989-1991, este demonstrat în articol cu numeroase fapte concrete și concludente și desfășurat pas cu pas, treaptă cu treaptă, astfel că succesele și cuceririle dobândite se prezintă în articol ca un rezultat firesc al unor eforturi colective. Acest proces are la început expresia unor acțiuni și manifestări neregulate, spontane și fără a fi conștientizate ca însemne de revenire la tradițiile și izvoarele naționale. Un fapt consemnat de prof. Copanschi este cu adevărat izbitor: în timp ce în Basarabia anilor '20-'30 aflată în componența „României burgheze“ literatura evreiască în ivrit și idiș număra peste 50 de scriitori, în R.S.S. Moldovenească, unde toate etniile aveau (pe hârtie) drepturi „egale“, evreii cu vocație literară deveneau, de regulă, scriitori sovietici *moldoveni*. În carte, referitor la chestiunea aportului evreilor la dezvoltarea patrimoniului cultural al moldovenilor, este prezent (mai mult ca o perspectivă aparținând viitorului) și alt aspect de importanță principială: manifestările intelectualității de creație evreiești din Moldova ca expresie a propriei afirmări în parametri și în formă națională, evreiască. De data aceasta, lucru firesc, fenomenul examinat se prezintă modificat radical: oamenii de creație de origine evreiască din Moldova deservește nu numai cultura „străină“, ci și-o dezvoltă pe a sa proprie, națională. Un exemplu convingător în această privință ni-l oferă poetul Moisei Lemster prezent în carte cu un substanțial articol despre legământul literaților evrei plecați de la noi în alte părți ale lumii cu meleagul basarabean scump și de neuitat. Se va cere, ne conving unele din articole, un anumit timp de tranziție de la o situație social-psihologică veche la una nouă, de depășire a unor stereotipuri, complexe și bariere, de formare și statornicire a conștiinței de sine ca evrei, ca reprezentanți ai unui popor cu vechi și bogate tradiții culturale. Se impune astfel ideea despre necesitatea unei munci sistematice de luminare națională, de cultivare și educare a sentimentului de mândrie pentru apartenența la evreimea mondială. Sub acest aspect trezesc un viu interes articolele semnate de Ana Bațmanova și Paulina Borocina despre biblioteca „I. Mangher“ din Chișinău ca centru de luminare și educare națională a populației evreiești din capitală și despre procesul de adaptare social-psihologică a tineretului evreiesc în condițiile actuale ale Moldovei.

În plan mai larg vorbind, culegerea de articole *Evreii în*

viața spirituală a Moldovei se vrea receptată și apreciată ca un compartiment particular (în cazul de față – basarabean), al problemei globale mult mai vaste și mult mai complexe precum este cea despre contribuția poporului evreiesc la formarea și îmbogățirea patrimoniului cultural universal. Fiind o expresie concretă și convingătoare a procesului de democratizare a societății basarabene după anul 1989, cartea ascunde în sine premisele necesare de a se impune ca un factor influent în viața spirituală a evreilor moldoveni, ca un punct important de plecare în munca de mai departe asupra problemei atât de actuale nu numai sub aspectul științific. În această ordine de idei te trezești cucețit de convingerea că fiecare articol din carte poate și chiar trebuie să se transforme cu timpul într-un studiu monografic aparte.

MUZEUL DE ISTORIE AL COMUNITĂȚILOR EVREIEȘTI DIN ROMÂNIA „Dr. MOSES ROSEN“

Harry KULLER

La 15 ianuarie 1978 Muzeul, inițial intitulat „al obștii evreiești din România“, a fost inaugurat. Era o iarnă cu vreme geroasă și o țară cu vremuri aprige – totalitarismul ceaușist începuse să funcționeze ca un mecanism de ceas cu arcul mult prea încordat și roțile învârtindu-i-se bezmetic. Mercurialul ideologic stabilea curent prețul în sancțiuni ad-tive, politice etc., pentru oricare inițiativă ce se abătea de la linia partidului. Or, această „linie“, defel dreaptă, indica, în sistemul arhidezvoltat de cenzură, în vigoare, că despre naționalitățile conlocuitoare (mai ales cele din categoria „și altele“, unde erau cuprinși și evreii) să se vorbească cât mai puțin sau chiar defel: nici de bine dar, ce-i drept, nici de rău. Motto-ul „nimeni să nu îndrăznească să susțină neadevărul, nimeni să nu îndrăznească să tănuiască adevărul“, călăuzitor pentru o atitudine istorică obiectivă, era, astfel, ciuntit în ambele sale componente.

A existat însă, o personalitate evreiască de primă mărime a acelor vremi care și-a propus să rupă „tăcerea oficială“ și oficioasă, din epocă, cu privire la evreimea locală: este vorba de dr. Moses Rosen, fost șef-rabin al României între 1948 și 1994 și conducător al Federației Comunităților Evreiești din România între 1964-1994. Din inițiativa sa mai fusese creată, încă din 1956, o publicație numită *Revista Culturii Mozaic* (R.C.M.) iar din 1977 un discret *Centru de documentare* privind istoria evreilor din România. Cu toate menite, alături de întreaga activitate culturală, comunitară și culturală iudaică, să contracareze un crescând trend de desiudaizare și deconfesionalizare a unei evreimi sortite, în măsura în care nu părăsea (prin emigrare, Alya) aceste meleaguri, dispariției ca etnie – dacă nu în re/asi-milare, omogenizare etc, cel puțin „in mente“, adică sub raportul conștiinței și percepției publice-propagandistice. De aici și tabuul dorit

și insinuat de regimul trecut în legătură cu evreii: se considera că dacă nu se va mai vorbi despre evreii ei nici că vor mai fi.

În contextul dat, înființarea *Muzeului* în 1978 – an semnificativ pentru recrudescența naționalismului comunist al regimului ceaușist /nu în întregime văduvit și de unele nuanțe antisemite) – indică un anumit curaj civic din partea celui care l-a inițiat și o anumită „derută politicianistă“ din partea celor care l-au tolerat. Căci, chiar dacă acest nou muzeu nu se afla la vedere, ci în incinta unei sinagogi dezafectate (Templul Uniunea Sfântă, zis cândva) „al croitorilor“, (de pe o stradă lăaturalnică, Mămulari), dintr-un cartier „al Văcăreștilor“, menit unei totale demolări (înfăptuite chiar în anii următori), el nu a fost „trecut cu vederea“ nici de localnici, nici, mai ales, de străini. Or, stăpânirea de atunci ferea atât autohtonii, dar cu precădere „străinii“, să afle că aici în România – unde evreii au constituit în Vechiu Regat a doua nație a țării, iar, apoi, în România Mare, a patra naționalitate (cu un efectiv de circa 800 mii de suflete care și-au adus o contribuție defel de neglijat la edificarea civilizației și culturii locale) pentru ca mai apoi, în anii fascismului, să fie prigoniți și decimați iar în cei ai comunismului real să fie declassați social – cel puțin majoritatea celor care au optat pentru Emigrare, peste 90% – mai constituia o entitate etnică. Deși toate cele de mai sus, în speță Istoria – trecută și prezentă – a evreilor din România putea fi ținută doar ca un secret „a la Pollichinelle“, totuși propaganda oficială nu privea cu ochi buni exhibarea acesteia într-un Muzeu cu vitrine și panouri cuprinzând obiecte, documente și mărturii despre prezența și creativitatea evreiască în toate articulațiile societății și culturii românești: o istorie unitară deci, dublată, însă, și de una „paralelă“, constituită de întreaga viață cultural-iudaică și cultural-specifică care a conturat, în timp, acea originalitate evreo-română exprimată atât prin fapte de spiritualitate specifice – hasidism, sionism, teatru idiș, de pildă – cât și prin acele infimesime evreiești din însăși cultura și viața românească. Și, bineînțeles, acele ireductibile autohtone, rezultate din aculturație, din interferențele evreo-române, pertinent reflectate în Muzeu.

Muzeul obștiilor evreiești din România se dovedea, astfel, pregnant relevant și concludiv pentru necesitatea unei atitudini constructive față de o naționalitate ca cea evreiască, care pe parcursul istoriei sale „românești“, dovedise că specificitatea ei socială, culturală,

spirituală, nu numai că nu dăuna țării, dar o dinamiza chiar. Că, deci, atitudinea de „tăcere“ a P.C.R. cu privire la evrei, la naționalități, în general, nu putea vădi valențe... euristice! În acest sens, Muzeul releva în raport cu stăpânirea o anumită atitudine polemică, poate că chiar contestatară. Era însă „polemic“ și în raport cu o anumite mentalitate autohtonă, mai generală, potrivit căreia evreii locali generau elemente dizolvante de civilizație și cultură. Muzeul era de asemeni polemic și chiar critic cu înșiși acei evrei care subestimați forțele și creativitatea iudaică locală din necunoașterea istoriei tribului evreo-român local, a rolului etniei lor în Istoria României, pe de o parte, în Istoria universală a evreilor, în speță cei „răsăriteni“, pe de altă parte.

*

* * *

Un periplu imaginar prin Muzeul de istorie al comunităților evreiești din România – aflat în incinta cu parter și trei nivele a sinagogii (Templu) *Unirea Sfântă*, fostă Sinagoga Mare a croitorilor, ridicată acum un secol și jumătate, reclădită în primul deceniu al sec. XX și amenajată pentru expoziția permanentă instalată în 1977 – evidențiază funcția instructivă și cultural-educativă pe lângă cea de conservare a valorilor trecutului și, de ce nu, ale prezentului ce revin acestui lăcaș.

Dar înainte să realizăm periplul n-ar fi, poate, superfluu să-l evocăm aici, pentru a ne depăna amintiri în legătură cu Proiectul de construire „imagistică“ a Istoriei evreilor din România, pe înșuși viitorul prim director al Muzeului – publicistul, astăzi nonagenar, Marius Mircu, autor a numeroase lucrări despre evreii din România. Spicuim din amintirile sale: „primul muzeu al obștii evreilor din România, după însăși spusa dr. Rosen, a fost proiectat de soții Mircu și de soții Manea“. Potrivit amintirilor lui Marius Mircu: „Soții Manea nu ar fi putut amenaja Muzeul fără mine, întrucât eu cunoșteam istoria evreilor din România, cunoșteam și materialul adunat în timp la secția de documentare; dar nici eu fără ajutorul celor doi artiști nu aș fi reușit singur să realizez un adevărat muzeu, ci cel mult un... hambar supraaglomerat“.

În adevăr, pentru orice Muzeu sau Expoziție, concepute modern, problema selecției, ierarhizării – pe probleme și aspecte – a materialului adunat în timp, poate pentru alte scopuri, în acest caz dic-

tate de necesități ale publicației numită R.C.M., se cuvine soluționată printr-o grijă deosebită pentru distribuirea exponatelor în funcție de caracteristicile spațiului precum și de propriile caracteristici (dimensiune, culoare ș.a.m.d.) ale exponatelor. Căci impresia generală (de îmbâcsit sau aerat, structurat ori haotic, estetic sau arid) ca și forța de persuasiune și emoționare a unui Muzeu sunt funcție atât de conținut, de logica și sistematica „grupărilor“ și „ansamblului“, cât și de... sugestivitatea lor plastică.

Muzeul de istorie a evreilor din România – după titulatura sa cea mai recentă căreia i s-a adăugat și denumirea de „Dr. Moses Rosen“, în memoria celui care l-a ctitorit – cuprinde, în general, izvoare documentare privind: existența evreilor, în Dacia romană; contactele dintre evrei și locuitorii meleagurilor carpato-dunărene pe parcursul unei lungi și „întunecate“/ca izvoare/ medievalități; prezența evreiești în cele două țări românești, dar și în Transilvania, în sec. XVI-XVIII; așezarea evreilor și formarea structurii lor socio-etnice și „demografice“ până la finele sec. XIX; curentele sociale și culturale din sânul etniei până la primul război mondial, etc.

Concepția istoriografică asupra istoriei evreilor din România este aceea care se poate degaja încă din lucrările unor predecesori ca Psantir, Barasch, Scharzfelzi/ Elias, Wilhelm și, mai ales: Moses/ Kaufman, Brociner/ J.B./Stern, Ad. Niemirower, Halevy ș.a. Pentru interbelic și holocaust informațiile sunt cu precădere cele provenite din documente oficiale ca și din lucrări publicistice ocazionate de evenimente. Perioada de după cel de-al doilea război mondial structurează exponatele pe domenii, arte, litere, știință, teatru ș.a.m.d.

Evidențierea unor capitole, de felul importanței evreilor în dinamica economiei capitaliste a țării, în afirmarea sionismului de după 1918 este din păcate, deficitară. Manifestările de contracarare a antisemitismului cronic și acut local nu se bucură de atenția cuvenită. În acest din urmă sens este de regretat estomparea unor interacțiuni dar și tensiuni existente chiar de la începuturi între breslașii evrei și meșteșugarii români, între comercianții etniei și cei majoritari, între intelectualii minoritari și majoritari.

Anilor '40-'44, respectiv ai prigoanei și holocaustului le este rezervat însă un spațiu expozițional central.

Chiar din fața intrării în Muzeu, atrage atenția, ca un sum-

bru memento, un montaj sugerând urmele pașilor celor șase milioane de evrei, simbol al trecerii vieții nevinovate spre neființă. În amintirea lor, sculptorul Lazăr Dubinowski, din Chișinău, a creat o statuie – situată ca fundal al acestui montaj – intitulată „Holocaust“. Acest memorial este conceput ca un culoar prin tot mijlocul primei săli (parterul) a Muzeului și duce până la estrada cu chivotul sfânt (din fundul sălii) consacrată în întregime exponatelor privind *anii '40-'44*.

În spatele statuii, vitrina din stânga conține fragmente din sulurile sfinte distruse în sinagogi, transformate în portmonee, portharturi, camuflaje pentru farurile de automobile. Vitrina mai conține bancnote speciale care circulau în lagărele din Transnistria și cu care erau înlocuiți banii adevărați trimiși de familiile deportaților.

Vitrina din dreapta cuprinde ordonanțe ale Ministerului de Interne, prin care se face cunoscută evreilor obligația de a purta semnul distinctiv: steaua galbenă.

În afară de steaua galbenă, evreii care prestau munca forțată purtau ca semn distinctiv banderole galbene.

În fața chivotului sfânt, cinci dosare album reînvie în fața noastră toate ororile holocaustului. Ele conțin documente autentice privind prigoana, pogromuri, persecuții, restricții impuse evreilor din România.

Vizitatorului neavizat al celor înfățișate la „colțul holocaustului“ din Muzeu i s-ar putea părea surprinzător faptul că acest material vizual se află cuprins nu pe panouri, „la vedere“, ci în Dosare, unele nu tocmai la vedere. Așa a cerut cenzura de atunci: ca martiriul evreilor din România să nu fie exhibit, „la vedere“. Dar insistența curajosului șef-rabin dr. Rosen – un „fanatic“ al perpetuării memoriei holocaustului – a smuls concesiile stăpânirii de atunci fie și numai pentru o asemenea formulă de compromis. În compensare, imediat ce asemenea restricții n-au mai existat, la a cincizecea comemorare a începerii martiriului evreilor din România, în 1991, același șef-rabin a inițiat deschiderea în incinta Sinagogii mari (declarată monument de arhitectură) a unei expoziții permanente, cu zeci de panouri și vitrine (și sute de documente) dedicate evenimentului.

La parterul muzeului domină exponatele menite să sugereze numeroase secole (II-XIX) din diacronia evreilor pe aceste meleaguri. Sunt expodate privind vagile mărturii ale prezenței iudaice

în Dacia Romană (fotocopia unei diplome militare de veteran, monede de epocă, inscripții etc.); mărturiile indirecte ale lui Benjamin de Tudela, sec. XII; este expusă o ediție din 1734 a lucrării acestuia, traducere în franceză; documente (în copie) sec. XVI-XVIII și emanate de la domnitori români sau autorități otomane; firme și cronici atestând legături comerciale între evrei și autohtoni. Pentru viața comunitară din sec. XVIII, relevantă este instituția hahambașiei, figurată printr-un hrisov domnesc din 1777 precum și prin arborele genealogic al hahambașei Marco. Urmează o seamă de machete și fotografii de sinagogi, dintre cele mai vechi, din toate cele trei țări carpato-dunărene în care s-au *așezat* și au devenit stabili evreii. Printre ele macheta „sinagogii de lemn“, veche de 500 de ani, din Piatra-Neamț și a Sinagogii-cetate din Iași, menționată de cronicari ca existând la 1736.

Viața comunitar-culturală pentru sec. XIX-XX va fi înfățișată mai larg în vitrinele aflate la nivelul 2 și 3 al Muzeului.

La parter devenirea evreilor pe aceste meleaguri mai este punctată prin hrisoave ale domnitorilor (Mavrocordat, Suțu ș.a.) atestând relații comerciale, instituționale (școli, spitale ș.a.) evreo-române. Un număr de exponate (inclusiv tridimensionale) trimit la cimitire evreiești dintre cele mai vechi. Două panouri mari sunt dedicate participării evreilor la războaiele de independență și reîntregire a României.

Economie. Pentru întretărirea secolelor XVIII cu XIX semnificative sunt exponatele referitoare la crearea a 50 târgușoare în care meșteșugarii și comercianții evrei au jucat un rol de seamă. De altfel pe întreg parcursul sec. XIX, și mai apoi, evreii vor avea un rol economic de seamă în Principate. Fenomenul socio-economic este urmărit prin: înfățișarea de statute de asociații meșteșugărești; drapele de bresle etc.; ustensile artizanale ș.a. Un număr important de vitrine reflectă activitatea bancară, industrială și comercială în care s-au remarcat evrei de seamă ca: bancherul Hilel Manoach, Leon Manoach-unul din cei mai vechi toptangii de manufactură din Muntenia; Solomon Halfon, creatorul Băncii Halfon, în 1829; Michel Daniel, zaraf încă dinainte de 1815 și creatorul Băncii Michel Daniel și fiul; Marmorosch și Blank creatorii vestitei bănci „Marmorosch Blank et co“, una dintre cele mai mari și mai longevive (1848-1933). Câteva

vitrine exemplifică contribuția evreilor la dezvoltarea industriei mecanizate ca și a altor branșe economice.

Din păcate, capitolul evreii în agricultura României nu s-a bucurat de o atenție specială, nici pentru sec. XIX nici pentru mai apoi.

Din cele arătate până aici considerăm să rezulte că Muzeul de care ne ocupăm nu este doar de... istorie, în sensul strâmt al cuvântului: el este deopotrivă de istorie socială, economică, comunitară ș.a. Dar, în primul rând, de istorie culturală și de prezentare a aculturației.

Literatură. Începând cu a 20-a vitrină din Muzeu intrăm în domeniul vast consacrat evreilor în literatura română și a celor care au scris cu precădere în limba țării. Șirul generațiilor începe cu Cilibi Moise, taxat drept „esop evreo-român“, și Ronetti Roman, autorul lui Manasse (piesă de referință în dramaturgia română și, de ce nu, evreo-română) – și continuă cu unii dintre cei mai cunoscuți prozatori, poeți, critici etc., de generații diferite: B. Nemțeanu, Steuerma-Rodion, Al.I.Dominic, L.Feraru, C.Baltazar, V.Porumbecu, M. Breslașu, F. Aderca, M. Sebastian, M.Blecher, I.Peltz, I.Călugăru, I.Serbu, A. Baranga, S.Tita, S.Dan ș.a. Scriitori de expresie străină (germană: Alfred Margul-Sperber) sau care s-au manifestat în străinătate (M.Rusu- Paris, E.Relgis - Montevideo, K Bercovici - New-York, P.Celan - Franța, Germania). Sunt evidențiați într-un grupaj ad-hoc grupul de „avangardă (Tzara, Fundoianu, Voronca) care este scos, pe bună dreptate, în evidență dată fiind importanța sa națională și internațională. O vitrină specială prezintă critici literari de la Dobrogeanu-Gherea, Ion Trivale, E. Sanielevici, T.Vianu până la M. Petrovanu și Savin Bratu. În selectarea operată la capitolul literați criteriul ca și aprecierile folosite necesită completări și revizuirii: justificate nu doar de timpul scurs ci și de optica nouă de azi.

În dorința unei cât mai ample prezentări a domeniului publicisticii literare (uneori chiar în dauna prezentării altor domenii de creație) în Muzeu se stăruie asupra unor editori de beletristică (S. Benveniste, L.Alcalay, S. Ciornei, Semitca, Saraga), colportori și gazetari literați.

Revenind la etajele I-II, în fapt balcoane cvasi circulare, pe toată întinderea acestui nivel, arătăm că ele mai sunt dedicate prezentării esențializate (portrete de creatori, scrieri, documente ș.a.) următoarelor: cultura/literatura idiș din România – Wolf, Zbarger

Ehrenkranz (poet), Eliezer Steinberg (fabulist), Iacob Groper (poet și eseist „oral“), Ițic Manger (poet și prozator), reprezentant de frunte al domeniului. Vitrinele expun o parte din lucrările acestora ca și ale altora ca: M. Altman, S. Bickel, I. Sternberg, E. Frenkel, B. Snabl, deși au mai rămas creatori defel neimportanți, necuprinși. O fotografie de grup, din 1908, evocă însă, primul Congres de limba idiș, ținut la Cernăuți, în care apar și dintre aceștia din urmă, dr. Socec-Lețeanu, un cărturar susținător fervent al idișului în România se bucură de o menționare specială.

Un alt grupaj cuprinde cărți și fotografii trimitând la ebraiști ca: Frenkel, Papa, M. Halevy, M. Beck, I.D. Hakohen, dr. K. Lippe, M. Braunstein, S. Sechter ș.a.

Religie. Cultul mozaic este reprezentat prin vitrine cu cărți și obiecte referitoare la toate sărbătorile evreiești; „colțul rabinilor – cuprinde expozate referitoare la rabinii dr. M. Beck și Marele rabin M. Friedman din Ștefănești; chivotul sfânt (piesă originală și de o rară valoare) al sinagogii din Ștefănești; vitrinele cu portrete și scrieri ale rabinilor A.I. Rosen și șef-rabinilor J. Niemirower, Al. Safran, Moses Rosen; fotografii privind rabinii A. Cassvan, dr. H. Brezis, dr. H. Alperin, dr. M. Halevy (cunoscut și ca istoric reputat), dr. A. Beck; afișe, fotografii, privind cantori celebrii; caligrafi de suluri sfinte ș.a.

Un montaj deosebit, din fotografii ale tuturor sinagogilor din țară (unele demolate între timp), se află „placat“ pe partea dorsală a superbului Aron Kodeș din Ștefănești, aflat în Muzeu.

Absența unui reportoriu al tuturor generațiilor de rabini ca și al curților rabinice și hasidice din țările române, din România veche, din România Mare sau chiar din ultima jumătate de veac – nu permite însă, o evaluare pertinentă a devenirii rabinatului local a locului și rolului său în obște evreiască, în diferite etape.

În istoria universală a evreilor și, de ce nu, în istoria evreilor din România, etapa modernă și contemporană în care s-a desăvârșit Emanciparea „interioară“ (intelectual-sufletească și existențială) și exterioară (civico-politică), economică etc., sunt dintre cele mai „spectaculoase“: de unde și ispita tratării contribuțiilor aduse de evrei la civilizație dar mai ales la cultura seculară a țărilor de adopțiune în care s-au așezat și dezvoltat. Aportul la arte și litere este, poate, cel mai „spectaculos“: dar nici științele, tehnica, gândirea social-

istorică nu se află mai prejos. Totuși, în Muzeu mai sunt multe de făcut ca ilustrarea lor să se dovedească înalt pertinentă.

Știință. E drept că referitor la oamenii de știință evreo-români sunt prezentate portrete, lucrări, documente trimițând la *matematicienii* David Emanuel, E. Abason, A. și M. Haimovici, S. Sanielevici, S. Marcus; *arhitecții* J. Văleanu, H. Maicu; *exploratorii* Beniamin II și I. Popper (lipsește însă Fenichell), *geologul* D. Roman, *chimistul* I. Blum (lipsește însă marele Edeleanu) ș.a.m.d.

Sunt mai bine prezentați și așa cum se cuvine – *filologii* proeminenți în domeniu: Gaster, Săineanu, Byck, Tiktin, Candrea, Graur. Se fac referiri la istoricii Psantir, Barasch, Kaufman ș.a.: aceștia constituie însă, doar o parte din „școala” istorică evreo-română.

Presă. Urmează un „colț al presei”: exponatele (foi de gazete în original, portrete etc.) sugerează efervescența gazetărească (500 titluri apărute în presa evreiască din România – în limba română, idiș, ebraică, germană, latină sau bilingve. Foarte puțin, însă, despre marii gazetari evrei din presa românească, despre marii reporteri ai cotidianelor importante ale țării ș.a.

În toate direcțiile semnalate există azi o amplă documentare în lucrări recent apărute (vezi *Contribuția evreilor din România la civilizație și cultură*, Buc., 1996, sub red. acad. M. Cajal și dr. H. Kuller) sau *Revue Roumanie* nr. 339-341 (*Contribuția evreilor la cultura română modernă*) care repertoriază amplu numeroase nume și lucrări în toate aceste domenii.

Dar, deși într-un Muzeu nu trebuiește expus tot ce este de spus într-o lucrare monografică, în materie, totuși anumite absențe din vitrinele muzeului indică necesitatea unor completări.

Teatru. A doua latură a etajului I este dedicată teatrului evreiesc (vitrinele 30, 31, 32). O mică scenă, o vitrină cu costume, panouri de afișaj și numeroase documente, cronici, fotografii, programe fac să reînvie în fața vizitatorilor primul teatru idiș apărut în Iași, la Pomul Verde în anul 1876, apoi la București, sub conducerea lui Avram Goldfaden. Prima cronică despre teatrul evreiesc din România a apărut în *Curierul din Iași* nr. 93 din 1876 și este semnată de Mihai Eminescu.

Dintre animatorii de teatru idiș, alături de A. Goldfaden, figurează Wolf Zbarjer Ehrenkrantz, Zelig Mogulescu, Israel Goldner,

Suhăr Goldstein, familia Segalescu, I. Goldenberg, Mally Picon, Clara Young, actorii trupei din Vilna, Iacob Sternberg, Sidy Thal, Sevila Pastor. Un spațiu corespunzător este acordat teatrului Barașeum din timpul prigoanei și Teatrului Evreiesc de stat de astăzi. Sugestivele panouri și vitrine – cu afișe, costume, fotografii – de actori, regizori, dramaturgi etc, dau acestui grupaj din Muzeu o atractivitate deosebită.

Pictură. Tot la etajul I se află o mică galerie de tablouri semnate de pictori evrei sau neevrei (care au abordat subiecte evreiești – de pildă, Băncilă, „Portret de rabin“).

Pictori evrei: *Nicolae Vermont (Grünberg)*, fiul unui învățător de la Școala israelito-română din Bacău. Din familia sa s-au mai remarcat un frate astronom, o soră actriță Lea Vermont, precum și actrița Marioara Ventura, evocați deopotrivă în muzeu.

Constantin Daniel Rosenthal, pictor și revoluționar, s-a aflat în strânsă legătură cu conducătorii mișcării revoluționare românești din 1848; a luat parte activă la pregătirea revoluției.

Ca pictor, a fost un „excelent portretist“.

Barbu Iscovescu pictor și revoluționar. A participat activ la pregătirea și desfășurarea revoluției de la 1848 în Muntenia. A pictat portrete ale revoluționarilor ca și ale voievozilor români.

Iosif Iser, un mare artist, o personalitate puternică, având „o viziune proprie asupra obiectului plastic“.

Saul Steinberg, s-a afirmat ca unul dintre vârfurile artei moderne americane și mondiale.

Iosif Ross, artist grafician, unul dintre cei mai de seamă caricaturiști români.

Jules Pascin, pictor francez, născut în Bulgaria. A venit, copil fiind, la Brăila. Acolo și-a petrecut copilăria și tinerețea sa de artist.

M.H. Maxy, pictor și om de cultură, fost profesor la Institutul de Arte Plastice „N. Grigorescu“ și director al Muzeului de Artă R.S.R. „Maxy este unul dintre pictorii noștri lucizi, cu putere analitică de mare colorist“ (Ion Frunzetti).

V. Brauner, „Bogăția și ciudățenia enigmelor acumulate în tablourile lui, cu un didacticism ambiguu și tainic, conferă artei sale un caracter unic și foarte personal în suprarealismul contemporan“ (Marcel Brion).

Marcel Iancu, grafician, arhitect, pictor original, autorul celei mai vaste și mai variate fresce de măști, profiluri și chipuri pe care o cunoaște ilustrația de cărți și de gazetă. O vitrină specială cuprinde broșuri, cronici, cataloage de expoziții, reproduceri și fotografii privind pictorii W. Siegfried, Jules Perahim, R. Iosif și S. Sanielevici.

O seamă de importanți artiști ai penelului ca Steriadi, Jiguidi ș.a. sunt reprezentați prin mici lucrări.

Muzică. Prezența evreilor în muzica românească a fost notabilă atât în domeniul componistic, cât și al interpretării. Vitrinele prezintă tarafe de lăutari, cercetători ai folclorului românesc și evreiesc, partituri cu muzică sinagogală, creație simfonică, muzică ușoară.

Dintre predecesori sunt amintiți: taraful violoncelistului Jean Marcu; compozitorii și interpreții A.L.Ivela, C.I.Bernstein, I.Rosensteck; interpreții Iosef Schmidt, Alberto Della Pergola, Imanuel Bernstein, Eliachem Algazi, Rudolf Steiner, Rudi Ledeanu, Emil Cobilovici, dirijorul Otto Akerman, pianista Clara Haskil; regizorul de operă José Aratti; compozitorii Mauriciu Cohen-Lînaru, Stan Golestan, Filip Lazăr, Marcel Mihailovici, Haim Schwartzman, Theodor Fuchs, Leon și Alfred Mendelsohn, Jehuda Leib Levin, Leopold Stern și alții.

Străluciții muzicieni contemporani, continuă căutările și împlinirile măștrilor de odinioară.

Viața comunitară. Deși, în muzeu viața comunitară locală constituie obiectul mai multor vitrine de la etajul II, vitrina 61-62 – Comunitatea sefardă; vitrina 63 – Comunitatea din București; vitrinele 65-70 – Comunități din alte orașe puținătatea și uneori, nerelevanța documentelor și imaginilor prezentate nu face decât să reducă din sugestivitatea „micro-monografiilor“ intenționate. Este poate o rațiune în plus pentru care unele comunități locale (Iași, Bacău, Craiova și sperăm să nu fie doar acestea) au trecut la înființarea unor Muze proprii pe deplin complementarea celui bucureștean.

Ultima incintă (încăpere, nișă) a Muzeului este dedicată Contribuției evreilor din România la întemeierea Statului Israel: substituit pentru ceea ce va trebui să fie după reorganizarea Muzeului, ilustrarea mișcării sioniste, a alyalei și așezării în Israel a peste 300 de mii de evrei veniți din România și integrați în nou-vechea (Altneuland) lor

patrie.

Sionism. Deocamdată sunt expuse doar: gazete sioniste, unele dinainte de 1900; documente privitoare la participarea evreilor români la primul (Basel 1897) și la unele următoare congrese sioniste mondiale; înființarea (în 1882) în Palestina a unor colonii populate de coloni veniți din România, ș.a.

Ilustrarea relațiilor, în timp, cu populația evreiască din Palestina dar mai ales cu Statul Israel – de la înființarea sa până „la zi”, urmează abia să fie făcută în perspectiva reorganizării proiectate a muzeului.

Arta sinagogală. Încă de la parter Muzeul este conceput și ca o colecție etnografică și de artă (în principal sinagogală): întregul mijloc al sălii segmentat doar de „aleea pașilor celor 6 milioane”, se prezintă ca o ademenitoare expoziție de obiecte de artă sinagogală și domestic-rituală. Obiectele sunt dispuse în vitrine, sau liber și luminate corespunzător. Sunt: ornamente de thora-coroane, rimonim și tasuri; sfeșnice, minore, hanukii; suporturi de lumânări sau de ulei pentru hanuka; cutii pentru ars mirodenii; farfurii și platouri (din argint sau faianță) pentru Sederul de Pesah etc.

Turnate și ciocănite, cizelate în alamă, lămpile de *Hanuka și minorele* sunt de o rară bogăție ornamentală exprimate în volutele savant conduse ale vrejurilor prinzând în textura lor decorativă siluetele stilizate ale cerbilor, leilor, delfinilor, tritonilor, păunilor, vulturilor – imagini ce se regăsesc și pe aplicile candelabrelor simple, purtând o singură lumânare. Uneori suportul candelabrului de Sabat este modelat în chipul unui vultur quadricefal, amintind de emblemele imperiale ale Bizanțului, Romanovilor sau Habsburgilor.

Alteori, însă, candelabrele mărturisesc ecouri ale curentului Art nouveau de la sfârșitul secolului.

Contribuția argintarilor evrei (atestată de multe secole în țările românești) la dezvoltarea artei sinagogale este de asemeni relativ bine cunoscută și pusă în evidență de lucrările de specialitate. Este vorba mai ales de șirul obiectelor în argint lucrate de aceștia și menite să împodobească sulurile legii cu coroane și plăci (pectorale). Coroanele sunt adevărate obiecte fastuoase. O mare varietate de motive ornamentale se poate constata, însă, în legătură cu pectoralele.

Cu un rafinament deosebit apare executat exemplarul de

pectoral, din Muzeu, care are în vârf doi porumbei pe coroana învățăturii, susținuți de doi grifoni, în registrul următor – un vultur bicefal, încoronat, flancat de flori și acoperit de o coroană ornamentală. În registrul mediu un ecuson oval cu tabelele legii, sprijinit de doi cerbi în picioare contrapuși cu capetele rămuroase întoarse spre exterior. Coloanele ce le flanchează sunt stilizate și înconjurare de motive baroce. Pe ultimul registru, în mijloc, se află un cerc mobil pe care sunt gravate numele sărbătorilor. În majoritatea lor aceste piese (în principal din metale prețioase) poartă amprenta vechiului stil vienez („Altwien“) fiind chiar importate din străinătate, dar nu puține sunt opera unor artizani evrei locali influențați și de arta populară românească.

Asemenea interinfluențe, ușor de depistat, de pildă, în arhitectura sinagogală din unele „stete-uri pot fi recunoscute și în motivistica sau tehnica de lucru a unor obiecte ritual-domestice, cuprinse și în această expoziție a Muzeului, mai ales în numeroasele vitrine în care exponatele bidimensionale (documente, fotografii etc.) sunt ingenios asortate cu exponate tridimensionale de felul: cănilor, cupelor, săculețelor-de tefilin, talet etc., jad-urilor, meghiloturilor (cu miniat-uri). Ca să nu mai vorbim de acele faimoase „gragăr“ sau măști de purim atât de asemănătoare recuzitei românești folosite în jocurile rituale de An Nou.

În arta propriu-zis sinagogală o seamă de obiecte majore au însă o proveniență artizanală străină.

La dezvoltarea artei sinagogle evreiești din România, au contribuit într-o măsură apreciabilă și ceaprazarii a căror activitate este prezentă în următoarele categorii de exponate textile: a) predele și mantele ce acoperă ușile chivotului în care se păstrează sulurile legii; b) învelitori pentru sulurile legii; c) pungi pentru sulul de rugăciune; d) pungi pentru filacterii; e) pungi pentru azima pascală; f) acoperământ pentru cozonaci; g) baldachin pentru cununie (hupa); h) tablou indicând peretele de răsărit (mizrah); i) obiecte de uz domestic – fețe de masă, ștergere, șervete, cuverturi ș.a.; j) fruntare – textile pe care erau cusute perle sau monede de preț; k) atara, sau marginea ornamentală a șalului de rugăciune. Facem aici doar o succintă mențiune la categoriile de obiecte cu valențe artistice evidente.

O adevărată istorie a gustului și preferințelor în materie de

decor textil o ilustrează trăistuțele pentru tefilin (filacterii ce se înfășoară pe mână și se pun pe cap în timpul rugăciunilor, unele, lucrate în același stil vienez Altwien), altele brodate cu fir de mărgele pe fond de catifea sau mătase, lucrate, de regulă, de ceaprazarii sau forma unor broderii fine cu puncte complicat buclate semănând cu covoarele persane.

Arborele vieții, în diverse forme, sau pasărea, ancora, cârma, steaua lui David, scurte inscripții și datări, formează decorul acestor obiecte.

Dar textilele cele mai impresionante, din Muzeu, sînt *parocheturile* (predele) cusute cu mare artă de ceaprazarii evrei și avînd brodate bogate decoruri fito, zoo și skeo-morfe precum și inscripții. Firul de aur și argint este brodat în suprafețe compacte.

La unul din exemplarele aflate în Muzeu aflăm: în registrul superior coroana învățaturii sprijinită de doi vulturi cu capetele întoarse sub care se află un vas din care ies vreji și frunze de viță, iar la margini – doi vulturi. În registrul de mijloc se remarcă, central, cele zece porunci, coroana învățaturii, sprijinită de doi lei contrapuși cu capetele întoarse; de desubt candelabrul cu șapte brațe cu lumînări aprinse. În registrul următor o serie de imagini: cortul lui Avraam, Muntele Moria. La margini, două coloane cu câte un iepure pe pedestal și câte un grifon pe capitel. Urmează scena jertfirii lui Isaal, apoi, la umbra unui copac, turma lui Iaakov.

Dacă predele ca cea descrisă și multe altele de acest fel se datorează unor meșteri profesioniști, legați de o îndelungată tradiție, o puzderie de obiecte de broderie și croșetărie au fost lucrate de fete și femei evreice, creatoare de artă populară.

ARON HACODAŞ (DESCHIS) ÎN INTERIOR – SULURILE THOREI
<https://biblioteca-digitala.ro/> / <http://adxenopol.academiaromana-is.ro>

כה משה יהודה ני זוגתו משרה תי
לזכרון נשמת אביה
אביו כה יחיאל מיכאל
ואמו מ חנה רחל
מזה אברהם
יהודה הכהן
ול ול
מכאישוש תרמנלמק

Donatü

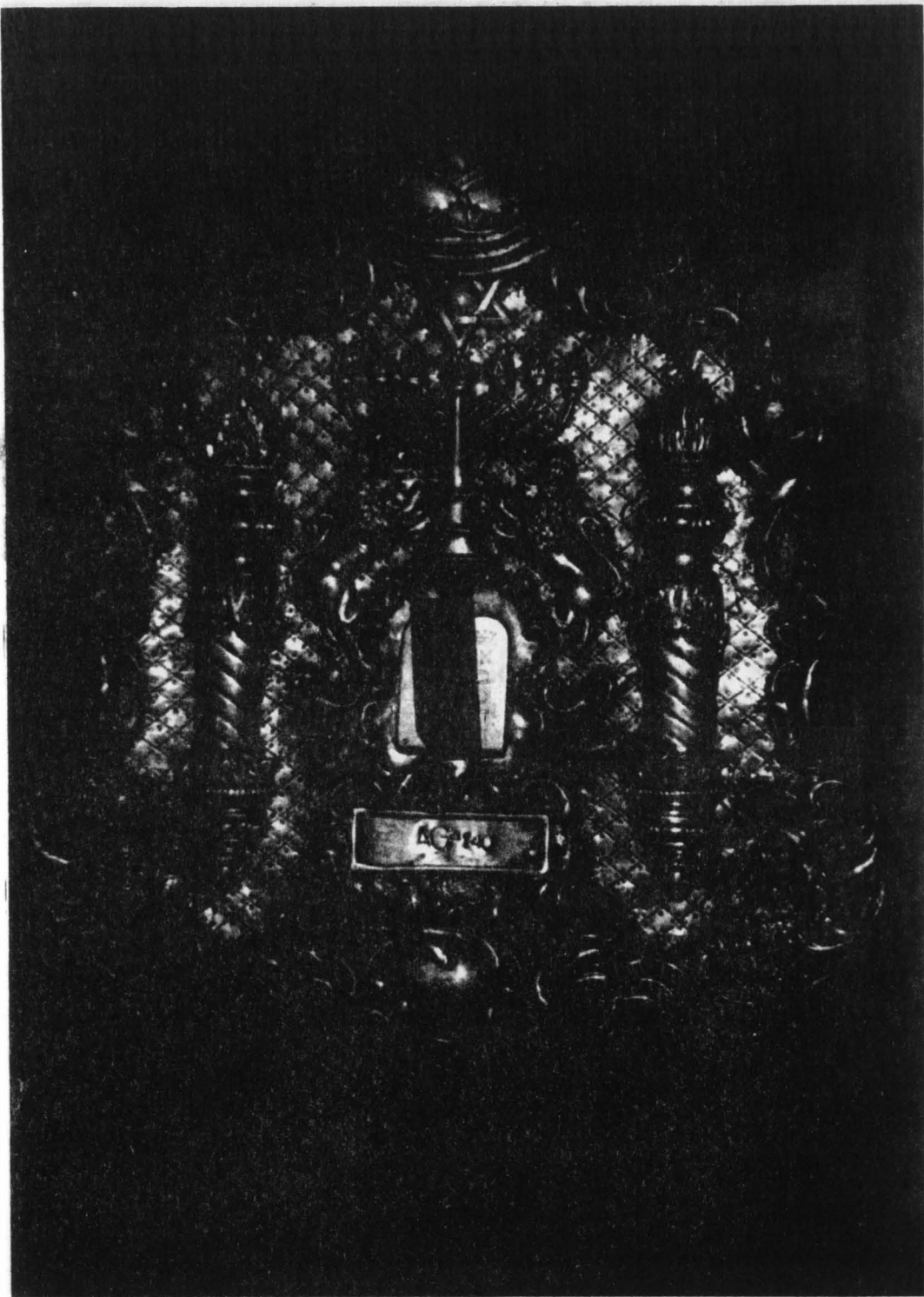
de Ilie Zachary si Sara Zachary

in memoria repositiilor lorü parintilor

Ploesti 1882

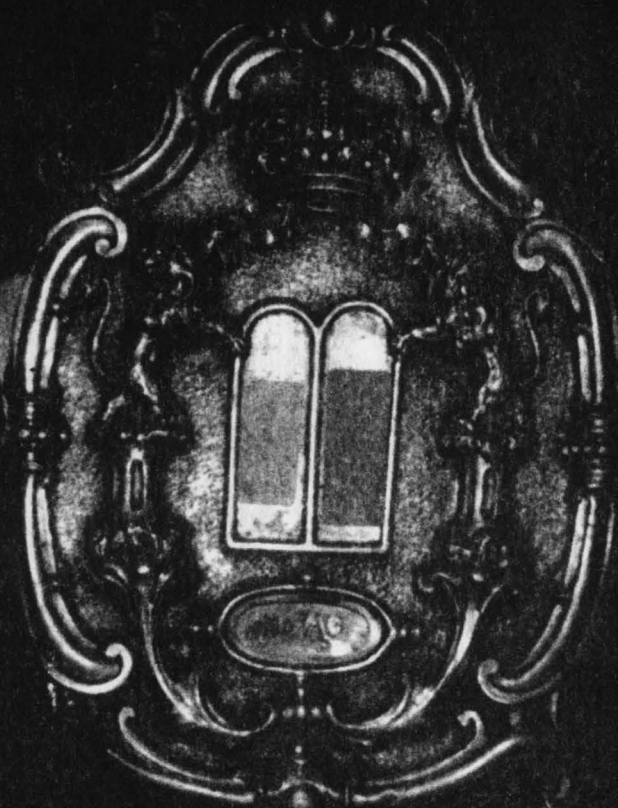
PAROHET CU COROANÄ ŞI ÎNCADRAMENT FITOMORF
DONATOR, PLOIEŞTI 1882

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://adxenopol.academiaromana-is.ro>

**PECTORAL (TASS): PATRU REGISTRE – COROANĂ, MENORA, TABLELE LEGII, LEI
AFRONTAȚI ÎNCADRARE CU MOTIVE SKEOMORFE**

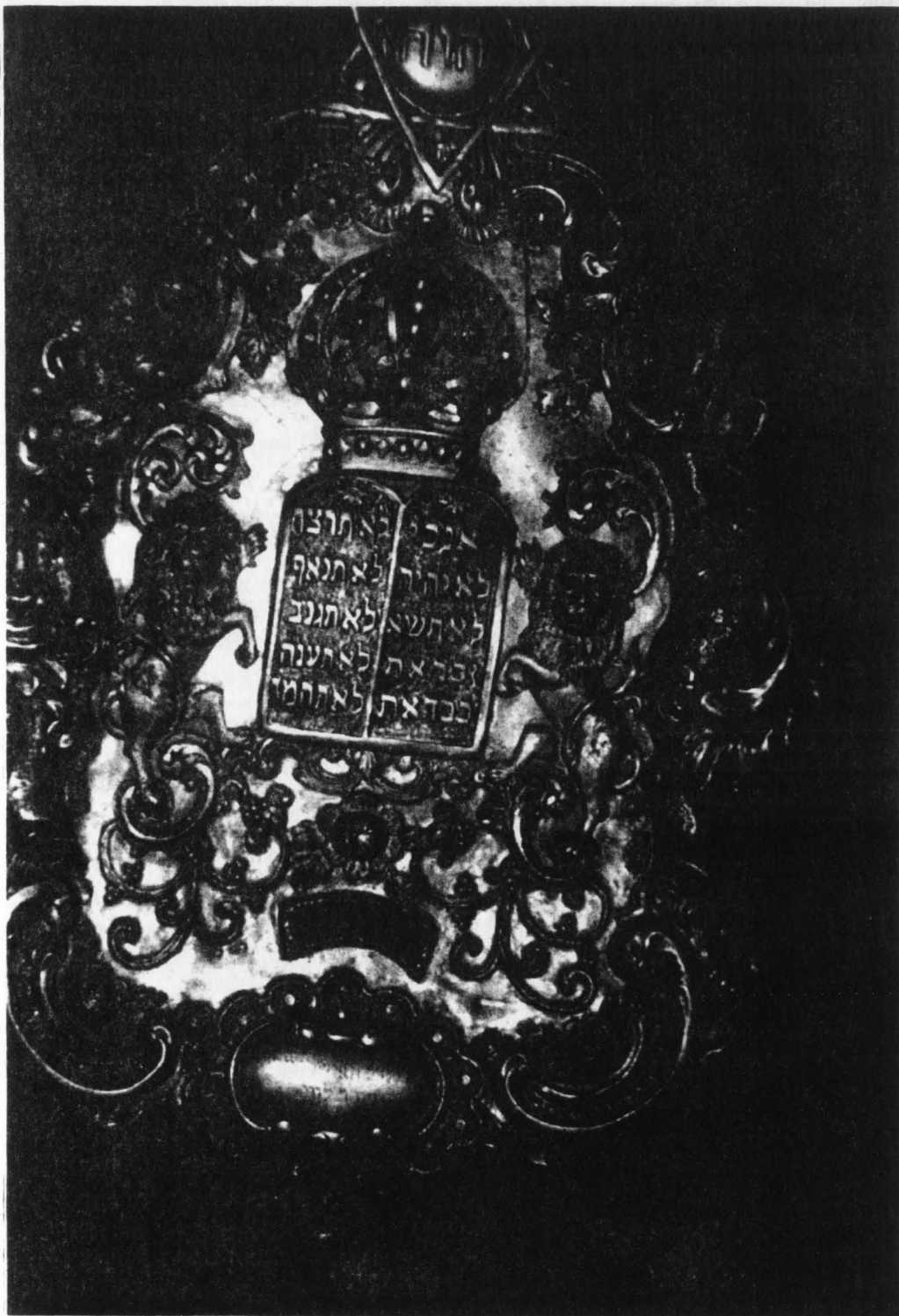
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://adxenopol.academiaromana-is.ro>

PECTORAL (TASS)

TABLELE LEGII, COROANĂ, LEI AFRONTAȚI

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://adxenopol.academiaromana-is.ro>

PECTORAL (TASS), BOGAT ORNAMENTAT. LEI AFRONTAȚI, COROANĂ. TABLELE LEGII, MAGHEN – DAVID ȘI ÎNCADRAMENT SKEOMORF

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://adxenopol.academiaromana-is.ro>

LISTA ABREVIERILOR

- ACMEOR** – Asociația culturală mondială a evreilor originari din România.
- AIIAI** – Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol” Iași.
- Arh. St. Buc.** – Arhivele Statului București.
- Arh. St. Suc.** – Arhivele Statului Suceava.
- ASI** – Arhivele Statului Iași.
- RCM** – Revista Cultului Mozaic.

AUTORI

1. Ion AGRIGOROAIEI (născut în 1936, Chișinău, jud. Lăpușna) este licențiat al Facultății de Istorie de la Universitatea „Al.I.Cuza” – Iași. Profesor de istorie contemporană și șeful Catedrei de Istoria Românilor la aceeași facultate. Doctor în istorie din 1974 și conducător de doctorat din 1990. Distins cu premiul Academiei Române în 1985 pentru colaborarea la volumul *Iași. 1600 – 1859-1918*. Este membru al Asociației Oamenilor de Știință din România și autor a peste 120 de lucrări (singur sau în colaborare), studii și articole în revistele de specialitate, volume, manuale, crestomații. Coordonator al primei serii (vol. I-IV) *Românii în istoria universală*. Dintre recențele apariții: *Basarabia în cadrul României întregite* (1993), *Istoria Liceului Internat „C. Negruzzi” Iași* (1995 – în colaborare) și coordonator (împreună cu prof. I. Teodorașcu) a compendiului *Istoria Românilor* (1996-1998). *Opinia publică și starea de spirit în timp de război: Iași, 1916-1918*. (I), Iași.

2. Rodica-Eugenia ANGHEL (născută în anul 1941, în orașul Iași), licențiată a Facultății de Filologie, Universitatea „Al.I.Cuza”, Iași (1966), arhivist și din anul 1992, director adjunct la Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale. Preocupările sale științifice se încadrează domeniilor arhivisticii și istoriei literare, realizând și publicând articole și studii în reviste de specialitate. În anul 1985, în colaborare cu D. Ivănescu publică volumul „Universitatea Al.I.Cuza – Rectorat” – inventar arhivistic, iar în anul 1997 volumul „Facultatea de Litere” – inventar arhivistic.

3. Lya BENJAMIN, cercetător la Centrul de istorie a evreilor din România și doctorand al Facultății de Istorie a Universității București. După 1989 și-a consacrat activitatea studierii istoriei evreilor din România în epoca Holocaustului. A editat, în

colaborare, volumele de documente referitoare la evreii din România (IMER, vol. II/1 și vol. II/2, București, 1987 și 1990) și a contribuit la elaborarea lucrării *Martiriul evreilor din România în anii celui de-al doilea război mondial* (București, 1991). A publicat volumele de documente: *Legislația antievreiască, 1940-1944* (București, 1993) și *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri, 1940-1944* (București, 1996), a îngrijit ediția a doua a *Cărții Negre* de Matatias Carp (București, 1996), fiind autoarea mai multor studii și articole, pe aceeași temă, tipărite în revistele de specialitate din țară și străinătate.

4. Mihai Ștefan CEAUȘU (născut în 1952, Rădăuți, jud. Suceava). Licențiat al Facultății de Istorie-filozofie a Universității „Al.I.Cuza” – Iași (1975), arhivist principal la Filiala Suceava a Arhivelor Statului, iar diin 1990, cercetător științific principal la Institutul de istorie „A.D. Xenopol” al Academiei Române. Doctor în istorie al Universității „Al.I. Cuza” (1996), a efectuat stagii de documentare la Postdam, Merseburg, Viena și Paris, având preocupări de istorie modernă românească și universală, cu predilecție pentru spațiul etno-cultural și istoric bucovinean. Lucrări reprezentative: *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente. 1393-1849* (1983, coautor); *Suceava – File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului, 1388-1918* (1989, coautor); *Să nu dărâmi dacă nu știi să construiești* (1991, coautor), *Iosefinism și postiosefinism în Bucovina, 1774-1815* (sub tipar).

5. Andrei CORBEA-HOIȘIE (născut în anul 1951), licențiat în germanistică la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, doctor în filologie al Universității din București, cercetător (1980-1982) din 1982 cadru didactic (asistent, lector, conferențiar) și din 1995 profesor la Catedra de germanistică a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, șef al catedrei din 1990. A fost bursier al Fundației „Alexander von Humboldt” la Universitatea din Konstanz (1986, 1991-1992), Fellow al Centrului Internațional de Studii în Științele Culturii din Viena (1993), profesor asociat al Universității Paris (1993-1994), profesor invitat al Universității din Siegen (1995) și al celei din București (1996). Din 1990 conduce, ca director, Editura Universității

din Iași. Autor a numeroase studii în domeniul germanisticii, teoriei literare, esteticii, istoriei literare comparate, precum și a istoriei literare și culturale a Bucovinei, printre care și volumele *Ego, Alter, Alter Ego* (Iași 1993), *Despre teme. Explorări în dimensiunea antropologică a literaturii* (Iași, 1995), *Um den Meridian* (Viena, sub tipar). A tradus, prefătat și îngrijit volume și ediții precum: *Hans Robert Jauss, Hermeneutică literară și experiență estetică* (București, 1983), *Interferențe culturale româno-germane* (Iași 1986), *Kulturlandschaft Bukowina, Studien zur deutschsprachigen Literatur des Buchenlandes nach 1918* (Iași 1990), *Valeriu Marcu, Die Vertreibung der Juden aus Spanien* (München 1991), *Mirjam Korber, Deportiert* (Konstanz 1993), *Metropole und Provinzen in Alt-Österreich* (Viena/Iași 1996), *Jüdisches Städtebild Czernowitz* (Frankfurt am Main, sub tipar). Laureat al Premiului „Herder“ (1998).

6. Leon, EȘANU. Născut la Iași la 30 iunie 1935. Absolvent al Facultății de Istorie a Universității „Al.I. Cuza“ din Iași (1956). Timp de 33 de ani a lucrat ca cercetător științific și cercetător științific principal la Institutul de studii istorice și social-politice București (Sectorul din Iași).

În cele peste trei decenii de activitate profesională a publicat un număr important de lucrări de istorie socială, politică, culturală și istorie a presei.

În prezent este colaborator permanent al Centrului de Istorie a Evreilor de pe lângă F.C.E. din România.

7. Eugen GLÜCK (născut 1927), specialist în istoria modernă și contemporană, este cunoscut pentru o bibliografie selectivă: *Greva generală din 1920 în presa arădeană* (1970, în colaborare), prin lucrarea *Despre lupta antihabsburgică și antifeudală a țăranilor din părțile arădene în anii 1849-1853* (1962).

8. Moshe IDEL, născut în 1947 la Târgu Neamț. A studiat mistică și filosofia ebraică și predă mistică ebraică la Universitatea din Ierusalim. A fost Visiting Profesor la Universitățile Harvard, Princeton Yale, UCLA. A publicat studii despre istoria și fenomenologia misticii ebraice: *Kabbalah: New Perspectives; Hasidism: Between Ecstasy and*

Magic; Golem; The Mystical Experience in Abraham Abulafia; Mesianism și misticism (Ed. Hasefer). Este membru al Academiei Americane pentru studii iudaice din New York; director al Academical Institute for Advanced Studies in Judaica – Hartman Institute, Ierusalim.

9. Ițic KARA (pseudonim, din 1953, pentru Ițic ȘVARTȚ, născut în 1906, Podu Iloaiei, jud. Iași) este licențiat în Litere al Universității din Cernăuți. Publicist și istoric al comunităților evreiești din Moldova, a publicat numeroase articole, note și contribuții documentare în presa și revistele de specialitate din țară, precum și în presa de limbă idiș din New York, Paris, Tel Aviv și Varșovia ori în „Bucureshter Sriftn“. Dintre volumele mai însemnate: *Mărturii din veacuri* (1947); *30 de ani de literatură idiș* (1947); *Un băiat din Moldova* (1976); *Obștea evreiască din Podul Iloaiei* (1990); *Inscripții evreiești din orașul Iași* (1994).

10. Hary KULLER (născut în 1929, Lucăcești, Bacău), licențiat al Facultății de Filozofie a Universității din București (1952), doctor în filozofie-sociologie al Universității din București (1972). Cercetător științific în cadrul Academiei Române între 1952-1958; 1965-1975 și în cadrul Institutului de cercetări etnologice și dialectologice al Ministerului Culturii, între 1975-1989. În prezent cercetător științific la Centrul pentru studierea istoriei evreilor din România.

A elaborat un număr mare de studii, articole etc., apărute în revistele românești și străine de specialitate. A elaborat personal un număr de lucrări de sinteză dintre care menționăm: *Sociologia cunoașterii* (1968), *Cunoașterea sociologică* (1976), *Sociologia mass-mediei* ș.a. În colaborare a publicat un număr de lucrări despre *Cunoașterea faptului social, Probleme de ecologie* ș.a.

În ultimii ani a realizat o ediție critică (și traducere) din *Folclorul în Vechiul Testament* de G. Frazer, o lucrare despre *Mituri, rituri și obiecte rituale iudaice*, o sinteză despre *Presa evreiască bucureșteană*, o monografie intitulată *Opt studii despre istoria evreilor din România* și a asigurat coordonarea generală (alături de acad. N. Cajal) la voluminoasa lucrare *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație* (1996).

În prezent colaborează la diverse publicații cu materiale din domeniul istoriei culturii iudaice în România și conduce așezământul numit *Comisia pentru studierea culturii evreilor din România (CSCER)* din cadrul *Federației comunităților evreiești din România (FCER)*.

11. Șlomo LEIBOVICI-LAIȘ, licențiat și doctor în științe istorice, este Președintele Asociației culturale mondiale a evreilor originari din România – ACMEOR din Tel Aviv. Autor al unor dicționare (Român-ebraic și Ebraic-român) și cărți despre istoria și cultura iudaică: *Lexicon. Noțiuni, obiceiuri și sărbători evreiești* (1988); *Șabat – cumuna creației* (1979); *Reflecții despre iudaism* (1981); *Între legendă și realitate (lumea hasidică)*, 1995.

12. Tudor I. MATEESCU (născut în 1933. Voinești, jud. Dâmbovița) este licențiat al Facultății de Istorie a Universității București (1961) și doctor în istorie (1970) al aceleiași instituții. Profesor secundar (1961-1963 și 1966-1970), arhivist la Arhivele statului Constanța și, apoi, arhivist principal la Arhivele statului din București (după 1970); membru al Asociației de studii orientale. Preocupat precumpănitor de istoria medievală și modernă a Dobrogei, a publicat numeroase și apreciate studii în revistele de specialitate din țară și străinătate, alături de câteva volume tematice: *Documente privind istoria Dobrogei (1831-1877)*, (1975); *Une ville disparue de la Dobroudja-Karaharman* (1971); *Les diocèses orthodoxes de la Dobroudja sous la domination ottomane* (1972); *Pescuitul în Dobrogea în timpul stăpânirii otomane* (1991) ș.a.

13. Ioan MURARIU (născut în 1937, Cristinești, jud. Botoșani) este absolvent al Facultății de istorie-filozofie a Universității „Al.I. Cuza” din Iași (1967) și doctor în istorie al aceleiași Universități (1979). Asistent universitar în cadrul fostului Institut Pedagogic din Bacău, actualmente este profesor de liceu în același oraș. Colaborator statornic al mai multor publicații științifice interne, a manifestat interes precumpănitor pentru studiul istoriei medievale și premoderne a Moldovei, din perspectivă social-economică, cu însemnate contribuții în domeniul istoriei locale. Ultima dintre acestea este consacrată

14. Gheorghe ONIȘORU (născut în 1963, la Iași), absolvent al Facultății de Istorie-Filosofie de la Universitatea „Al.I.Cuza” Iași (1987). Din 1990 lucrează la Institutul de Istorie „A.D.Xenopol” din Iași, unde în prezent este cercetător principal II. Doctor în istorie al aceleiași Universități (1995). A publicat mai multe studii de istorie contemporană, precum și volumul *Alianțe și confruntări între partidele politice din România, 1994-1947*, București, 1996. Este coeditor la *Cu unanimitate de voturi*, București, 1997. Din anul 1995 este secretar științific al Institutului, membru în Colegiul de redacție al *Anuarului Institutului* și al revistei *Cercetări istorice*.

15. Sava PÂNZARU (născut în 1932 la Hanska, R. Moldova) a absolvit Universitatea din Chișinău (1959), este doctor în filologie și cercetător științific principal. Lucrări reprezentative: *M. Gorki și Moldova* (1971); *L.N.Tolstoi în Basarabia*; coeditor al operelor lui A. Mateevici. Are peste 250 contribuții științifice și este de două ori Laureat al Academiei de Științe a R. Moldova.

16. Gheorghe PLATON (născut în 1926, Buhuși, jud. Bacău) licențiat al Facultății de istorie a Universității „Al.I.Cuza - Iași (1950), cercetător științific la Institutul de istorie „A.D.Xenopol”, apoi asistent, lector, conferențiar și, din 1974, profesor la Facultatea de istorie a Universității „Al.I.Cuza”, titular al cursului de Istoria modernă a României. Doctor în istorie al Universității din Cluj (1970), membru corespondent al Academiei Române (1990) și membru titular (din 1993) al aceluiași înalt for științific, a fost distins cu titlul de „Profesor emerit” în 1996. În prezent, este profesor consultant la Universitatea „Al. I. Cuza”. A elaborat peste 250 de lucrări, manuale, culegeri, studii, articole și note consacrate istoriei moderne a României, printre care: *Domeniul feudal în Moldova în preajma revoluției de la 1848* (1973), *Lupta românilor pentru unitate națională, 1855-1859. Ecouri în presa europeană* (1974); *L'Union des Principautés Roumaines* (1978); *Geneza revoluției române de la 1848. Introducere în istoria modernă a României* (1980); *Istoria modernă a României* (1985); *Moldova și începuturile revoluției române de la 1848* (1993); *De la*

formarea națiunii la Marea Unire. Studii de istorie modernă (1995); *Istoria orașului Iași* (în colab. 1980); *Cum s-a înfăptuit România modernă* (1993, în colab.); *Boierimea din Moldova în secolul al XIX-lea. Context european, evoluție socială și politică* (1996) ș.a.

17. Gheorghe PUNGĂ (născut în 1949, Ștefănești, jud. Botoșani) este licențiat al Facultății de istorie-filozofie a Universității „Al. I. Cuza” - Iași (1972). Profesor la Liceul din Ștefănești, apoi cercetător științific (din 1977) la Institutul de istorie „A. D. Xenopol”, este în prezent conferențiar universitar, după promovarea succesivă a funcțiilor didactice de asistent și lector, predând cursul de Istoria medievală a României la Facultatea de istorie a Universității ieșene. Doctor în istorie al aceleiași Universități (1986), a elaborat și publicat numeroase studii și sinteze de istorie medievală românească, mai însemnate fiind *Țara Moldovei în context politic internațional, 1538-1572* (1992) și *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu* (1994), lucrare pentru care autorul ei a fost distins cu Premiul Academiei Române în 1996.

18. Silviu SANIE (născut în 1936, Pungești, jud. Vaslui) este licențiat al Facultății de istorie și filozofie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași (1963), doctor în istorie al Universității din București (1977), cercetător științific principal și șeful colectivului de Istorie Veche al Institutului de arheologie Iași al Academiei Române. Lucrări reprezentative: *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei, secolele II î.e.n. - II e.n.* (1981), pentru care a fost distins cu Premiul Academiei Române în același an; *Culte orientale în Dacia Romană*, I, (1981); *Enciclopedia civilizației romane* (1982, coautor); *Die svrischen und palmyrenischen Kulte im romischen Dakien* în ANRW (1989); *Din istoria culturii și religiei geto-dacilor* (1995) ș.a. Este profesor asociat, pentru epigrafie latină, al Facultății de filologie a Universității „Al. I. Cuza” și membru al colegiului redacțional al revistei „Arheologia Moldovei”. Din anul 1990 cercetează și problematica istoriei evreilor din România.

19. Șeiva SANIE (născută în 1938, Iași) este absolventă a Facultății de istorie și filozofie a Universității „Al. I. Cuza” Iași

(1960). Muzeograf principal la Muzeul de istorie a Moldovei, a făcut parte din colectivele de cercetători care au efectuat săpături arheologice la Barboși-Galați, Bâta Doamnei-Piatra Neamț și Dumbrava-Iași. A publicat studii și note de numismatică, arheologie dacică și romană, în revistele de specialitate. Ca muzeograf, a contribuit la realizarea Secției de istorie veche a Muzeului de istorie a Moldovei și a expoziției „Civilizația Cucuteni“, pentru care a primit premiul „Margareta Sterian“. A proiectat și realizat, împreună cu Silviu Sanie, Muzeul obștei evreiești ieșene (1986).

20. Mihai-Răzvan UNGUREANU (născut în 1968, Iași), absolvent al Facultății de istorie a Universității „Al. I. Cuza“ Iași (1992), este asistent universitar în cadrul catedrei de Istorie Universală a aceleiași facultăți. Licențiat al Oxford Centre for Postgraduate Hebrew Studies (St. Cross College, Oxford, Marea Britanie) în 1993, este astăzi Teacher/Fellow în Romanian Studies la School of Slavonic and East European Studies, University of London (din 1996). Specializat în antropologia istorică și culturală a minorităților din Principatele Române în epoca modernă, a publicat studii și articole privitoare la convertirile religioase și statutul convertiților, la evoluția structurilor de organizare și distribuție a autorității în comunitățile de alogeni. Un egal interes a arătat pentru cercetarea elitelor nobiliare locale din perspectivă genealogică. Coeditor al seriei *Documente statistice privitoare la orașul Iași* (1996, alături de I. Caproșu), este și membru al colectivelor redacționale ale revistelor „Arhiva Genealogică“ și „Revue des Etudes Roumaines“.

21. Dumitru VITCU (născut în 1940, Ibănești, jud. Botoșani) este licențiat în istorie – limbă și literatură română al Universității „Al. I. Cuza“ din Iași (1962), cercetător științific principal și șeful colectivului de istorie modernă al Institutului de istorie „A. D. Xenopol“ al Academiei Române. Doctor în istorie al aceleiași Universități (1974), „Visiting Fulbright Lecturer“ la Emerson și Boston College (1983 și 1984), a efectuat stagii documentare în U.R.S.S. (1977) și U.S.A. (1980 și 1992), specializându-se în domeniile istoriei social-economice, politico-diplomatice și culturale românești în epoca modernă. Lucrări reprezentative: *Diplomații Unirii*

(1979), lucrare distinsă cu premiul „N. Bălcescu“ al Academiei și tipărită ulterior și în versiune engleză (1989); *Aspecte ale luptei pentru unitate națională* (1984, în colaborare); *Istoria salinelor Moldovei în epoca modernă* (1987); *George Enescu în spațiul artistic american* (1994) ș.a. Din 1995 este profesor titular pentru cursul de Istoria modernă a României la Universitatea „Ștefan cel Mare“ din Suceava, membru în colegiul de redacție al „Anuarului“ Institutului „A. D. Xenopol“ și membru (din 1996) în Comitetul național al istoricilor.

22. Erhard Ro WIEHN, (născut în anul 1937), a studiat sociologia la München, Tübingen și în S.U.A., a fost asistentul, între 1965-1969, al profesorului Ralf Dahrendorf, și-a trecut în 1967 doctoratul și în 1971 docența (Habilitation) în sociologie, a fost între 1971-1972 Fellow la Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences din Wassenaar (Olanda), în 1974 profesor invitat al Universității din Bielefeld și din același an profesor de sociologie la Universitatea din Konstanz. A fost de mai multe ori decan al Facultății de Științe Sociale și purtător de cuvânt al Colectivului de sociologie, președinte al secțiunii Bodensee a Societății Germano-Israeliene, și din 1995 este *doctor honoris causa* al Universității Economice de Stat din Kiev. Este autor a numeroase volume de specialitate, dintre care amintim aici *Theorien der sozialen Schichtung* (München 1968), *Ungleichheit unter Menschen als soziologisches Problem* (Konstanz 1972), *Kaiserslautern. Leben in einer pfälzischen Stadt* (Neustadt 1982), *Gesammelte Schriften zur Soziologie I, II* (Konstanz 1986, 1987). A inițiat la Editura Hartung-Gorre din Konstanz o întreagă serie de „*Scrieri despre Shoah și Iudaistică*“, pe care o coordonează și îngrijește de aproape zece ani.

Tiparul executat la
S.C. ROMCARTEXIM S.A.
Tel. 211.30.16; Fax: 211.27.52
București

STUDIA ET ACTA
HISTORIAE
IUDAEORUM
ROMANIAE

ISBN 973-9235-33-0